

МУЗЕЙНІ ІННОВАЦІЇ ТА ІНТЕРАКТИВНІСТЬ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

В. М. Банах

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Банах В. М., 2016

На прикладі практичного досвіду діяльності музейних установ України та світу зроблено спробу теоретично розмежувати музейні інновації та інтерактивність. Наведено конкретні приклади із практичної діяльності музеїв, спрямовану на запровадження у експозиційну, науково-фондову та освітню діяльність інноваційних та інтерактивних методик й практик.

Ключові слова: музей, інновації, інтерактивність, експозиція, фонди, маркетинг.

In this article it is attempted to carry out a theoretical distinction of museum innovations and interactivity on example of practical experience of museum institutions of Ukraine and the world. Museum innovations are considered in the broad and narrow contexts. The first one involves radical rethinking of traditional museum practices, of the places and the role of museums in society and culture, which contributes to the further evolution of the museum as a specific historical and cultural phenomenon. It also allows the museum to remain relevant in the context of contemporary social challenges. The concept of “innovations” in the narrow sense is reduced to the use of Internet resources, audiovisual and multimedia means in exposition and stock museum’s work.

Primarily museum interactivity is considered in the context of scientific and educational activity of a museum. Interactivity of a museum scientific and educational work is visible in the differentiated approach to different categories of visitors, implementation of gaming and theatrical elements into guided tour, as well as in opportunities for visitors to have tactile access to exhibits, etc.

In the article there are specific examples at practical activities of the museums that are aimed at the introduction of exposition, scientific, stock and educational activities as well as innovational and interactive techniques and practices.

Key words: museum, innovations, interactivity, exposition, funds, marketing.

Постановка проблеми. У сучасній теорії та практиці музейної справи доволі часто доводиться чути такі терміни, як “інновації” та “інтерактивність”. Ці поняття охоплюють доволі широкий контекст й відмінні між собою галузі музейної роботи: використання мультимедійних технологій та аудіовізуальних засобів у експозиції музею; створення віртуальних музеїв та виставок у всесвітній мережі й офіційних інтернет-сторінок музею; оцифрування та стандарти програмного забезпечення для обліку музейних фондів; застосування нестандартних й творчих підходів у науково-освітній діяльності музею, музейному маркетингу тощо. Відтак сьогодні є актуальною спроба, з одного боку, чіткішого розмежування й узагальнення понять музейної “інновації” та “інтерактивності” відповідно до того чи іншого напрямку музейної діяльності, а з іншого – віднайти їхні спільні точки перетину. Це дасть змогу окреслити і диференціювати ті галузі й напрями музейної діяльності, які охоплюють поняття “інновацій” й відповідно “інтерактивності”, що сприятиме, своєю чергою, уникненню термінологічної невідпо-

відності, дасть можливість більш системного і структурованого розуміння важливих аспектів сучасного розвитку теорії та практики музейної роботи.

Результати дослідження. Поняття музейних “інновацій” можемо розглядати як в широкому, так і у вузькому контексті. У широкому розумінні музейні інновації становлять докорінне переосмислення традиційних музейних практик, місця та ролі музеїв у суспільстві та культурі, що сприяє подальшій еволюції музею як особливого історично-культурного феномену, дає йому змогу належно відповідати на виклики сучасності й залишатися актуальним насамперед для відвідувача, місцевої громади.

Яскравим прикладом подібного інноваційного музейного розвитку стала поява та становлення у середині 1980-х років нової музеології. Еволюція поглядів на суспільне призначення музею привела до виникнення нової музейної ідеології, системи уявлень про музей як соціокультурний інститут, здатний виконувати більш активну перетворювальну роль у суспільстві. У результаті суттєвій ревізії були піддані традиційні уявлення про музей. Музей

почали сприймати не як сховище музейних предметів і науково-дослідний центр, а перш за все – як інструмент соціальних й культурних перетворень, установу, яка слугує конкретним міським та сільським громадам. Такий музей дає своїм відвідувачам змогу не просто отримувати якісь абстрактні знання або естетичні враження, а відчутти причетність до історії та самобутності своєї власної громади [1, с. 104]. “Нова музеологія – набагато більше, аніж рух, покликаний сприяти постійним пошукам нового у музейній справі. Вона мобілізує прихильників радикального перегляду цілей музеології та виступає за глибокі зміни психології та поглядів музейних працівників” – писав у 1985 році президент Асоціації екомuzeїв Квебеку П’єр Мейран [8, с. 20–21]. У Квебецькій декларації, прийнятій 13 жовтня 1984 року, відображено основні принципи нової музеології та йшлося, зокрема, про те, що у сучасному світі, який прагне використовувати для свого розвитку всі засоби, музеї повинні вийти за межі традиційних завдань та функцій: ідентифікації, консервації й просвітництва – і перейти до виконання більш широких програм, які дають їм змогу активніше брати участь у житті суспільства й повніше інтегруватися в навколишнє середовище. Аби досягти цього й залучити відвідувачів у свою діяльність, музеї повинні частіше звертатися до принципу міждисциплінарності, до застосування в культурно-просвітницькій діяльності новітніх методів комунікації та сучасних форм роботи з населенням [5, с. 21]. Таким чином інноваційний аспект нової музеології полягав у пріоритетності соціальної місії музеїв над їхніми традиційними функціями (забезпечення належних умов зберігання й експонування колекцій, обслуговування відвідувачів тощо).

Поняття “інновацій” у їх вузькому значенні можна звести до використання інтернет-ресурсів, аудіовізуальних, мультимедійних засобів у експозиційній та фондовій роботі музею. Так, наприклад, у 2015 році багато музеїв запустили нову технологію Веасоп. Ви завантажуєте додаток для смартфона, який за допомогою bluetooth-технології визначає точне місце розташування відвідувача в музеї або галереї – аж до декількох кроків. Додаток отримує інформацію про те, де ви знаходитесь і, як цифровий екскурсовод, відправляє вам корисну інформацію про автора і його роботи, враховуючи аудіо-, відео-матеріали, статті та огляди. За допомогою Веасоп можна відправляти картинки і фотографії друзям, через СМС або електронну пошту, опубліковувати в Фейсбуці або Твіттері. Крім того, так само, як і карти Google, Веасоп – технологія, яка допомагає орієнтуватися у великих галереях [10].

Загалом цифрові технології в експозиційному просторі музею використовують у двох взаємо-

пов’язаних аспектах: у вигляді технічної апаратури та як експонати й музейні предмети. У першому випадку інноваційний потенціал технічної апаратури слугує для розкриття сценарію експозиції, а цифрове обладнання виконує допоміжну роль (цифрові етикетки, інформаційні кіоски, звукові ефекти та ін.). У другому випадку цифровому обладнанню або цифровому твору відводиться центральна роль [13, с. 14–15]. У цьому контексті мультимедіа в музеї стають самостійним об’єктом мистецтва. Спеціально створені аудіо-, відео- і мультимедійні програми, технічні можливості яких дають змогу відчути себе в “іншій” реальності, набувають ваги перед відвідувачами поруч із традиційними музейними експонатами. Адже музей сьогодні – це простір для творчості та експериментів, який вимагає втілення найсміливіших дизайнерських проектів та ідей, реалізувати які допомагають інноваційні можливості ексклюзивного мультимедійного устаткування [2, с. 106–108].

Інновації в науково-фондовій музейній роботі – це насамперед оцифрування музейних предметів та створення відповідного програмного забезпечення (стандартів) для обліку музейних фондів. Найвідомішими сьогодні музейними стандартами є, зокрема, CDWA (Категорії для творів мистецтва). Описує інформаційні ресурси баз даних із образотворчого мистецтва, пропонує концептуальний підхід до опису та доступу до творів мистецтва й зображень. Пропонує термінологію, яка допомагає поєднати інформацію з різних систем і зробити її доступнішою. MIDAS (Керівництво та Стандарт даних для інвентаризації пам’ятників). MIDAS пропонує загальний формат інвентарних описів монументів, а також містить набір “інформаційних схем”, які передбачають логічне групування фактів, сукупність котрих утворює інформацію, достатню для створення запису про конкретний об’єкт в інвентарному описі MIDAS. Кожна схема охоплює низку “одиниць інформації”, що містять основні факти. Словник MIDAS визначає кожну одиницю інформації. Використовується в англійських музеях для збереження електронних записів про археологічні ресурси. SPECTRUM (Стандарт музейної документації Об’єднаного Королівства). Цей стандарт для музейної документації та управління колекціями заснований на 21 процедурі, типових для музею, і понятті “одиниця інформації” – даних, необхідних для реалізації кожної процедури. LIDO (Полегшений стандарт інформації для опису об’єктів). Виробник: Міжнародний комітет музейної документації CIDOC. Сила LIDO полягає в його здатності підтримувати повний спектр описової інформації про музейні об’єкти. Його можна використати для всіх видів об’єктів, наприклад, мистецтво, архітектура, історія культури, історія техніки, природнича історія [11].

Інтерактивність – це взаємодія, комунікація, яка передбачає двосторонній діалог між учителем та учнями (викладачами і студентами), метою якого є перетворення узагальненої інформації на особистісні знання. Інтерактивність є базовим принципом музейно-педагогічної діяльності й акцентує увагу на необхідності створення ефективного дидактичного середовища у музеї. Протидія цьому, як правило, традиційні методи, які становлять переважно одноманітні екскурсії, характерною особливістю яких є відсутність зворотного зв'язку між музейними працівниками й відвідувачами, які виступають у ролі пасивних слухачів [4, с. 171, 174–175]. Відтак поняття музейної “інтерактивності” стосується насамперед науково-освітньої галузі діяльності музею.

Інтерактивність науково-освітньої роботи музею проявляється у диференційованому підході до різних категорій відвідувачів, впровадження в традиційну екскурсію ігрових та театралізованих елементів, можливості для відвідувачів тактильного доступу до експонатів. Так, у Львівському музеї історії релігії проводиться “Родинний день у музеї” для батьків із дітьми – це інтерактивна екскурсія з елементами гри, яку проводять костюмовані персонажі, акцентуючи увагу на оригінальних експонатах, цікавих фактах, захопливих легендах. Упроваджуються інтерактивні майстер-класи, під час яких учні занурюються у давні часи, набувають навичок давніх способів видобування вогню, виготовлення первісних знарядь праці та вивчають давню орнаментику на прикладі писанок та вишитих рушників із фондів колекцій музею. Перевтілюються не тільки у персонажів минулих часів, але й випробувати себе в різних ролях, професіях, наприклад, сучасних музейних фахівців, можна в музейних іграх. Узяти участь у музейній конференції, учні перетворюються на мистецтвознавців, фольклористів, істориків, музеєзнавців (Національний художній музей України, м. Київ), музейних працівників та музикантів-виконавців під час виступів у музичному салоні (Музично-меморіальний музей С. Крушельницької, м. Львів) [12, с. 53].

Сучасні музеєзнавці мовлять про такий психологічний аспект сучасної музейно-педагогічної комунікації, як музеєтерапія. У роботі з дітьми застосовують такі методики, як арттерапія, ігрова терапія, аудіотерапія, казкотерапія, які загалом становлять інтегративний адаптивний механізм, що дає змогу дитині активно пристосовуватися до навколишнього середовища, сприяє її реабілітації та психічному й духовному розвитку. Інтерактивні елементи експозиції та інших форм музейної комунікації дають можливість взаємодіяти з дитиною на символічному рівні, надають можливість зрозуміти її приховані

почуття і переживання. Так, виготовлення писанок, малювання атрактивних музейних експонатів птахів у супроводі аудіозаписів їхніх голосів дає змогу виявляти, усвідомлювати, а також виражати різні позитивні емоційні стани (захоплення, радість, втіха тощо). Відбувається емоційне перемикання з негативних спогадів і переживань, внаслідок чого знімається напруженість психотравматичної ситуації і зникнення хворобливої симптоматики [6, с. 17–18].

Поєднання інновації та інтерактивності часто відбувається з метою унаочнення навчального процесу в музеї, прагнення зробити його цікавішим та атракційнішим, особливо серед дитячої аудиторії музейних відвідувачів. Так, до інноваційних рішень Віденського природничого музею (Naturhistorisches Museum), які викликають значне зацікавлення у відвідувачів, належать інтерактивні моделі. Наприклад, за допомогою дворучної помпи відвідувач нагнітає повітря, а на моніторі навпроти зі зображенням розрізу вулкана підіймається лава і відбувається виверження. Звичайно, що найцікавіше це школярам, проте й дорослі вивчають цей експонат. За подібним принципом побудована інтерактивна модель, яка демонструє еволюцію коней. Відвідувач, крутячи важелі, може побачити на екрані, як виглядали предки коней у різні епохи. Привертає також увагу інфрачервона камера. Це оптико-електронний прилад, що візуалізує на екрані температурні поля, внаслідок чого відвідувач бачить на екрані своє відображення в інфрачервоному світлі [3, с. 46].

Ще однією точкою перетину “інновацій” та “інтерактивності” можна вважати музейний маркетинг. Одним із визначальних напрямів музейного маркетингу є передовсім ефективна стратегія залучення відвідувача до музею. Відтак музей повинен бути актуальним, цікавим, відомим, створювати належні умови для проведення вільного часу в контексті сучасних тенденцій “цивілізації дозвілля” тощо. Саме тому в музейному маркетингу органічно взаємодіють з одного боку інноваційні методики (паблік рилейшнз (ПР), пабліситі – техніка успішного формування іміджу, партнерські відносини (друзі музею) та ін.), а з іншого – інтерактивні (створення в музеї рекреаційних зон, зон творчості, ігрового простору, музейного магазину, арт-кафе та ін.). Загалом інновації та інтерактивність музейного маркетингу мають спільний знаменник, означений поняттям “маркетинг інновацій”, який може бути інтерпретований як сукупність дій, прийомів, методів, систематична активність суб'єктів економічних відносин щодо розроблення і просування на ринку нових товарів, послуг та технологій для задоволення потреб і запитів споживачів (суспільства) у ефективніший, ніж у конкурентів, спосіб на основі оновлення та

підвищення рівня складових потенціалу підприємства, пошуку нових напрямів та засобів його використання з метою отримання прибутку та забезпечення умов тривалого виживання й розвитку на ринку [7].

Практичним втіленням інтерактивної маркетингової стратегії залучення відвідувачів до музею та використання інноваційного потенціалу сучасних мультимедійних технологій стала партнерська взаємодія Британського музею із потужною міжнародною корпорацією Samsung, яка розпочалася у 2008 році. Результатом співпраці стало відкриття Цифрового пізнавального центру (Digital Discovery Centre), за допомогою якого дітей знайомлять з творами мистецтва та історією їхнього створення. Щорічно приблизно 10 тисяч дітей та молодих людей вивчають колекцію Британського музею і організовані музеєм виставки за допомогою новітніх технологій, розроблених компанією Samsung [9, с. 146–147].

Висновки. Отже, в сучасній теорії та практиці музейної справи важливими, з огляду на спроможність музею відповідати викликам часу, є музейні інновації та інтерактивність. У широкому розумінні поняття музейних інновацій стосується структурних змін у музеї відповідно до плину часу й переосмислення в музейному середовищі місця та ролі музейних інституцій у системі національних, суспільних й культурних взаємин. У вузькому значенні музейні інновації – це використання мультимедійних технологій в експозиційному просторі музею з метою підсилення інформативності, комунікативності та атрактивності музейної експозиції, а також використання комп'ютерного програмування з метою вдосконалення обліку та використання музейних фондів.

Музейна інтерактивність зосереджується в галузі науково-освітньої діяльності музею та пов'язана насамперед із музейною педагогікою й використанням інтерактивно-педагогічного потенціалу музейної екскурсії, уроку, експонату. Першочерговими є використання рольових історичних ігор, тактильний та психологічний потенціал музейних експонатів, можливість “занурення” в історичне чи природне середовище тощо.

Дуже часто музейні інновації та інтерактивність перетинаються, взаємодоповнюючи одне одного. Особливо яскраво це проявляється у використанні інноваційного потенціалу новітніх технологічних досягнень під час проведення інтерактивних музейних уроків, екскурсій. Інноваційні та інтерактивні аспекти музейного маркетингу в комплексі та взаємодії дають змогу залучити до музею нових відвідувачів, фінансові ресурси та зробити музейний товар конкурентно здатним на ринку культурних послуг.

1. Ананьев В. Г. История зарубежной музеологии : учеб.-метод. пособ. / В. Г. Ананьев. – СПб., 2014 – С. 104.

2. Баруткина Л. П. Мультимедиа в современной музейной экспозиции // Вестник СПбГУКИ. – 2011. – декабрь – С. 106–108. 3. Бокотей А. А. Інноваційні впровадження в природничих музеях Швейцарії та Австрії / А. А. Бокотей // Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів. – 2014. – Вип. 30 – С. 41–50. 4. Караманов А. В. Организация интерактивной музейной среды: от методов к моделям / А. В. Караманов // Вопросы музеологии. – 2012. – № 2 (6) – С. 171–178. 5. Квебекская декларация: основные принципы новой музеологии // Museum. – 1985. – № 148. – С. 21. 6. Климишин О. С. Освітні аспекти природничомузейної комунікації / О. С. Климишин, Х. І. Дяків, І. С. Позинич // Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів. – 2015. – Вип. 31. – С. 15–22. 7. Комарист О. І. Визначення сутності маркетингу інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/22.pdf. 8. Мейран П. Новая музеология / П. Мейран // Museum. – 1985. – № 148. – С. 20–21. 9. Муzychuk В. Ю., Хаунина Е. А. Механизмы поддержки музеев в условиях экономического кризиса (на примере крупнейших музеев Европы и России) / В. Ю. Муzychuk, Е. А. Хаунина // Журнал Новой экономической ассоциации. – 2015. – № 1 (25). – С. 132–161. 10. Новые технологии, которые заставляют “миллиалов” ходить в музеи // МАРТ. Технологии и маркетинг для музеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mart-museum.ru/mart_articles/new_technology_involving_visitors/. 11. Оцифровка: ландшафт стандартов для европейских музеев, архивов, библиотек [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minervaplus.ru/publish/standards_landscape.pdf. 12. Рагозіна В. В. Художньо-освітня діяльність музеїв мистецького профілю з дітьми дошкільного віку та школярами / В. В. Рагозіна // Горизонты образования – 2012 – № 3 (36) – С. 50–55. 13. Смирнова Т. А. Цифровые технологии в экспозиционном пространстве музея: современные тенденции и перспективы / Т. А. Смирнова // Вестник ЯрГУ. Серия Гуманитарные науки. – 2012. – № 4/1 (22/1) – С. 14–18.

References

1. Anan'ev V. G. (2014), *The history of foreign museology: Educational handbook*, St. Petersburg, 104 pp. 2. Barutkina L. P. (2011), *Multimedia in the modern museum exposure*, Vestnik SPbGUKI, December, pp. 106–108. 3. Bokotej A. A. (2014), *Innovative introduction of natural museums in Switzerland and Austria*, Naukovi zapysky Derzhavnogo pryrodnavchogo muzeyu, Lviv, 30, pp. 41–50. 4. Karamanov A. V. (2012), *Organization of an interactive museum environment: from methods to model*, Voprosy muzeologii, 2(6), pp. 171–178. 5. Quebec declaration: the basic principles of new museology (1985), Museum, 148, p. 21. 6. Kly'my'shy'n O. S., Dyakiv X. I., Pozy'ny'ch I. S. (2015), *Educational aspects of communication museums nature*, Naukovi zapysky Derzhavnogo pryrodnavchogo muzeyu, Lviv, 31, pp. 15–22. 7. Komarist O. I. Defining the essence of marketing innovation : http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/22.pdf. 8. Mejrán P. (1985), *New museology*, 148, pp. 20–21. 9. Muzychuk V. Ju., Haunina E. A. (2015), *Mechanisms of museums in support of the economic crisis (for example, the largest museums in Europe and Russia)*, Zhurnal Novoj jekonomicheskoy asociacii, 1(25), pp. 132–161. 10. New

technologies that make “millennium” go to museums, MART. *Tehnologii i marketing dlja muzeev*: http://mart-museum.ru/mart_articles/new_technology_involving_visitors/. 11. Digitisation: standards landscape for European museums, archives, libraries: http://www.minervaplus.ru/publish/standards_landscape.pdf. 12. Ragozina V. V. (2012), *Artistic and*

educational activities of museums artistic profile of preschool children and school children, *Gorizonty obrazovanija*, 3(36), pp. 50–55. Smirnova T. A. (2012), *Digital technology in the exhibition space of the museum: current trends and prospects*, *Vestnik JarGU. Serija Gumanitarnye nauki*, 4/1 (22/1) pp. 14–18.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В СИСТЕМІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ВИКЛИКІВ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Н. М. Барановська

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет "Львівська політехніка"

© Барановська Н. М., 2016

Теоретично обґрунтовано соціогуманітарні трансформації, їхні загрози та можливості у сучасних глобалізаційних умовах розвитку українського суспільства. Увагу зацентовано на ролі та значенні національної історико-культурної спадщини для формування консолідаційного потенціалу об'єктивної історичної пам'яті та її використанні у культурно-пізнавальній сфері й міжнародній діяльності. З'ясовано роль історичних музеїв як важливих пам'яткоохоронних і дослідницьких установ у системі суспільних цінностей та змістовного наповнення національної ідеї. Встановлено загальні чинники, які впливають на формування національної ідентичності в межах глобального світосприйняття.

Ключові слова: глобалізація, виклики, об'єктивна історична пам'ять, історико-культурна спадщина, історичний музей, самотність.

The article is devoted to theoretical substantiation of sociohumanitarian transformations, their threats and opportunities in modern globalizational conditions of Ukrainian society's development. Attention is paid to the role and significance of national historical and cultural heritage to form consolidational potential of objective historical memory and its use in cultural and educational sphere and international activity. The role of museums as important institutions for protection of monuments and research activity in the system of social values and rich in content filling of the national idea is clarified. The general factors that affect the formation of national identity within the global world-view are identified.

Globalization and related challenges in recent years are the subject of active research in scientific community. Carrying the popular idea of integration readiness, globalization entails unification of history, pulls aside from the real impact on national development, politics and culture of historical memory. Management of historical consciousness becomes prominent. Inspiring and traumatic moments of the historical memory that in the past were causing contradictions and conflicts are becoming not important. They are displayed in a shadow or activated in accordance with the objectives of political expediency. This primarily relates to periods of liberation struggle of Ukrainian people for statehood revival that changed the political situation in Ukraine within the national paradigm, evaluation of prominent historical figures activity, because of which there are sometimes ideological disputes about controversy questions of Second World War, historical memory about the state terror of the Soviet totalitarian regime (20–50's XX century), the victims of which were millions of Ukrainian.

An effective counterweight to globalizational processes, that threaten the information security of Ukraine may be renewal of society's interest to national historical and cultural heritage as a valuable intellectual property of the Ukrainian nation, powerful mean of national self-identification, consolidation and formation of objective historical memory.

An important role in processes of preservation, study and actualization of historical and cultural heritage belongs to the Historical Museum. Modern information technology and socio-cultural changes create new opportunities for effective transformation of historical and cultural values into museum exhibits, rethinking of the museum displays towards rich in content filling of the national idea. This activity will help to prevent the growing trend towards cultural unification by forming in the minds of the Ukrainian nation's representatives a sense of its unique history, culture and struggle for statehood. In addition, the value of national achievements should be meaningfully and interestingly revealed to the world, making them more prominent, featuring Ukrainian heritage as an integral and distinctive part of the historical and cultural heritage of humanity. This may be one of the most effective means to draw attention of the international community to the problem of necessity to maintain national sovereignty and territorial integrity of Ukraine in threatening her present conditions.

Key words: globalization, challenges, objective historical memory, historical and cultural heritage, historical museum, originality.

Постановка проблеми. Глобалізація та пов'язані з нею виклики, суспільно-політичні зміни та трансформаційно-модернізаційні процеси в останній

час є предметом активного дослідження наукової спільноти. Руйнуючи адміністративні бар'єри між країнами, інформацією та технологіями, глобалізація,

впливає на усі сфери життя, зокрема й на історичну науку та історичну свідомість. Несучи в собі популярні ідеї інтеграційної налаштованості, можливості приєднання до світового співтовариства та загального інформаційного простору, глобалізація спричиняє уніфікацію історії, відстороняє її від реального впливу на державний розвиток, політику та культуру історичної пам'яті. Відтак керування історичною свідомістю набуває неабияких масштабів.

Важливою протиположністю глобалізаційним процесам, що містять загрозу інформаційній складовій безпеки України, може стати відродження інтересу суспільства до національної історико-культурної спадщини як цінного інтелектуального надбання української нації, впливового засобу національної самоідентифікації, формування об'єктивної історичної пам'яті та потужного консолідаційного чинника громадянства.

Значний внесок у наукове розроблення проблеми культурно-інформаційних впливів на українське суспільство, його історичну пам'ять та історичну свідомість в умовах сучасного глобалізованого світу зробили праці Д. Веденєєва, Я. Грицака, Л. Зашкільняка, В. Артюха, Ю. Зернія, О. Готри, Л. Нагорної та ін. Однак на проблему висвітлення місця історико-культурної спадщини у процесах розвитку справедливої історичної пам'яті, потенціалу її використання за обставин викликів глобалізації звернено ще недостатньо уваги. Тому метою цієї статті є аналіз ефективного впливу національної історико-культурної спадщини, нових методів презентації її самобутності на формування об'єднаної стратегії історичної пам'яті й привернення уваги усього світу до проблем України у нових глобалізаційних умовах.

Результати дослідження. Глобалізація – це процес, що почався п'ять століть тому. Однак сучасна глобалізація не є простим продовженням колишніх загальносвітових тенденцій. У нинішніх умовах страждає традиційна національна культура, якій загрожує гомогенізація та зміна контексту значення внаслідок поширення глобальної ідеології та масової культури.

Незважаючи на євроінтеграційні процеси та збільшення шансів для України разом з європейським співтовариством подолати спільні проблеми, вийти на міжкультурний діалог, її національна культура, як і вся соціогуманітарна сфера, зазнає значних трансформацій.

Під особливим інформаційним тиском опинилася історична пам'ять – основа національної та державницької свідомості українського народу. Об'єднана Європа знайшла певний консенсус історичної пам'яті, вибудувала нові стереотипи взаємного сприйняття минулого, що ґрунтуються на націленості у майбутнє і нероз'ятрюванні минулих

травм. Наголос на історичних сюжетах здебільшого використовується для того, щоб вилучити умови, які призводили в минулому до суперечностей і конфліктів. Тому неважливими стають надихаючі та травматичні моменти історичної пам'яті, що виводяться в тінь або активізуються відповідно до завдань політичної доцільності. Це, насамперед, стосується періодів визвольних змагань українського народу за відродження своєї державності, які змінили політичну ситуацію в Україні у межах національної парадигми, оцінки діяльності видатних історичних постатей, щодо яких інколи виникають ідеологічні суперечки, контрверсійних питань Другої світової війни, історичної пам'яті про державний терор радянського тоталітарного режиму 20–50-х рр. XX ст., жертвами якого стали мільйони українців.

Натомість відверто ставиться питання, що нова глобальна історія має створюватися поза фокусом національних історій, “долати націоцентризм”, іти за глобалізаційними процесами національних і регіональних історій. Логіко-методологічні засади історичної науки втрачають свою актуальність і стають функціонально залежними від вирішуваних проблем та панівного способу діяльності політичної спільноти. Відтак історія стає анонімною, світом реально починають правити абстракції, людина з її буденними проблемами витісняється на периферію свідомості. Великим ученим минулого часто приписуються думки, яких вони не мали, а їх висловлювання тлумачаться з позицій сучасності на підставі новітньої реконструкції історичних фактів.

Відомий український історик Д. Веденєєв серед найбільших загроз для руйнації поля історичної пам'яті в епоху глобалізації вважає “штучну ерозію позитивної, суспільно значущої для життєдіяльності народу та держави пам'яті про минуле, впровадження у масову свідомість чужорідних, політично загострених тлумачень історії, які ведуть до дезінтеграції державницької організації та суспільного буття народу; пряму фальсифікацію історико-документального матеріалу, намагання довести до антагонізму погляди на історію між різними поколіннями українського народу; наполегливу дискредитацію (демонізацію) історичної спадщини та традицій, ключових фігур історичного поступу нації; перетворення історичних матеріалів на зброю політичних баталій та консервацію в історичній свідомості елементів тоталітаризму” [1, с. 6]. А це в умовах байдужого ставлення держави до власного історичного минулого створює небезпеку “заміщення вітчизняного історичного простору чужими, привнесеними ззовні версіями минулого” [2, с. 76]. Крім того, зумовлює кризу історичної пам'яті, що проявляється зростанням напруженості навколо спільності в інтерпретації історичних подій.

“Глобальна культура не пишається історією чи історіями: фольклорні мотиви вона використовує й розробляє для зовнішнього оздоблення ... науково-технічної культури. За своєю суттю ця культура штучна” [3, с. 163–164]. Тому на теренах України сьогодні відбувається зовнішня експансія політики історичної пам'яті, що надзвичайно небезпечно, адже саме історична пам'ять може стати протидією космополітичній культурі та “спільній” пам'яті, що розвиваються в умовах глобалізації.

Історична пам'ять впливає на визначення історичного процесу. Вона об'єднує минулі події в національний історичний процес, характеризується ментальними особливостями та є основною підставою для свідомого вибору кожної конкретної людини на користь українства. Історична пам'ять є важливим чинником перетворення населення України на єдину політичну націю, є “фундаментом національної ідентичності” [4]. Вона забезпечує здатність українського народу формувати “уявлення про історію та своє місце в ній” [5, с. 156].

Тільки через осмислення минулого можна зрозуміти проблеми сьогодення і прогнозувати майбутнє. Інтерес до історичного минулого стимулює відродження історичної пам'яті народу. А історичні аналогії можуть показати оптимальний варіант розвитку суспільства, убезпечити від повторення трагічних помилок, невинуватих суспільною практикою кроків чи ліній поведінки. Що повнішою, адекватнішою буде уява про минуле, то легше знайти шлях до творчого використання кращих здобутків попередників і досягти злагоди між людьми. Як зазначає Л. Нагорна, “майбутнє народжується сьогодні, і воно за нашого бажання буде таким, яким ми спочатку, використовуючи певні матриці минулого, намалюємо його у своїй уяві” [6, с. 318].

Маніпулювання історичною свідомістю громадян України у наш час, на думку В. Солдатенка, зумовлено відсутністю загальнонаціональної ідеології розвитку історичної пам'яті, адже: “...ми все ще не можемо вибудувати систему координат, у якій доцільно досліджувати і відтворювати вітчизняну історію” [7, с. 407].

Саме тому загальноприйнятий проект історичної пам'яті може стати ефективним чинником встановлення консенсусу стосовно основоположних суспільних норм. Спільність у розумінні та оцінках минулого – важлива передумова прогресу прийдешніх суспільно-політичних перетворень. Тільки та “нація може вважати себе сформованою, коли у більшості населення країни сформовано ототожнення з цією нацією в минулому, теперішньому і майбутньому. Складовою такого ототожнення є одна модель історичної пам'яті, яка

формує у свідомості окремої людини позитивне сприйняття цієї однієї нації” [8, с. 163–164].

Сутнісним чинником розвитку об'єднавчої стратегії історичної пам'яті є формування культу предків та любові до рідної землі. А, отже, основою для створення єдиної моделі історичної пам'яті може бути збереження, вивчення та осмислення історико-культурної спадщини, що “органічно включає її у контекст сучасних світоглядних цінностей, формує у суспільній свідомості історичну пам'ять, яка сприяє збереженню всього комплексу знань, відтворенню справедливості, відновленню більш повної картини минулого через пам'ятки та місця пам'яті” [9, с. 139].

Формуючи неповторне історичне середовище, історико-культурна спадщина під час еволюції впливала на становлення ідентичності українського народу, у пошуках якої “українці долають непростий шлях “зламу” стереотипів, деміфологізації поглядів на своє минуле, вчаться оцінювати національну історію у “своїх, а не “чужих” категоріях” [10, с. 72]. Пам'ятки історії та культури є не тільки унікальним свідченням минулого та важливим джерелом історичного досвіду, здатного проникнути в усі виміри національно-духовного життя. Вони збуджують уяву, викликають історичний чи художній інтерес, і на цьому ґрунті є важливим об'єднавчим чинником.

Враховуючи значний загальноосвітній, виховний і консолідаційний потенціал, історико-культурна спадщина стає важливою складовою національної безпеки України, а тому її виявлення, дослідження, захист і збереження є суттєвим завданням для держави, на чому наголошується у статті 10 Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” (“Засади внутрішньої політики в гуманітарній сфері”), де йдеться про необхідність консолідації суспільства на основі “відродження духовних цінностей українського народу, захист і примноження його культурного надбання, збереження національно-культурної спадщини, підтримку розвитку культури і мистецтва” [11].

Одним із ефективних засобів формування спільної пам'яті нації є створення історичного просторового середовища, що становить візуальний компонент історико-культурної спадщини. Це міська топоніміка та пам'ятники, будинки та монументи, пам'ятні місця боротьби за національне визволення, меморіальні комплекси жертвам тоталітарних репресій, які не тільки відображають історичне минуле, а й формують спільний для усієї України образ минулого, осучаснюють національну пам'ять, і є важливою складовою культурного й ідеологічного середовища, в якому живе людина. Адже, “якщо людина байдужа до пам'яток своєї країни, вона байдужа і до своєї країни” [12, с. 50–51].

12 вересня 1993 р. на Михайлівській площі в Києві було урочисто відкрито пам'ятний знак “Жертв голодомору 1932–1933 років в Україні” [13, с. 63]. Ця подія надзвичайно важлива для формування правди історичної пам'яті, бо “оцю страшну цифру – за вісім місяців вісім мільйонів смертей – мають пам'ятати сьогодні ті, хто вдається до ризикованих експериментів над народом” і щоб кожен своїм розумом і серцем сприйняв голод 1933 року як страшну національну трагедію України та людства в ХХ столітті [14, с. 91; 94]. Щоб туристи з різних країн бачили наслідки впливу радянського тоталітарного режиму на нашу історію та культуру.

Важлива роль у формуванні національної історичної пам'яті належить історичним музеям. Сьогодні в Україні функціонує 128 історичних музейних установ, з них 22 – національні. У їхніх фондах зберігається більш ніж 11 млн історичних пам'яток [15]. Саме історичні музеї є потужним інструментом державної політики зберігання та формування історичної пам'яті. Це вже не ідеологічні установи радянського зразка, діяльність яких визначалася директивами партійних органів, а дієві комунікативні заклади, які відповідають вимогам та викликам часу. Вони не тільки зберігають пам'ятки історії та культури, ефективно демонструють їх і популяризують, підвищуючи рівень знань народу про минуле й майбутнє України, позитивно впливаючи на політичну свідомість української нації та сприяючи формуванню громадянського суспільства.

Під час глобальної трансформації формується новий тип українського історичного музею, який завдяки своїм цінним колекціям змушує задуматися про важливий зміст і еволюцію історичного та культурного процесу на українських землях у контексті світових глобалізаційних процесів.

Сучасні інформаційні технології та глобалізаційні зміни створюють нові можливості й соціокультурні умови для ефективної музеїфікації історико-культурних цінностей, переосмислення експозицій у напрямі служіння суспільству. Саме музеїфікація забезпечує максимальне збереження пам'яток минулого, перетворює історико-культурні об'єкти на об'єкти музейного показу для трансляції їхніх цінностей і смислів теперішнім і майбутнім поколінням. Водночас відбувається збереження свідчень про історичні та культурні події, життя та діяльність відомих осіб, важливих для формування історичної пам'яті. Істотного значення набуває трансформація змістовного наповнення національної ідеї та її реалізація в музейно-експозиційній практиці. Тематично експозиції музеїв поступово переосмислюються,

змінюються, завдяки відображенню історичних подій, спрямованих на формування об'єктивної історичної пам'яті. Особливо це стосується створення експозицій про історію визвольних рухів ХХ ст., що привели Україну до незалежності. Як наслідок, історичні музеї стають інституціями, здатними запобігати посиленню тенденцій до культурної уніфікації шляхом формування у свідомості представників української нації відчуття самотності своєї історії, культури та боротьби за державність.

Завдяки новим підходам у національну пам'ять українського народу увійшли видатні історичні постаті, серед яких чільне місце займає відомий український історик і політичний діяч визвольного руху 1917–1921 рр. М. Грушевський. У Львові, Києві, селах Криворівні (Верховинський район Івано-Франківської обл.) та Соснівці (Козятинський район, Вінницької обл.) функціонують історико-меморіальні музеї М. Грушевського, що зберігають пам'ять про його значний внесок у розвиток національної історико-культурної спадщини та політичної думки.

Зростає роль музеїв в осмисленні та інтерпретації подій недавнього минулого, які радикально змінили суспільно-політичний розвиток незалежної України. Задля збереження історичної пам'яті про події та людей Євромайдану, припинення суспільних суперечок в ім'я побудови нової демократичної держави, самоаналізу власної свободи у системі відносин зі світом, під керівництвом Українського інституту національної пам'яті нині формується Музей Майдану.

Моделювання історії музейними засобами вимагає розроблення нових типів музеїв, прикладом яких можуть стати так звані скансени – музеї відтворених історичних пам'яток, або “музеї просто неба”. Серед найбільших в Україні такими є Національний музей народної архітектури та побуту України у Пирогові, Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (м. Переяслав-Хмельницький, входить до складу Національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав”), Музей народної архітектури та побуту “Шевченківський гай” (м. Львів), Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття (с. Кринос Івано-Франківської обл., входить до складу Національного заповідника “Давній Галич”). Це великі етнографічні комплекси, експонати яких несуть значне смислове і символічне навантаження, демонструючи архітектурні та побутові особливості, народні традиції, обряди та звичаї різних регіонів України, що відображають основні етапи еволюції матеріальної та духовної

культури українського етносу. Експозиції цих музеїв є для всього світу своєрідними історичними документами самотності та унікальності української історії та культури. Неповторністю та особливістю своїх колекцій вони переконливо протистоять культурному спрощенню в умовах глобалізації.

Завдяки інформаційним технологіям з'явилися віртуальні музеї, такі як Музей історії трипільської культури, розміщений на офіційному сайті Фондації "Культурна спадщина України", та Музей археології Батурина. Вони втілюють сучасні прогресивні можливості для показу експонатів, демонструючи їх усьому світові та пробуджуючи інтерес світової спільноти до своєрідної історико-культурної спадщини України.

Висновки. В умовах соціогуманітарних трансформацій як викликів глобалізації, ми повинні шукати національну ідентичність у рамках глобального світосприйняття. Цьому сприятиме низка чинників, а саме: консолідаційний потенціал об'єктивної історичної пам'яті, сформованої на основі активної пам'яткоохоронної та дослідницької діяльності, розширення інтересу до історико-культурних цінностей шляхом їх виявлення, збереження, осмислення, ефективної музеєфікації та необмеженої інтеграції сучасного музею у комунікативний простір суспільства, посилення соціокультурної ролі музею в системі охорони національно-культурних традицій та їх відображення в історичній пам'яті народу, подолання радянських стереотипів в інтерпретації історичних подій. Завдяки новим підходам, технологіям і творчим методам в організації та презентації експозицій, насиченню їх новим національним змістом, музейні установи мають не тільки служити інтересам українського суспільства, а й цікаво та змістовно розкривати всьому світові визначні досягнення власної історії та культури, роблячи їх відомішими, показуючи національну спадщину як самотню невід'ємну складову історико-культурної спадщини людства. Це може бути одним із дієвих засобів привернення уваги світової спільноти до проблеми необхідності збереження національного суверенітету та територіальної цілісності України у загрозованих для неї сучасних умовах.

1. Веденєв Д. В. Культурно-інформаційний вплив сучасного світу та історична свідомість української політичної нації / Веденєв Д. В. // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2015. – № 3. – С. 3–10. 2. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності / Ярослав Грицак. – К. : Грані-Т, 2008. – 232 с. (Серія "Deprofundis"). 3. Сміт Е. Національна

ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с. 4. Яковенко Н. Нова доба – нові підручники. Про потребу дискусії над підручниками з історії України / Н. Яковенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/yakovenko.rtf> 5. Зашильняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі / Л. Зашильняк // Україна – Європа – Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієв. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. Гнатюка, 2009. – С. 156–159. 6. Нагорна Л. Історична пам'ять : теорії, дискурси, рефлексії. – К. : Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с. 7. Солдатенко В. Збережемо історичну правду // Науково-популярний альманах "Історичний календар 2011". – К., 2010. – Вип. 14. – С. 404–412. 8. Артюх В. Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій / В. Артюх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soippo.narod.ru/documents/koufzhuk/artuh.doc>. 9. Денисенко Г., Денисенко О. Культурна спадщина України у формуванні історичної пам'яті народу // Красзнавство. – 2014. – № 1. – С. 139–150. 10. Зерній Ю. О. Історична пам'ять як об'єкт державної політики / Ю. О. Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 71–76. 11. Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики", 1 липня 2010 року, № 2411-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. 12. Екологія культури // Прошлое-будущее. Очерки и статьи. – Л. : Наука, 1985. – 575 с. 13. Веселова О. Увічнення пам'яті жертв голодомору-геноциду 1932–1933 років в Україні // Укр. іст. журн. – 2004. – № 2. – С. 50–67. 14. Див. "Ми затялися, полинів не буде..." Про Асоціацію дослідників голоду-геноциду 1932–33 років в Україні розповідає її голова Лідія Коваленко-Маняк. (Записав Володимир Кулик) // Сучасність. 1993. – № 1. – С. 91–95. 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.niss.gov.ua/monitor/april08/20.htm

References

1. Vedenev D. (2015), Cultural and information influence of modern world to historical consciousness of Ukrainian political nation, National academy of managerial staff of culture and arts herald, Vol. 3, pp. 3–2. 2. Hrytsak J. (2008), Life, death and other troubles, Series "Deprofundis", Hranit, Kyiv, 232 p. 3. Smit Y. (1994), National identity, Osnovy, Kyiv, 224 p. 4. Yakovenko N. New age – new books. About the need for debate over Ukrainian history textbooks, available at: <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/yakovenko.rtf>. 5. Zashkilniak L. (2009), Historical memory and social functions of history in modern world, Ukraine. – Europe – The World, Edit. 2, International Collection of scientific works, Series: history, international relations, in M. Aleksievets (Ed.) Edition TYPUs im. Gnatiuka, Ternopil, pp. 156–159. Nagorna L. (2012), Historical Memory: Theory, discourse, reflection, Kuras I.F. Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine, Kyiv, 328 p. 8. Artiukh V. Content of meaning 'historical memory' in Ukrainian realities, available at: <http://soippo.narod.ru/documents/koufzhuk/artuh.doc>.

9. Denysenko G, Denysenko H. (2014), *The cultural heritage of Ukraine in the formation of the historical memory of people*, *Kraieznavstvo*, Vol. 1, pp. 139–150.
10. Zerniy Y. O. (2007), *Historical memory as an object of state policy*, *Strategic priorities*, Vol. 1 (2), pp. 71–76.
11. Ukrainian Law "About the principles of internal and external policy", 1 of July, 2010, № 2411–VI, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cg>.
12. *Ecology of Culture* (1985), *Past to future. Essays and articles*. – Nauka, Leningrad, 575 p. (rus).
13. Veselova O. (2004), *Memory of Holodomor-genocide's (1932–1933 in Ukraine) victims perpetuation*, *Ukrainian historical journal*, Vol. 1, pp. 50–67.
14. See "We resisted, wormwoods wouldn't be..." (1993), *About the Association of ukrainian famine-genocide's in 1932–33 researchers talks its head Lidia Kovalenko*, *Maniak*. (Recorded – Volodymyr Kulyk), *Suchasnist*, Vol. 1, pp. 91–95.
15. available at: <http://old.niss.gov.ua/monitor/april08/20.htm>

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ЗАКЛАДИ ЛЬВОВА НАПРИКІНЦІ XVIII–XIX СТОЛІТЬ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МІСТА

Н. М. Божко, Л. В. Цубов

Інститут підприємства та перспективних технологій
Національний університет “Львівська політехніка”

© Божко Н. М., Цубов Л. В., 2016

Проаналізовано діяльність культурно-мистецьких установ Львова, що з’явилися наприкінці XVIII і XIX століть та їхній вплив на соціально-економічний розвиток міста.

Ключові слова: освіта, культура, бібліотеки, видавництва, театр, мистецтво.

Lviv has never been a large manufacturing center with the huge enterprises, factories, and integrated producers. This city has never been related to the populous cities of Ukraine. The success of this city is in a beneficial geopolitical position, an attractive investment climate, a great amount of academic and cultural institutions and the most important is a high qualification of the staff that lives there.

The aim of this article is an effort to analyze the development of cultural and art institutions of Lviv at the end of XVIII during XIX centuries, their appearance, functioning and the influence on economic and social development of the urban infrastructure.

In 1772, as a result of the first division of Poland, Galicia became a part of Austro-Hungarian Empire. In the XIX of September 1772 Hungarian troops penetrated into Lviv, which became an administrative centre of newly created Hungarian province – “The Kingdom of Hungary and Lodomeria”.

At the end of 18th century Lviv was a provincial city where the first manufactures just began to appear. The main kinds of production in the city still remained a trade and raw material manufacturer. A deficiency of large and medium enterprises in the city caused that just 30.8 % of active population were engaged in an industrial production. The most of Lviv population, it was 25 thousand in 1772, consisted of employees, renters, servants and freelance job’s people. It was situation in which Lviv still remained in a role of back country empire.

As late as in 30s of XIX century, the population of Lviv increased in two times. The city became more attractive and more comfortable to live in. From that time, in Lviv were living many officials, merchants, doctors, lawyers, students, artists, litterateurs and other representatives of freelance jobs, who weren’t just the citizens – they became creators of the city.

In the 90s mostly multi-storey habitable buildings and numerous administrative, cultural and art purpose buildings were built. Lviv became attractive for people of broad professions and rich representatives of region’s population. Art associations, societies, museums were organized in the city. Archives and literary private collections were set and then given to public organizations. All that enriched Lviv’s cultural life influenced the development of the multinational city and formed its identity.

Key words: education, culture, library, theatre, art.

Постановка проблеми. Формування Львова як культурної столиці українських земель має дивовижну історію. Те, що це західноукраїнське місто є культурним центром нашої Батьківщини, визнають навіть його опоненти. І хоч місто не володіє могутнім промисловим потенціалом, як Харків, Київ чи Запоріжжя, а серед найбільших міст України (на 2015 р.) займає лишень сьоме місце – Львів є одним з найуспішніших міст України. Це підтверджується зростанням інвестицій у розвиток міста, впровадженням європейських освітніх і культурних програм, так і толерантним ставленням міщан до різноманітних культур, що знайшли свою другу батьківщину у цьому місті. Спільна, творча

праця представників різних націй, народів і культур в українському Львові свідчить про єдино можливі способи і методи у формуванні успішної міської громади.

Цей шлях для Львова є не новий. Історія королівського міста засвідчує, що тут здавна співіснували представники різних національних культур і віровизнань. У їхньому життєписі можна знайти як драматичні сторінки непорозуміння, так і спільні зусилля спрямовані на розбудову міста. Інформація ця перебуває у численних історичних розвідках шановних істориків різних поколінь [2, 6, 8], а також у колективних дослідженнях історії Львова [1, 3, 5]. Здебільшого автори звертають увагу

на детальне висвітлення й аналіз політичної історії краю, його соціально-економічний розвиток, боротьбу українського народу проти національно-релігійного гніту тощо.

Метою цього дослідження є спроба аналізу становлення та розвитку культурно-мистецьких закладів Львова кінця XVIII – протягом XIX ст., вплив функціонування цих закладів на економічний і соціальний розвиток міста.

Результати дослідження. У 1772 році, внаслідок першого поділу Польщі, Галичина стає частиною Австрійської імперії. 19 вересня 1772 року австрійські війська входять до Львова, що тепер став адміністративним центром новоутвореної австрійської провінції – “королівства Галиції і Лодомерії”.

Львів кінця XVIII ст. – це провінційне місто Габсбурзької імперії, у якому ще діють правила середньовічних ремісничих цехів. Ремесло і сировинні мануфактури залишались основними формами виробництва у місті. Відсутність великих і середніх підприємств у місті привела до того, що тільки 30,8 % активного населення було зайнято у промисловому виробництві. Більшість населення Львова, а це 25 тис. на 1772 р., становили службовці, рантьє, прислуга і люди вільних професій [3, с. 81]. Складалась ситуація, за якої місту Львову і надалі відводилась роль глибокої провінції імперії.

Наприкінці XVIII ст. австрійська влада приймає низку рішень, які повинні були б підтримати міщан та їх підприємництво. Зокрема, утворюється Дирекція цивільного будівництва, згідно з рішенням якої на десять років звільняються від оподаткування мешканці Львова, які будують нові або ремонтують старі будинки. У 1790-х рр. почали розбиратися оборонні мури, вежі та брами, що оточували середмістя, на місці засипаних ровів і валів насаджувалися парки в англійському стилі. Упорядковуються передмістя з Погулянкою, парком Залізна Вода, Цетнерівкою, Ботанічним садом, ставом Пелчинських тощо. Ці зміни у вигляді Львова сприяли розвитку комунального господарства, що забезпечували життя міщан. На 1823 р. у львівських промислах було зайнято понад 2 тисячі майстрів, 6 оптових торговельних підприємств [4, с. 104–105].

Уже у 30-х роках XIX ст. населення Львова зросло майже удвічі, а саме місто стало набагато красивішим та більш комфортнішим для життя. Австрійський географ і статист В. Блюменбах залишив власне враження від міста. Так, він писав, що в 1831 р. без військових та іноземців у Львові проживало 15 120 ос., на передмістях 35 416, а разом 50 536 мешканців [4, с. 104]. Тепер у місті проживало багато урядовців, купців, лікарів, адвокатів, студентів, художників, літераторів та представників інших вільних професій, які не просто були мешканцями міста, – вони стали його творцями.

Насамперед у Львові виникає необхідність у нових освітніх закладах. Ще у 1775 році у місті розпочала роботу, так звана, нормальна школа з німецькою мовою викладання, при якій готували також вчителів. З 1798 р. у Львові діяли: одна чотирикласна, три однокласні (парохіяльні) і дві приватні початкові школи із загальною кількістю учнів понад півтора тисячі. Школа з українською мовою викладання була лишень одна при Ставропігійському інституті, яка готувала вчителів для роботи у церковних парохіях [3, с. 91].

У 1784 р. у Львові розпочала діяльність перша, а згодом у 1819 р друга академічні гімназії, які готували молодь до вступу у вищі навчальні заклади. Їх у місті з'явилося декілька: у 1784 р. відновив роботу університет як світський вищий навчальний заклад; у 1817 р. – відкрито реальну (торговельну), а з 1844 р. – технічну академію.

Міщани порушували питання перед владою і про відкриття спеціального мистецького навчального закладу. Вміння малювати у ті часи вважалося показником доброго смаку і виховання. У шляхетних родинах Львова проживало багато художників-вчителів [6, с. 147]. Але відкрили тільки школу рисунку, яка існувала при Львівському університеті й утримувалася коштом місцевої влади.

Належне функціонування освітніх закладів залежало від достатньої кількості професорів, викладачів, обслуговчого персоналу. Цій верстві населення, а також значній кількості провінційних державних службовців необхідні були не тільки житло, а й бібліотеки, друкарні, книгарні, театри, концертні зали та інші заклади культури, які б відповідали їхньому соціальному статусу. Заснування цих закладів та їхня діяльність істотно змінювало обличчя Львова з ремісничо-торгового в адміністративний та культурно-мистецький центр Галичини.

З мандрівних нотаток німецького вченого Йогана Коля дізнаємося, що вигляд Львова у першій третині XIX ст. “...є набагато кращим і приємнішим, ніж архітектурний стиль деяких великих німецьких міст. Вільні площі тут великі, місця для прогулянок, бульвари й парки – значні. Будинки, церкви, розташування споруд, розгалуження вулиць – все це має дуже багато спільного з характером старих німецьких міст, що виникли в середні віки. Місто багате також на церкви та дзвіниці, на великі і часом розкішні будівлі [4, с. 116].

З часу приєднання Галичини до Австрійської імперії відбулися зміни у функціонуванні і використанні тогочасних закладів духовної культури. Наприкінці XVIII ст. уряд припинив існування багатьох релігійних установ, а їхнє майно конфіскував. Конфісковані книги передали до бібліотеки Львівського університету, який на той час відновив

свою діяльність. Протягом 1784–1786 роки університетська бібліотека отримала книги зі 147 закритих урядом сакральних закладів. Загальна кількість надходжень станом на 1786 р. становила 33 666 томів [1, с. 233]. Користувачами бібліотеки була досить обмежена кількість працівників університету, а фонди здебільшого становили релігійну літературу. Тому за наказом уряду з 1807 році університетська бібліотека отримувала обов'язковий примірник усіх друкованих у Галичині видань, що сприяло наповненню фондів і світською літературою.

Крім університетської книгозбірні, у Львові були також кілька монастирських і гімназійних бібліотек, але усі вони були малодоступні для широкої громадськості.

У 1809 р. австрійський імператор Франц І повідомив придворного бібліотекаря у Відні Юзефа Максиміліана Оссолінського про готовність віддати свою бібліотеку для публічного використання галичан і розміщення її у Львові. Польський шляхтич Ю. М. Оссолінський розумів виняткове значення появи такої установи у Львові і з ентузіазмом взявся за виконання цісарської волі. Він передає стародруки, рукописи, рідкісні видання, зібрані у галицьких храмах і монастирях до нової установи. Благородна ідея відкриття культурно-освітньої установи у 1817 р. була скріплена офіційними документами. Згодом у власному заповіті Ю. М. Оссолінського буде вказано: “Усі мої друковані книги, рукописи, зібрання гравюр, карт, медалей, картин, статуй... заповідаю бібліотеці у столичному місті Львові” [5, с. 82]. За прикладом Оссолінського галицька інтелігенція також передає свої приватні колекції до нової львівської громадської установи. Значні пожертви надходять від магнатів Львівщини, Тернопільщини, Бережанщини. У фонди бібліотеки були передані приватні збірки відомих шляхетних родин Павліковських, Дідушицьких, Зубрицьких та ін. Українські теологи Михайло Гарасевич та Модест Гриневицький допомагали у складанні статуту бібліотеки, у якому зазначалося, що установа діятиме на користь усіх народів, що проживають у краю. Цей статут підписав імператор, тому він мав силу закону.

Спочатку приміщенням бібліотеці служили залишки обгорілого монастиря Кармеліток під Калічою горою у Львові. Згодом був оголошений конкурс на проект нової будівлі. Перевагу віддали роботі відомого європейського архітектора, прихильника класицизму П'єтро Нобіле.

За планом Нобіле споруда повинна була мати грандіозний вигляд, який надавали б доричний ордер, архітрав і карниз без будь-яких декорацій. Проте, комісія, до складу якої входив інженер-капітан Ю. Бем, вирішила цей план змінити. Споруда ставала простішою. До неї врахувались уцілілі фрагменти

монастиря та каплиця у вигляді ротонди [6, с. 94]. У 30–40-х роках XIX ст. у спорудженні бібліотеки беруть участь майже усі відомі архітектори Львова, склад яких дивовижно багатонаціональний, як і саме місто того часу. Серед архітекторів: галичани Юрій Глоговський і Вільгельм Шмідт, австрієць Йоган Зальцманн, скульптор Йоган Шімзер – німець за походженням та чех Йозеф Прохазка [13].

Офіційне відкриття Інституту Оссолінських відбулося у 1827 році. Це була загально крайова, культурно-освітня установа, що складалась із бібліотеки, музею і друкарні. У 1832 р. бібліотека відкриває читальні зали для відвідувачів.

Одним із найбільш відвідуваних місць бібліотеки стає зал періодики. Усе, що видавалось в Австрійській імперії тепер обов'язково надходило і до інституту Оссолінських. Нові періодичні видання приходили і з інших європейських країн. При бібліотеці організовуються наукові товариства, видається один з перших збірників “Часопис науковий книгозбірні імені Оссолінських”. У ньому активно співпрацювали як українські, так і польські дослідники, зокрема, Т. Захаревич, В. Компаневич, І. Вагилевич, А. Бельовський, К. Туровський, Л. Набеляк, К. Шайноха та ін. [9, с. 22].

Так, інститут Оссолінеум став для Львова не тільки однією з перших культурно-мистецьких установ, що об'єднувала у собі бібліотеку, друкарню, а також місцем інтелектуального єднання еліти міста і краю.

У червні 1849 року засновано також бібліотеку “для руських людей”, яку у 1872 році було передано до Народного дому. Бібліотека інституту “Народний дім” стала центром інтелігенції Галичина московіського напрямку [5, с. 83].

Так протягом XIX ст. кількість бібліотек у Львові зростає. Власні книгозбірні мали не тільки духовні чи освітні заклади, а також Галицьке господарське товариство, Головна дирекція будівництва доріг та мостів, відомі також приватні збірки Чарнецьких і Ю. К. Жевуцького та ін. Зросла кількість населення, якому були необхідні для роботи та навчання книги та інші друковані видання.

Австрійська влада суворо регламентувала друк та розповсюдження книг на території імперії. Прийшовши на нові землі уряд припинив діяльність друкарень чернечих ордерів: єзуїтів (1773) францисканців (1774), римо-католицького братства Св. Трійці (1786) та ін. Час диктував нові потреби і вимоги до книговидавництва.

Ще наприкінці XVIII ст. імператриця Марія-Терезія видає декрети щодо цього виду діяльності, які у 1806 році імператор Франц II доповнив власними рішеннями, основною вимогою яких була політична благонадійність престолу. Контроль імперії,

звичайно, дещо стримував розвиток видавничих установ Львова. Водночас цей новий вид діяльності сприяв культурному розвитку міста, оскільки і видавничою діяльністю і торгівлею книгами могли займатися, на той час, винятково, освічені і люди-знавці.

Ще з 1773 р. у місті діяла приватна друкарня Антона Піллера. Австрійська влада запросила підприємця для друку офіційних розпоряджень місцевої влади. Але, крім цих матеріалів, Піллер видавав навчальні посібники, наукову та художню літературу. З появою у Львові університету друкарня отримала назву “університетська”. Окрім німецькою, вона видавала книги латинською, французькою та польською мовами.

З 1782 р. до Львова з Жовкви була перенесена єврейська друкарня Сегаля Леттериса. На початок століття у місті діяло п’ять єврейських друкарень, які видали 194 примірники друкованої продукції [1, т. 3, с. 272].

Враховуючи прохання української громади австрійська влада відмовилася від запланованого раніше переносу друкарні Ставропігійського братства до Відня і залишила її у Львові. Тому тут друкувалися підручники та оригінальні твори українських авторів. З друкарнею співпрацювали викладачі львівського університету Федір Захаріясеви́ч, Петро Лодій та ін. У революційні роки “Весни народів” українці отримали ще одну друкарню, яка діяла при культурно-освітньому товаристві “Галицько-Руська Матиця”. За час її існування тут було видано 89 книг. Упродовж другої половини XIX ст. українські книги для широкого кола читачів друкувало видавництво “Просвіти”, а з 1892 р. з відкриттям НТШ, світ побачили і наукові видання. [1, т. 3, с. 272–273].

З 1776 року у згадуваній уже друкарні А. Піллера видавалася і перша на українських землях газета – тижневик французькою мовою “Gazette de Leopold” [2, с. 295]. Наприкінці XVIII ст. кількість періодичних видань у Львові зростає. Першим львівським щоденним виданням була газета “Dziennik patrijotycznych politykow”, що виходила польською мовою з 1792–1798 рр., а з 1811 р., тричі на тиждень – “Львівська газета”, літературні щомісячники “Розмаїтності”, згодом часопис “Щоденна газета паризьких мод” [3, с. 95]. У 20-х роках XIX ст. у місті починають виходити друком німецькомовні “Lemberger Zeitung” (1812–1864) та “Mnemosyne” [6, с. 153].

Перша газета українською мовою “Зоря Галицька” (редактор Антін Павенцький) побачила світ у травні 1848 р. Вона видавалася до квітня 1857 р. як орган першої політичної організації України Головної Руської Ради. У 1849 р. у Львові засновано урядовий часопис “Галицько-Руський вісник” (редактор Микола Устиянович). Він виходив тричі на тиждень і друкував переважно офіційні матеріали

австрійської влади. З’явилися видання, що інформували українське населення Галичини про громадсько-культурне життя Наддніпрянської України. Серед них “Дневник руський”, “Новини”, “Пчола” [6, с. 176–177]. Напівофіційним органом, що друкувався в Австро-Угорській імперії українською мовою, був “Вісник для русинів в Австрійській державі” 1850–1856 рр. Таким чином до середини XIX ст. у Львові виходило друком понад 20 різноманітних періодичних видань [6, с. 153].

Аналізуючи культурну атмосферу Львова XIX ст., окремо слід звернути увагу на книгарні того часу. У книжкових магазинах передплачували газети та журнали, вибирали і замовляли книги. Там можна було придбати твори львівських художників і замовити квитки до театру. Однією з найстаріших книгарень міста була книгарня львівського університету, якою керував Карл Готтліб Пфафф “Bibliopole академічний”. Із відкриттям львівського університету виникла потреба у спеціалізованих книгарнях. 11 серпня 1785 року таку книгарню і відкрив представник варшавської родини книгарів К. Пфафф. Його обов’язками було комплектувати відповідний асортимент книг та видавати щорічні книжкові каталоги. До 1827 р. він видав 34 каталоги (24 польських, 5 французьких, 4 німецькі та 1 латинський) та тематичні (з медицини, хірургії, права) [8, с. 31].

Карлові Пфафту львів’яни завдячують появою першої впорядкованої хроніки міста – “Історії столичного королівства Галиції та Лодомерії – міста Львова від заснування його аж до теперішніх часів кс. Ігнація Ходиніцького закону Кармелітів”, яку він видав власним коштом у 1829 р. Перед друком була укладена підписка на книгу, у якій фігурують імена відомих у Львові книгарів, бібліофілів, культурних і мистецьких діячів тощо [8, с. 31–32].

Другою, за визнанням міщан Львова, була книгарня родини Піллерів. Відома родина львівських друкарів могла похвалитися чудовими виданнями, а також пропонувала міщанам великий асортимент книг німецькою, французькою і польською мовами.

У місті діяла також книгарня Карла Вільде, який з 1832 р. став головним постачальником літературних новинок бібліотеці інституту Оссолінських. Пошаною у львів’ян користувалася також книжкова крамниця Варфоломея Яблонського. Він був не лише власником книгарні, але й у 1826 р. розпочав видавничу діяльність і надрукував багато релігійної літератури, поетичних збірок та ін.

Велике значення для міста мали також книгарні Едуарда Віняжа, Яна Міліковського, Герріха Калленбаха та ін. Власники книгарень були високо освіченими людьми, які обов’язково володіли латинською, знали декілька іноземних мов, періодично проходили стажування у кращих книгарнях Відня чи Праги [9, с. 49].

Зростаюча кількість освітніх закладів, видавництва, книгарень дуже швидко приєднала Львів до сфери загальноєвропейського культурного процесу. Місто зростало кількісно і якісно. Так у середині XIX ст. кількість населення Львова зросла до 70,3 тис. осіб [12, с. 113–114]. Але у місті і надалі відчувалася потреба у спеціалістах і фахівцях з різноманітних професій (порівняно з XVIII ст.). Але, головне, що ці мешканці Львова за своїм соціальним статусом, освітніми і культурними потребами спонукали до подальших змін у житті міста.

Зокрема, з кінця XVIII ст. поживалося театральне життя столиці Галичини. Перший постійний театр у Львові був заснований 1776 р., де виступали німецькі, а згодом і польські мандрівні трупи. До кінця століття польський та німецький театри очолював В. Богуславський. Власником львівського театру був Франц Булла, який отримав привілей від австрійського імператора на театральні вистави у Львові. У 1787 р. для театральних потреб міщанам було передано старе приміщення костелу Францисканців. Однак це приміщення не відповідало потребам такої установи. Побудований відкритий літній театр у парку Яблонських (архітектор Марайно) з ініціативи Войцеха Богуславського проіснував недовго, але значно впливав на розвиток театального мистецтва краю. У репертуарі театру поряд з кращими взірцями європейської драматургії (п'єсами У. Шекспіра, Ф. Шіллера, Ж.-Б. Мольєра) були твори відомих польських драматургів, серед них О. Фредра та ін.

З початком функціонування греко-католицької семінарії у Львові, в її стінах виникає традиція постановки театральних видовищ. За відсутності україномовного репертуару семінаристи ставили польськомовні вистави з народного життя. У 1835 р. вийшла друком упорядкована вихованцем семінарії Йосипом Лозинським збірка українських весільних пісень “*Ruskojewesile*”, яку покладено в основу однойменної сценічної постановки. Драматичний ігровий характер українського обряду дав семінаристам змогу зробити яскраве фольклорне видовище. За русинськими мотивами І. Вітошинський укладає водевіль “Козак і Охотник”, який українські глядачі побачили у 1849 р. До репертуару учнівського театру входили в обробленні І. Озаркевича відомі “Москаль-Чарівник” Гр. Квітки-Основ'яненка, “Наталка Полтавка” Ів. Котляревського та ін. [11, с. 20–21].

Театр греко-католицької семінарії мав для українців Львова непересічне значення. Залишаючись аматорським, шкільний театр професійно підходив до театальної справи і заклав основу подальшому розвитку українського театального руху. У 1864 році у Львові, всупереч відмові про фінансову підтримку австрійської влади, з'являється перший професійний український театр “Руська

бесіда” [4, с. 130]. Театр фактично став першою сходинкою на шляху виховання майбутніх українських громадських і культурних діячів, які вирости і сформувалися у Львові.

Однак, візитівкою Львова XIX ст. був театр С. Скарбека. Це була перша монументальна споруда у місті такого призначення. У 1833 р. граф С. Скарбек звернувся до австрійського уряду з пропозицією побудувати власним коштом театр у Львові. Дозвіл був отриманий і до розроблення проекту були залучені одні з кращих архітекторів того часу – Л. Піхль та Й. Зальцманн. За пропозицією графа вони подорожували європейськими містами, де познайомились з досвідом будівництва театральних споруд. За задумом фундатора ця будівля повинна була вміщувати у собі не тільки театральний зал, а також численні допоміжні технічні приміщення, готель для акторів, магазини, ресторани та ін. За задумом С. Скарбека це повинен був бути грандіозний культурно-мистецький центр.

Проект майбутнього театру підготував Луїджі Піхль. Впровадженням його в життя займався Й. Зальцманн, тодішній інспектор міського будівництва, один з найталановитіших архітекторів, що на той час працювали у Львові.

Місце для будівництва театру було визначено задалегідь. Ще наприкінці XVIII ст. відповідно до імператорського наказу, фундатору, якщо такий знайдеться, повинні були безкоштовно передати площу *Castrum in ferius*, що утворилася на місці розібраного Нижнього замку у Львові. Пізніше залишки замку послужили матеріалом для зведення нової споруди. Селяни з маєтків графа везли до Львова вапно, гіпс, камінь, дерево. Близькість річки Полтви змусила будівельників для укріплення фундаменту вбити в багnistий ґрунт близько 16 тисяч дубових паль, що привозили з лісів Ст. Скарбека. Не набагато менше пішло дубового лісу на конструктивне в'язання даху [11, с. 30].

Відкриття театру відбулося у 1842 р. Це була монументальна споруда у класичному стилі, яка за параметрами поступалася лише Міланському “Ла Скала” та Дрезденському надвірному драматичному театру. Будівля мала вигляд величезного каре з двома внутрішніми дворами, які розділялися корпусом глядацького залу і сценою. Унікальною була її багатофункціональність – тут діяли, окрім театру, літературно-артистичні товариства, працювали крамниці, кав'ярні, знаходилась благочинна фундація графа С. Скарбека, казино “Народове”, склади, помешкання для акторів тощо.

Цей театр змінив Львів середини XIX ст. Забудовується стара частина міста, вона набуває сучасного вигляду європейських столиць. Львів отримує одне з найкращих театральних приміщень

того часу і, звичайно, цей театр не оминають своєю присутністю корифеї європейської сцени. Театр С. Скарбека став величезним організмом, що потребував для свого існування не тільки мистецьких кадрів, але й інженерів, техніків, величезний штат допоміжного персоналу. Комерційне життя, що вирувало навколо театру, сприяло товарообігу і збагаченню Львова. Усе це сприяло зростанню інвестиційної привабливості міста і давало йому додаткові можливості для розвитку.

Театральні зали використовувалися також для музичних концертів. Тогочасний Львів мав можливість оцінити музичну майстерність Кароля Ліпінського, Ференца Ліста та ін.

Новим явищем для культурного життя міста ставали художні виставки, перша з яких відкрилася 1837 р. Експозиція була виставлена у приміщенні, яке надав львівський магістрат у новозбудованій ратуші на площі Ринок. Виставка була благочинною і викликала значний резонанс серед відвідувачів.

Відкриття кожної мистецької виставки було подією для Львова. Для її організації створювався спеціальний комітет, до якого входили відомі культурні та громадські діячі. Більшість виставок відбувалися у галереї “Оссолінеуму”. У міське життя входила практика використовувати дохід з виставок для благодійних цілей. Але була ще одна позитивна риса цих виставок, про яку пише дослідник галицького мистецтва С. Малець, цитуючи львівський тижневик “Розмаїтності”: “з приходом у житла творів мистецтва, наші помешкання стануть менш убогими”. І справді Львів славився приватними мистецькими колекціями Вроновських, Домбських, Любомирських, Дідушицьких, теолога М. Гарасевича і митрополита А. Ангеловича” [13].

Таким чином трансформації в середовищі міщан Львова XIX ст. змінювали соціально-економічний розвиток міста. Зростала кількість населення. Протягом другої половини XIX ст. населення Львова зросло в 2,2 раза і становило у 1880 році 103 423 особи, ставши третім містом в імперії після Відня і Праги [5, с. 172]. Збільшувалась також мережа фінансово-кредитних установ та їхній обіг. У місті почали відкриватися філіали австрійських банків. Так, 1853 року був відкрит філіал Австрійського національного банку, 1862 р. – Австрійський кредитний заклад для торгівлі і промисловості, а через три роки – Англо-австрійський банк. У 70-х роках з’явилися місцеві – Галицький гіпотетичний, Селянський і Крайовий банки [5, с. 205].

Зростає значення Львова як основного транспортного вузла західноукраїнських земель. З 1861 р. місто пов’язане з іншими країнами Європи залізницею. Тут будувалися і розширювалися залізничні станції, міський вокзал, комплекс товарної

станції та залізничних майстерень. У травні 1894 року у Львові почав курсувати перший електротрамвай, зв’язавши залізничний вокзал з іншими районами міста [4, с. 150].

У Львові збільшувалась потреба у житлі, що неминуче вело до розширення території міста. Наприкінці XIX ст. до міської території приєднали підміські села Клепарів, Замарстинів і Знесення. Ще у 1870 р. утворюється міське будівельне управління, яке контролювало забудови, займалися прокладанням вулиць, розширенням і благоустроєм території. Кількість будинків у Львові зросла за 1870–1900 рр. з 2,5 тис. до 4,4 тис., а квартир – з 17,4 тис. до 32,2 тис. [12, с. 114]. У 90-х роках XIX ст. будувалися переважно багатопверхові житлові будинки, а також численні споруди адміністративного та культурно-мистецького призначення. Уже на 1900 р., за даними державного перепису, у місті проживало 159 877 осіб і кількість населення невпинно зростала. Львів став привабливим для людей вільних професій, представників заможних верств населення краю. У місті організовувалися мистецькі об’єднання, товариства, музеї, формувалися архівні та літературні приватні збірки, що згодом передавалися до публічних установ. Усе це збагачувало культурне життя Львова, впливало на розвиток багатонаціонального міста і формувало його самобутність і неповторність.

Висновки. Отже, Львів у XIX ст. так і не став провідним промисловим центром Австро-Угорської імперії, але за своїм статусом був у трійці найрозвиненіших міст краю. На межі XVIII–XIX ст. тут з’являються нові освітні, культурні та мистецькі установи, які не тільки змінювали якісний склад населення, але й сприяли розвитку соціально-економічної інфраструктури міста. Статус Львова зростав відповідно до змін у громадсько-політичному і культурному житті країни.

1. Енциклопедія Львова : у 4-х т. / За ред. А. Козицького. – Львів : Літопис, 2007–2012. 2. Ісаєвич Ярослав. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів : Інститут українознавства ім. Ів. Крип’якевича НАН України, 2002. – 520 с. 3. Історія Львова. – К.: Наукова думка, 1984. – 412 с. 4. Історія Львова в документах і матеріалах / Зб. документів і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1986. – 420 с. 5. Історія Львова : у 3-х т. / ред. Я. Ісаєвич та ін. т. 2. – Львів : Центр Європи, 2007. 6. Історико-культурні та краєзнавчі нариси. Львівщина / упоряд. Ю. Бірюльов. – Львів : Центр Європи, 1998. – 392 с. 7. Історія української культури: у 5-ти т. Т. 4. кн. 2. Українська культура XIX століття. – К.: Наукова думка, 2005. – 1293 с. 8. Котлобулатова Ірина. Книгарі та книгарні у минулому Львова. – Львів : Авера, 2005. – 240 с. 9. Малець Софія За часів Маркіяна Шапкевича. – Львів : Центр Європи, 1992. – 94 с. 10. Овсійчук Володимир. Класицизм і романтизм в українському мистецтві. – К.: Дніпро,

2001. – 444 с. 11. Проскуряков В., Ямаш Ю. Львівські театри. Львів : Центр Європи. – 130 с. 12. Hoszowski S. *Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914*. – Lwow, 1935. 13. Софія Малець. Мистецьке життя Львова першої половини XIX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://map.lviv/statti/malec.html>

References

1. A. Kozytskohyy (2007–2012), *Encyclopedia of Lviv, Chronicle in 4 volumes*. 2. Jaroslav Isayevych (2002), *Ukrainian book publishing: origins, development, problems*, Institute of Ukrainian Studies of Ivan Kryp'yakevych NAS of Ukraine, Lviv, p. 520. 3. *History of Ukraine* (1984), Naukova Dumka publishing house, Kyiv, p. 412. 4. *History of Lviv in the documents and materials* (1986), Documents and materials collection, Naukova Dumka publishing house, Kyiv, p. 420. 5. Ya. Isayevych (2007), *History of Lviv, Chronicle in 3 volumes*, vol. 2, Tsent'r Yevropy publishing house, Lviv. 6. Yu. Biryulov (1998), *Historical, cultural and local history essays*, Tsent'r Yevropy publishing house, Lviv, p. 392. 7. *History of Ukrainian culture*. (2005), In five volumes. Vol. 4. B. 2. *Ukrainian culture XIX century*, Naukova Dumka publishing house, Kyiv, p. 1293. 8. Kotlobulatova Irina (2005), *Booksellers and bookstores in the past of Lviv*, Avera publication, Lviv, p. 240. 9. Malets Sofia (1992), *Za chasiv Markiana Shashkevycha*, Tsent'r Yevropy publishing house, Lviv, p. 94. 10. Ovsyichuk Vladimir (2001), *Classicism and Romanticism in Ukrainian Art*, Dnipro publishing house "Dnepr", Kyiv, p. 444. 11. V. Proskuryakov, Yu. Yamash, *Lviv theaters*, Tsent'r Yevropy publishing house, Lviv, p. 130. 12. Hoszowski S. (1935), *Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914*, Lwow (polish). 13. Sofia Malets. *Artistic life of the city of the first half of the XIX century*, available at: <http://map.lviv/statti/malec.html>

МУЗЕЙНА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

П. В. Вербицька

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Вербицька П. В., 2016

Розглянуто проблему актуалізації ролі музейної комунікації в сучасному глобалізованому суспільстві. Виокремлено та узагальнено чинники, які визначають нові підходи й форми взаємодії музею із публікою, забезпечуючи широке впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій, модернізацію змісту експозиції, розширення спектру й підвищення якості музейних послуг. З'ясовано потенціал впровадження комунікативного підходу в музеології й музейному проектуванні, що дає можливість застосовувати в практиці музею нові медіа та технології інтерпретації та сприйняття експозиції.

Ключові слова: музейна комунікація, музей, глобалізація, інформаційно-комунікативні технології, публіка.

The article deals with the problem of actualization the potential of the museum in a globalized society. Modern communication paradigm is considered in the context of providing the possibility of direct involvement of all participants to communication process. Modern social needs lead to social change of the museum mission towards effective cooperation with society. Communicative space of museum in modern conditions is characterized by availability and the possibility of cultural values transmission in the virtual space.

Based on modern scientific understanding of a museum role in contemporary social and cultural conditions, a new vision of museum communication is formulated. It is aiming at overcoming cultural and historical distance, establishing connections between the past, present and future, which lead to the revision of the museum traditional structure. The museum cannot be limited solely to passing scientific knowledge to its visitors. It is also necessary to consider motives and emotional requirements of the audience. By selecting the exhibits, extracting them from their cultural-historical environment, preserving and systematizing them, a museum becomes a specific channel of cultural-historical communication. Social value of a museum exhibit is determined by its historical-cultural context which shapes attitudes to the subject, as well as to a specific phenomenon or process associated with it.

Allocated and summarizes the factors that define new approaches and forms of interaction museum with the public, providing a broad introduction of modern information and communication technologies, modernization of content exposition, expanding the range and improving the quality of museum services.

It was found the potential of communicative approach implementation in museology and museum design, which makes it possible to introduce new technologies of interpretation and perception of exposition by individuals, introducing new media in the practice of the museum. New media and social networks form a wide range of museum communication instruments.

The vision of the museum as a social and cultural institution in modern conditions is complemented by understanding of its active role in social and cultural development of community. Exhibitions and other museum activities can become a tool for better understanding of today's world and meet the needs of people at present.

Key words: museum communication, museum, globalization, public, information and communicative technologies.

Постановка проблеми. Невід'ємна складова глобалізації – інформаційно-комунікативні технології – стали явищем не лише професійного функціонування, але й повсякденної практики людини, новим виміром міжособистісної комунікації. Характерною ознакою глобалізації є віртуалізація праці, соціального й особистого простору людини. Важливе місце в сучасному світі належить технологіям медіакультури, збору, передачі і кодування інформації та комунікації, які створюють істотно новий тип усвідомлення культурних знаків, символів і ціннос-

тей, що дає підстави дослідникам назвати сучасне суспільство “інформаційною метацівілізацією”, “медіакультурою” [3, с. 17].

Водночас сучасні глобалізаційні тенденції супроводжуються процесами культурної диференціації та інтеграції, що впливають на зміни традиційної культури, розуміння і осягнення людиною культурних феноменів, способів сприйняття нею культурних цінностей. Ці чинники визначають сучасні тенденції у розвитку музеїв, що стимулюють переосмислення музейної діяльності в нових соціокультурних умовах,

пошук адекватних засобів підвищення її якості та ефективності, сприяє впровадженню інноваційної методики музейної діяльності.

Вагомий внесок в обґрунтування актуальних проблем музейної комунікації здійснюють наукові дослідження Л. Гайди, І. Довжук, О. Караманова, М. Рутинського, Н. Урси, В. Шевченко та ін. Однак проблема розкриття потенціалу музейної комунікації у контексті пошуку адекватних відповідей на виклики глобалізації потребує ґрунтовного наукового дослідження. Відтак метою цієї статті є аналіз сутності, еволюції змісту музейної комунікації, її актуалізація в сучасних умовах.

Результати дослідження. Комунікативний простір музею в добу постмодерну характеризується доступністю, масовістю, можливістю трансляції цінностей культури у віртуальному просторі. Незважаючи на нові інформаційні можливості в сучасному світі людина відчуває потребу торкнутися реальних свідчень минулого, усвідомити їхню культурну цінність, що можливо здійснити у просторі музею. Саме тому визначальною складовою музейної діяльності, на думку видатного німецького музеолога Фрідріха Вайдахера, є музейна комунікація. У цьому контексті дослідник зазначав, що “формування та ведення фондів музейних є лише у тому випадку доречним та виправданим, коли веде до загально-доступного специфічно музеологічного поширення його змісту” [1, с. 181]. А відтак, на його думку, “теорія музейної комунікації досліджує та пояснює загальні та особливі засади поширення змісту музейних фондів серед суспільства”, а також “відбувається різними шляхами, передовсім за допомогою інтегративного експонування автентичних об’єктів” [1, с. 174].

У контексті досліджуваної проблематики варто зазначити, що це поняття “музейна комунікація” є порівняно новим у музеології. До другої половини ХХ ст. головна функція музею полягала у збереженні й експонуванні культурних і природних цінностей [5]. Відповідно комунікації (у формі повідомлення чи інформації для публіки) не надавалося належної уваги, а відвідувачі не були об’єктом дослідження.

Інтенсивний розвиток теорії музейної комунікації у світі відбувся у 60–70-х роках ХХ ст., що зумовлено важливими науково-технічними відкриттями, передусім у космічній галузі та комп’ютерних технологіях. Це відобразилося в активізації музейного простору: посилився інтерес не тільки до загальних проблем контакту відвідувачів із музеєм, але й до проблеми естетичного розвитку особистості. Зазначені проблеми відображали незадоволеність фахівців місією музею, що полягала у зібранні пам’яток культури і мистецтва. Натомість дослідники

вбачали його роль у координації різноманітних культурних контактів і творчих ідей.

Популярність музею викликала потребу оновлення традиційних експозицій, активізацію виставкової діяльності. Відображенням нових ідей стало виникнення в Європі і США мережі музеїв сучасного мистецтва. Потужний приплив відвідувачів до музеїв визначив і коло питань, пов’язаних з пошуком нових форм комунікації з ними, серед яких – ефективність комунікації, рівноправність її суб’єктів, диференційований підхід до аудиторії, співвідношення візуальної і вербальної інформації у повідомленні, їхня роль у сприйнятті музеалій тощо [5].

Незаперечний внесок у розвиток комунікативної теорії у музеології здійснив канадський вчений Д. Камерон у 60-х роках ХХ ст. На його думку, особливістю музею, що відрізняє його від інших комунікативних систем, є візуальність та просторовість комунікації, що становить спілкування відвідувача із реальними предметами. Умовами такого спілкування є здатність відвідувача розуміти мову предметів, а з іншого – здатність авторів експозиції за допомогою музеалій вибудовувати особливі невербальні просторові висловлювання. Музейні експонати, на його думку, є ланкою, що забезпечує реалізацію діалогу між культурами [4, с. 35].

Відповідно завдання екскурсовода полягає не у спробі перевести візуальні висловлювання у вербальну форму, а навчати відвідувачів мові предметів, незалежно від їхнього віку. Художник та дизайнер, котрі професійно володіють мовою візуально-просторової комунікації, мають бути залученими до організації музейної експозиції. У структурі професійної музейної діяльності, зазначав Д. Камерон, мають з’явитися музейні психологи і соціологи, призначенням яких є забезпечення “зворотного зв’язку”, необхідного для підвищення ефективності музейної комунікації за допомогою корекції процесів створення експозиції і процесів її сприйняття відвідувачами [4, с. 35–37].

Отже, запропонована Д. Камероном теорія музейної комунікації дала змогу переглянути традиційний підхід до відвідувача як об’єкта: він стає суб’єктом, повноправним учасником комунікації, партнерського діалогу в музейному просторі.

Сучасні суспільні потреби – зростання культурної самосвідомості особистості, інтересу до надбання минулого, розвиток міжкультурних контактів – зумовили зміну соціальної ролі музею, форм і методів музейної роботи, спрямованої на ефективну взаємодію музеїв і соціуму. Це формує необхідність означення нової функції музею, що полягає в освоєнні культурної спадщини, відтворенні соціокультурного образу доквілля, використанні культурного потенціалу минулого у сучасних суспільних процесах.

Відтак наприкінці XX ст. комунікація стала вирішальним чинником музейної діяльності. Публічність музею стимулювала необхідність врахування музейними працівниками інтересів різних категорій відвідувачів, а також людей, які не відвідують музей. Це, своєю чергою, сприяло зростанню способів інтерпретації музею для всіх користувачів. З кінця 80-х рр. відбувається невпинний процес зростання значення відвідувачів і врахування їхніх потреб й очікувань у діяльності музейних установ. Прийшло розуміння того, що музей як культурна інституція виконує важливу суспільну місію – збереження культурної спадщини, її дослідження, популяризацію, виховання та комунікацію.

Сучасна комунікативна парадигма розглядають у контексті розвитку, що передбачає безпосереднє залучення до процесу спілкування усіх його учасників. Музейна комунікація, сформульована у фундаментальному виданні ІКОМу “Ключові поняття музеології” (2010), має на меті передачу відвідувачам інформації (здійснення трансмісії) про предмети в колекціях у результаті їх дослідження. Відповідно до цього визначення комунікація у музейному контексті покликана представити результати дослідження, здійснені в колекціях (каталоги, статті, конференції, експозиції), а також забезпечити інформацією про предмет у колекції (постійна експозиція і пов’язана із нею інформація) [5]. Характеризуючи специфіку комунікації, здійснюваної музеями, дослідники відзначають її переважно односторонній процес, відсутність зворотного зв’язку із відвідувачами.

Сучасна місія музеїв визначається дослідниками як трансмісія, здійснення односторонньої комунікації у часі, під час якої кожна людина може засвоїти культурні знання, що сприяють її самоствердженню та соціальній реалізації [5].

Характерною особливістю музейної комунікації є те, що комунікативний процес не завжди є вербальним, до нього залучено органи чуттів людини. Як зазначав Д. Камерон, музей як комунікативна система залежить від невербальної мови предметів і культурних феноменів, що заслуговують на увагу. Це переважно візуальна мова, рідше – мова акустична і тактильна. Відповідно комунікативний вплив музею настільки значний, що етичну відповідальність за її використання покладено на музейного працівника [4, с. 36].

Сучасне поняття музейної комунікації відображається у системі PRC (Preservation-Research-Communication – зберігання, дослідження, комунікація), що враховує у поняття комунікації виставкову, видавничу і освітню функції діяльності музею [5]. Окрім традиційної сутності комунікації

як обміну інформацією, важливим є акцентування уваги на поведінковому та ціннісному її аспектах. Музей – це установа, що має справу із прийомами і методами колекціонування, вивчення, збереження та передачі цінностей людського досвіду.

Музеї як засіб специфічної духовної практики покликані активізувати роль культурних цінностей під час інтеграції, соціальної консолідації суспільства. Музеї виховують усвідомлення особистістю ролі культурного надбання в історичному розвитку, повагу до культурних цінностей, дбайливе їх збереження. Музейна культура передбачає оволодіння певними знаннями, уміннями, які дають змогу людині сприймати інформацію, яку містять музейні предмети, розуміти мову музейної експозиції, керуватися у життєвих ситуаціях етичними нормами і моральними установками.

Водночас комунікативна функція музейного предмета реалізується безпосередньо під час контакту із ним відвідувача через пізнання, візуальне сприйняття, емпатію. Сприйняття, уявлення про музейний предмет як соціокультурне явище формується на основі контактного сприйняття, що передбачає залучення органів чуттів людини. Використовуючи у своїй діяльності розмаїття чуттєвих, емоційних та інтелектуальних каналів, музей як соціокультурна інституція виконує важливе завдання збереження та передачі культурного надбання прийдешнім поколінням. Відтак його роль у розвитку свідомості особистості, розумінні нею зв’язку минулого і сучасного є важливою.

Музей має потенційні можливості стати місцем спілкування про спадщину, історичний й культурний досвід минулого. Але для цього він має стати відкритим простором для комунікації людей – носіїв різних поглядів, досвіду, пам’яті, ідентичності. На зміну традиційній музейно-комунікативній парадигмі, що полягає у трансляції наукових знань музейним працівником відвідувачеві, у добу Постмодерну набуває розвитку концепція музейної комунікації, що передбачає активну інтеграцію музею у соціум, забезпечуючи організацію різноманітних контактів щодо культурних явищ та феноменів.

У сучасному світі, як зазначила литовський дослідник Раса Чепайтене, єдиний спосіб гарантувати збереження будь-якої культурної практики або природного ландшафту – це знайти спосіб їх комерційного використання. На зміну сформованій у 80-ті роки XX ст. у світі філософії “споживання заради споживання”, коли ринок виробників став ринком споживачів, сьогодні в суспільстві

вкорінюється філософія “споживання з відчуттями”, коли товар або послуга купуються через те, що їх споживання дає можливість випробувати нові враження або допомагає отримати новий індивідуальний досвід. Основною цінністю відвідуваного об’єкта стає його привабливість [3, с. 45].

Відповідно сучасним викликом є нова модель поведінки відвідувача у музеї, що полягає у зосередженні не на змісті експозиції, а на візуальному її представленні, формі. Відзначаючи потребу відвідувача в активному проведенні вільного часу, британський музеолог А. Хаттон визначив тенденцію музеїв до дозвілля як об’єктивну суспільну тенденцію, що руйнує звичні соціальні бар’єри, в результаті чого музейна медіакомунікація перестає бути елітарною [2, с. 72]. Удосконалення музейного сервісу, різні форми послуг забезпечують привабливість музею та потреби споживача культурних цінностей: магазин, ресторан, ігрові кімнати для дітей тощо.

Поняття музейної комунікації як провідне поняття музейництва пов’язане із міждисциплінарним підходом до музейної діяльності, активізацією та реалізацією диференційного підходу до музейної аудиторії, пошуком нових форм роботи. Зростає роль міжособистісних стосунків у соціальній і професійній сфері.

Сучасні музейні технології пов’язані із використанням нових медіа та соціальних мереж, що формують широкий спектр можливостей та засобів сучасної музейної комунікації, зокрема сайтів, віртуальних виставок, онлайн-форумів тощо. Це викликає потребу набуття якостей, необхідних для функціонування у нових умовах: вміння співпрацювати у команді, посвяченість спільній справі та повага до іншої думки, вміння використовувати нові технології у професійній діяльності, здатність впроваджувати інновації.

У зв’язку із цим зростає потреба підготовки фахівців у сфері музейної комунікації, а також оволодіння ними базовими комунікативними компетентностями на ринку праці. Відповідно це передбачає необхідність демократизації управління у музеї, посилення уваги до мотивації музейних працівників, створення умов для свободи реалізації їх творчих задумів, залучення їх до прийняття рішення, впровадження нових напрямів діяльності, розвиток партнерства в музейному просторі.

Важливою складовою сталості музейного розвитку є міжнародна співпраця та партнерство із музеями інших країн, участь музейних працівників у міжнародних конференціях та проектах, обізнаність із процесами, що відбуваються в музейному світі.

Висновок. У сучасних умовах глобалізації та динамічного розвитку інформаційних технологій, медіакультури комунікативна функція музею стає пріоритетною. Вона пов’язана із широким впровадженням сучасних інформаційно-комунікативних технологій та модернізацією змісту експозиції, підвищенням якості та розширенням спектру музейних послуг тощо.

Необхідність пошуку нових форм взаємодії зі суспільством стимулюють використання і впровадження нових технологій і методів комунікації із публікою. Застосування комунікативного підходу в музеології й музейному проектуванні дають можливість впроваджувати нові технології інтерпретації та сприйняття експозиції, використовувати нові медіа в практиці музею.

Це неминує актуалізує переосмислення ролі музею в сучасних соціокультурних умовах. Водночас результати наукового пошуку не вичерпують усього спектру порушеної проблеми. Такі її аспекти, як роль музейної комунікації в контексті сучасних інтеграційних процесів; основні напрями і механізми підвищення її ефективності; творчі індустрії тощо мають бути об’єктом подальшого наукового аналізу.

1. Вайдахер Ф. Загальна музеологія : посібник / Фрідріх Вайдахер; пер. з нім. В. Лозинський [та ін.]. – Львів : Літопис, 2005. – 629 с. 2. Хаттон А. Музеи и наследие: есть ли между ними реальное противоречие / А. Хаттон // Музеи мира : Музееведение. – М., 1991. – С. 72–87. 3. Чепайтене Р. Культурное наследие в глобальном мире / Р. Чепайтене / Европейский Гуманитарный Университет, Институт Истории Литвы. – Вильнюс, 2010. 4. Cameron D. Viewpoint: The Museum as a Communications System and Implications for Museum Education / D. Cameron // Curator, Vol. 11, 1968. – P. 33–40. 5. Key Concepts of Museology / [edited by André Desvallées and François Mairesse] / ICOM International Committee for Museology (ICOFOM). – Paris: Armand Colin, 2010. – Режим доступу: <http://icom.museum/resources/publications-database/publication/key-concepts-of-museology/>.

References

1. Wydaher F. (2005) *General Museology: Manual*, Translated from German by Lozynskiy V., Litopys, Lviv, 629 p. 2. Hutton A. (1991) *Museums and Heritage: If There Is Real Controversy Between Them in Hutton A. World Museums: Museology*, Moscow, pp. 72–87. 3. Chepaytene P. (2010) *Cultural Heritage in Global World*, European Humanities University, Institute of History of Lithuania, Vilnius. 4. Cameron D. (1968) *Viewpoint: The Museum as a Communications System and Implications for Museum Education in Curator*, Vol. 11, pp. 33–40. 5. Key Concepts of Museology (2010). Ed. by André Desvallées and François Mairesse, ICOM International Committee for Museology (ICOFOM), Armand Colin, Paris available at <http://icom.museum/resources/publications-database/publication/key-concepts-of-museology/>

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЕКСПОНУВАННЯ АРТИЛЕРІЇ XIV–XVIII СТОЛІТТЯ В МУЗЕЯХ

М. А. Верхотурова

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Верхотурова М. А., 2016

Проаналізовано проблемні питання, котрі виникають сьогодні у музеях під час збереження та експонування давньої артилерії. Розглянуто етапи та процеси, котрі проходить гармата з моменту потрапляння до музею і до експонування. Висвітлені проблемні завдання, котрі виникають під час ведення фондово-облікової документації музейних колекцій давньої артилерії. Обґрунтовано висновок про шляхи та можливі вирішення завдань сучасних музеїв під час збереження та експонування артилерії XIV–XVIII ст.

Ключові слова: музей, артилерія XIV–XVIII ст., збереження, експонування, фондово-облікова документація, електронний каталог.

Today in Ukraine sciences like museology and weaponology are being actively developed, military history of our country is greatly popularized. There is a growing interest, especially among young people, in military museums and weapon museum collections, which causes the need to reform museum exhibitions of weapons relatively to challenges of our time taking into account the latest technological capabilities and consumer needs.

One of the factors of the preservation of the national identity is an accessibility to review historical monuments, including ancient artillery, which has always been and still is a kind of a symbol of the power of those whom belongs to. Putting into scientific use the maximum number of cannons, and here we mean all models collected in museums and private collections – will make possible the complete opening of the historical fate of artillery in Ukraine, and fill the pages of national history with new colors.

Artillery of XIV–XVIII centuries is a collectible weapon that has artistic, historic, ethnographic, cultural, scientific and antique value, and should be preserved and protected under the law Ukraine.

It is not enough just to put the cannon on exhibition. It is important to put it into a historical context where the barrel becomes a real reliable source of historical information. This requires a proper definition of the typology of the barrel, the implementation of professional measurements and description of the cannon. Where, when, by whom, for whom is made, whom belonged to, in which events participated the cannon? How did it get into the museum? Another important point is the professional decryption of heraldry, epigraphy and marking on the barrel, if there are available. That is the best possible realization of all stages of attribution of the subject.

An important aspect of organizing the collection of artillery in museums is its accounting, which means making the fund-accounting records. This process is very important in the context of attribution of a cannon, as it documentary provides a record of all known amount of the information about the subject.

Old artillery – is one of the components of the material and historical culture heritage of nation. The task of museums is to maximize the coverage of all aspects of the problem for visitors, and to make funds available for scientists.

Paradoxical as it sounds, but museology and weaponology today in Ukraine are quite young sciences. In the last decade they have been rapidly developed – there were held professional conferences, were published profound research in this field, methodical material has been creating, gradually unified terminology. A whole bunch of scientists on the basis of a lot of Ukrainian universities and museums are working on museology and weaponology, to output it to a new level.

Key words: museums, artillery of XIV–XVIII centuries, preservation, exhibits, inventory description.

Постановка проблеми визначається декількома факторами, а саме – зростанням зацікавленості, особливо серед молоді, до військово-патріотичної тематики загалом, військових музеїв та музейних колекцій зброї зокрема, що зумовлює потребу в реформуванні музейних експозицій давнього озброєння відповідно до викликів сучасності з урахуванням новітніх технологічних можливостей.

Недостатнім досвідом у музеєфікації давньої артилерії та відсутності напрацьованих рекомендацій для вирішення наявних проблем, котрі виникають під час збереження та експонування давньої артилерії. Активним розвитком в Україні таких наук, як музеєзнавство, зброєзнавство, значною популяризацією військової історії нашої держави.

Результати дослідження. Одними з перших каталогів музейних колекцій можемо назвати “Muzea Gminy miasta Lwowa”, укладений О. Чоловським, К. Бадецьким, Р. Менкіцкім, М. Герасимовичем та С. Заревичем, праці Карла Бадецького “Wystawa zdobnictwa ludwisarskiego” та Рудольфа Мекіцкі – “Muzeum narodowe im. Krola Jana III we Lwowie” [23; 25; 26]. Неможливо залишити поза увагою праці О. Апанович та В. Сидоренка. Певний внесок у дослідження питання зробив львівський дослідник Б. Мельник. У контексті вибраної проблематики цікавою є праця сучасного київського дослідника О. Мальченка “Музей української артилерії XV–XVIII ст. Частина перша. Українські гармати в зарубіжних музейних колекціях” [15]. Проблему експонування артилерії в музеях вивчали харківські спеціалісти В. Вохмянін та А. Соколов. При вивченні обраного нами питання варто простудіювати праці В. Машталір, присвячені військовим музеям. Доцільним буде використання словника-довідника термінології музейництва, який розробили наукові працівники Львівського історичного музею [19].

Одним з факторів збереження національної ідентифікації є загальнодоступність огляду історичних пам’яток, зокрема і давньої артилерії, котра завжди була і є певним символом могутності тих, кому належить. Введення в науковий обіг максимально можливої кількості гармат, а це – всі збережені у музеях та відкритих приватних колекціях взірці – зробить можливим відкриття повної історичної долі артилерії в Україні, та наповнить чашу національної історії новими барвами.

Сьогодні артилерія XIV–XVIII ст. – це давня зброя, що набула художню, історичну, етнографічну, культурну, антикварну та наукову цінність, і підлягає збереженню та охороні згідно з чинним законодавством України [1]. Своєю чергою, декілька взірців давньої артилерії уже складають колекцію зброї – однорідну, або підібрану за певними ознаками сукупність різнорідної зброї, котра, незалежно від культурної цінності окремих взірців, у збірці становить етнографічну, історичну, антикварну та наукову цінність. Звичайно, що сьогодні всі стволи є музейною зброєю, тобто – деактивованою та приведеною в непридатний для стрільби стан, призначеною для експонування.

Інформаційна насиченість сучасного світу вимагає якісно нових підходів до побудови виставки у музеї. За сьогоднішніх вимог до музейних експозицій, недостатньо просто виставити гармату на загальний огляд. Важливо вписати її в історичний контекст, де ствол перетвориться на справжнє достовірне джерело історичної інформації [27]. Це потребує правильного визначення типології ствола, здійснення фахових замірів та опису гармати. Де,

коли, ким, на чие замовлення виготовлена, кому належала, в яких подіях брала участь гармата? Як потрапила в музей? Окремим важливим моментом є фахове розшифрування геральдики, епіграфіки та маркування ствола, якщо вони наявні. Тобто проведення всіх максимально можливих етапів атрибуції предмета [18]. Саме на цьому етапі часто виникають складнощі. Першочерговим питанням під час вирішення цієї проблеми є кваліфікація музейного працівника, котрий виконує це завдання, необхідність його участі у фахових наукових конференціях та обов’язкового виконання науково-дослідної роботи в галузі [3; 7, с. 3–14; 22].

На жаль, сьогодні в Україні, багато питань історичного зброєзнавства в сфері артилерії є недостатньо розроблені, це обумовлено, зокрема, невеликою кількістю фахової української літератури, ненапрацьованістю та неуніфікованістю галузевої термінології та дуже обмеженою кількістю комунікативних майданчиків, де фахівці, та усі зацікавлені особи могли б вести дискусії, в яких народжувалася б істина [13; 14].

Одним з основних видів діяльності музеїв є зберігання. У контексті давньої артилерії це означає забезпечення належних умов, котрі вбережуть гармати від пошкоджень, а саме – корозії металу та механічних травмувань. Це передбачає вживання заходів щодо усунення умов, які сприяють швидкому виникненню корозії: відносна вологість повітря в приміщеннях, де розташовані гармати не повинна перевищувати 55 %; приміщення має бути чистим, оскільки порох затримує вологу, що сприяє виникненню іржі; під час переміщення експонатів руки мають бути завжди в рукавицях, оскільки кислоти, котрі є на шкірі діють на метал, сприяючи виникненню іржі [6; 20]. Чимало гармат у музейній збірці потрапили внаслідок передачі матеріалів археологічних розкопок і є кородованими в різному степені. У таких випадках потрібно вживати заходи для консервації предмета [12]. Сховища повинні відповідати вимогам протипожежної безпеки згідно з нормами чинного законодавства. Приміщення мають бути забезпечені охороною від пограбувань.

Важливим моментом впорядкування колекції артилерії в музеях є її облік, тобто ведення фондово-облікової документації [7]. Сьогодні доцільним є використання, окрім паперового, також і електронного документообігу [10, с. 265–285]. Цей процес є дуже важливим у контексті атрибуції гармати, адже передбачає документальну фіксацію всього об’єму відомої інформації про предмет. Для впорядкування документації та спрощення роботи з нею варто використовувати системний універсальний формуляр, що стандартизуватиме всю систему вимірів гармати і зводитиме її до простих зрозумілих позицій

[15, с. 30–32]. На цьому етапі кожен предмет отримує свій інвентарний номер. Спірним моментом є нанесення його безпосередньо на гарматний ствол фарбою. Альтернативою цьому явищу можуть бути таблички з номером, котрі кріпитимуться на гармату, не вносячи дисонансу в зовнішній вигляд та історичний контекст ствола, або непомітні наліпки, які за потреби легко зніматимуться, не залишаючи сліду на предметі, що сьогодні є культурним надбанням нації.

Наступним кроком є музеєфікація, а саме – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення гармат до стану, придатного для екскурсійного відвідування [16]. Це – створення відповідних майданчиків та умов, котрі максимально вписуватимуть гармату в історичний контекст, і будуть достатньо інформативними, для відтворення повної історичної долі ствола. Важливим моментом є забезпечення належного освітлення експонатів. Під час експонування давньої артилерії необхідно також передбачити захист від пошкоджень та пограбувань.

Однією з проблем експонування важких гармат є неможливість легкої зміни розташування предметів, тому виставка має бути якісно оформленою, максимально інформативною та доступною для огляду відвідувача. Значне зростання зацікавленості серед молоді до питань історичної зброї, зокрема і артилерії, вимагає від музейних працівників якісно нового підходу до подачі інформації глядачеві [9; 21]. Доцільним є для уцікавлення виставки використання інноваційних технологій, а саме – лазерного сканування – технології, яка дає змогу з високою швидкістю та точністю визначити координати значної кількості точок на поверхні об'єкта, які характеризують її форму та розміри, тобто отримати абсолютно ідентичну до сканованої гармати, цифрову 3D-модель. Така 3D-“фотографія” гармати може мати декілька застосувань. По-перше, значно спростить роботу досліднику давньої артилерії, під час опрацювання якої, зазвичай, необхідне лінійне креслення ствола. Зовсім не кожна гармата дає можливість виконання точного креслення, особливої труднощі можуть виникати під час опрацювання багато орнаментованих чи розірваних стволів [14, с. 174]. Під час використання технології лазерного сканування графічне зображення, яке отримуємо, є дуже точним та всебічним. По-друге, таку модель доцільно використовувати й в електронних каталогах, наприклад, на інтернет-сайті. Саме сканування є дуже простим та швидким і не викликає особливих труднощів, що також, враховуючи розміри та вагу більшості гармат є важливим. По-третє, лазерне сканування дає змогу робити 3D-друк абсолютно точного макета гармати, який також матиме декілька застосувань. У багатьох гармат XIV–XVIII ст., котрі

зберігаються в музейних колекціях, втрачені лафети, або дерев'яні частини, під час реконструкції яких, зазвичай, потрібен оригінал гармати. Точний 3D-макет ствола значно спростить таку роботу. Доцільним є його використання й під час експонування, адже, зазвичай, музейні предмети є доступні лише для огляду відвідувача в експозиції, а таку модель гармати можна буде брати в руки, що сприятиме зацікавленості оглядача.

Так, наприклад, у колекції Львівського історичного музею, зберігається ручна короткоствольна залізна кована бомбарда кін. XIV – поч. XV ст. Кривизна конструкції ствола зробила неможливим виконання точного лінійного креслення [5, с. 212–217]. Під час використання технології лазерного сканування вдалося отримати точне графічне зображення. Дерев'яна частина бомбарди, а саме – дерев'яне ложе – втрачене. 3D-макет бомбарди значно спростив виконання реконструкції ложа [24, с. 228–230].

Важливим аспектом роботи музеїв сьогодні є інтернет-сайти, котрі покликані максимально зацікавити людей до відвідування музею. Тому доцільним є створення електронного каталогу, хоча б найцінніших предметів колекції, доступного для перегляду в мережі Інтернет. Такий каталог, зазвичай, виконує функцію візитівки експозиції і потребує особливо якісного виконання, адже мусить бути зрозумілим, цікавим та інформативним для всіх відвідувачів – від школяра до фахівця у галузі. Це потребує ретельного опрацювання кожної окремої гармати у збірці. Доцільним буде використання єдиного систематизованого формуляру, що містить загальну інформацію про ствол – часовий період, до якого належить гармата, типологію ствола, матеріал та спосіб виготовлення, основні метричні заміри. Якщо предмет атрибутований, то потрібна інформація про події, в яких брала участь гармата та кому належала. Кожен формуляр має містити якісні фотографії. Для підвищення інформативності сайту доцільним буде розміщення 3D-моделей гармат, створених методом лазерного 3D-сканування.

Давня артилерія – це одна зі складових матеріально-історичної культури народу. Збережені у музеях гармати XIV–XVIII ст. варто сприймати не просто як знаряддя ведення бою, а як невід'ємну складову культурно-історичної спадщини нашої держави. Фахово побудована музейна експозиція змушує пам'ять оглядача звертатися до історичної воєнної традиції та слави нації, дає можливість побачити у гарматних стволах витончені витвори зброярського мистецтва. Завдання музеїв полягає в максимальному висвітленні всіх аспектів проблематики для відвідувачів, та доступність фондів для науковців, що значно популяризуватиме військову історію України.

Як не парадоксально це звучить, та музеєзнавство і зброезнавство сьогодні в Україні є досить молодими науками. В останнє десятиліття спостерігаємо їхній стрімкий розвиток – проводяться фахові конференції, побачили світ глибокі наукові дослідження в галузях, напрацьовується методичний матеріал, поступово уніфікується термінологія. Уся плеяда науковців на базі низки українських університетів та музеїв працює над виведенням цих наук на якісно новий рівень розвитку.

1. Конституція України. Закон України “Про музеї та музейну справу” № 1709-VI від 05.11.2009. : прийнята на п’ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – Київ : ВВР, 2010, № 5, ст.45. 2. Львівський історичний музей. Фондова група “Зброя”. 3. Бехайм В. *Энциклопедия оружия (Руководство по оружейведению. Оружейное дело в его историческом развитии от начала средних веков до конца XVIII в.)* / Пер. с нем. А. А. Демидов и др., отв. ред. С. В. Єременко. – СПб., 1995. – 577 с. 4. Вайдахер Ф. *Загальна музеологія : посібник* / [пер. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич]. – Львів : Літопис, 2005. – 632 с. 5. Верхотурова М. *Ручна короткоствольна залізна кована бомбарда з колекції Львівського історичного музею “Археологія & Фортифікація України” : зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. / [редкол.: О. О. Заремба (відп.ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2016. – 432 с. 6. Зотов Б. Н. *Художественное литье. – М. : Машиностроение, 1988. – 157 с. 7. Інвентарний опис, порядок зберігання та експонування предметів речового фонду (дерево, кераміка, скло, метал, тканини, солом, пластичні матеріали) : метод. рекомендації / Н. Пушкар, Л. Кревська, Н. Карабін. – Луцьк, 2016. – 22 с. 8. Климшин А. С. *Сучасні проблеми природничої музеології* // *Наук. зап. Держ. природн. музею. – Львів, 2010. – Вип. 26. – С. 3–14. 9. Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період* / Андрій Козицький // *Вісн. Львів. ун-ту. Серія історична. – 1999. – Вип. 34. – С. 467–477. 10. Комова М. В. Документознавство : навч. посіб. // Національний університет “Львівська політехніка”, Інститут гуманітарних і соціальних наук. – Львів ; Київ : “Тріада плюс”, “Алерта”, 2007. – 296 с. 11. Кротус А. *Сторінки з минулого (1939 – 1990) Львівського історичного музею* / А. Кротус // *НЗ ЛІМ. – Львів. – 2000. – Вип. 9. – С. 3–23. 12. Лямин И. В. Художественная обработка металлов. – М. : Машиностроение, 1988. – 110 с. 13. Мальченко О. *Артилерія на українських землях у XIV–XV ст.* – К., 2005. – 184 с. 14. Мальченко О. *Орнаментована артилерія на Правобережній Україні (XV–XVIII ст.)* – К., 2009. – 284 с. 15. Мальченко О. *Museum artilleriae ucrainicae saeculi XV–XVIII. Pars prima. Українські гармати в зарубіжних музейних колекціях* – К., 2011. – 216 с., 84 ст. ілюстр. 16. *Музеї України: історія та сучасність. Конспект лекцій з дисципліни “Музеєзнавство” для студентів інженерно-технічних спеціальностей* / уклад.: С. В. Терський. – Львів : Вид-во Нац. ун-у “Львівська політехніка”, 2011. – 54 с. 17. *Музеи исторического профиля : учеб. пособие для вузов / Под. ред. К. Левыкина, В. Хербста. – М., 1988. – 215 с. 18. *Словник-довідник термінології музейництва* / Роман*****

*Микульчик, Петро Слободян, Слізавета Діденко, Тарас Рак. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 128 с. – (Термінологічна серія СловоСвіт). 19. *Хімія в реставрації: Справ. изд. / М. К. Никитин, Е. П. Мельникова. – Л. : Химия, 1990. – 304 с. 20. Терський С. В. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни* // *Військово-науковий вісник. – Львів. – 2013. – Вип. 19. 21. Щербань Олена Василівна. Проблеми експонування обрядового глиняного посуду в сучасній музейній практиці* // *Жовківські читання 2015 : 36. статей третьої наукової конференції “Музей в сучасному світі” / Львівська національна галерея мистецтв ім. Б. Г. Возницького ; упоряд.: С. Каськун, М. Скіра. – Львів : Растр-7, 2015. – С. 39–41. 22. Шаповалова В. С. *Понятіе оружейеделиктики как базисного частного учения криминалистики* / В. С. Шаповалова // *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2–2. – С. 359–367. 23. Badecki K. *Wystawa zdobnictwa ludwisarskiego. Szkic pamiatkowy zamiast katalogu. – Lwow, 1920. – 29 с. 24. Verkhoturava M. The model of the wooden gunstock of handheld short barrel bombard in late 14 early 15th century from Lviv History museum collection. VI Міжнародний молодіжний форум “Litteris et artibus” / Матеріали. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). 25. Mekicki R. *Museum narodowe im. Krola Jana III we Lwowie. Przewodnik po zbiorach z 12 tablicami* – Lwow, 1936. – 136 с. 26. *Muzea Gminy miasta Lwowa / A. Czolowski, K. Badecki, R. Mekicki, M. Harasimowicz, S. Zarewicz, H. Ciesla. – Lwow, 1929. – 318 с. 27. Kuśnierz J. *Wybrane militaria poznosredniowiczne w zbiorach muzeow i kolekcjach prywatnych poludniowej Lubelszczyzny / J. Kuśnierz* // *Acta Militaria Mediaevalia. – Krakow; Sanok, 2006. – No 6. – S. 211–232.******

References

1. Constitution of Ukraine. The Law of Ukraine “On Museums and Museum Affairs” № 1709-VI of 05.11.2009., Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine Jun 28. 1996, Kyiv: BD 2010, № 5, p. 45. 2. Lviv Historical Museum. Stock Group “weapon”. 3. Behaym V. (1995), *Encyclopedia of weapons (Guide to oruzhevedenyu. Oruzheynoe Cause in the ego historically DEVELOPMENT Average from the beginning to the end XVIII centuries.)*, The Trans. s Nam. AA Demidov et al., Otv. Ed. SV Eremenko. – SPb., 577 c. 4. Vaydaher F. (2005), *General museology, [Per. with him. W. Lozinski, A. Liang, X. Nazarkevych]* Lviv Chronicle, 632 pp., (Manual). 5. Verhoturova M. (2016), *Short-Hand-forged iron bombard late. XIV-beg. XV. Collection Lviv Historical Museum “Archaeology & Fortification Ukraine” Proceedings of the V All-Ukrainian scientific-practical conference [redkol. : O. Zarembo (ed. Ed.) et al.]*, Kamenets: PE Buynitsky OA, 432 p. 6. Zotov BN (1988), *Hudozhestvennoe lyt'e “Mashynostroyeniye”*, Moscow, 157 pp. 7. N. Pushkar KREVO L., N. Carbine (2016), *inventory, order storage and exhibition of items of property fund (wood, ceramics, glass, metal, fabric, straw, plastic materials) Guidelines*, Luck, 22 with. 8. Klymyszyn A. (2010), *Modern Problems of Natural museology and science. app. State. natural. museum, Lviv, Vol. 26, p. 3–14. 9. Kozitskii A. (1999), *Ukrainian Galicia**

- regional museums in the interwar period, *Visn. Lviv. University – Univ. Series history*. Vol. 34, p. 467–477.
10. Komova M. (2007) *Documentation. Textbook*, National University “Lviv Polytechnic”, Institute of Humanities and Social Sciences, “Triada plus”, “Alert”, Lviv-Kyiv, 296 p.
11. Krotus A. (2000), *Pages from the Past (1939–1990)* Lviv History Museum, NC LIM, Issue 9, Lviv, p. 3–23.
12. Lyamyn IV (1988), *Hudozhestvennaya obrabotku metal goods, “Mashynostroyenye”*, Moscow, 110 pp.
13. Malchenko O. (2005), *Artillery Ukrainian lands in XIV-XV centuries*, Kyiv, 184 p.
14. Malchenko O. (2009), *Decorated artillery in Right-Bank Ukraine (XV–XVIII c.)*, Kyiv, 284 p.
15. Malchenko O. (2011), *Museum artilleriae ucrainicae saeculi XV–XVIII. Pars prima. Ukrainian foreign gun in museum collections*, Kyiv, 216 p., 84 century. ILLUSTR.
16. Tersky S. (2011), *Museum of Ukraine: history and modernity. Synopsis of lectures on “Museology” for students of engineering specialties*, Lviv, Izdatel'stvo Nat. in University “Lviv Polytechnic”, 54 p.
17. Tersky S. (2013), *Reforming the museums of Galicia at the beginning of World War II*, *Military Science Journal*, Vyp. 19 Lviv.
18. Levykyna K, W. Herbst (1988), *Museum historically the Profile: Textbook. Posobye for Universities*, Moscow, 215 pp.
19. Rak T, Mykulchyk R. Slobodyan P. Didenko E. (2012) *Dictionary of terms muzeynyitstva Directory*, Publishing Lviv Polytechnic National University, Lviv, 128 pp., (Terminology series SlovoSvit).
20. Nikitin MK, Melnikova EP (1990) in *Chemistry restavratsyy*, Ref. ed. Chemistry, Lviv, 304 p.
21. Shcherban Elena (2015), *exposure problems ceremonial pottery in the modern museum practice reading Zhovkivska 2015*, *Collection of articles of the third conference “Museum in the modern world”*, Lviv National Gallery of Arts. BG Voznytsky, compilers, Kaskun S., M. scirii, Lviv, Raster 7, p. 39–41.
22. Shapovalova V. (2013) *Notion oruzhyedelyktyky As basic chastnoho krymynalystyky Scientists, Scientists note Taurian National University VI Vernadskoho behalf. Series: Legal Science*, Vol 26 (65), No. 2-2, pp. 359–367.
23. Badecki K. (1920), *Wystawa zdobnictwa ludvisarskiego. Szkic pamiatkowy zamiast katalogu*, Lwow, 29 c.
24. Verkhoturova M. (2016), *The model of the wooden gunstock of handheld short barrel bombard in late 14th early 15th century from Lviv History museum collection*, VI The International Youth Forum “Litteris et artibus”, materials, Lviv, Lviv Polytechnic National University Publishing House, 2016, 1 electron. opt. Disk (CD-ROM).
25. Mekicki R. (1936), *Museum narodowe im. Krola Jana III we Lwowie. Przewodnik po zbiorach z 12 tablicami*, Lwow, 136 s.
26. A. Czolowski, K. Badecki, R. Mekicki, M. Harasimowicz, S. Zarewicz, H. Ciesla, (1929), *Muzea Gminy miasta Lwowa*, Lwow, 318 s.
27. Kuśnierz J. (2006), *Wybrane militaria poznosredniowiczne w zbiorach muzeow i kolekcjach prywatnych południowej Lubelszczyzny*, *Acta Militaria Mediaevalia*, 6, Krakow, Sanok, s. 211–232.

ОЦИФРОВАНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЗУНР ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Н. С. Вовк

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Вовк Н. С., 2016

Розкрито значення оцифрування архівних документів для сучасного українського суспільства. Звернено увагу на оцифрованим періодичні видання Української галицької армії як джерелу інформації про встановлення єдиної соборної держави. Проаналізовано сучасні електронні архіви та часописи 1918–1919 років.

Ключові слова: ЗУНР, УГА, періодична преса, оцифрування, електронні архіви.

The urgent question for today is digitizing of documents for the period of Ukrainian national revolution of 1917–1921. The restored freedom of the press and the need of society to be informed properly led to the appearing of national information space aimed at the full realization of the idea of Ukrainian statehood. Particular note should be done on digitization and open access to media of the West Ukrainian People's Republic (ZUNR).

“Publications of the State Secretariat of Military Affairs (Ministry of Military Control) – “Bulletin DSVS” – was an important step in providing troops with information, regulatory and legislative material. In 2015, electronic archive of the liberation movement avr.org.ua published scanned copies of 16 issues of the official “Bulletin” of military ministry of Western People's Republic for the period 01.12.1918–10.10.1919 years (3 issues for 1918 and 13 issues for 1919). Electronic version of “Bulletin DSVS” is placed on the web site in the section “Ukrainian statehood of 1917–1921”, which consist of more than 400 digitized documents. The first editions of the magazine are the most popular among the visitors. In particular, “Bulletin DSVS” from December 1, 1918, has been downloaded 189 times and viewed 264 times.

Today, Archive of old newspapers is working with digitization of another magazine “Sagittarius” – a web site is dedicated to old newspapers, which have ever been published in Ukraine or were related to it. Web site has digitized seven different periodicals of different years.

In centralized storage for media files that are provided as free licenses – Wikimedia in section “Ukrainian Galician Army” (“Ukrainian Galician Army”) is located more than 100 photos which mostly are digitized (scanned or photographed) photographs of the periodical press of that time. Such personalized approach to digitizing information makes it possible not only to identify the members of the Ukrainian Galician Army, but also to make a comparative analysis of contemporary photographic troops and forces CAA.

In some collections of electronic exhibitions of Central Historical Archives of higher authorities and management of Kyiv (Ukraine TSDAVO) are placed periodical issues, which have been published in the Western Ukrainian People's Republic. In particular, on the exhibition “On the Day of Ukraine” user has possibility to read some of periodical issues, such as “Ukraine”, “Republic” and “Bulletin of state laws and regulations of the western regions of the Ukrainian People's Republic”.

In the State Archives of Lviv Region (DALO) partial publication of ZUNR's periodicals are partially available on two exhibitions, which provide information about contemporary independence and unity of Ukrainian state: “To the 98 anniversary of the Unification Act republic Ukrainian People and the West Ukrainian Republic” and “The November rank. By the 98 anniversary of Western Ukrainian People's Republic”.

Digitization of archival documents not only opens archival records for the modern Ukrainian society, but also lead to realizing the meaning of the struggle for independence of the state. Periodical press of Western Ukrainian People's Republic was full of articles about fighting of Ukrainian Galician Army for independence and unity of the state. Analysis of the open information of the electronic archive make us to not only believe in victory, but also give us more power and confidence in the unity of the Ukrainian people. So to digitize the archival information additional funding should be used and develop new methods and programs for the conservation of archival documents electronically. Therefore, to digitize the archival information additional funding should be used, new methods and programs have to be developed for the conservation of archival documents electronically.

Key words: Western Ukrainian People's Republic, Ukrainian Galician Army, periodicals, digitization, electronic archives.

Постановка проблеми. Питання оцифрування історичних документів та створення медіаархівів у сучасному інформатизованому суспільстві надзви-

чайно важливе. У результаті такої діяльності для широкого загалу стають доступними не лише вторинний аналіз документів сучасними дослідниками, а

й первинні документи: фотографії, особисті та офіційні документи, преса тощо. Оцифрований історичний документ стає інструментом впливу на громадськість шляхом вільного доступу до першоджерел виникнення української державності.

Результати дослідження. Дослідженням оцифрування документів, зокрема архівних, досліджували О. Гаранін [7], І. Лобузіт [12], І. Косяк [10] та інші. У сучасних дослідженнях розглядають особливості формування нових форм джерел в умовах впровадження інформаційних технологій, визначають основні технологічні етапи оцифрування архівних документів тощо.

Сьогодні оцифровані архівні джерела набули надзвичайного розповсюдження. Низка міжнародних програм (“Пам’ять Світу” – “Memory of the World”, 1992; “Хартія про збереження цифрової спадщини” – “Charter on the Preservation of Digital Heritage”, 2003; “Маніфест для цифрових бібліотек” – “Manifesto for Digital Libraries”, 2010) викликали створення величезної кількості цифрових ресурсів освітнього, наукового та історико-культурного змісту [12].

Актуальним сьогодні є питання оцифрування документів періоду Української національної революції 1917–1921 рр. Попри її поразку, в цю добу закладено незворотні державницькі прагнення та величезний досвід здобутків та прорахунків державного будівництва. Кардинальні революційні перетворення цієї революційної доби сприяли пробудженню національної свідомості серед найширших верств українського громадянства. Це також спричинило демократичний поступ у всіх сферах суспільного життя. Відновлена ж свобода друку і потреба суспільства в належному інформуванні заклали передумови формування національного інформаційного простору, спрямованого на всебічну реалізацію ідеї української державності [6].

Особливої уваги заслуговує оцифрування та відкритий доступ до преси Західно-Української Народної республіки (ЗУНР), яка своєю незалежністю виборювала як дипломатичними діями, так і зусиллями Української галицької армії (далі – УГА), яка формувалася як регулярна збройна сила у вкрай несприятливих військово-політичних умовах та під час бойових дій листопада 1918 – липня 1919 рр.

Інформаційно-пресове поле ЗУНР, здебільшого, заповняли організації громадянського та загальнонаціонального характеру або урядові установи. Здебільшого преса ЗУНР була безпартійною та відстоювала шлях української державності [6].

Серед загалу часописів, які виходили на західноукраїнських теренах виділяється військова преса УГА. Військові періодичні видання УГА поділялися на три групи: центральні органи (ДСВС, НКГА) – “Вістник Державного Секретаріату Війсь-

кових Справ”, “Стрілець”, “Вістка”; корпусні газети – “Козацький голос” (1-й корпус), “Полева газета” (2-й корпус), “Стрілецький шлях” (3-й корпус); часописи бригад і бойових груп – “УСС” (1-а бригада УСС), “Схід” (бойова група “Схід”) та інші [6].

Важливим етапом забезпечення війська інформаційним, нормативно-законодавчим матеріалом стало видання власного друкованого органу Державного секретаріату військових справ – “Вістника ДСВС”. Перший випуск “Вістника” опубліковано 1 грудня 1918 р.

За півроку видання у “Вістнику” опубліковано шість десятків нормативно-правових актів (розпорядків). Більшість із них підписували Голови уряду К. Левицький і В. Голубович, Державні Секретарі Військових Справ. Деякі розпорядки підписував військовий міністр і міністри інших зацікавлених відомств. Загалом опубліковані у “Вістнику” документи стосувалися військово-територіального адміністрування, мобілізаційних заходів (демобілізації, мобілізації, призову до війська і звільнення), військових кадрів, структурної реорганізації військ, матеріального забезпечення та соціального захисту особового складу, апарату військового управління, військового судівництва, жандармерії, озброєння і військової амуніції, підвищення військових знань, організації капеланської служби, інтендантської та медико-санітарної служби, кінного господарства і ветеринарної служби, охорони, вишколу та виховання [14].

“Вістник” був розрахований, насамперед, на старшинський склад армії, публікував накази і вказівки про порядок проходження служби, присвоєння звань, дисциплінарну практику командирів. Тільки в одному з його чисел були надруковані списки іменувань (про присвоєння вищих звань) близько 1 100 старшин піхоти, артилерії, кінноти, летунства й інших родів військ [4]. Безперечно, це видання було важливим не лише інформативним джерелом, а насамперед носієм офіційної документальної інформації вищого військового органу УГА.

У 2015 році Електронний архів визвольного руху avr.org.ua опублікував відскановані копії 16 випусків офіційного “Вісника” військового міністерства Західноукраїнської народної республіки за період 01.12.1918-10.10.1919 рр. (за 1918 рік – 3 номери, за 1919 рік – 13 номерів).

Електронний архів українського визвольного руху – яскравий приклад налагодженої програми інформатизації архівних фондів українки. Avr.org.ua – спільний проект Центру досліджень визвольного руху, Львівського національного університету ім. І. Франка та Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів “Тюрма на Лонцького” [15].

Електронні версії “Вістника ДСВС” на сайті розміщено у розділі “Українська державність 1917–1921 рр.”, де всього налічується понад 400 оцифрованих документів.

На основі аналізу інформації про перегляд “Вістника ДСВС” на рисунку подано кількісні характеристики зацікавленості вказаними електронними документами суспільством.

Рис. 1. Кількісні дані завантажень та переглядів “Вістника Державного секретаріату Військових справ” (станом на січень 2017 року)”

З діаграми помітно, що найбільшою популярністю серед відвідувачів сайту користуються перші випуски часопису. Зокрема “Вістник ДСВС” від 1 грудня 1918 року завантажено 189 разів і переглянуто 264 рази. Факт такої популярності саме першого номера цього періодичного видання можна пояснити двома способами:

– перший номер часопису актуальний, у зв’язку з розміщенням у ньому присяги українських військ ЗУНР, розпорядження про демобілізацію військ на території ЗУНР та іншої інформації власне про створення УГА;

– висока кількість переглядів і завантажень спричинена простою зацікавленістю у користувачів сайту.

Інші номери друкованого органу ДСВС завантажені в середньому до 100 разів і переглянуті – до 50 разів.

До першої підгрупи періодичних видань УГА (центральної органи) віднесено і періодичне видання Начальної Команди УГА “Стрілець” [3], в якому публікувалися звіти Національної Ради, статті про висвітлення бойового шляху війська, публікації на історичну тематику та висвітлення культурного життя в Галичині. Часопис належав до найпопулярніших серед військовиків, який виходив під редакцією відомого поета і драматурга Василя Пачовського. Газета виходила щодня з січня 1919 р. величезним накладом – 16 тис. примірників у Тернополі, Станіславові, Стрию, Борщові, а з 15 червня 1919 р. у Кам’янці-Подільському як “Український стрілець” (редактор – Г. Микитей). Припинила існування 16 листопада 1919 р. [6] Перше число

часопису “Стрілець” побачило світ 1 січня 1919 р. у Тернополі [2]. У тижневику як урядовому часописі подавали звіти зі засідань Національної Ради, статті на поточні теми, а також новини з фронту.

Оцифруванням цього часопису займається Архів старих газет – сайт, присвячений старим газетам, які коли-небудь виходили в Україні або мають до неї відношення [1]. Сайт оцифрував сім періодичних видань різних років: “Вісті ВУЦВК”, “Хлібороб”, “Стрілець”, “Діло”, “Шлях до волі”, “Правда” та “Киевский телеграф”.

Всього на Сайті Архіву старих газет подано 21 номер часопису “Стрілець” за 1919 рік:

- за квітень – 3 номери;
- за травень – 2 номери;
- за червень – 1 номер;
- за липень – 7 номерів;
- за серпень – 3 номери;
- за жовтень – 5 номерів.

Оцифрований останній номер “Стрільця” (9 жовтня 1919 р.) передусе перенесенню Начальної Команди УГА до Балти, де замість “Стрільця” почав виходити інший часопис “Пролом” [6].

На відміну від електронного варіанта “Вістника Державного Секретаріату Військових Справ”, який є лише відсканованим, часопис “Стрілець” представлений в іншому вигляді: користувач має змогу із запропонованого меню (складається із номерів сторінок часопису), обрати необхідний розділ та статтю. Такий варіант оцифрування старої періодичної преси значно полегшує роботу із самим документом та дає змогу зберегти цілісність архівних джерел.

На загальному централізованому сховищі для медіафайлів, які надаються на умовах вільних ліцензій, – Вікісховищі у розділі “Ukrainian Galician Army” (“Українська галицька армія”) розміщено понад 100 фотографій у таких категоріях:

- Colonels of Ukrainian Galician Army (Полковники Української галицької армії) – 3 фотографії;
- Petro Franko (Петро Франко) – 2 фотографії;
- Generals of Ukrainian Galician Army (Генерали Української Галицької Армії) – 2 фотографії;
- Kurmanovych Viktor (Курманович Віктор) – 5 фотографій;
- Military rank insignia of Ukrainian Army (UGA 1919) (Символіка військових звань Української Армії (УГА, 1919 р.)) – 15 фотографій;
- Oleksander Hrekov (Олександр Греков) – 4 фотографії;
- Mykhailo Omelianovych-Pavlenko (Михайло Омелянович-Павленко) – 4 фотографії (зокрема депеш польською мовою);
- Sich Riflemen (Січові Стрільці) з підкатегоріями:

- Yevhen Konovalets (Євген Коновалець) – 21 фотографія;
- Andriy Melnyk (Андрій Мельник) – 5 фотографій;
- Teodor Rozhankovskyi (Теодор Рожанківський) – 3 фотографії;
- Vilna Ukraina (Вільна Україна) – 3 фотографії;
- Myron Tarnavsky (Мирон Тарнавський) – 2 фотографії;
- Ukrainian Sich Riflemen (Українські Січові стрільці) – 17 фотографій [16].

Більшість фотографій, розміщених у Вікісховищі, є оцифрованими (відсканованими, сфотографованими) світлинами з періодичної преси того часу.

Такий персоналізований підхід до оцифрування інформації дає змогу не лише ідентифікувати членів Української галицької армії, а й здійснити фотографічний порівняльний аналіз сучасного війська та збройних сил УГА.

Центральний історичний архів вищих органів влади та управління у м. Києві (ЦДАВО України) зберігає документальні свідчення діяльності всіх владних структур, що функціонували на теренах України протягом ХХ ст. [13]. В окремих колекціях електронних виставок розміщено періодичні видання, видані на території Західно-Української Народної Республіки. Зокрема, у виставці “До дня соборності України” користувач має змогу ознайомитися з окремими номерами таких періодичних видань, як “Україна”, “Республіка” та “Вістник державних законів та розпорядків Західної Области Української Народної Республіки” [8]. У представлених статтях вказаних часописів висвітлено важливі події, які ознаменували Соборність нашої держави. Зокрема, у “Вістнику державних законів та розпорядків Західної Области Української Народної Республіки” розміщено Ухвалу Української Національної Ради про Злуку ЗУНР та УНР. В представленій Ухвалі вказані важливі для сучасної України слова: “...проголошує торжественно зєдинене Західно-Української Народної Республіки в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку” [5].

В електронному варіанті часопису “Республіка”, представленого на сайті ЦДАВО України [11], до уваги читача представлена інформація про українсько-польські переговори про перемир’я та іншу інформацію про війну за визволення України.

У Державному архіві Львівської області (ДАЛО) налічується 2 542 337 одиниць зберігання, об’єднана у 5139 фондах, 67958 книг і брошур ХІХ ст. – 1997 р. Бібліотека зберігає цінні стародруки, історичну, архівознавчу, краєзнавчу, науково-довідкову літературу. Розділ Виставки представлений 76 електронними виставками, присвяченими як видатним політичним та громадським діячам України, так і визначним подіям встановлення української

державності. В таких електронних виставках користувачу доступні електронні версії окремих документів та фотографій, які ілюструють конкретні події. В окремих виставках розміщено електронні версії часописів України періоду визвольних змагань, довоєнного та міжвоєнного періодів [15].

Серед зазначених виставок користувачу доступні дві виставки з частковими публікаціями періодичних видань ЗУНР, які подають інформацію про тогочасне здобуття незалежності і соборності української державною:

– виставка “До 98 річниці Акту злуки Української Народної республіки і Західно-Української республіки” представлена 39 документами та світлинами, що характеризують цю подію. Серед них такі часописи: “Голос Калуша” від 11 січня 1919 р. (опубліковано статті “Історична подія”, “Український парламент”); “Дрогобицький листок” (розміщені “Резолюції з ІІІ зїзду від поручників сіл і міст Дрогобича з 29. грудня 1918 р.”; Відозва “Жовніри!” від 7 січня 1919 р.); “Вістник державних законів та розпорядків Західної Области Української Народної Республіки” (розміщено акт Злуки) [9];

– виставка “Листопадовий чин. До 98-ї річниці утворення Західно-Української Народної республіки” містить 22 різноманітних документи. Серед них читаємо про “Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської Монархії”, опублікований у часописі “Станіславівський Голос” від 19 листопада 1918 р., “Переняте влади на Галицькій Україні в руки Укр. Національної Ради”, поміщена в часописі “Станіславівський Голос” від 19 листопада 1918 р. та статтю “Будова власної Держави!”, поміщена в часописі “Україна” від 19 листопада 1918 р. [11].

Висновки. Отже, оцифрування архівних документів не лише відкриє архівні фонди для сучасного українського суспільства, а й змусить усвідомити значення боротьби за незалежність держави. Періодична преса Західно-Української народної республіки була переповнена статтями про військові дії Української галицької армії за незалежність і соборність держави. Аналіз відкритої електронної архівної інформації змусить не лише повірити у перемогу, а й надасть додаткової сили та впевненості у єднанні українського народу. Тому для оцифрування архівної інформації доцільно залучити як додаткові фінансування, так і розробити новітні методики та програми збереження архівних документів в електронному вигляді.

1. *Архів старих газет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oldnewspapers.com.ua>.*
 2. *Бачинський В. Преса ЗУНР 1918–19 / В. Бачинський // Над Сяном: матеріали до історії Української Галицької Армії. – Вінніпег. – 1978. Том 5. – С. 126–141.* 3. *Битися чи*

миритися // *Стрілець*. – 1919. – Ч. 12. – С. 3. 4. Від редакції // *Вісник Державного Секретаріату Військових Справ*. – 1919. – Ч. 8. – С. 9. 5. *Вісник державних законів та розпорядків Західної Области Української Народної Республіки*. – 1919. – Вип. 1. – С. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua/image/62944957.jpeg>. 6. Вовк Н. Інформаційне забезпечення Української Галицької армії (листопад 1918 – липень 1919 рр.) / дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Н. Вовк. – Тернопіль, 2015. – 215 с. 7. Гаранін О. Вплив інформаційних технологій на утворення нових форм архівних джерел / О. Гаранін // *Архіви України*. – 2013. – № 6. – С. 86–94. 8. До дня Соборності України // ЦДАВО України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/62930749.html>. 9. До 98 річниці Акту злуки Української Народної республіки і Західно-Української республіки // ДАЛО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archivelviv.gov.ua/materials/exhibitions/listopadovii-chin-do-98-ji-richnici-utvorennja-zakhidno-ukrajinskoji-narodnoji-respubliki/4222/#gallery>. 10. Косяк І. Система цифрового неруйнівного відтворення інформації з раритетних носіїв / І. Косяк // *Реєстрація, зберігання і обробка даних*. – 2007. – № 3. – Т. 9. – С. 43–60. 11. Листопадовий чин. До 98-ї річниці утворення Західно-Української Народної республіки // ДАЛО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archivelviv.gov.ua/materials/exhibitions/listopadovii-chin-do-98-ji-richnici-utvorennja-zakhidno-ukrajinskoji-narodnoji-respubliki/4042/#gallery>. 12. Лобузин І. Оцифрування історико-культурної спадщини: технологія та управління / І. Лобузин // *Реєстрація, зберігання і обробка даних*. – 2012. – Т. 14, № 3. – С. 104–114. 13. Республіка. – 1919. – Вип. 1. – С. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua/image/62945140.jpeg>. 14. Ткачук П. Сухопутні війська України доби революції 1917–1921 рр. / П. П. Ткачук. – Львів : ЛІСВ. – 2009. – 311 с. 15. Vovk N. Archival Resources of Ukraine and Poland in the Global Information Network // *Public Policy and Economic Development: Scientific and Practical Journal*. – Poznań-Mykolayiv: Adam Mickiewicz University, Petro Mohyla Black Sea National University. – 2016. Issue 7 (11). 16. Ukrainian Galician Army // Wikimedia Commons [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Ukrainian_Galician_Arm?uselang=uk.

References

1. Archive of old newspapers, available at: <http://www.oldnewspapers.com.ua>. 2. *Bachyns'kyi V. (1978), Press the Western Ukrainian People's Republic in 1918–19, Over Sian: materials in the history of Ukrainian Galician Army, Winnipeg, 5, pp. 126–141.* 3. *Strilets' (1919), 12, p. 3.* 4. *Visnyk Derzhavnoho Sekretariatu Viys'kovykh Sprav (1919), 8, pp. 9.* 5. *Vistnyk derzhavnykh zakoniv ta rozporядkiv Zakhidnoyi Oblasty Ukrayins'koyi Narodnoyi Republyky (1919), 1, p.1,* available at: <http://tsdavo.gov.ua/image/62944957.jpeg>. 6. Vovk N. (2015), *Information support of Ukrainian Galician Army (November 1918 – July 1919), Thesis for the degree of doctor of Philosophy after specialty 07.00.01 "History of Ukraine", Ternopil, 215 p.* 7. Haranin O. (2013), *The impact of information technologies on the creation of new forms of archival sources, Archives of Ukraine, 6, pp. 86–94.* 8. *Central Historical Archives of higher authorities and government in Kiev,* available at: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/62930749.html>. 9. *To the 98 anniversary of the Act of Unification of the Ukrainian People Republic and the West Ukrainian Republic, State Archive of Lviv region,* available at: <http://www.archivelviv.gov.ua/materials/exhibitions/listopadovii-chin-do-98-ji-richnici-utvorennja-zakhidno-ukrajinskoji-narodnoji-respubliki/4222/#gallery>. 10. Kosyak I. (2007), *The system of digital non-destructive reproduction of the information of rare carriers, Registration, storage and processing of data, 3, pp. 43–60.* 11. *The November chyn. By the 98 th anniversary of Western Ukrainian People's Republic, State Archive of Lviv region,* available at: <http://www.archivelviv.gov.ua/materials/exhibitions/listopadovii-chin-do-98-ji-richnici-utvorennja-zakhidno-ukrajinskoji-narodnoji-respubliki/4042/#gallery>. 12. Lobuzin I. (2012), *The digitization of historical and cultural heritage: Technology and Management, Registration, storage and processing of data, 3, pp. 104–114.* 13. *Republyka (1919), 1, p. 1,* available at: <http://tsdavo.gov.ua/image/62945140.jpeg>. 14. Tkachuk P. (2009), *Land Forces Ukraine time of the Revolution of 1917–1921, Lviv Institute of Land Forces. Lviv, 311 p.* 15. Vovk N. (2016), *Archival Resources of Ukraine and Poland in the Global Information Network, Public Policy and Economic Development: Scientific and Practical Journal, Adam Mickiewicz University, Petro Mohyla Black Sea National University, Poznań-Mykolayiv, 7 (11).* 16. *Wikimedia Commons,* available at: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Ukrainian_Galician_Arm?uselang=uk.

ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

О. Л. Гапеева

Національна академія сухопутних
військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

© Гапеева О. Л., 2016

Проаналізовано науковий доробок сучасних українських та закордонних вчених у контексті дослідження різноманітних аспектів інформаційної безпеки. Виявлено, що студіювання інформаційної безпеки суспільства та особистості на пострадянському просторі розпочалось наприкінці 90-х років XX ст. В історичному аспекті окреслено проблематику розглянуто вперше.

Ключові слова: історіографія, інформаційна безпека, інформаційно-психологічний вплив, національна безпека, пострадянський простір.

The article analyzes the scientific works of modern Russian and foreign scientists in the context of studies of various aspects of information security. After the collapse of the USSR information security of the state, society and the individual became the subject of scientific research of political scientists, sociologists, jurists, philosophers, and experts in the information technology. But in historical perspective defined perspective is seen for the first time.

The author revealed the study of information-psychological security of the society and the individual in the post-Soviet area began in the late nineties of the last century scientists of the Russian Federation in the context of the study of national security of the state; in modern Russian historiography the issue is investigated, a large number of scientific papers.

But in a Ukrainian historiography the majority of the works have the legal, philosophical science and public administration, which allows to make a conclusion about the absence of comprehensive scientific research on issues of information security.

Key words: historiography, information security, information-psychological impact, national security, the post-Soviet space.

Постановка проблеми. Серед актуальних загроз національній безпеці України Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, визначає інформаційно-психологічну війну, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації викривленої інформаційної картини світу [1]. Саме тому в складних умовах сьогодення одним із пріоритетів інформаційної безпеки держави, суспільства та особистості є протидія інформаційним акціям, кампаніям та операціям проти нашої держави, надійний захист від цілеспрямованих маніпуляцій суспільною свідомістю та зміцнення єдності українського народу.

Результати дослідження. 29 грудня 2016 р. Рада національної безпеки і оборони України прийняла Доктрину інформаційної безпеки України у редакції Міністерства інформаційної політики. Пріоритетами державної політики в інформаційній сфері визначено створення та розвиток структур, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку

(передусім, у Збройних Силах України) та розвиток і захист технологічної інфраструктури забезпечення інформаційної безпеки [2].

Після розпаду СРСР та ліквідації відповідних структур, діяльність яких була пов'язана з інформаційною безпекою, зазначена проблематика стала одним із основних аспектів діяльності Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД) – міжнародної організації, утвореної у грудні 1991 р. Зокрема, у військовій галузі співпраці держав-учасниць Співдружності було підписано найбільшу кількість нормативно-правових документів, пов'язаних із захистом інформації та міждержавним інформаційним обміном.

Інша багатофункціональна міжнародна регіональна організація безпеки – Організація Договору про Колективну Безпеку (далі – ОДКБ), утворена у травні 1992 р., починаючи з 2006 р. спрямовує свою діяльність на захист спільного інформаційного простору держав-підписантів Договору, удосконалення та уніфікацію законодавства у галузі інформ-

ційної безпеки, організацію спільної протидії загрозам в інформаційній сфері.

Треба зауважити, що проблематика забезпечення інформаційної безпеки на пострадянському просторі є міждисциплінарним питанням, яке охоплює широкий спектр технічних, політичних, соціальних, філософських, правничих і військових питань та є складовою забезпечення національної безпеки держави.

Метою статті є аналіз наукових напрацювань вітчизняних та закордонних дослідників з питань забезпечення інформаційної безпеки на пострадянському просторі.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму, об'єктивності, історіографічного аналізу та всебічності.

Враховуючи багатоаспектний характер проблематики забезпечення інформаційної безпеки, цікавим для нашого дослідження є науковий дискурс О. Зозулі [3], у якому наведено узагальнені та систематизовані відомості щодо захисту дисертаційних досліджень у сфері забезпечення інформаційної безпеки пострадянських країн.

Автором встановлено, що протягом 1997–2015 рр. у країнах пострадянського простору було захищено 64 дисертаційних дослідження за проблематикою, що вивчається, зокрема 20 з них – на теренах України. Більшість вітчизняних дисертацій розроблено у галузі правничих наук та державного управління; три дослідження припадають на історичні науки це – роботи Я. Жаркова, А. Страннікова та О. Куцької, у яких розглянуто зміст та перебіг інформаційно-психологічних операцій у локальних війнах та збройних конфліктах ХХ ст. Результати, отримані автором, дають підстави стверджувати, що в історичному аспекті питання інформаційної безпеки на пострадянському просторі розглянуто вперше.

У наших попередніх наукових студіях досліджено історико-правовий аспект інформаційної політики на пострадянському просторі, діяльність СНД та ОДКБ у сфері інформаційної безпеки й історичний досвід держав-учасниць ОДКБ щодо організації та проведення спільних операцій у кіберпросторі [4, 5].

Науковий доробок українських та зарубіжних вчених з інформаційної безпеки ми пропонуємо систематизувати за декількома змістовними групами.

Основу першої групи досліджень складають наукові студії С. Дементьєва, А. Єркіна, В. Шерстюка та українських дослідників В. Ліпкана та Н. Волошиної, присвячені сучасним методологічним підходам дослідження питань інформаційної безпеки. На думку А. Дементьєва, “аналіз методології інформаційної безпеки є новітнім науковим напрямком, який формується на перетині різноманітних

напрямків методологічного аналізу” [6, 63]. Зокрема, для визначення складових інформаційної безпеки, автор пропонує застосувати низку підходів: постіндустріальний, інформаційний, соціокультурний, соціологічний, ціннісний та міждисциплінарний інструментарій наукових досліджень [6].

До другої групи напрацювань входять наукові студії, у яких досліджуються соціальні, філософські, політичні та психологічні (інформаційно-психологічні) аспекти інформаційної безпеки.

Історіографічний аналіз джерел, що належать до зазначеної групи, дає підстави стверджувати, що наприкінці дев'яностих років минулого століття питання забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особи та суспільства розглядалися у працях російських дослідників О. Митрохіної, С. Рощина, Г. Артамонова, С. Нікітової та Н. Потрубач. Узагальнюючи отримані ними наукові результати, можна зробити висновок, що інформаційно-психологічна безпека – це стан, за якому забезпечена всебічна захищеність особистості, суспільства і держави від впливу особливого виду загроз, що виступають у формі неконтрольованих інформаційних потоків [7].

Починаючи з 2006 р. до проблематики інформаційно-психологічної безпеки звернулись науковці Ж. Почивалова, А. Сапожнікова, В. Леончіков; Ю. Зінченко, Н. Лизь, М. Сізмін, Р. Назмутдінова, М. Єкімовська та С. Сергєєв. Більшість авторів досліджували вплив сутнісних характеристик інформаційно-психологічної безпеки особистості та стверджують, що функціональна складова інформаційно-психологічної безпеки спрямована на забезпечення можливостей особистісного розвитку та самореалізації [8].

До цієї ж групи джерел належать праці І. Букрєєва, А. Войскунського, М. Журавльова, Є. Жука, М. Фалєєва, у яких виокремлюються філософська, соціальна та політичні складові інформаційної безпеки. У монографії В. Макарова [9] автор запропонував новітній підхід щодо впливу сучасних соціальних та політичних складових на забезпечення інформаційної безпеки та розглянуто сучасні технології інформаційного впливу в соціальних мережах. Окремі питання забезпечення інформаційної безпеки розглянуто у монографічних дослідженнях І. Панаріна у співавторстві з Л. Панаріною “Інформаційна війна та мир” [10], Е. Брамана “Глобалізація та інформаційна безпека суспільства” [11]. Дисертаційні дослідження О. Манжуєвої, Я. Артамонової та українського дослідника О. Пучкова присвячені філософським аспектам інформаційної безпеки.

Вважаємо за необхідне виокремити групу наукових студій, що охоплюють період 2003–2016 рр. і у яких інформаційна безпека розглядають як складову національної безпеки держави, це –

дослідження Т. Ананьєва, А. Лазарєва, І. Яковлева, В. Богачева, В. Кривоухова, Л. Михайлова, А. Галушкіна, О. Кулікова та Р. Юсупова.

Актуальному питанню сьогодення – інформаційній безпеці ЗМІ – присвячені дослідження Г. Алексеєва, П. Гвритишвили, В. Голуба. До наукових праць, у яких розглядається вплив засобів масової інформації та роль “народної дипломатії” у питаннях інформаційної безпеки, належать напрацювання А. Маркова та Д. Рогозіна.

До наступної групи джерел ми зараховуємо наукові студії, у яких міститься аналіз стану інформаційної безпеки у спільному інформаційному просторі держав-учасниць СНД та ОДКБ. Це дослідження П. Агапова, М. Єфремової, М. Вус, А. Мусаєва. Інформативними для нашого дослідження є напрацювання Г. Тертеряна та відомого експерта з питань інформаційної безпеки Республіки Вірменія С. Мартиросяна, у яких автором структуровано виклики й загрози інформаційній безпеці Вірменії та розроблено класифікацію ресурсів, необхідних країні для результативної протидії інформаційним операціям, а також огляд щодо історії хакерських війн між Вірменією та Азербайджаном цього ж автора. Питання інформаційної безпеки Шанхайської організації співробітництва розглянуті у дослідженні Вей Чжан; питання інформаційної безпеки Республіки Казахстан у наукових студіях Д. Уфліханова.

Інформаційній безпеці Російської Федерації у різноманітних аспектах розглянуто в дисертаційних дослідженнях А. Полікарпова – щодо соціально-філософських аспектів проблем інформаційної безпеки РФ, А. Ніколаєва – щодо інформаційної безпеки в умовах соціальної трансформації, Є. Проценка Б. Хілька, наукові студії Ю. Хохлова, Є. Калужина, Я. Засурського.

Окрему групу джерел становлять наукові студії українських вчених щодо інформаційної безпеки України. Зокрема, дисертаційне дослідження Б. Кормича [12] присвячено вивченню організаційно-правових засад забезпечення інформаційної безпеки; Ю. Максименко [13] – теоретико-правовим засадам забезпечення інформаційної безпеки України. До зазначеної групи джерел також належать: монографія В. Горбуліна у співавторстві з О. Додоновим та О. Ланде “Інформаційні операції та безпека суспільства” [14]; наукові дослідження М. Галамби та О. Степка щодо складових інформаційної безпеки України; О. Левченка, низка напрацювань О. Литвиненка протягом 2010–2015 рр., С. Галушка, О. Наливайка, Я. Нікішіної, О. Морозова, Ф. Медвідя, Г. Почепцова [15].

Треба зауважити, що у працях українських дослідників розглянуто питання забезпечення

інформаційної безпеки у контексті міграційних та євроінтеграційних процесів, мовних пріоритетів державотворення, які відсутні у працях закордонних вчених.

Узагальнимо, що джерельна база за тематикою нашого дослідження є достатньо репрезентативною та охоплює різноманітні складові забезпечення інформаційної безпеки на пострадянському просторі.

Історіографічний аналіз напрацювань вітчизняних та зарубіжних вчених також дає змогу зробити висновок, що питання забезпечення інформаційної безпеки як складова діяльності міжнародних організацій, утворених на пострадянському просторі, а також у державах-учасницях (СНГ та ШОС) фрагментарно відображені у наукових студіях сучасних дослідників, але діяльність ОДКБ у сфері інформаційної безпеки залишилась недослідженою.

Зауважимо, що і в Україні, і у країнах ближнього зарубіжжя, відсутні комплексні наукові розробки щодо діяльності ОДКБ у цьому напрямку. Отже, основу історіографічного аналізу становлять офіційні документи, розміщені на інтернет-порталі ОДКБ (<http://www.odkb-csto.org>), матеріали виступів та інтерв'ю керівного складу, аналітичні матеріали державних інформаційних агенцій, матеріали наукових й науково-практичних конференцій та семінарів за тематикою, що вивчається [5].

У Положенні про співробітництво держав-членів ОДКБ у сфері забезпечення інформаційної безпеки, затвердженому у грудні 2010 р., вперше було закріплено терміни “інформаційна безпека” та “система інформаційної безпеки”. Зокрема, остання – це комплекс заходів правничого, політичного, організаційного, кадрового, фінансового, науково-технічного і спеціального характеру, метою якого є забезпечення ІБ держав-учасниць ОДКБ [16]. У цьому контексті цікавими є матеріали щодо удосконалення законодавства держав-учасниць ОДКБ з питань інформаційної безпеки [17]; наукові напрацювання І. Панаріна [18, 19], звітні щорічні доповіді Генерального Секретаря ОДКБ.

Серед узагальнювальних бібліографічних праць щодо проблем інформаційної безпеки слід відзначити напрацювання Наукової бібліотеки України імені В. Вернадського [20].

Висновки. Історіографічний аналіз проблем забезпечення інформаційної безпеки на пострадянському просторі дає змогу зробити висновок, що наприкінці дев'яностих років минулого століття спостерігається увага російських дослідників до питань забезпечення інформаційно-психологічних складових безпеки особистості, суспільства, держави, тоді як вітчизняні дослідники почали розробляти цю

проблематику дещо пізніше. Проте у науковому доробку українських дослідників виокремлено праці, в яких розглянуто актуальні питання сьогодення в контексті забезпечення інформаційної безпеки, пов'язані із міграційними та євроінтеграційними аспектами.

Наукові напрацювання закордонних дослідників охоплюють різноманітні напрями забезпечення інформаційної безпеки, тоді як українські науковці зосередили увагу на технічних, правничих, філософських та політичних складових. Зацікавленість вірменських та азербайджанських вчених проблемами інформаційної безпеки пояснюється постійними інформаційними акціями, кампаніями та операціями між противоположними країнами.

Міжнародні регіональні організації – СНД та ОДКБ – звертають достатню увагу на питання забезпечення інформаційної безпеки, проте через недосконале законодавство у сфері інформації та інформатизації держав-учасниць СНД це питання залишилось невирішеним [4]. Щодо діяльності ОДКБ у зазначеному напрямі, спостерігається цілеспрямована робота у сфері інформаційної безпеки Аналітичною Асоціацією ОДКБ, яку створено у 2013 р., шляхом залучення відомих аналітичних та дослідницьких інституцій Російської Федерації та країн-підписантів Договору у цій сфері й проведення спільних операцій у кіберпросторі [5].

1. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. "Про Стратегію національної безпеки України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
 2. РНБОУ розглядає питання кібербезпеки та захисту критичної інфраструктури. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/rnbou-rozglydaye-pitannya-kiberbezpeki-ta-zahistu-kritichno-39330>.
 3. Зозуля О. С. Науковий дискурс інформаційної безпеки і пріоритетні напрями дослідження в межах спеціальності "Теорія та історія державного управління". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2015/11.pdf.
 4. Гапеева О. Л. Інформаційна безпека на пострадянському просторі: історико-системний аналіз / О.Л. Гапеева // Грани: науково-теоретичний альманах. – Дніпропетровськ, 2016. – С. 93–99.
 5. Гапеева О. Діяльність ОДКБ у сфері інформаційної безпеки / О.Л. Гапеева – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vim.gov.ua/index.php/uk/ostannij-vipusk>.
 6. Дементьев С. А. К вопросу о методологических основаниях исследования информационной безопасности [Електронний ресурс] / С. Дементьев. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/search#xzz4Rx7H4rEq>.
 7. Митрохина Е. Ю. Информационная безопасность личности как социологическая проблема : дисс. ... канд. соц. наук, 20.00.06. – М., 1999. – 156 с.
 8. Лызь Н. Информационно-психологическая безопасность в системах безопасности человека и информационной безопасности государства / Н. Лызь, Г. Веселов, А. Лызь //

Известия Южного Федерального университета. – № 8 (2014).
 9. Макаров В. Е. Политические и социальные аспекты информационной безопасности / В. Е. Макаров. – Таганрог, 2015. – 349 с.
 10. Панарин И., Информационная война и мир / И. Панарин, Л. Панарина. – М.: Олма-Пресс, 2003. – 384 с.
 11. Брандман Э. М. Глобализация и информационная безопасность общества : монография / Э. М. Брандман ; М-во образования и науки Российской Федерации, Московский гос. обл. ун-т, Тюменский гос. нефтегазовый ин-т, Ямальский нефтегазовый ин-т (фил.). – М. : Изд-во ГПИБ России, 2007. – 173 с.
 12. Кормич Борис Анатолійович. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національний ун-т внутрішніх справ. – Харків, 2004.
 13. Максименко Юлія Євгенівна. Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України : Дис... канд. юридичних наук: 12.00.01 – 2008.
 14. Горбулін В. П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія / В. П. Горбулін, О. Г. Додонов, Д. В. Ланде. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 164 с.
 15. Почепцов Г. Информационная политика и безопасность современных государств. [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psyfactor.org/psyops/infowar6.htm>.
 16. Решение Совета коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности о Положении о сотрудничестве государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности в сфере обеспечения информационной безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_016.
 17. Законодательство государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности в сфере обеспечения информационной безопасности: опыт, проблемы и перспективы гармонизации : матер. Междунар. науч.-практ. конф. (Санкт-Петербург, 28 ноября 2013 года) / под ред. П. П. Рябухина, В. В. Бондуровского, Г. И. Перекопского. – СПб. : Секретариат Совета Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ, 2014. – 88 с.
 18. ОДКБ и безопасность Евразии [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.km.ru/spetsproekty/2015/05/18/voenno-politicheskiy-blok-nato/758887-odkb-i-bezopasnost-evrazii>.
 19. Сахинов Э. Академик Игорь Панарин: Только ОДКБ может обеспечить безопасность в Евразии [Електронний ресурс] / Эдуард Сахинов. – Режим доступу: <http://noevkovcheg.ru/mag/2013-19/4128.html#xzz4T8NkY2hn>.
 20. Інформаційна безпека: бібліографія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuvipar.gov.ua/images/ukraine/inf_bibliografia.pdf.

References

1. President of Ukraine (2015). The national security strategy of Ukraine, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
 2. NSDC considers the issue of cybersecurity and protection of critical infrastructure, available at: <http://www.president.gov.ua/news/rnbou-rozglydaye-pitannya-kiberbezpeki-ta-zahistu-kritichno-39330>.
 3. Zozulya A. (2015), Scientific discourse and about priority research directions of informational security in framework of specialty "Theory and history of public administration", available at: <http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/>

- 2_2015/11.pdf/ 4. Gapeyeva O. (2016), *Information security in the post soviet union space: a systematic historical analysis*, Almanac Grani, Vyp.12(140), pp. 93–99., DOI: <http://dx.doi.org/10.15421/17201612140>. 5. Gapeyeva O. (2016), *CSTO activities in the sphere of information security: historical retrospective*, available at: <http://vim.gov.ua/index.php/uk/ostannij-vipusk>. 6. Dementiev S. (2015), *On the question of the methodological basis of research of information security* available at: <http://cyberleninka.ru/search#ixzz4Rx7H4rEq>. 7. Mitrokhina H. (1999). *Information security of the person as a sociological problem*. Dissertation Ph.D. 20.00.06, Moscow, 156 p. 8. Lyz' N., Veselov G, Lyz' A. (2014), *Information-psychological security in the human security and state information security systems*. Izvestiya SFedU. Engineering Sciences, Vyp. 8, pp. 58–64. 9. Makarov V. (2015), *Political and social aspects of informational security*. Taganrog. 349 p. 10. Panarin I. (2003), *Informational warfare and world*. Moscow, 384 p. 11. Brandman E. (2007), *Globalization and informational security of society*. Moscow, 173 p. 12. Kormich B. (2004) *Organizational and legal bases of information security policy of Ukraine*. Dissertation Dr.Legal. 12.00.07, Kherson, 2004. 13. Maksimenko J. *Theoretical and legal principles of information security Ukraine: Dissertation Ph.D 12.00.01*. Kyiv, 164 p. 14. Horbulin V, Dodonov O., Lande D. (2009), *Information operations and safety of society: the threat resistance, modeling*: Kiev, 164 p. 15. Pocheptsov G. (2015) *Information Policy and Security of Modern States*, available at: <http://psyfactor.org/psyops/infowar6.htm>. 16. *Decision of the Collective Security Council of the Collective Security Treaty Organization on the Regulations on Cooperation of the Member States of the Collective Security Treaty Organization in the Sphere of Ensuring Information Security*, available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_o16. 17. *Legislation of the member states of the Collective Security Treaty Organization in the field of information security: experience, problems and prospects for harmonization* <http://www.paodkb.ru/upload/iblock/0f8/28.11.13-konferentsiya-informatsionnaya-bezopasnost.pdf>. 18. *CSTO and Security in Eurasia*, available at: <http://www.km.ru/spetsproekty/2015/05/18/voenno-politicheskii-blok-nato/758887-odkb-i-bezopasnost-evrazii>. 19. Sahinov E (2013) *Academician Igor Panarin: Only CSTO can provide security in Eurasia*, available at: <http://noev-kovcheg.ru/mag/2013-19/4128.html#ixzz4T8NkY2hn>. 20. *Information Security: Bibliography*, available at: http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/inf_bibliografia.pdf.

СИДІР ГОЛУБОВИЧ – ГОЛОВА УРЯДУ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (СІЧЕНЬ–ЧЕРВЕНЬ 1919 р.)

О. З. Камінска

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Камінска О. З., 2016

Розглянуто діяльність С. Голубовича на посаді голови Державного Секретаріату ЗУНР, з’ясовано зміст та основні напрями роботи уряду, визначено його здобутки та помилки. Розкрито головні аспекти зовнішньої політики, земельної, судової, військової, культурно-освітньої реформ, реформування органів державної адміністрації та суспільного порядку, економіки та фінансів.

Ключові слова: С. Голубович, Західно-Українська Народна Республіка, Державний Секретаріат, Українська Національна Рада, національно-державне будівництво.

This article examines the S. Holubovich’s activity as a head of the State Secretariat of the ZUNR, is examined the content and main directions of work of the Government. Aspects of foreign policy revealing detailed the main land reform, judicial, military, cultural and educational reform, reform of public administration and public order, the economy and finance. It is indicated that S. Holubovych headed the Government in the most crucial period of nation-building, which was selected for the young country as huge achievements and significant losses.

In this article are justified the achievements of the Government of S. Holubovich, the article measures guidance of public order, administration of the land, creating a battle-worthy army, its financial support. It is emphasized that the Government was paying special attention to a fair solution of the national question, which was reflected in the laws for languages, in elections to the diet (sejm), in the basics of education. Under the conditions of constant warfare, which were continuing during the Ukrainian-Polish war, the Government was unable to ensure the functioning of the schools, mail, telegraph, railroads, etc.

Along with positive sides also are analyzed mistakes in the work of the State Secretariat. Despite the legislative and regulatory acts which were taken in the social sphere the Government was lingering with its decision. Agrarian reform remained unrealized to the life, food also remained as one of unsolved problems and it led to the rise of social tensions. As the negative phenomena in government activities were included some of the deficiencies in the areas of military engineering, diplomacy, etc.

Major attention is given to the analysis of foreign Government S. Holubovich, which was a priority for his conductors. It is stated, that the decisive factor that influenced the attitude of the major European States to the problems in Galicia was the “Russian question”, such as the fight against “bolshevism”. The State of the Entente in the confrontation with Bolshevik Russia considered Poland more profitable partner than the WEST, condemning it to the military defeat.

Key words: S. Holubovych, Western Ukrainian Folk Republic, State Secretari, Ukrainian National Council, national-state building.

Постановка проблеми. С. Т. Голубович (1873–1938) належить до відомих політичних діячів Галичини кінця XIX – першої третини XX ст., чия діяльність була пов’язана з утворенням Західно-Української Народної Республіки, в якій протягом шести місяців він очолював уряд республіки – Раду державних секретарів. Цей період увійшов в історію як найважливіший та відповідальний у державотворенні ЗУНР і був позначений для молодого держави як величезними здобутками, так і значними втратами.

Результати дослідження. В історичній науці постать С. Голубовича є малодослідженою. Історіо-

графія проблеми охоплює праці лише дослідників періоду ЗУНР, які в контексті своїх зацікавлень частково торкалися постаті С. Голубовича, аналізуючи діяльність очолюваного ним уряду. Це насамперед дослідження С. Макарчука, М. Литвина, К. Науменка, Б. Тищика, О. Вівчаренка, О. Карпенка, П. Гуцала, Р. Півторака, О. Павлишина, О. Полянського, М. Кугутяка, П. Арсенича та ін. Джерельну базу статті становлять документи та матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові та опубліковані джерела збірників “Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923:

Документи і матеріали у 5-ти томах та “Вістника державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки”.

4 січня 1919 р. у м. Станіславові на сесії УНРади було офіційно затверджено склад другого уряду ЗУНР, в якому С. Голубович обійняв посади голови Ради державних секретарів та секретаря фінансів, торгівлі і промисловості [7, с. 54]. За його керівництва цей вищий виконавчо-розпорядчий орган зазнав як персональних, так і структурних змін. Кількість секретарств було скорочено із 14 до 10. Зокрема, об'єднано секретаріати освіти і віровизнання та шляхів, пошт і телеграфу; ліквідовано секретаріати суспільної опіки і праці та суспільного здоров'я. Замість двох останніх у складі Державного секретаріату внутрішніх справ було створено відповідні відділи. До складу цього ж секретаріату також введено окремим відділом і харчовий уряд.

До складу другої Ради державних секретарів увійшли: В. Панейко (закордонні справи), Л. Цегельський (заступник секретаря закордонних справ), І. Макух (внутрішні справи), Д. Вітовський (військові справи), О. Бурачинський (судові справи), А. Артимович (освіта та віросповідання), І. Мирон (шляхи, пошта, телеграф), М. Мартинець (земельні справи), М. Козаневич (публічні роботи) [22, с. 36].

У першій урядовій заяві С. Голубович зазначив, що діяльність уряду буде спрямована головню на “угрунтування республікансько-демократичного ладу й переведення суспільно-господарського устрою”. У заяві була передбачена така програма дій уряду: 1) оборона державності від зовнішніх агресорів і зміцнення республікансько-демократичної влади; 2) підготовка виборчої реформи необхідної для скликання найближчим часом Всенародних Установчих Зборів; 3) підготовка проекту устрою держави на платформі злуки ЗУНР з УНР; 4) зобов'язання передати значне коло діяльності органам місцевого самоврядування, створеним на основі загального, рівного, безпосереднього, таємного і пропорційного права; 5) контролювання всіх органів адміністрації державним адміністративним судівництвом; 6) забезпечення економічного відродження краю; 7) проведення земельної реформи, яка передбачала б “вивласнення великої земельної власності і земель мертвої руки” і наділення ними головним чином безземельних та малоземельних селян. У доповіді С. Голубовича також були порушені питання забезпечення інвалідів, вдів і сиріт, запровадження прогресивного податку, збереження монополій лише в крайніх випадках. Голова уряду гарантував забезпечення широких демократичних свобод, а саме: свободи слова, друку, віри й совісті, прав національних меншин, забезпечення безплатної освіти у державних освітніх закладах тощо [11, с. 143].

Зовнішня політика. Активна зовнішньополітична діяльність стала одним із пріоритетів уряду С. Голубовича, що пов'язувалося з геополітичним становищем молоді республіки, яка опинилась на перехресті геостратегічних інтересів великих держав у Центрально-Східній Європі та завданням зберегти незалежність і територіальну цілісність. Гнучких дипломатичних зусиль вимагала насамперед українсько-польська війна, яка тривала впродовж усього існування ЗУНР [19, с. 189].

Першочерговим завданням уряду С. Голубовича було об'єднання двох українських республік – ЗУНР та УНР – в одну державу, налагодження між ними стосунків у всіх сферах життя. Метою акту злуки було продемонструвати світові неподільність української землі, єдність і солідарність усього українського народу, і водночас сприяти цим міжнародному визнанню і зміцненню української держави.

Голова уряду був одним із тих, хто виробляв правову платформу об'єднання, не раз доповідав на засіданнях уряду про різні аспекти цієї проблеми. Ще 1 грудня 1918 р. представники ЗУНР та УНР у Фастові підписали “Передвступний договір”. Пункти договору визначали, з одного боку, зобов'язання урядів обох республік укласти Акт злуки, а з іншого – унітарність майбутньої об'єднаної держави, у межах котрої ЗУНР здобула право на територіальну автономію [17, с. 66].

Отже, перебуваючи під тиском польської агресії представники Східної Галичини погодились нівелювати державний організм ЗУНР. Директорія зі свого боку зобов'язалась надати галичанам військову допомогу [23, с. 238]. Останнє засідання уряду Голубовича за участю віце-президента УНРади Л. Бачинського з питання злуки двох держав тривало 22–23 грудня [9, с. 119]. В Ухвалі про злуку від 3 січня зазначено, що УНРада затверджує підписаний у Фастові з Директорією 1 грудня “Передвступний договір”, згідно з яким до скликання Всеукраїнських установчих зборів законодавчу владу на території ЗУНР мала виконувати УНРада, а виконавчу її Державний секретаріат [3, с. 1]. Для ратифікації Ухвали про злуку на Трудовому конгресі УНР у Києві УНРада обрала делегацію з 65 осіб на чолі з Л. Бачинським.

16 січня 1919 р. С. Голубович був у складі урядової делегації ЗУНР, яка спеціальним поїздом відбула зі Станіславова до Києва. Зранку вона взяла участь у святкуванні водохрещення на берегах Дніпра, протягом наступних днів зустрічалася з керівниками УНР, партійними лідерами, інтелігенцією Києва, а 22 січня 1919 року взяла участь у проголошенні акта на Софіївській площі. 23 січня 1919 року акт злуки був одногосно ратифікований Трудовим Конгресом. Там же було змінено назву

ЗУНР на “Західна Область Української Народної Республіки” (ЗОУНР).

Завдяки проголошенню Акта злуки УНР надала фінансову, військову та продовольчу допомогу знесиленій війною Галичині. Як зазначала газета “Нове життя” від 16 березня 1919 р.: “Лише за один тиждень з 1. по 8. березня надійшло з України приблизно 262 вагони збіжа, муки та цукру, які почасти вже розподілені між повітовими харчовими управами (76 ваг.), почасти ще стоять на залізницях (168 ваг.). Коли прийняти до уваги значні труднощі транспортів і чисто військові, в яких відбувається довіз харчів з України, то зазначена кількість довозених уже вагонів є не малою” [12, с. 81].

Загалом, за домовленістю уряду С. Голубовича з урядом УНР до квітня 1919 р. сюди було доставлено 730 вагонів цукру, 223 вагони зерна, 213 вагонів борошна, 127 вагонів інших продовольчих товарів. Для закупівлі картоплі наддніпрянський уряд виділив населенню Галичини 5 млн грн, а також, реалізуючи спільні домовленості, асигнував низку цільових проектів – на відродження товариства “Сільський господар” (2 млн грн), розвиток українського шкільництва і Національного музею у Львові (1 млн грн), відбудову галицьких залізниць, допомогу галичанам-біженцям, сім’ям загиблих вояків тощо [16, с. 25].

Оцінюючи Акт злуки, важливо зазначити, що незважаючи на його велике історичне значення, об’єднання республік не могло тоді стати тривалою реальністю, оскільки обидва уряди під впливом важких зовнішніх обставин так і не спромоглися розробити конкретний механізм інтеграції. Ці дві національні українські формації становили, радше, конфедеративне державне об’єднання, ніж унітарне, чи федеративне, як планувалося на папері. ЗУНР зберегла за собою власні органи законодавчої та виконавчої влади з чітко окресленим обсягом їхніх повноважень, а влада Директорії й надалі обмежувалася територією на схід від річки Збруч. Остаточне ж рішення про державне злиття мали прийняти загальноукраїнські Установчі збори, скликання котрих було вирішено провести відразу після закінчення війни [5, с. 12]. Крім цього, між обома державами існувала доволі значна ідеологічна прірва.

Важливою причиною незавершеності цього процесу стало також і розходження у виборі політичних союзників у боротьбі з окупантами, адже УНР перебувала у стані війни з більшовицькою Росією, а ЗУНР – з Польщею. До Галичини доходили чутки, що С. Петлюра, вже відразу після прийняття акту злуки, без відома президента Є. Петрушевича, вів переговори з польською стороною, з метою укладення договору коштом Східної Галичини [2, с. 244–245]. Одним із підтверджень достовірності таких даних була позиція Головного отамана на

переговорах делегації ЗУНР з місією Антанти на чолі з генералом Ж. Бартелемі. Прибувши до Ходорова 27 лютого 1919 р., С. Петлюра наполегливо пропонував Є. Петрушевичу та С. Голубовичу, укласти мир з поляками на підставі визнання демаркаційної лінії Ж. Бартелемі, бо тільки цим, на його думку, можна досягти визнання і прихильності Заходу. Така пропозиція була неприйнятною для галицького боку, адже до поляків відходили Львівський, Перемишлянський, Бібрський повіти, а також Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн [25, арк. 1–2]. Як зазначав отаман С. Шухевич, прийняття цих умов означало би катастрофу на фронті, бо стрілецьтво було категорично проти уступлення території Галичини полякам. “Вже тоді Петлюра готовий був піти на уступки коштом Східної Галичини, – підтверджував М. Лозинський, – щоб за них одержати мир з Польщею і визнання Антанти” [16, с. 169]. Та все ж, до листопада 1919 р. уряди УНР та ЗУНР перебували у діловій співпраці.

Згодом переговори представників УНР з Польщею набули системності, що в результаті призвело до одностороннього скасування вже новим урядом ЗУНР Акта злуки.

Активною була дипломатична діяльність уряду С. Голубовича з іншими державами. Зокрема, у січні 1919 р. надіслано делегацію на чолі з державним секретарем зовнішніх справ В. Панейком у Париж, щоб на Паризькій мирній конференції добиватись дипломатичного визнання і відстоювати інтереси ЗУНР. Проте провідні політичні сили країн Антанти були вороже налаштовані щодо перспектив української державності [15, с. 251]. Українська проблема розглядалася в Парижі, головню, в її антибільшовицькому аспекті, і в цьому відношенні в очах великих держав-переможниць українці програли конкуренцію зі своїми противниками – Польщею, Румунією, і “білою” Росією, які були визнані за кращу перепону Червоної армії. Мілітарна слабкість була основною причиною поразки української дипломатії в Парижі [1, с. 254].

Незважаючи на те, що офіційного визнання ЗУНР не добилася, в контакти з нею фактично вступили Австрія, Чехословаччина, Угорщина, Німеччина, Англія, Італія, США, Канада, Бразилія, Аргентина та ін. У цих контактах здебільшого йшлося про піклування про військових інтернованих, економічну співпрацю, організацію фінансової підтримки урядові з боку української діаспори тощо [14, с. 232].

Земельна реформа. Важливою проблемою внутрішнього життя ЗУНР, яку намагався розв’язати уряд на чолі з С. Голубовичем, була земельна. Саме цій проблемі було чимало уваги присвячено у виступі С. Голубовича на пленарній сесії УНРади від 4 лютого

1919 р. Голова уряду закликав народ до спокою і ладу в середині держави, звертався до національних меншин із закликом до участі у будівництві держави, обіцяв найближчим часом вирішити аграрне питання “без заколоту і потрясінь”. У першому проекті основ аграрної реформи передбачено: 1) вивласнення великих земельних володінь шляхом викупу; 2) узаконення приватної власності; 3) встановлення необхідного мінімуму угідь, які не вивласнюються; 4) обмеження прав спадкового наслідування й обкладання боргом; 5) передавання великих лісових комплексів у державну власність; 6) закріплення права набуття землі лише за малоземельними і безземельними; 7) сплатення за землю шляхом індемнізації, тобто кредитної оплати [11, с. 181].

Найдискусійнішим питанням була проблема вивласнення великої земельної власності – з викупом чи конфіскацією. Делегати визнавали, що історична справедливість вимагала безвикупної конфіскації великих земельних угідь, які на той час майже всі належали польській аристократії. Питання викупу набуло політичного забарвлення. Ідею безкоштовної конфіскації усіх земельних угідь підтримували соціал-демократи й частина селянства на місцях. Проте, керівництво УНРади непокоїлося, що вивласнення без викупу дасть підстави польським поміщикам звинувачувати лідерів ЗО УНР перед західними державами у більшовизмі. Лютневі дебати в УНРаді виявили різні підходи до аграрної реформи, які було неможливо відразу узгодити [18, с. 173–174]. Результатом проведення нарад земельної комісії у березні 1919 р., у яких С. Голубович брав участь, стало ухвалення таких основних засад проекту земельної реформи: 1) з метою наділення землею малоземельних і безземельних селян, насамперед вояків і інвалідів, мають бути вивласнені великі земельні володіння приватних власників і землі “мертвої руки”, які перевищують певний максимум, а також землі, що перебувають у руках спекулянтів; 2) відшкодування колишнім власникам має проводитись у такий спосіб: невеликі за обсягом наділи викупуваються за повну вартість, великі – за певний відсоток вартості, який мав би зменшуватись пропорційно до величини угідь так, що землі, які перевищують визначені законом розміри, повинні бути вивласнені без відшкодування; 3) ліси переходять у власність держави за винятком незначних масивів, які можуть бути залишені дотеперішнім власникам; 4) пасовиська і полонини переходять у власність громад і передаються в користування дрібними власниками худоби; 5) право розпоряджатися наділеною землею обмежується визначеним мінімумом; 6) дезертири, а також особи, що ухилились від військової служби у війні проти Польщі позбавляються права на

отримання земельного наділу; 7) наділення землею відбуватиметься після закінчення війни і повернення вояків з фронту і полону; 8) за самовільне захоплення, розподіл земель, нищення лісових масивів та ін. завданих державі збитків передбачено відповідальність у вигляді арешту до шести місяців та грошового штрафу в сумі до 10 тис. австрійських корон [24, арк. 30–38].

Після тривалих дебатов 14 квітня 1919 р. ухвалено закон про земельну реформу. Він передбачав конфіскацію земель поміщиків та інших великих землевласників понад встановлений максимум. Ці землі переходили у “земельний фонд” ЗУНР, з якого мали наділятися безземельні і малоземельні селяни. Встановлення земельного “максимуму”, вирішення питання наділення селян землею за викуп чи без, про конфіскацію земель дотеперішніх власників з компенсацією чи без неї, як і час наділення самих селян землею – все це відкладалось на розгляд справжнього парламенту, Сейму. УНРада вважала себе органом тимчасовим, не уповноваженим до вирішення таких соціально важливих проблем [21, с. 199].

Так, загалом цей закон був прогресивним. Проте проблему безоплатного наділення землею безземельних і малоземельних селян не вирішував. У зв’язку з невідірешеними питаннями про викуп і компенсацію, які переносились до закінчення війни, цей закон не був реально втілений у життя, що, своєю чергою, негативно позначилося на настроях галицького селянства.

Судова реформа. С. Голубович як досвідчений юрист взяв особисту участь у перебудові судової системи. На території ЗУНР утворено 12 окружних та 130 повітових судів, а також Найвищий державний суд. Суддів обирало населення згідно з квотою (102 українця, 25 поляків і 17 євреїв). Крім того, на пропозицію Державного Секретаріату судівництва у лютому 1919 р. УНРада прийняла закони “Про скорочення підготовчої суддівської служби” (тобто стажування – з 3-ох років до 2-ох); “Про тимчасове припинення (у зв’язку з умовами військового часу) діяльності суду присяжних”; “Про введення у судочинстві української мови, принципів гласності, змагальності, широкого демократизму, безумовного права обвинуваченого на захист” [21, с. 197–198].

Для розгляду кримінальних справ законом УНРади від 11 лютого тимчасово утворено трибунали 1-ї інстанції. Вони діяли у повітах у складі голови і двох членів. Вищою інстанцією з цивільних і кримінальних справ мав стати (згідно зі законом від 15 лютого) Вищий суд, а третьою, останньою – Найвищий суд. До їх обрання функції другої і третьої судової інстанції належали спеціально утвореним Сенатам: “Окремому судовому Сенату II-ї інстанції” та “Окремому судовому Сенату III-ї інстанції”. Вони

згідно з розпорядженням Державного секретаріату судівництва від 8 березня 1919 р. були утворені при окружному суді у Станіславові [22, с. 43].

Окремими законами санкціоновано структуру та діяльність адвокатури, створено нотаріальну службу, державну прокуратуру на чолі з Генеральним державним прокурором, військову юстицію та прокуратуру тощо.

Військова реформа. У центрі державотворчої діяльності уряду було військове будівництво, яке розпочалося ще зі середини листопада 1918 р. [20, с. 4]. У період керування урядом С. Голубовича, Державний Секретаріат військових справ у січні-лютому 1919 р. здійснив докорінну реорганізацію УГА на європейський зразок: на базі невивірених загонів та бойових груп сформовано 3 корпуси, 12 бригад, окремі армійські частини, командування і штаби укомплектовано кваліфікованими кадрами. Було організоване стабільне забезпечення війська одягом, харчуванням, фінансами. Результатом військового реформування були дві успішні офензиви – Вовчухівська (лютий-березень 1919 р.) та Чортківська (8–28 червня 1919 р.), після проведення яких УГА поставила польські війська на межу поразки [20, с. 7]. Проте умови зовнішньополітичної ізоляції та важка ситуація в економіці не дали змоги придбати належної кількості озброєння, що змусило військове керівництво припинити успішні наступальні операції.

Реформування органів державної адміністрації. Продовжувала детальніше регламентуватися компетенція і вдосконалюватися система органів місцевої влади і адміністрації. Уся повнота цивільної влади і управління у повітах належала повітовим комісарам. Проте, вони не мали права, втручатися у військові справи, судочинство, справи залізниць, пошт, телеграфу, які були суворо централізованими і підлягали відповідним урядовим органам [17, с. 63].

У період керування урядом С. Голубовича надзвичайну владу повітових комісарів було суттєво обмежено. Вони стали більш контрольовані і відповідальні перед конкретними державними секретаріатами і урядом загалом та зобов'язані були регулярно відвідувати столицю для звітності. Дорадчим органом при повітових комісарах були повітові національні ради, яких обирало населення повіту.

Реформування органів суспільного порядку. В процесі зламу старого імперського державного апарату в багатьох повітах і населених пунктах була ліквідована колишня австрійська жандармерія. З метою забезпечення та охорони громадського порядку було сформовано корпус української державної жандармерії. Спочатку команда (згодом – корпус) жандармерії підпорядковувалася безпосередньо Державному секретаріатові військових справ (ДСВС),

проте згодом була відокремлена від військової влади, хоча офіцерські звання жандармам і далі присвоював цей секретаріат.

15 лютого 1919 року УНРада прийняла розроблений урядом спеціальний закон “Про внесення змін до закону про жандармерію”, який зазначав, що “у справах служби публічної безпеки... жандармерія підлягає державним повітовим комісарам, а у справах військових, економічних, адміністративних, контролю служби – своїм комендантам. В останній інстанції підлягає жандармерія у всіх справах Державному секретареві внутрішніх справ” [4, с. 11–12].

Загалом усю територію ЗУНР було поділено на 23 відділи жандармерії. На місцях утворювалися її окружні та повітові команди, а також сільські і міські станиці [13, с. 184]. Щодо кількості жандармів у повітах, то її чисельний склад визначав повітовий комендант за домовленістю з повітовим комісаром. За підрахунками відомих дослідників історії ЗУНР, О. Карпенка та Б. Тищика, навесні 1919 року склад корпусу державної жандармерії налічував 1 тис. жандармів, 4 тис. пробних жандармів (стажистів) та 31 офіцер [21, с. 197].

Культурно-освітня реформа. Істотні зрушення було здійснено в культурно-освітній сфері. Зокрема, багато було зроблено в галузі освіти. Насамперед почалась українізація школи. У кожному населеному пункті було відкрито українські початкові школи, відкривалися і середні: почало діяти 30 середніх шкіл, з них 20 гімназій, 3 реальні школи, 7 учительських гімназій. Школи національних меншин зберігались. Дозволялось відкривати приватні школи. Вживались заходи для відкриття українського університету. Вчителям було значно підвищено заробітну плату, пенсії тощо.

Фінанси. У сфері фінансів, за пропозицією С. Голубовича як державного секретаря фінансів, торгівлі та промислу, було вирішено тимчасово зберегти австрійську корону, оскільки своїх грошей уряд не мав можливостей друкувати. Крім того, було введено в обіг гроші УНР – гривні і карбованці. За тогочасним курсом, одна корона дорівнювала одній гривні і пів карбованця [24, арк. 48].

Важливим джерелом фінансових надходжень до бюджету була зовнішня та внутрішньоторговельна діяльність держави. Найприбутковішим був продаж нафти та солі. Зокрема, на засіданні УНРади від 2 січня 1919 р. С. Голубович зазначив, що “біжучі витрати держбюджету покривається доходами з продажу бориславської нафти”. Проте, непосильні витрати на воєнні потреби, проблеми економічного характеру та інфляційні процеси зумовили наростання в ЗУНР фінансової кризи, яка весною 1919 р. набула системності.

Перспективи реалізації державотворчих прагнень галицьких українців були зведені нанівець у результаті нового наступу польських військ, підсилених озброєною за підтримки держав Антанти армією генерала Й. Галлера. Внаслідок значної військової переваги поляки захопили більшість території ЗУНР [10, с. 213].

Так, за шість місяців діяльності Радою державних секретарів на чолі з С. Голубовичем було проведено значну роботу з метою оборони держави та зміцнення республікансько-демократичного ладу. Видавались відповідні розпорядження, які стосувались державного будівництва, зовнішньої політики, соціально-економічних, військових та національно-культурних питань.

Серед важливих здобутків уряду варто відзначити наведення конституційного правопорядку, налагодження адміністрації краю, створення боєздатної армії для збереження національної державності, забезпечення її всім необхідним. Особливу увагу уряд С. Голубовича звернув на справедливе вирішення національного питання, що було відображено у законах про мови, про вибори до сейму, про основи шкільництва. Помітними завоюваннями уряду була також підготовка закону про запровадження 8-годинного робочого дня на всіх підприємствах незалежно від форм власності та розпорядок про обов'язкове щорічне святкування 1 Травня, свята трудового люду, що був першим таким законом у Європі. За умов постійної руїни й умов воєнних дій західно-українському урядові вдалося уникнути загрози поширення голоду й епідемій, забезпечити функціонування шкіл, пошти, телеграфу й залізниць тощо [6, с. 139].

Проте поряд із здобутками в роботі Державного секретаріату були і суттєві недоліки, які спостерігались головню в економіці та соціальній сфері. Передусім це помітно у непослідовному вирішенні найболючішого у внутрішньому житті республіки земельного питання, що стало причиною до наростання соціальної напруженості. Не було нічого суттєвого зроблено в інтересах робітництва, хоча велася певна робота з покращення техніки охорони праці, санітарних умов, робота щодо підвищення заробітної платні, покращення житлових умов. Невирішеною залишалась також і продовольча проблема. До негативних явищ у діяльності уряду слід також зарахувати певні прорахунки в сферах військового будівництва та дипломатії.

Висновки. Поряд із наведеними фактами, важливо зазначити, що більшість сучасних дослідників, аналізуючи діяльність уряду та УНРади, відстоюють тезу, що доля ЗУНР залежала, головню, від зовнішніх чинників, ніж внутрішніх, а вони були вкрай несприятливими для республіки, оскільки

жодна з держав-сусідів та держав Антанти не підтримувала її існування. З огляду на це чіткіше викристалізовується питання про відповідальність голови уряду ЗУНР за поразку молодого республіки, оскільки за важких умов міжнародної ізоляції та інформаційної блокади уряд об'єктивно мало що міг вдіяти [8, с. 55]. Відомий дослідник періоду ЗУНР, професор С. Макарчук, критично аналізуючи діяльність головних лідерів держави – Є. Петрушевича, К. Левицького, Л. Цегельського, І. Макуха, О. Бурачинського – зазначав, що серед них “найбільшу діловитість, державну відповідальність і принциповість виявляв Сидір Голубович” [17, с. 185]. Така характеристика сьогодні постає своєрідною політичною реабілітацією С. Голубовича – особи, яка зробивши значний внесок у розбудову ЗУНР, тривалий час залишалася у забутті.

1. Боднарчук В., Чорній Л. Проблема ЗУНР на Паризькій мирній конференції / Володимир Боднарчук, Лілія Чорній // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*: зб. наук. праць. – Львів, 2000. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – С. 252–255. 2. Верига В. Взаємовідносини урядів УНР і ЗУНР у 1919 р. / Василь Верига // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Зб. наук. праць. – Львів, 2000. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – С. 243–248. 3. Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Станиславів, 1919. – Вип. 1. – 31 січня. – С. 1–4. 4. Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Станиславів, 1919. – Вип. 3. – 2 березня. – С. 7–26. 5. Гай-Нижник П. Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України / Павло Гай-Нижник // *Вільне слово* (Бухарест, Румунія). – 2010. – № 3–4. – С. 11–12. 6. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Ярослав Грицак. – Київ: [Б. в.], 1996. – 360 с. 7. Гуцал П. Сидір Голубович / Петро Гуцал // *Рада: інформ.-метод. вісник*. – 2005. – № 6. – С. 52–55. 8. Гуцал П. Сидір Голубович: штрихи до політичного портрета / Петро Гуцал // *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / [за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 1999. – Вип. 8. – С. 53–55. 9. Гуцал П., Півторак Р. Уряд ЗУНР у Тернополі / Петро Гуцал, Роман Півторак // *Тернопілля '98–99: Регіон. річник*. – Тернопіль, 2002. – С. 117–119. 10. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Ілюстрована історія / [автор ідеї, гол. ред. і кер. автор. кол. М. Кузуняк]. – Львів–Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. – 524 с. 11. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти т. / [кер. роб., відп. ред. О. Карпенко]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001–2005. – Т. 2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. – 2001. – 708 с. 12. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти т. / [кер. роб., відп. ред. О. Карпенко]. –

Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001-2005. – Т. 3. Кн. 1. Соціально-економічні відносини і визвольні змагання. – 2005. – 644 с. 13. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: історія / [кер. авт. кол. і відп. ред. проф. О. Ю. Карпенко]. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 628 с. 14. Карпенко О. Основні напрями зовнішньої політики Західно-Української Народної Республіки / Олександр Карпенко // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. – Львів, 2000. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – С. 232. 15. Кучик О. Міжнародне становище України в 1918–1919 рр. / Олександр Кучик // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. – Львів, 2000. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – С. 248–251. 16. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів: Олір, 1995. – 362 с. 17. Макачук С. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР / Степан Макачук. – Львів: Світ, 1997. – 190 с. 18. Павлишин О. Підготовка аграрної реформи в ЗО УНР / Олег Павлишин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. – Львів, 2000. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – С. 170–183. 19. Панчук А. Зовнішня політика ЗУНР в історіографії / А. Панчук // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2000. – Вип. III. – С. 189. 20. Полянський О. Листопадава 1918 р. Національно-демократична революція й виникнення Західноукраїнської Народної Республіки / Олег Полянський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 1999. – Вип. 8. – С. 3–8. 21. Тищик Б. Законотворча діяльність та державний устрій Західноукраїнської Народної Республіки / Борис Тищик // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2001. – № 5–6. – С. 195–201. 22. Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 (До 75-річчя утворення) / Б. Й. Тищик, О. А. Вівчаренко. – Коломия: Світ, 1993. – 118 с. 23. Хлюпін Є. Перші контакти урядів ЗУНР та УНР / Євген Хлюпін // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. – Львів, 2000. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – С. 238. 24. ЦДІА України у Львові. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 96. – 65 арк. 25. ЦДІА України у Львові. – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 90. – 2 арк.

References

1. Bodnarchuk V., Chorniy L. (2000), Problem ZUNR the Paris Peace Conference, Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood. Coll. Science. works, Vol. 6, Lviv, pp. 252–255. 2. Veryha V. (2000), Relations governments UNR and ZUNR in 1919, Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood. Coll. Science. works, Vol. 6, Lviv, pp. 243–248. 3. Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoyi

Oblasty Ukrayins'koyi Narodnoyi Respublyky (1919), Vol. 1, Stanyslaviv, pp. 1–4. 4. Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoyi Oblasty Ukrayins'koyi Narodnoyi Respublyky (1919), Vol. 3, Stanyslaviv, pp. 7–26. 5. Hay-Nyzhnyk P. (2010), Reunion Act of UNR and ZUNR: the realization and the collapse of the ideal of Catholic Ukraine, Vil'ne slovo, No. 3–4, Bucharest, pp. 11–12. 6. Hrytsak YA (1996), Essay on the History of Ukraine. Formation of the modern Ukrainian nation nineteenth and twentieth centuries, Kyiv, 360 p. 7. Hutsal P. (2005), Sidor Holubovych, Council: inform. method. Herald, No. 6. – pp. 52–55. 8. Hutsal P. (1999), Sidor Holubovych: finishing touches to political portrai, Naukovi zapysky Ternopil's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Istoriya, Issue 8, Ternopol, pp. 53–55. 9. Hutsal P., Pivtorak R. (2002), Government ZUNR in Ternopil, Ternopillya – 98–99: Region. Annual, Ternopol, pp. 117–119. 10. West Ukrainian People's Republic 1918–1923. Illustrated History (2008), Manuscript, Lviv, Ivano-Frankivsk, 524 p. 11. West Ukrainian People's Republic 1918–1923: Documents and Materials in 5 volumes (2001), Vol. 2: The state-administrative and organizational processes, Lily-NV, Ivano-Frankivsk, 708 p. 12. West Ukrainian People's Republic 1918–1923: Documents and Materials in 5 volumes (2005), Vol. 3, B.1: Socio-economic relations and the liberation struggle, Lily-NV, Ivano-Frankivsk, 644 p. 13. West Ukrainian People's Republic 1918–1923: History (2001), Siversiya, Ivano-Frankivsk, 628 p. 14. Karpenko O. (2000), Main directions of foreign policy of the West Ukrainian People's Republic, Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood. Coll. Science. works, Vol. 6, Lviv, p. 232. 15. Kuchyk O. (2000), The international position of Ukraine in 1918–1919, Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood. Coll. Science. works, Vol. 6, Lviv, pp. 248–251. 16. Lytvyn M. R., Naumenko K. YE. (1995), History ZUNR, Olir, Lviv, 362 p. 17. Makarchuk S. (1997), Galician Ukrainian Republic. Essays on ZUNR, Svit, Lviv, 190 p. 18. Pavlyshyn O. (2000), Preparation of agrarian reform in ZO UNR, Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood. Coll. Science. works, Vol. 6, Lviv, pp. 170–183. 19. Panchuk A. (2000) Foreign Policy ZUNR historiography, Visnyk Prykarpats'koho universytetu. Istoriya, Vol. III, S. 189. 20. Polyans'kyi O. (1999), The November 1918 National Democratic Revolution and the emergence of West Ukrainian National Republic, Naukovi zapysky Ternopil's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Istoriya, Issue 8, Ternopol, pp. 3–8. 21. Tyshchuk B. (2001), Legislation and polity West Ukrainian National Republic, Halychyna, No. 5–6. – pp. 195–201. 22. Tyshchuk B. Y., Vivcharenko O. A. (1993), Western People's Republic 1918–1923 (To the 75th anniversary of), Svit, Kolomyia, 118 p. 23. Khlyupin YE. (2000), First contacts ZUNR governments and UPR, Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood. Coll. Science. works, Vol. 6, Lviv, p. 238. 24. Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv, fond 581, op. 1, sprava 96, 65 arc. 25. Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv, fond 368, op. 1, sprava 90, 2 arc.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВЗАЄМИНИ У ПОЛІТИЦІ ХРИСТІЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ ГАЛИЧИНИ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

А. Б. Кліш

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

© Кліш А. Б., 2016

Проаналізовано складні взаємини між українцями та поляками у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. Показано ставлення християнських суспільників щодо польського питання упродовж 1896–1914 рр. Досліджено методи вирішення міжнаціональних суперечностей партійними діячами, їх ставлення щодо польського питання. З'ясовано, що їхня позиція була толерантною та поміркованою щодо ставлення до поляків.

Ключові слова: християнські суспільники, Галичина, польсько-українські взаємини, часопис "Руслан", християнсько-суспільний рух.

The article analyzes the complex relationships between Ukrainian and Polish in Halychyna in the late XIX – beginning XX century. Showing Christian social attitude on the Polish question during the 1896–1914. Methods of resolving international conflicts party leaders, their attitude to the Polish question. It was found that their position was moderate and tolerant attitude on the Poles.

Interethnic tension in Halychyna had a rising tendency. Christian social took the stand between radical Ukrainian and Polish political forces. The editors of the newspaper severely criticized Polish administration and the public for obstinacy and at the same time urged Ukrainian national democrats to withdraw from their political arsenal of solely oppositional tactics and to take a more flexible position. Research of the materials published on the pages of newspaper "Ruslan" in question allows to cross the borders of traditional bipolar evaluation of Ukrainian-Polish conflict at the turn of the XIX–XX centuries, to open that surroundings, representatives of which understood the political process as the interaction of opponents and not as a destructive fight of enemies.

Key words: Christian socials, Halychyna, Polish-Ukrainian relations, newspaper "Ruslan", christian social movement.

Розбудова Української держави із значною кількістю політичних партій поглиблює зацікавленість науковців, політиків, широкого загалу історією тих політичних об'єднань, що діяли наприкінці XIX – на початку XX ст. у Галичині. Зараз постає завдання об'єктивного та неупередженого висвітлення діяльності політичних об'єднань, що становили легальний партійно-політичний спектр Галичини, передусім, їхніх програмних засад, тактики, взаємин між собою, участі у парламентських виборах.

Специфікою українських суспільно-християнських партій Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. було те, що вони функціонували у політичній системі Австро-Угорської монархії. До найпріоритетніших завдань вони зарахували національне питання, складовими якого можна визначити: ставлення до політики Австро-Угорщини та оцінка становища галицьких українців; можливість його розв'язання; вирішення складних міжетнічних взаємин у краї.

Метою цієї статті є спроба проаналізувати ставлення християнських суспільників до вирішення

складних українсько-польських взаємин у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Науковий доробок дослідників із задекларованої проблематики обмежується публікаціями Т. Антошевського [3], О. Аркуші [4–5], Н. Кіся [8], А. Кліша [9–10], Р. Лехнюка [11–12], І. Монолатія [15], М. Мудрого [16–17] та інших дослідників.

Зазначені автори переважно аналізують суспільно-християнську течію, або ж окремих її представників. Проте окреслена нами проблема не знайшла ґрунтового висвітлення у наукових публікаціях. Сьогодні у науковій літературі немає праць, що ґрунтуються на дослідженні зазначеної проблеми, у яких було б з'ясовано роль християнських суспільників у вирішенні міжнаціональних взаємин у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Основою джерельної бази слугують матеріали періодики, зокрема часопису "Руслан", а також архівні фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові та відділу рукописів Інституту літератури НАН України.

Загостренню міжетнічних суперечностей сприяв розвиток національних рухів, що зміцнювали позиції у багатонаціональній Галичині. Конфлікти на етнічному ґрунті були характерними передусім для її східної частини і зумовлювалися, насамперед, соціально-економічними причинами. Зазвичай, великими землевласниками у краї були польські поміщики. Тому рух українського селянства за перерозподіл власності набував ознак міжетнічного конфлікту.

Суспільно-християнський рух репрезентував праве крило східногалицького політикуму, об'єднавши консервативно налаштовану частину громадськості та кліру, виступав на захист національних, культурних і релігійних прав українців. Організаційними втіленнями руху були Католицький русько-народний союз, товариство "Руська громада" та Християнсько-суспільний союз.

Християнські суспільники у своїй діяльності опиралися на позитивні результати "нової ери" – спроби українсько-польського порозуміння 1890 р. за участі австро-угорського уряду та українських громадських діячів Наддніпрянщини. Поняттям "нова ера" окреслюють не так конкретні політичні домовленості, що офіційно не були обнародовані, як попередній кількарічний переговорний процес та спроби реалізації угоди, під знаком яких у Галичині минули 1890-ті рр. "Нова ера" стала наслідком не лише внутрішнього розвитку українсько-польських взаємин у Галичині та українського національного руху, а й зовнішньополітичних обставин, у яких опинилася Австро-Угорська монархія.

Християнські суспільники подекуди ідеалізували цю подію, вважаючи її взаємно вигідною для обох народів.

В основу своєї діяльності християнські суспільники поклали ідеологію "органічної праці", яка орієнтувалася на західноєвропейські цивілізаційні зразки, сім'ю, Церкву, раціоналізм, приватну власність, національну солідарність. На думку О. Аркуші, прихильники цієї програми "мали стати координуючим центром роботи, що дедалі глибше сягала б у глиб суспільства, творячи одноцільний організм, у якому вищість людини визначалася б лише вищістю її духу та праці. Неважко помітити, що українська концепція "органічної праці" відповідала вимогам часу, який визначався переломом суспільної психології, світоглядним домінуванням позитивізму" [4, с. 12].

У програмах і діяльності партій суспільно-християнського скерування вагоме місце посідала національна ідея. У відозві "До Руського народу" зазначалося, що "... коли в народі є згода, коли дбає о своє добро, о свої права, шанує свою мову, держить ся своєї сьвятої Церкви і віри і гуртує ся коло неї, як поли коло матки, тоді нарід є сильний і ніхто не відважить ся наставати на его права і добро, бо

весь нарід повстане як оден муж і оборонить ся" [26, арк. 51].

Представники суспільно-християнської течії у парламенті неодноразово підкреслювали важливість вирішення мовного питання. Зокрема, 16 січня 1898 р. Руський сеймовий клуб підтримав проект А. Вахнянина щодо врегулювання мовних взаємин у Галичині. Він передбачав усі аспекти використання української мови в судах та адміністрації. Треба зазначити, що до А. Вахнянина ніхто з українських депутатів аналогічного законопроекту не виносив на розгляд сейму. Характерною рисою цього законопроекту стало дотримання національної рівності та справедливості. О. Барвінський у промові, виголошеній на засіданні комісії, торкнувся питання рівноправності народів у державі, їх права на збереження та плекання рідної мови. Це стало ще одним прикладом відстоювання християнськими суспільниками національних прав галицьких українців [9, с. 60]. Християнські суспільники зазначали, що "хто не плекає ідею національну, той дбає поперед все за мову. Тому і всі народи домагають ся іменно як найширших прав для своєї мови. Они дбають, щоби мова їх уживала ся не лише в життю родиннім, але і в життю прилюднім: у школі, церкві, уряді, науці, в законодавстві і у всяких зносинах з властями" [24, с. 1].

Попри те, християнські суспільники виступали проти національного шовінізму. Зокрема, на думку О. Барвінського, молодь потрібно учить "своє любити а чуже шанувати". Ця ідеологія передбачала формування основ для побудови розвинутого українського суспільства в Галичині у національно-політичному, економічному, культурно-духовному та науково-просвітньому напрямках. Це передбачало значну роботу щодо залучення усього суспільства. Християнські суспільники зазначали, що до цього необхідно підходити із розумінням справи та терпінням. Вони вважали, що українське суспільство потребувало різнопланових реформ, а не революційно-радикальної пропаганди, націленої на руйнацію суспільних устроїв [2, с. 1–2].

Християнські суспільники вважали, що лише нормальні добросусідські взаємини сприятимуть подальшому поступу обох народів. Окрім того, вони застерігали поляків від можливого українсько-російського порозуміння: "Поляки без порозуміння і згоди з Русинами також не будуть сильнішими, як суть. Поляки при своїх політичних обчисленнях завсідги забувають, чим ми є для них на границі з Росією, а вже зовсім не хочуть подумати над тим, що колись же може змінити ся політика Росії супротив Українців, а тоді готові настати і в Галичині зовсім інші відносини між Русинами, як є тепер. І польсько-руські відносини можуть тоді змінити ся, і то неконче так, щоб Русини мусіли притім програти справу.

Красше не плювати в керницю, з котрої може прийде ся і пізнійше спільно воду пити” [22].

Часопис “Руслан” передрукував статтю О. Маковея у “Буковині” “Поляки а ми”, у якій ми можемо простежити їх ставлення до співжиття українців та поляків у Галичині: “Долю нашого народу в Австрії звязала історія з долею польского народу. Теперішні відносини між сими двома народами невідрадні. З одної сторонни є сліпа невирозумілість польска, наслідок почутя сили, а з другої сторонни немічна ненависть руска, не менше сліпа як польска зарозумілість” [23].

Християнські суспільники засудили виступ “подоляка” Еміля Торосевича проти відкриття української гімназії у Тернополі: “Коли він взиває польських послів, щоби оцінювали внесенє п. Барвіньского піе samem sercem ale i rozumem – то ми додамо, щоби оцінювали ті внесення не скрізь шовіністичні окуляри, а станули на становищі народної рівноправности і на становищі християнської справедливости... а не оцінювали річий з тісного становища і виднокруга подільської політики, що вже тільки накоїла лиха в нашім краю” [6, с.]. Окрім того, християнські суспільники виступили з гострою критикою т. зв. “акції Влодзімежа Козловського” – агітаційної поїздки заступника голови польського Центрального виборчого комітету з метою протидії зміцнення українського національного руху в Східній Галичині [1]. Критиці так ось піддалося римо-католицьке духовенство за участь у цій акції та підтримку польських політиків щодо спорудження нових костелів у Східній Галичині [13]. О. Барвіньський гостро реагував на закиди поляків щодо меншовартості української культури: “Не від нині се видить ся у нас, що наші сусіди висловлюють ся згідно про нашу мову яко хлопс.ку, невироблену і простацку, вважають наше письменство маловартним і недостойним уваги, нашу руску суспільність яко недорослу до культури” [19].

З іншого боку, християнські суспільники засудили вбивство Мирославом Січинським галицького намісника Анджея Потоцького. Це ми можемо прослідкувати із листа їх лідера О. Барвіньського до Андрея Шептицького від 30 квітня 1908 р., у якому зазначалося на трагічності становища галицьких українців, засуджувалася діяльність деяких депутатів та закликалося митрополита очолити боротьбу з радикалізмом [27, арк. 26].

У цьому ж контексті негативно християнські суспільники відносилися до націоналізму. На їхню думку, у XIX ст. націоналізм передбачав відродження націй, то у XX ст. він означав гноблення й асиміляцію сусідніх народів, тому розхищував мир, загострював конфлікти та спричиняв боротьбу [18].

Неодноразово представники суспільно-християнської течії намагалися полагодити українсько-польські взаємини. Зокрема, на засіданні крайового

сейму, О. Барвіньський зазначав, що у міжнаціональному конфлікті українці лише відповідають на провокації поляків та доводив значний внесок українців у міць польської держави [32, s. 611–617].

Незважаючи на те, що у 1907 р. до сейму обрано польських депутатів, котрі не підтримували реформування виборчої системи у Галичині, християнські суспільники намагалися досягти міжнаціонального порозуміння. Вони вважали, що спільна робота українських та польських парламентарів зможе нормалізувати міжнаціональні взаємини та провести у майбутньому виборчу реформу. Одним із виявів такої співпраці були спільні наради щодо господарського становища Галичини у зв’язку з неврожайними роками та періодом конфронтації з Росією [8, с. 35].

Попри те, християнські суспільники не ідеалізували поляків та подекуди застерігали, що “...несовістні підозрівання цілого народу руского, передовсім ж руского духовенства, без огляду на партії, о тенденції антидержавні і антирелігійні – показали на жаль наглядно, що переважна часть польської суспільности не позбулася своїх гегемоністичних змагань, і що не відноситься до народу руского як до рівного собі...” [15, с. 252].

Варто зауважити на ставленні християнських суспільників до польських консервативних політичних середовищ. Ідеологічно найближчими до групи О. Барвіньського були так звані “станьчики” – краківські консерватори. І одні і інші виступали за українсько-польсько-австрійське порозуміння, за що неодноразово критикувалися політичними опонентами: “Згадаємо лише, що одна частина праси давно наклеїмувала станьчиків краківських зрадниками ідеї польської, хоч вони виключно придбали Полякам галицьким не то найширші конституційні права, але і визначне становисько політичне в Австрії” [14]. Для краківських консерваторів важливо було зберегти міжнаціональний мир у Галичині. Попри те, “станьчики” трактували поступки українцям як вияв великої доброти польської влади, натомість розвиток української національної освіти вони вважали малопотрібною справою [31]. Християнські суспільники, полемізуючи з станьчиками, відстоювали ідею багаторівневої національної освіти та відкидали закиди поляків у небажанні українцями вчитися та наявність незначної кількості кваліфікованих педагогічних кадрів [29].

Натомість значно гірше ставилися християнські суспільники до так званих “подоляків” – східногалицьких консерваторів, критикуючи їх за шовіністичні настрої та зближення з москвофілами [11, с. 156–157].

У часописі “Руслан” неодноразово велася полеміка з пресою польських націонал-демократів

(ендеків). Зокрема, “Słowo Polskie”, порівнюючи становище українців у Росії та Австро-Угорщині, зазначало, що в Галичині діяло кілька тисяч народних шкіл, три гімназії, кілька університетських кафедр, фінансувалися наукові та культурно-просвітницькі товариства, тому їм не варто вимагати більшого від польської крайової влади [30]. Натомість християнські суспільники, апелюючи до цієї публікації, зазначали на тому, що полякам не варто уподібнюватися “москалям” обмежувати права українців [25].

Християнські суспільники усвідомлювали негативне ставлення інших польських політичних середовищ до українського національного руху. Зокрема, О. Барвінський у своїх спогадах зазначав: “...не тільки польські людовці (мазурські селяни) на котрих поміч пос. Романчук покладав свої політичні надії, не тільки міщанські псевдодемократи відносилися неприхильно до українських змагань, але витворене під впливом зайців з Когресівки (всеполяків) з русофільською ідеологією стануло супроти наших народних змагань на становищі цілковитого перечення нашого єствования, яко окремого і самостійного українського народу і всяких прав до такого розвитку. Навіть польські соціалісти під проводом Дашинського, котрі мали деколи доволі милозвучних фраз для руської опозиції, ішли рука в руку з противниками нашого народу і станули на становищі історичної Польщі...” [7, арк. 164–165]

На межі XIX та XX ст. в Галичині змінилася політична ситуація, яка зумовила перегляд християнськими суспільниками ставлення до польського питання. “Станьчики” втрачали свої домінуючі позиції. Свідченням цьому є втрата ними посад намісника (Євстахій Сангушко, 1898 р.), віце-президента Крайової шкільної ради (Міхал Бобжинський, 1901 р.) та маршалка сейму (Станіслав Бадені, 1901 р.) [5, с. 69]. На провідні позиції у галицькій політиці вийшли “подоляки” (намісником у 1898 р. став Леон Пінінський) та ендеки, котрі не так охоче йшли на поступки українцям.

Не можна не зауважити, що відбувалися зміни і в політичній орієнтації чільних діячів суспільно-християнської течії. “Руслан” частіше критикував польську владу за відверте розгортання міжнародної ненависті [21, с. 3–4]. Усе це спонукало до пошуку радикальніших методів відстоювання своїх інтересів: “Нині вже в Галичині чують ся Поляки, як у себе дома. І справді, она лише номінально лежить в Австрії і належить до країв її корони. Фактично она вже вилучена, заким той постулат буде переведений правно і формально. Не лише уряди і влади є наскрізь спольонізовані і пересяклі польським духом, не лише ціла автономічна, коштовна але і успішна машина у їх руках і вплив поваги латинського костела, але навіть і втискає ся польський шовінізм, де він повинен бути рішучо виключеним” [20].

Назагал позицію прихильників О. Барвінського щодо поляків можна простежити у “Шостому листі до людей доброї волі”, де зазначено: “... наше відношень до Поляків основує ся на бажанню рівноправности обох народів і звертає ся остро проти тих польських груп, які раді би насильством, чи асиміляційною тактикою здержати наш нарід на дорозі його змагань до красшої долі” [28, с. 2].

Поміркована позиція християнських суспільників щодо взаємин з поляками часто викликала незадоволення серед решти галицького політикуму та українського суспільства загалом.

Треба зазначити, що всередині суспільно-християнського табору точилися дискусії щодо українсько-польського порозуміння. Яскравим прикладом цього свідчить конфлікт О. Барвінського з його багаторічним прихильником, заступником у “Руській громаді” Т. Реваковичем. Останній вважав за необхідне досягнення широкої коаліції українських національних сил та відмови від “угодової” політики. Врешті-решт, не знайшовши підтримки у О. Барвінського, Т. Ревакович 25 вересня 1905 р. звернувся до правління “Руської громади” із повідомленням про вихід з товариства та продовженням роботи у Ширшому Народному комітеті НДП. Це він пояснював втратою надії на можливість українсько-польсько-австрійського порозуміння та переходом до “рішучої опозиції” [16, с. 735–736].

Таким чином, українські політичні партії Галичини суспільно-християнського скерування розглядали міжнародні взаємини як одне із найпріоритетніших. Представники цієї політичної сили намагалися захищати інтереси українців, їхню мову, культуру. Водночас вони виступали проти шовіністичних поглядів як українців, так і поляків та виступали за мирне співжиття усіх народностей у Галичині.

1. Агітатор др. В. Козловський // Руслан. – Ч. 3. – 4 (17) січня 1903. – С. 1. 2. Агітація, чи реальна робота? // Руслан. – Ч. 139. – 21 червня (3 липня) 1897. – С. 1–2.
3. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.) / Тарас Антошевський. – Львів, 1997. – 36 с. 4. Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150-річчя від дня народження / Олена Аркуша. – Львів : Інститут українознавства НАН України, 1997. – 34 с. 5. Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку XX століття: політичне товариство “Руська громада” / Олена Аркуша // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка. На пошану професора Костянтина Кондратюка. – Львів, 2004. – С. 63–99. 6. Вистріли з двох противних таборів // Руслан. – Ч. 1. – 1 (13) січня 1898. – С. 1. 7. Інститут літератури НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 135. – Спр. 42. 8. Кісь Н. Західництво в Галичині початку XX століття: клерикальна група – політична доктрина – цивілізаційний вибір / Назар Кісь // 3 історії західноукраїнських земель / [гол. редколегії

М. Литвин]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2013. – Вип. 9. – С. 25–38. 9. Кліш А. Б. Міжтеатральні взаємини у політиці християнських суспільників Галичини (кін. XIX – поч. XX ст.) / А. Б. Кліш // Тези III-ї Міжнародної науково-практичної конференції “Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти” / Уклад.: А. Я. Нагірняк. – Львів, 2016. – С. 58–61. 10. Кліш А. Національне питання у політиці християнських суспільників наприкінці XIX – початку XX ст. / Андрій Кліш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 93–97. 11. Лехнюк Р. Газета “Руслан” як джерело до вивчення середовища Католицького русько-народного союзу (1896–1901 рр.) / Роман Лехнюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 1. – Ч. 1. – С. 150–160. 12. Лехнюк Р. Українсько-польські відносини в Галичині на зламі XIX–XX століть у висвітленні газети “Руслан” // *Intermarum: історія, політика, культура*. – 2015. – Вип. 2. – С. 92–105. 13. Лицеміри // Руслан. – Ч. 63. – 17 (30) березня 1902. – С. 1. 14. Лож і клевета горою! // Руслан. – Ч. 223. – 2 (14) жовтня 1897. – С. 1. 15. Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. : монографія / Іван Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 736 с. 16. Мудрий М. “Згадки з життя свого і своєї родини”: спогади Тита Реваковича як джерело до історії Галичини XIX століття / М. Мудрий // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. – Львів, 2006. Т. CCLII: Праці комісії спеціальних історичних дисциплін. – С. 735–736. 17. Мудрий М. Рукописні джерела до історії Християнсько-суспільного союзу в Галичині / Мар'ян Мудрий // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ; Львів, 2004. – Т. I. – С. 421–440. 18. Національно-політична загорілість // Руслан. – 1907. – Ч. 54. – С. 1. 19. Наші культурники // Руслан. – 1902. – Ч. 150. – С. 1. 20. Не Австрія а Польща! // Руслан. – Ч. 32. – 9 (22) лютого 1903. – С. 1–2. 21. Політика цькування // Руслан. – 25 червня 1901. – С. 1; 22. Поляк о Русинах // Руслан. – Ч. 169. – 30 липня (11 серпня) 1898. – С. 1–2. 23. Поляки а ми // Руслан. – Ч. 193. – 27 серпня (8 вересня) 1897. – С. 1–2; 24. Принципи національності // Руслан. – Ч. 21. – 26 січня (2 лютого) 1897. – С. 1–2. 25. “Слову Польському” на розум // Руслан. – Ч. 167. – 28 липня (9 серпня) 1899. – С. 1–2. 26. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 319. 27. ЦДІАЛ України. – Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 214. 28. Шестий лист до людий доброї волі // Руслан. – Ч. 279. – 16 (3) грудня 1913. – С. 1–2; 29. “Czas” про рускі справи // Руслан. – 27 лютого 1898. – С. 2. 30. Rusinom pro memoria // *Słowo Polskie*. – 8 sierpnia 1899. – S. 2. 31. Sprawy ruskie. // *Czas*. – 24 lutego 1898. – S. 2. 32. Stenograficzne sprawozdania Sejmu Krajowego... z roku 1901/1902. – S. 611–617.

References

1. Ruslan (1903), 3, p. 1 (ukr).
2. Ruslan (1897), 139, pp. 1–2 (ukr).
3. Antoshevskyy T. (1997), History of Christian-social movement in Halychyna (80-ies. XIX century – 1914), Lviv, 36 p. (ukr).
4. Arkusha O. (1997), Olexander Barvinsky. By the 150th anniversary of the birth, Institute of Ukrainian National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, 34 p. (ukr).
5. Arkusha O. (2004), Ukrainian Christian-social movement in Halychyna in the early 20th century: political Company “Rus’ka Gromada”, Ways history. Scientific Journal of historical faculty of Ivan Franko LNU. In honor of Professor Konstantin Kondratyuk, Lviv, pp. 63–99.
6. Ruslan, 1, 1898, p. 1 (ukr).
7. Institute of Literature of the NAS of Ukraine, Manuscript and Textual, fond 135, sprava 42 (ukr).
8. Kis’N. (2013), Occidentalism in Galicia in the early 20th century: group of clergy, political doctrine, civilisation choice, From the history of Western Ukraine [chairman of the editorial board Mykola Lytvyn]; The National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Krypyakevych Institute of Ukraine studies, vol. 9, pp. 25–38 (ukr).
9. Klish A. (2016), Interethnic relations in politics Christian socials in Halychyna (the end 19 – beginning 20 century), Proceedings of the III-th International Scientific Conference “Historical and cultural heritage in the era of globalization theoretical and applied aspects” [Compiled by A.J. Nahirnyak], p. 58–61 (ukr).
10. Klish A. (2015), National question in politics Christian Christian socials (the end 19 – early 20 century, The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: history, vol. 2, part 1, pp. 93–97 (ukr).
11. Lekhniuk R. (2015), Newspaper “Ruslan” as the source for researching the environment of Ruthenian Catholic People’s Union (1896–1901), The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: history, vol. 1, part 1, Ternopil, pp. 150–160 (ukr).
12. Lekhniuk R. (2015), Ukrainian-polish relationships in Halychyna at the turn of the XIX–XX centuries in the coverage of the magazine “Ruslan”, *Intermarum: history, politics, culture*, vyp. 2, pp. 92–105 (ukr).
13. Ruslan (1902), 63, p. 1 (ukr).
14. Ruslan (1897), 223, p. 1 (ukr).
15. Monolatiy I. (2010), Together, but almost alone. The interaction of ethno-political actors in Western Ukraine in 1867–1914. Monograph, Lilia-NV, Ivano-Frankivsk, 736 p. (ukr).
16. Mudryy M. (2006), “Memories of his life and his family”: Tit Revakovych memories as a source for the history of the 19th century Halychyna, Notes Shevchenko Scientific Society, T. CCLII: Labour Commission special historical disciplines, Lviv, pp. 735–736. (ukr).
17. Mudryy M. (2004), Script source in the history of Christian social union in Halychyna, Sources. Scientific papers in honor of Oleg Kupchynskyi on the occasion of its 70th anniversary, T. I., Kyiv; Lviv, pp. 421–440 (ukr).
18. Ruslan (1907), 54, p. 1 (ukr).
19. Ruslan (1902), 150, p. 1 (ukr).
20. Ruslan (1903), 32, p. 1–2 (ukr).
21. Ruslan (1901). – 25 June 1901, p. 1 (ukr).
22. Ruslan (1898), 169, pp. 1–2 (ukr).
23. Ruslan (1897) 193, pp. 1–2 (ukr).
24. Ruslan (1897), 21, pp. 1–2 (ukr).
25. Ruslan (1899), 167, pp. 1–2 (ukr).
26. Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv, fond 408, opys 1, sprava 319 (ukr).
27. Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv, fond 358, opys 1, sprava 214. (ukr).
28. Ruslan (1913), 279, pp. 1–2. (ukr).
29. Ruslan (1898), February 27, p. 1 (ukr).
30. *Słowo Polskie* (1899), 8 sierpnia, p. 2 (pol).
31. *Czas* (1898), 24 lutego, p. 2 (pol).
32. Stenograficzne sprawozdania Sejmu Krajowego... z roku 1901/1902, pp. 611–617 (pol).

ІСТОРІЯ СКЛА ПІД МІКРОСКОПОМ: З ЯКИХ РАКУРСІВ ВАРТО ДОСЛІДЖУВАТИ ГУТНИЦТВО

Ю. М. Курдина

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національний університет "Львівська політехніка"

© Курдина Ю. М., 2016

Проаналізовано основні підходи, принципи та методи, використання яких дає змогу цілісно та всебічно досліджувати історію скла. На прикладі гутництва кінця XV – I половини XIX ст. продемонстровано необхідність використання системного, проблемно-хронологічного та, особливо, міждисциплінарного підходів для забезпечення максимум детального дослідження цього господарського заняття.

Ключові слова: гутництво, методи дослідження, міждисциплінарний підхід, археологія, скло.

The history of glass is multifaceted and full of mysteries. It is impossible, however, to study glass-making in all its complexity of manifestations by using only historical methods. By the example of Hutta production in the late XV – the 1st half of the XIX centuries the article shows the necessity to use a multidisciplinary approach in order to provide a maximum detailed research of the history of glass.

Hutta production as a multi-faceted phenomenon cannot be in the purview of history only. In particular, the basic materials according to which the reconstruction of Hutta production can be made are the results of archeological studies. This particularly includes structures of glass-melting furnaces and glassware. Generally, two categories of research activities are typical of archeology: study of material objects (formation of sources) and interpretation. The interrelation between these categories goes from collecting materials to their commenting. The determination of age of finds is also important because the tendency to making certain glass was specific to correspondent time periods and regions.

The issues of Hutta production is also closely related to another line of research – history of art. The fact is that the art styles affected not only architecture or sculpture but were also reflected in glassware decoration techniques. For example, a characteristic feature of Baroque glassware was a pedestal of the stem made in the form of a petal. The research methods in this case are based on the analysis of the works of art that is typical of the science dealing with plastic (spatial) arts.

The ethnographic studies confirm that even before the early XX century there existed a belief that a bear brings happiness into the house, it is no surprise, therefore, that the glassware in the form of a bear was particularly popular. A "bottle-bear" was a necessary attribute of a village wedding in the XVIII century etc.

The application of methods and approaches of different sciences allows studying the history of glass under the microscope with different lenses.

Key words: hutta production, research methods, interdisciplinary approach, archeology, glass.

Постановка проблеми. Складне виробництво було і є важливою віхою декоративно-прикладного мистецтва та господарського життя. Водночас вивчення особливостей організації гутництва, персоналу, технологічних вимог до провадження скловиробництва, асортименту продукції гут і майстерності склоробів залишаються мало розробленим напрямком у сучасній українській історіографії. Прикарпаття та Волинь впродовж тривалого історичного періоду були одним із тих регіонів (поряд з Чернігівщиною), де в силу певних обставин (передусім сировинних) значного розвитку набуло гутництво. Історія скла – надзвичайно багатогранна, однак самими методами історії її не вдається дослідити у всій різноманітності проявів.

На прикладі гутництва Прикарпаття та Волині кінця XV – I половини XIX ст. ми здійснимо спробу розкрити оптимальні підходи та ракурси, якими варто послуговуватися під час дослідження гутництва.

Результати дослідження. Вивчення гутництва можливе за посередництвом низки проблемних завдань, таких як дослідження передумов розвитку гутництва та його основних аспектів: розміщення гут, поділу праці у майстернях, процесу виготовлення скляних виробів; технічних та технологічних прийомів виготовлення і декорування скла; особливостей розвитку міського скловиробництва; асортименту скляних виробів; осередків гутництва на Прикарпатті та Волині тощо. Звісно, таке досліджен-

ня слід проводити в руслі історії України, в центрі якої знаходяться теоретичні та науково-методичні проблеми перебігу історичного процесу на українській етнічній території з часів початку писемної історії й до сьогодення, розглядаючи національну історію у світовому та загальноєвропейському цивілізаційному контексті. Дослідження повинно будуватися на загальнонаукових принципах історизму, діалектичного розуміння історичного процесу, системності, об'єктивності. Основна вимога історизму – історія має розглядатись як різновид об'єктивних процесів із властивими йому детермінаціями, закономірностями, тенденціями, які досягаються науковими засобами в межах історичних дисциплін. Використання принципу історизму дасть змогу реконструювати історичний процес, що мав місце на Прикарпатті та Волині в період зародження та розвитку гутництва, комплексно вивчити діяльність місцевих склоробів, з урахуванням тих змін, що впливали на технічні та організаційні аспекти гутництва, а також на особливості розвитку основних його аспектів. Принцип історизму передбачає цілісний і всебічний підхід до вивчення рівня розвитку місцевого гутництва у контексті загальноєвропейського, його місця у житті населення краю останньої третини XV – першої половини XIX ст.

Принцип об'єктивізму необхідний для опрацювання проблеми крізь призму фактів і їхню внутрішню логіку. Використання цього принципу дасть змогу провести дослідження, опираючись на засади реалізму та правдивості, уникнувши ідеологічних нашарувань, упередженості у ставленні до певних подій та фактів. Це твердження набуває особливої ваги, коли йдеться про рівень майстерності гутників, які працювали на території Прикарпаття та Волині. Дотепер побутує упереджене бачення гутництва в українській історії як кустарного промислу, який не міг задовольняти потреби місцевого населення у скляних виробах. Низка спірних питань виникає під час реконструкції склоробних печей та інтерпретації їхнього призначення. Передусім йдеться про Унівську гуту – єдиний археологічно досліджений склоробний комплекс, де виявлено скловарну піч. Неупереджений аналіз джерел дає змогу встановити, яке призначення мали печі, виявлені на гутиську в Уневі та якій традиції європейського склярства вони відповідають. Одним із способів відтворення необхідних даних є часова або просторова екстраполяція відомих властивостей і стану аналогічних явищ на досліджуване явище. Наприклад, невідомо напевно, яке призначення мали усі склоробні печі, виявлені в Уневі. Адже різні дослідники розчистили та дослідили дві печі [8, 1]. Однак наблизитися до тієї картини допоможе вивчення матеріалів, які стосуються досліджень

гутних печей у Польщі. Йдеться про досліджені склоробні осередки Великопольщі. Знаючи, що західноукраїнські гутники працювали у руслі східноєвропейської німецької традиції склярства, як і польські [13, с. 320], можемо припустити, що конструкція печей, які були у гуті та їх призначення були аналогічними.

Використання принципу системності дає змогу дослідити гутництво у комплексі, враховуючи його основні аспекти, з урахуванням економічного тла, на якому розвивалося склярства, а також з максимальним опертям на причинно-наслідкові зв'язки, які зумовлювали цей розвиток. Історичний процес у часовій протяжності має якісно відмінні етапи або стадії, що враховують певну сукупність подій та ситуацій, які складають підсистеми в загальній динамічній системі суспільного розвитку. Використання системного підходу у дослідженні необхідне для створення з відібраного матеріалу історичної моделі, яка б найповніше відобразила результати дослідження. Йдеться про створення системи, у якій би вдалося розкрити тяглість розвитку гутництва на Прикарпатті та Волині та відобразити основні аспекти, що його визначали зсередини. Так, правильне використання зібраного матеріалу дасть змогу отримати цілісну картину історичного процесу, а не просто суму фактів, які у своїй сукупності не створюють нових властивостей, чи потрібної гіпотези. Вибудовування системи слід здійснювати із підсистем та елементів. Наприклад, для того, щоб виявити особливості гутництва на Прикарпатті та Волині у контексті європейського склярства, слід дослідити технічні та декоративні особливості скла, яке продукувалося на місцевих гутах та побутовало серед населення, що вже становить окрему підсистему дослідження.

Взаємодія систем та підсистем більш широкої системи може мати різний характер детермінації. Ймовірно-детермінованою є така взаємодія, коли стан окремих підсистем обумовлений іншими підсистемами лише тією чи іншою мірою, яка має ймовірнісний характер [5, с. 197–199]. Ймовірно-детермінованою, на наш погляд, є взаємодія між міським склярством та лісовим гутництвом. Тому ці два способи організації скляного виробництва слід розглядати саме як підсистеми однієї системи, які не завжди і не до кінця визначають одна одну, однак перебувають під взаємним впливом. Переміщення скляного виробництва у лісові масиви, поблизу джерел сировини сприяло зменшенню кількості міських склярів, проте жодним чином не впливало на вікову традицію розвитку цехових ремесл. Використання історико-системного методу потребує застосування структурно-діахронного аналізу, який спрямований на розкриття внутрішньої часової

побудови процесу. Виділяються якісно визначені стадії або фази в його розвитку, а також однотипні події, які утворюють функціонуючі в ньому підсистеми. Так, слід чітко відмежовувати період активного скловиробництва у містах періоду Русі від лісового гутництва. Водночас, лісове гутництво, будучи домінантним способом організації склярства у кінці XV – першій половині XIX ст., не спричинило зникнення склярства як міського ремесла, котре мало певні особливості та закономірності розвитку [4, с. 45; 3, с. 34; 12, с. 90; 14, с. 200–201].

Під час дослідження особливостей закладання гут, географічного розташування майстерень та технічного провадження виробництва слід опертися на принцип багатфакторності. Він забезпечить урахування різних чинників, що впливали на організацію гутництва. Тому заздалегідь враховують концептуальний момент багатовекторності склярської справи, що було відповіддю на основні потреби скловиробництва в зазначену епоху. Такими потребами передовсім були перенесення скляного виробництва з міст у сільську місцевість та технічні можливості підтримки сталої температури у лісових гутах, що в комплексі давало той чи інший продукт скляного виробництва, визначало його подальшу долю (торгівля, биття на брукх тощо).

Дослідження слід будувати на основі принципу діалектичного розуміння процесу, що дасть змогу викласти події у динаміці, розвитку, логічній послідовності, з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків та основних детермінантних факторів еволюції гутництва кінця XV – першої половини XIX ст.

Принцип конкретності передбачає те, що об'єкт дослідження (в цьому разі – гутництво) має вивчатись у його конкретності, з урахуванням змісту, визначеності місця (зокрема, територія Прикарпаття та Волині) і часу розвитку (кінець XV – перша половина XIX ст.).

Принцип опори на історичні джерела ставить у центр відбору матеріали, які є першоджерелами для дослідження історії скляного виробництва. Такими передусім є звіти з археологічних розкопок, збірки гутного скла у музеях та архівні матеріали. Це пов'язано з тим, що ці типи джерел є безпосереднім віддзеркаленням щоденних виробничих, економічних та культурних практик гутників регіону.

Принцип історіографічної традиції передбачає здійснення дослідження з урахуванням результатів напрацювань попередників. Також, проведення наукового дослідження вимагає використання інструментарію низки підходів – проблемно-хронологічного, мікроісторичного, міждисциплінарного, соціокультурного.

Під час побудови дослідження треба використати проблемно-хронологічний підхід, адже спочатку необхідно розкрити становлення та передумови розвитку гутництва, після чого варто розглянути склярство Галицько-Волинських земель. І лише згодом перейти до самого гутництва, що розвивалось на Прикарпатті та Волині в кінці XV – першій половині XIX ст. Проблемно-хронологічний підхід слід також вжити для відображення послідовності подій і фактів, пов'язаних із еволюції основних його аспектів, що проходила внаслідок змін в організації склярської справи, запровадження певних технічних нововведень чи декоративних стилів. Саме з періоду Русі можна простежити безперервний розвиток скловиробництва на українських теренах, зокрема, на Прикарпатті та Волині [6, с. 17–20]. Паралельно слід простежити зміну в особливостях локалізації склоробних майстерень. Після цього можна розглядати основні аспекти гутництва у відображенні їхніх кількісних та якісних змін та здійснювати спробу визначити основні типи скляних виробів досліджуваного періоду.

Необхідність застосування у роботі міждисциплінарного підходу зумовлено тим, що гутництво як багатоаспектне явище перебуває у полі зору не лише історії, а й археології та мистецтвознавства. Основні матеріали, за якими можна проводити реконструкцію гутництва є результатом археологічних досліджень. Передусім це важливо для визначення конструкції скловарних печей та скляних виробів. Загалом археології притаманні дві категорії дослідницьких операцій: вивчення матеріальних об'єктів (формування джерел) та інтерпретація. Взаємозв'язок між цими категоріями проходить від збору матеріалів – до їхнього коментаря в термінах дискурсивних суджень (опис, ідентифікація, пояснення). Водночас збір археологічних матеріалів (безпосередньо чи за публікаціями) завжди підпорядкований більш чи менш визначеній “стратегії дослідження”, яка, своєю чергою, ґрунтується на комплексі попередніх знань і на цілях дослідження. А знання і цілі становлять не що інше, як результат інших, попередніх чи наступних процесів інтерпретації фактів. Тому між збором матеріалів та висловленням суджень існує також зворотний зв'язок [2, с. 40–42]. У цьому руслі, вивчення розвитку гутництва потребує використання методів археології. Це стосується інтерпретації матеріалів розкопок загалом та скляних знахідок зокрема. Саме конструкція скловарних печей та технічні характеристики скла (до прикладу – наявність бульбашок повітря у скломасі) дають змогу висувати твердження стосовно рівня майстерності місцевих склоробів. Важливим у цьому аспекті є також датування певних знахідок, адже тенденція до виготовлення того чи іншого скла

була характерною для відповідних часових проміжків та регіонів.

Під час дослідження асортименту гутної продукції слід застосувати метод типології, однак він має бути пропущений крізь призму археології. Цей метод наукового пізнання має на меті упорядкувати сукупності об'єктів або явищ на якісно визначені типи (класи) на основі притаманних їм спільних ознак. Спрямованість на виявлення сутнісно-однорідних у просторовому або часовому аспектах сукупності об'єктів і явищ відрізняє типізацію від класифікації і групування в широкому сенсі, за яких може і не ставитися завдання виявлення належності об'єкта як цілісності до тієї чи іншої якісної визначеності. Уся сукупність об'єктів під час типізації є родовим явищем, а типи, які до неї входять – видами цього роду [5, с. 190–192]. У нашому випадку слід дібрати критерії, за якими вдасться найповніше відтворити асортимент продукції, що її виготовляли гутники. Для типізації використовують низки ознак, притаманні як комплікації (спосіб подачі інформації, який є послідовністю взаємопов'язаних висловлювань, призначених для опису предметів матеріальної культури, які необхідно об'єднати у звід для полегшення їх вивчення), так і експлікації (спосіб подачі інформації з ціллю висунути нові ідеї стосовно того чи іншого об'єкта або групи об'єктів у системі історичних реконструкцій; впорядковане різноманіття висловлювань, спрямованих на реконструкцію подій або способів життя) [2, с. 63–67]. Ряди внутрішніх ознак визначаються в термінах фізичних, геометричних та семіотичних ознак. Натомість ряди зовнішніх ознак засновані на властивостях місця, часу та функції [2, с. 132]. Використання рядів внутрішніх та зовнішніх ознак дасть змогу визначити основні типи гутних виробів, що побутували на Прикарпатті та Волині. У цьому разі це будуть функціональні типи. Із залученням додаткової літератури, опрацювання музейних збірок дає змогу попередньо класифікувати гутні вироби за функціонально-типологічним принципом на: посудини для зберігання рідин і сипких речовин (пляшки, дзбанки, глечики, карафки, графини, штофи, плесканки); посуд для пиття (склянки, кухлі, келихи, келишки, бокали, чарки, пасгласи (скляниці), гупени); аптечний посуд; віконне скло; фігурне скло; інші скляні вироби (лампадки, люстри, дзеркала тощо) [7, с. 36].

Найнефективніше принципи історико-типологічного дослідження реалізують за допомогою дедуктивного-індуктивного підходу, який полягає у тому, що наявні типи виділяються на основі теоретичного сутнісно-змістовного аналізу сукупності об'єктів, які розглядаються. Натомість характерні ознаки, що притаманні об'єктам, визначають за

допомогою аналізу емпіричних даних про ці об'єкти [5, с. 193–194].

Проблематика гутництва також тісно пов'язана ще з одним напрямом досліджень – мистецтвознавством. Річ у тому, що мистецькі стилі впливали не лише на архітектуру чи скульптуру, а й відображались на прийомах декорування скляних виробів. Так, характерною рисою скляних речей бароко була підставка ніжки у формі пелюстки. Методи дослідження у такому разі ґрунтуються на аналізі художніх творів, що є характерним для науки про пластичні (просторові) мистецтва. Крім того, вихідною тезою методу дослідження мистецтвознавства є ідея відповідності науки до рівня розвитку суспільства: змінюючись разом із суспільством, наука відображає рівень його зрілості і, водночас, його вищих духовно-пізнавальних потреб [9, с. 31–32]. Такий підхід правомірний і для розвитку гутництва, оскільки декоративні вироби (наприклад, фігурний посуд) були показником розвитку майстерності склоробів та мали певну світоглядну прив'язку. Для того, щоб безпосередньо та об'єктивно розглядати сам твір мистецтва, його аналіз слід виводити із формальних рис (композиції, матеріалу, форми, лінії, кольору), а не з того, який сюжет – постать, історію, пейзаж чи ідею – він представляє. Саме тому для вивчення скляних виробів насамперед необхідно використовувати метод формального аналізу [10, с. 92].

Низка необхідних результатів під час дослідження становлення та розвитку гутництва на Прикарпатті та Волині можливо досягти в разі використання мікроісторичного підходу. Цей підхід дає змогу крізь призму вивчення невеликої локальної спільноти, якою були склороби, пізнати вплив європейських тенденцій на розвиток місцевого склярства; визначити особливості поділу праці між робітниками гуті та визначити концентрацію присутності склярів у містах. У мікроісторичний підхід покладено методологічний принцип вибору досліджуваного сюжету та зосередження на ньому максимально пильної уваги – з врахуванням найдрібніших деталей, нюансів, явних і прихованих мотивацій людської поведінки. Недоліком використання цього підходу у дослідженні є те, що він зосереджується на надто вузьких проблемах, пов'язаних з окремими людьми чи невеличкими спільнотами, тоді як бачення загальної картини історичного процесу може втратитись [11, с. 247]. За посередництвом мікроісторичного підходу, на прикладі окремих міських склоробів, можемо простежити кількісні показники розвитку склярства у ранньомодерних містах; визначити чи були склярі затребуваними у цехах ремісниками.

Для визначення майстерності гутників найкраще використати індуктивний підхід. Застосування цього підходу відбуватиметься так: для початку слід

проаналізувати вплив технічних умов (конструкція печей, температура тощо) на виготовлення того чи іншого гатунку скла, а також вплив сировинних компонентів на формування скломаси. Опісля варто перейти до аналізу того, як з кожним із цих чинників міг справитися склороб. Необхідно з'ясувати, де методи усунення чи покращення перерахованих чинників могли давати певний ефект, чи, навпаки, не впливали на результат. Після цього слід розглянути можливі технічні прийоми виготовлення та декорування готових виробів, порівняти їх із тими, що їх застосовували в інших регіонах чи країнах. Найкраще це робити як розгляд конкретних скляних виробів. На основі зібраного і проаналізованого матеріалу слід перейти до створення загальної картини розвитку майстерності гутників на Прикарпатті та Волині в досліджуваний період.

У дослідженні варто використати елементи герменевтичного підходу. Історична герменевтика передбачає інтерпретацію прихованих змістів джерела. На практичному рівні герменевтичний аналіз передбачає виділення присутніх у джерелі “натяків” – сповнених символічного змісту дій чи фраз [11, с. 241]. Під час аналізу писемних джерел слід привертати увагу описам земель із назвою “гута”, в яких відзначено, що ґрунт був непридатним для землеробства. Далі слід шукати джерела, які б могли підтвердити існування тут склоробних гут.

Врахування соціокультурного підходу дасть можливість виявити всю багатогранність суспільного життя в останній чверті XV – першій половині XIX ст., розглянути лісових гутників та міських ремісників як специфічну єдність різних – за соціально-економічним становищем та схожим – за метою діяльності, прошарків населення у соціумі.

Важливим у будь-якому дослідженні є використання міждисциплінарної термінології та сучасного понятійного інструментарію, апробованого світовою наукою.

Висновки. Охарактеризовані принципи, підходи, різноманітні методи та відповідна термінологія в комплексі створюють методологічно-теоретичну основу наукового пошуку та забезпечать можливість реалізації поставлених завдань наукового дослідження гутництва. Так, сама лише історико-археологічна складова джерельної бази дасть змогу виявити низку причинно-наслідкових (історичних, економічних, соціальних) зв'язків виникнення та розвитку гутництва в конкретному регіоні у різні періоди досить широкого хронологічного відрізка XV–XIX ст.; показати динаміку розвитку цих занять, їхню роль у соціально-економічному житті суспільств на різних етапах історії, що є основою всякого історичного дослідження. Археологічна база гутництва – величезна, враховуючи усі аспекти забезпечення гут

сировиною та технологічні умови проходження процесу склооброблення: піщані кар'єри, вапнякові каменоломні, цілі вали й насипи з відходів виробництва (скляних шлаків, вугілля, попелу), зовнішні ознаки об'єктів вуглярства, вапнярства, поташництва (ями, печі, “буди”). Цілком очевидно, що у перспективі гутництво можна досліджувати в значно ширших рамках. Зрештою, використовувати схожу методику та підходи можна для вивчення інших господарських занять та ремесел.

1. Берест Р. Середньовічне гутне виробництво з лісових угідь Унівської Святоуспенської лаври / Роман Берест // *Записки НТШ*. – 2007. – Т. CCLIII. – С. 548–556.
2. Гарден Ж.-К. Теоретическая археология / Жан-Клод Гарден [пер. з фр. Л. Лавлинской, Л. Торишиной]. – М. : Прогресс, 1983. – 295 с.
3. Голод І. Художнє склоробство у західноукраїнських містах (До історії міського ремесла України) / Ігор Голод // *Скло в Україні. Історія та сучасність : матер. наук. конф. / Західний науковий центр НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівська академія мистецтв ; відп. ред. С. Мартинюк*. – Львів, 1995. – С. 32–35.
4. Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статуту ремісничих цехів і купецьких корпорацій [Електронний ресурс] / [упоряд. М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст]. – Львів, 2013 – 2-е вид., випр. видання [Львівські історичні пам'ятки. Т. IV]. – 825 с. – Режим доступу: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2013/Економічні-привілеї-Львова.pdf>. // 25.07.14.
5. Ковальченко І. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М. : Наука, 1987. – 440 с.
6. Курдина Ю. Візантійський чинник розвитку склярства на Русі / Юлія Курдина // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр.* – Харків, 2014. – С. 15–22.
7. Курдина Ю. М. До питання вивчення музейних збірок гутного скла / Ю. М. Курдина // *Історико-культурні студії*. – 2014. – Vol. 1, No. 1. – С. 35–39.
8. Мартинюк С. Скляна гута кінця XVI – початку XVII століть в околицях лісових угідь Унівської Святоуспенської Лаври / Святослав Мартинюк // *Археологічні дослідження Львівського університету*. – 2002. – Вип. 5. – С. 344–361.
9. Михайлова Р. О. Метод дослідження у мистецтвознавстві за роботами В. П. Петрова-Домонтовича / Р. О. Михайлова // *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія Філософія. Політологія*. – 2005. – № 73–75. – С. 31–34.
10. Скринник-Миська Д. Методологічний дискурс у мистецтвознавстві: культурологічний аспект / Дарина Скринник-Миська // *Народознавчі зошити Інституту народознавства НАН України*. – 2012. – № 1 (103). – С. 90–97.
11. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталія Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 374 с.
12. Burszta J. Wiek i karczma / J. Burszta. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1950. – 288 s.
13. Mucha M. Hutnictwo szkła we Wschodniej Wielkopolsce od XVII do początku XIX wieku (autoreferat wygłoszony w trakcie obrony pracy doktorskiej, w dniu 7 grudnia 2001 r. / Maria Mucha // *Folia praehistorica Poznaniensia*. – 2004. – T. XII. – S. 317–322.
14. Wyrobisz A. Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku / Andrzej Wyrobisz. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1968. – 143 s.

References

1. Berest R. (2007), *Medieval Hutta Production from the Forest Lands of Univ Holy Dormition Lavra*, *Zapysky NTSh, CCLIII*, pp. 548–556.
2. Harden Zh-K. (1983), *Theoretical Archaeology*, Progress, Moscow, 295 p.
3. Holod I. (1995), *Art Glassmaking in the Cities of Western Ukraine (Before the History of Urban Craft of Ukraine)*, *Glass in Ukraine. History and the Present: Academic Conference Proceedings, Western Scientific Center of NAS of Ukraine, Institute of Ukrainian Studies of I. Kryp'yakevych of NAS of Ukraine, Lviv Academy of Arts, L'viv*, pp. 32–35.
4. *Economic Benefits of Lviv City in the 15th – 18th Centuries: Privileges and Charters of Craft Guilds and Merchant Corporations* (2013), *Lviv Historical Monuments, Tom 4, L'viv*, 825 p.
5. Koval'chenko I. D. (1987), *The methods of historical research*, Science, Moscow, 440 p.
6. Kurdyna Yu. (2014) *Byzantine Factor of Glassmaking Development in Rus', Aktual'ni problemy vitchyznyanoi ta vsesvitn'oyi istoriyi: Zbirnyk naukovykh prats'*, Kharkiv, pp. 15–22.
7. Kurdyna Yu. M. (2014), *Revisiting the Study of Museum Collections of Blown Glass, Istoryko-kul'turni studiyi, Vol. 1, No.1*, pp. 35–39.
8. Martynyuk S. (2002), *Glass Hutta of the Late 16–Early 17th Centuries in the Forest Lands of Univ Holy Dormition Lavra*, *Arkheolohichni doslidzhennya L'viv's'koho universytetu*, 5, pp. 344–361.
9. Mykhaylova R. A. (2005), *Research Method in the History of Art Based on Works of V. P. Petrov-Domontovych*, *Visnyk KNU im. T. Shevchenka. Seriya Filosofiya. Politolohiya*, 73–75, pp. 31–34.
10. Skrynnyk-Mys'ka D. (2012), *Methodological Discourse in the History of Art: Cultural Aspect*, *Narodoznavchi zoshyty Instytutu narodoznavstva NAN Ukrayiny*, 1(103), pp. 90–97.
11. Yakovenko N. (2007), *Introduction to History, Critic*, Kyiv, 374 p.
12. Burshta Ya. (1950), *The village and a tavern*, *People's Publishing Association, Varshava*, 288 p.
13. Mukha M. (2004), *Hutta production of glass in Eastern Great Poland from 17 to early 19th century (Abstract of thesis for the degree of doctor of scienses, 7th December 2001)*, *Foliya praistoriya Poznanensya*, 13, pp. 317–322.
14. Vyrobish A. (1968), *Glass in Poland from 14 to 17th century*, *Publisher of Polish Academy of Sciences, Vrotslav – Varshava – Krakiv*, 143 p.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРАЦІ ЧЛЕНІВ ОУН ЩОДО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕГУЛЯРНОЇ АРМІЇ

С. О. Лісіна

Інститут гуманітарних і соціальних
Національний університет "Львівська політехніка"

© Лісіна С. О., 2016

Розкрито роботу військових діячів ОУН над творенням військової доктрини з формування регулярної армії Української держави 1929–1939 рр. Звернено увагу на характеристику основних праць М. Капустянського, В. Курмановича, Р. Сушка щодо творення українського війська і воєнної доктрини. Представлено творчі здобутки військових діячів ОУН, які стали цінним внеском в організаційну та вишкільну діяльність Організації українських націоналістів міжвоєнного періоду.

Ключові слова: збройні формування, військово-організаційна діяльність, ОУН, військовий вишкіл, воєнна доктрина.

Case study of OUN military activities theory in the interwar period is complex, multifaceted and requires objective analysis of sources. The greatest interest to the characteristics of the main works of M. Kapustiansky V. Kurmanovich, R. Sushko, on the creation of Ukrainian army and military doctrine were found in the Central State Archive of higher authorities and management of Ukraine, the State Archive of the L'viv Region. Archive of OUN within Olzhych Foundation in Kiev was useful in the study of correspondence material of E. Konovalts, M. Kapustiansky, M. Stsiborsky and others. Special attention is paid to the analysis of literary memoirs literature, nationalist newspapers and magazines, as well as fundamental monographs and dissertations.

Issue of creation the Ukrainian army always remained actual for the OUN, which stood on the position of Ukrainian statehood. OUN was involving the soldiers, who was the former ruler of the Ukrainian army, to their ranks, by bidding only on the armed liberation of Ukraine. Among those who participated in historical and theoretical researches were leaders of OUN, such as: E. Konovalts, M. Kapustiansky, V. Kurmanovich, R. Sushko, M. Kolodzinskiy, R. Shukhevych, A. Hasyun, Z. Kossak. Their rich experience of the First World War and the liberation fights of 1917–1921, good professional military education became a valuable contribution to the organization and educational activities of OUN during interwar period.

In the works: "Military knowledge", "On the question of Ukrainian military doctrine", "For armed Ukraine", "War and equipment", "Ukrainian Armed Force and Ukrainian national revolution" M. Kapustiansky considered the future of the war and developed tactics and strategy of Ukrainian Nationalists. The main focus of military and historical studies for M. Kapustiansky, were problems of Ukrainian revolution, the history of the armed fight of the Ukrainian people for independence. There are a number of memoirs and analytical works among scientific and historical creative heritage of M. Kapustiansky: "Essays records years 1929–1939", "On my memory screen," "Remembered". He, as eyewitness of the Ukrainian revolution, described past events at work "Campaign of Ukrainian army on the Kyiv-Odessa in 1919".

General B. Kurmanovich, as experienced soldiers, actively participated in the creation of a textbook on military training for former officers of UHA. Thanks to the efforts Musketeers Communities was published a "Sketch textbook for Ukrainian officers and junior officers" in Canada, with a foreword by General V. Kurmanovich.

Roman Sushko took part in writing a textbook on military training, which is published in Paris. Important and interesting publications are documentary works of R. Sushko in the "Calendars Red Guelder Rose". These works still not lost its scientific and cognitive value.

Creative achievements of OUN military leaders were feature with wide range and depth of thinking, high professionalism. All training and theoretical developments of OUN officers are the source for study of military and historical views on the nationalist organization activities in 1929–1939 years. This heritage can be used in developing process of modern Ukraine state building, reforming the armed forces, and perspective of entering the European structures and NATO.

Key words: armed groups, military and organizational activities, National Nations Organization, military training, military doctrine.

Постановка проблеми. Тисячолітні історії держав свідчать, що їх існування залежало від наявності боєздатних збройних сил. Тому армія традиційно

завжди займала найвищі щаблі серед державних інституцій. Водночас історія війн засвідчує: ні одна армія, як би вона не була добре озброєна і вишколена,

не може перемогти без досвідчених воєначальників і полководців. Її лице завжди визначають генералітет і офіцерський корпус – хребет війська, який концентрує і втілює в собі історичний військовий досвід, національні військові традиції, зберігає спадкоємність поколінь. Отже, військову діяльність ОУН потрібно розглядати у контексті персоналій військовиків і їх творчого наукового та публіцистичного доробку.

Результати дослідження. До джерельної бази військової діяльності ОУН увійшли історіографічні джерела, наукові та публіцистичні праці розробників воєнної доктрини та стратегії національного збройного повстання Є. Коновальця М. Капустянського, В. Курмановича, М. Колодзінського, Р. Ярого, Р. Сушка, О. Гасина, Р. Шухевича, З. Коссака та ін.

Першорядне значення для дослідження цієї проблеми мали матеріали, які зберігаються в архівних установах України. Найбільший інтерес у контексті досліджуваної тематики становили відповідні фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО): матеріали з історії ОУН в 1929–1939 рр. [1, ф. 3833], фонду “УВО” [1, ф. 4331], де включено справи з оригіналами рукописів статей до “Національної думки”, “Розбудови нації”, є підшивки часопису “Сурма”, що переважно відображав військово-політичну проблематику. Архів ОУН при фундації ім. О. Ольжича в Києві став корисним у вивченні матеріалів листування Є. Коновальця, М. Капустянського, М. Сціборського та ін. Документальні матеріали, що зберігаються в Державному архіві Львівської області (ДАЛО) використані з фонду “Воєводська команда державної поліції у Львові” [2, ф. 121], “Прокурор окружного суду у Львові” [2, ф. 139] та із справ професійних спілок та громадських товариств і організацій.

Окрему увагу звернено на аналіз мемуарної літератури, де важливими за цінністю є збірники мемуарів колишніх учасників націоналістичного руху: “Організація Українських Націоналістів: 1929–1954” [3], “На зов Києва” [4], “Полковник Роман Сушко” [5]. Джерельну базу помітно збагатили націоналістичні газети та журнали – “Розбудова нації”, “Сурма”, “Український голос”, “Студентський шлях”, “Наш клич”, “Самостійна думка”, “Самостійність”, “Пробоем”, на сторінках яких відобразилися військово-організаційні питання ОУН. Видання української діаспори – “Новий шлях”, “Визвольний шлях”, “Сурмач”, “Сучасність” та інші торкалися також поширення біографічних матеріалів, присвячених М. Капустянському, В. Курмановичу, Р. Сушку [6].

Саме через дослідження цієї проблематики на увагу заслуговують праці С. Наріжного [7], В. Мар-

куся [8], А. Кентія “Нарис історії ОУН. 1929–1941 рр.”) [9]. Дисертаційна робота І. Г. Шандрівського [10] розкриває місце та роль М. Капустянського (1880–1969) в українському національно-визвольному русі, зокрема на посаді військового референта ОУН. Оцінка діяльності ОУН у науковій роботі польського історика Р. Висоцького [11] збігається з тією, яку дає її сучасна українська історіографія.

Отже, саме через праці розробників воєнної доктрини маємо змогу розкрити військово-організаційну діяльність ОУН для підготовки українського громадянства до збройної боротьби.

Щодо побудови та організації армії в ОУН існували два діаметрально протилежні погляди. Частина оунівців вважала, що Українська Армія має формуватися як регулярна одиниця в еміграції. На цій позиції стояли еміграційні військовики М. Капустянський, В. Курманович, Р. Сушко, М. Сціборський, О. Сенік та ін. Для детальної роботи з військових питань створено Військовий штаб ПУН, який розподілив свої функції між трьома організаційними осередками. Перший на чолі з генералом М. Капустянським перебував у Парижі, до його обов’язків входило: опрацювання загальних планів мілітарної політики, координація всіх військових осередків ОУН, випуск науково-дослідницької та навчальної літератури, налагодження контактів з іншими військовими організаціями. Другий осередок на чолі із підполковником В. Колосовським та його заступником М. Сележком діяв у Нідерландах. Основним його завданням було вивчення військово-політичної ситуації у країнах-окупантах: СРСР, Румунії, Чехо-Словаччині, Польщі. Третій осередок на чолі з полковником Р. Сушком діяв у Відні, з 1933 р. його очолював генерал В. Курманович. Осередок займався стратегічним плануванням та організаційною діяльністю [12, с. 117–118].

Визначні військові діячі, командири визвольних змагань 1917–1920-х років стали прихильниками творення регулярного українського війська на теренах чужих держав. На підставі зібраних матеріалів оформлено тези організаційних форм збройних сил на перший період визвольних змагань, які були викладені у статті “До питання української воєнної доктрини” М. Капустянського. Доктрина передбачала, що в разі, якщо відновлення української державності почнеться національною революцією, то “український військовий провід буде творити свою збройну силу на займанщинах”. А коли буде використано майбутню війну, або збройний конфлікт за участю Польщі чи СРСР, коли “поважна кількість українців правдоподібно опиниться в різний спосіб на теренах великих потуг, з якими нам буде по дорозі. Так персональний склад нашої регулярної

армії складатиметься з вояків, що набули військове знання в лавах окупаційних армій”. Стаття закінчується конкретними тезами: “По-перше, по формі українська армія творитиметься на зразок окупантських частин із необхідними корективами. Друге: по духу вона буде національною армією зо всіма її додатними рисами. Третє: сувора дисципліна, повне довір’я між старшинами і вояками. Четверте: відновлення славетних стягів визвольної боротьби. По-п’яте: додержання територіальної системи для вояків, старшина з різних земель. Шосте: добре організоване запілля і сильна влада на місцях. Сьоме: в районі операцій регулярних частин та в запіллі – всі повстанчі відділи розв’язуються або реорганізуються в зглядно загальній системі. Нарешті очолює боротьбу в усіх її ділянках провідник зверхник” [13, с. 8–10]. Генерал М. Капустянський одним із перших відтворив широкомасштабну роботу ОУН, виклав її воєнну доктрину.

Капустянський Микола – “Низоля” народився 6 лютого 1880 року у селі Чумаки поблизу Катеринослава в сім’ї православного священика [14, арк. 1]. Після закінчення Одеського юнкерського піхотного училища у 1904 році у ранзі підпоручника, отримав бойове хрещення у війні з Японією. 1926 рік став переломним у політичній біографії генерала: “...я приєднався до Української Військової Організації (УВО), очоленої славним Командиром Січових Стрільців Євгеном Коновальцем” [15, с. 97].

На Першому Конгресі націоналістів Капустянський виступив із доповіддю “Військова справа” та виголосив два реферати: “Воєнна політика України” та “Справа інтервенції”. Саме він опрацьовував постанову Конгресу, яка окреслила цілі і завдання військової політики ОУН – чотири основні програмні засади військового будівництва. Навесні 1929 року М. Капустянський скликав конференцію з питань організації військового вишколу, видання воєнно-наукових праць та ін. Опрацьовані військовиками плани і позиції покладено в основу доповіді М. Капустянського на конференції ПУН 23 червня 1931 року “Військово-вишкільна акція” [16, с. 121]. Оцінюючи діяльність М. Капустянського на чолі військової референтури, історик ОУН П. Мірчук писав: “Широку працю в ділянці теоретичного військового вишколу членства ОУН розгорнула референтура військових справ ПУНу, якою керував генерал Микола Капустянський – “Низола” [17, с. 498].

Влітку 1939 року за участю генерала Капустянського у Венеції ПУН на спеціальній нараді розглянув питання майбутньої війни та виробив тактику і стратегію українських націоналістів. Загалом генерал вважав прийнятним курс А. Мельника на співпрацю з Німеччиною [18, с. 436].

Ще у 1930-х роках генерал спричинився до серії видань: підручник “Військові знання”, збірники “За збройну Україну” та “Війна і техніка”. З-під його пера вийшли змістовні науково-історичні праці “Українська Збройна Сила і Українська національна революція”, “Іспанська громадянська війна”, доповнення до “Історії українського війська” та “Золоті ворота. Історія Січових Стрільців”, спогади “Славетна дія під Чорним Островом”. Треба відзначити праці Капустянського як члена Проводу Українських Націоналістів присвячені історії ОУН, зокрема “Військова підготовка ОУН”, та мемуарні – “Нариси споминів 1929–1939 років”, “На екрані моєї пам’яті”, “Пригадалося”. Праця “Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році” характеризується науковою глибиною та концептуальним мисленням і фактично відкрила історіографію визвольних змагань військовим історикам українського зарубіжжя. В передмові М. Капустянський пише: “Автор має надію, що він своєю працею знову спричиниться до поширення і поглиблення серед українського суспільства, а зокрема молоді, відомостей про героїчні чини нашого війська... Бо, чи може існувати більш цілюще джерело віри у майбутнє, щоб перетривати сучасне та відповідно підготуватися до переможного прийдешнього, як наше славне, українське революційно-мілітарне минуле” [19, с. 5].

Вперше в історіографії ОУН саме М. Капустянський відтворив широкомасштабну роботу Військової референтури, її структуру і методи діяльності. Найбільше увагу автор звернув на діяльність Крайового осередку у Відні, який був “нашим першим стратегічно-політичним передпіллям у доступах до рідних земель” [15, с. 98]. У головній штаб-квартирі Військової референтури у Франції йому вдалося налагодити видання праць воєнно-наукового та історичного характеру й заснувати власний часопис “Українське слово”, серійне видання “Військове знання” за особистим редагуванням. Автор зазначав, що побачило світ сім випусків: “а) вступна лекція, б) піхота, в) повітряна фльота, г) артилерія, д) танки, е) кіннота, є) технічні війська” [12, с. 120]. Протягом усього паризького етапу діяльності М. Капустянський продовжував свої воєнно-історичні студії. “Стаття “До питання української воєнної доктрини” була немов підсумуванням нашого історичного досвіду у війнах, зокрема, в періоді 1917–1922 років. З метою повнішого висвітлення того історичного досвіду я дав також свої завваги і доповнення до книги “Історія українського війська” [15, с. 100].

Генерал-полковник М. Капустянський був одним із талановитих військовиків, який у період творення та становлення ОУН зробив свої висновки

щодо військової стратегії української армії у міжвоєнний період.

Член ПУН з військових питань **Курманович Віктор** – “Торк” народився 26 лютого 1876 року в селі Вільшана на Золочівщині в сім’ї греко-католицького священика. Кадетську школу в Лобозові (передмістя Кракова) закінчив кращим учнем, отримав призначення на старшинську посаду до 48-го пішого полку в м. Кремс на Дунаї. У 1902 році Курманович закінчив Віденську Військову академію (Крігшуле) і дістав призначення до австрійського Генерального штабу. Як військовий міністр ЗУНР і начальник штабу Галицької армії, 1919 року В. Курманович висував оригінальні плани подальшої боротьби, але урядом ЗУНР та командуванням армії вони були відхилені. Після безперервних боїв у жовтні–листопаді 1919 року УГА фактично було ліквідовано, генерал Курманович виїхав до Чехословаччини на лікування. Завдяки великій організаторській роботі В. Курмановича у таборі для інтернованих частин УГА діяла гімназія, виходив журнал “Український скиталець”, працювали різні фахові курси.

З моменту становлення ОУН В. Курмановича обрано членом Проводу українських націоналістів. Саме він був співкерівником референтури з військових справ [17, с. 483]. У першій половині 30-х років генерал В. Курманович керував військовим перевишколом колишніх старшин УГА у Данцігу, був організатором багатьох заходів військової еміграції, брав активну участь у створенні підручника з військового вишколу. Подаючи основні програмові засади навчання, підручник вийшов у Парижі в 30-х роках і разом із воєнно-науковими збірниками “За збройну Україну” та “Війна і техніка” [7, с. 304]. Також у Канаді завдяки зусиллям Стрілецької Громади був виданий “Начерк підручника для українських старшин і підстаршин” із передмовою генерала Віктора Курмановича [20]. Вартісним є публіцистично-методичний доробок В. Курмановича, який прилучився до вишколення військових кадрів ОУН та створення методичного забезпечення цього навчання.

Сушко Роман – “Сич”, “Сичевський”, “Степан Мельничук”. “Гіполіт”, “Борис”, “Кієвський”, “Кіндрат”, “Кібіц”, “Ленін”, “Микита” – народився 9 березня 1894 року у с. Ременів (тепер Кам’янка-Бузького району Львівської обл.).

З перших днів заснування військового товариства “Січові стрільці” (1913 р.) став його активним діячем. Пройшовши військовий вишкіл під керівництвом українських старшин запасу австрійської армії, Р. Сушко очолював стрілецький підрозділ 1914 року у Львові. Брав участь у Першій світовій війні на посаді командира легіону УСС.

У 1927–1930 рр. Р. Сушко був краєвим командантом УВО, з 1930 р. – член Проводу українських націоналістів. У листопаді 1931 року Р. Сушко подавав петицію до Ліги Націй у Женеві з протестом проти тортур, які застосовували поляки до українських політичних в’язнів. Як можна було заздалегідь передбачити, петицію поляки відхилили, мотивуючи це таким: “Виходить ясно, що виступ п. Сушка – це тільки один із численних виявів антипольської пропаганди, веденої з таким завзяттям Організацією Українських Націоналістів, що творить, як це загально відомо, надбудову і політичну агентуру Української Військової Організації (УВО)” [21, с. 97].

За дорученням Коновальця Р. Сушко у 1931–1932 роках виїжджав до Канади і США для встановлення тісних зв’язків з організаціями і товариствами української, зокрема військової еміграції [15, с. 102]. Треба зазначити, що за його діями постійно спостерігали репресивні структури радянської України. Ім’я Сушка часто зустрічається в документах Центрального державного архіву громадських об’єднань України. В одній із багатьох інформацій про діяльність УВО-ОУН у лютому 1931 року зазначалось, що Р. Сушко разом із Є. Коновальцем, В. Кучабським входить до проводу організації і виявляє надзвичайну активність у військовій роботі серед галицької молоді [22, арк. 180]. Військові справи займали все більше місця у діяльності Р. Сушка. Він займався організацією підпілля на Закарпатті. Сушко був представником ПУНу в Краківському центрі ОУН.

Навесні 1939 року у селищі Зауберсдорф біля Відня було розгорнуто формування Українського легіону під командуванням полковника Сушка. Коли Польща як держава перестала існувати, Український легіон Р. Сушка фактично було розформовано. Німецьке ж командування запропонувало реорганізувати Легіон у поліцейське формування, у відповідь на що полковник Р. Сушко склав повноваження командира і виступив перед українськими легіонерами з промовою. “Слово полковника Романа Сушка... Вояки! У світі політична ситуація така, що кожної хвилини може змінитися. Сподіваюся, що ви бодрі духом. Не забувайте, що є виразниками українського війська. Вас горстка тут. Але ви представляєте собою справжню частину українського колективу. У вас мусить бути серце – гаряче, тверде і вояцьке. Свою службу сповняйте і надалі гідно на славу Україні. Слава Україні!” [5, с. 146–147].

Р. Сушко як досвідчений військовик брав участь у написанні підручника з військового вишколу у першій половині тридцятих років, який видано в Парижі. Важливими є публікації документальних праць у “Календарі Червоної Калини”, які цінні його оцінками політичних і воєнних ситуацій, характеристиками

відомих і пересічних осіб. У цих спогадах автор постає військовим фахівцем. Блискуче написана кореспонденція Р. Сушка "Брат на брата (Матеріали до історії Ударної групи СС)", де він аналізує перебіг битви під станцією Гребінка. Заслуговує уваги спогад Р. Сушка "Базар (Могила 359 героїв)". Автор вказує причини невдачі цієї військової акції, серед яких головними, на його думку, були нечисельність загонів і їх недостатня озброєність, тактичні помилки командирів та ін. [23, с. 88–89, 92–93].

Отже, Провід Українських Націоналістів об'єднував талановитих українських військовиків, які забезпечили розроблення військової доктрини ОУН на випадок світової війни. Вони мали фахову військову освіту, пройшли через горнило визвольних змагань 1917–1921 рр., були знайомі із теоретичними студіями провідних військових теоретиків світу. Тому у своїх військово-історичних працях посилалися на національно-історичний досвід княжих часів, козаччини, визвольних змагань 1917–1921 рр.; зуміли вивчити наслідки локальних воєн у 30-х роках в Іспанії, на Далекому Сході і, очевидно, вони бачили ОУН тією військовою потугою, яка зуміє організувати українське громадянство на боротьбу за свободу та незалежність України.

1. ЦДАВОВ України. – ф. 3833; ф. 4331. 2. ДАЛО. – ф. 121; ф. 139. 3. Організація Українських Націоналістів 1929–1954 : зб. ст. у 25-ліття ОУН. – На чужині: Видання першої української друкарні у Франції, 1955. – 448 с. 4. На зов Києва: Український націоналізм у Другій світовій війні: зб. ст., спогад. і докум. – Торонто; Нью-Йорк, 1985. – 542 с. 5. Овад Х. Полковник Роман Сушко (1894–1944): на вшанування його пам'яті / Х. Овад. – Торонто, 2006. – 305 с. 6. Полковник Роман Сушко // Поклик сумління. – Львів, 1994. – Ч. 13. – Квітень. – С. 8–9. 7. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 352 с. ; Ч. 2 – К., 1999. – 272 с. 8. Маркус В. Півстоліття ОУН (1929–1979) / В. Маркус // Сучасність. – 1979. – Ч. 4. – С. 45–63. 9. Кентій А. Нарис історії ОУН (1929–1941 рр.) / А. Кентій – К., 1998. – С. 1–105. 10. Шандрівський І. Г. Військово-політична та наукова діяльність Миколи Капустянского : автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / І. Г. Шандрівський; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Л., 2003. – 20 с. 11. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939: Geneza, struktura, program, ideologia / R. Wysocki. – Lublin, 2003. – 433 s. 12. Капустянский М. Військова підготовка ОУН / М. Капустянский // ОУН. 1929–1954. – Париж, 1955. – С. 115–139. 13. Чинний виступ УВО // Сурма. – 1930. – Ч. 9. – С. 1–2. 14. ЦДАВОВ України – ф. 1075. – оп. 1. – спр. 21. – арк. 1. 15. Капустянский М. Нариси споминів 1929–1939 років / М. Капустянский // Укр. Історик. – 1983. – № 1–4. – С. 98–105. 16. Онацький Є. У Вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930 / Є. Онацький. – Буенос-Айрес : вид-во М. Денисюка, 1954. – 534 с. 17. Мірчук П. Нарис історії Організації

Українських Націоналістів Т. 1: 1920–1939 / П. Мірчук, за ред. С. Ленкавського. – Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. – 597 с. 18. Непогасний огонь віри : зб. на пошану полк. А. Мельника Голови Проводу Українських Націоналістів. – Париж : Націоналіст, 1974. – 763 с. 19. Капустянский М. Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році: корот. воєн.-істор. огляд / М. Капустянский. – Львів, 1921. – 88 с. – (Матеріали до військової історії; Кн. 1 Ч. 1, 2). 20. Начерк підручника для українських старшин та підстаршин. – Саскатун, 1938. – 413 с. 21. Книш З. Бойові дії ОУН на ЗУЗ в першому десятилітті її існування / З. Книш // ОУН. 1929–1954. – На чужині, 1955. – С. 89–102. 22. ЦДАГО України. – ф. 6 – оп. 1. – спр. 301. – арк. 180. 23. Передирій В. Календар Червоної Калини / В. Передирій // Періодика Західної України. 20–30-пр. XX ст. – Львів, 1999. – С. 88–89, 92–93.

References

1. Central State Archive of higher authorities and management of Ukraine, fond 3833, fond 4331. 2. State Archive of the L'viv Region, fond 121, fond 139. 3. Organization of Ukrainian Nationalists (1955). 1929–1954, set of articles for 25 years of OUN, On foreign land, 448 p. 4. Na zov Kiieva (1985), Ukrainian Nationalism during Second World War, Toronto, New York, 542 p. 5. Ovad Ch. (2006) Colonel Roman Sushko. (1894–1944), for his commemoration, Toronto, 305 p. 6. Colonel Roman Sushko (1994), Call of conscience, 13 (april), pp. 8–9. 7. Narizhnyi S. (1942) (1999) Ukrainian emigration, Cultural work of ukrainian emigration between two wars, Prague, 1, 352 p., 2, 272 p. 8. Markus V. (1979) Halfcentury of OUN (1929–1979), Modernity, 4, pp. 45–63. 9. Kentiy A. (1998) Essay of OUN history (1929–1941), Kiev, pp. 1–105. 10. Shandrivskiy I. G. (2003) Military-political and scientific activities of Mykola Kapustianskyi, Abstract of thesis for the degree of candidate of historical sciences 20.02.22, Lviv, 20 p. 11. Wysocki R. (2003) Organization of Ukrainian Nationalists in Poland between 1929–1939, idea, structure, program, ideology, Lublin, 433 p. 12. Kapustianskyi M. (1955) Military preparation of OUN, OUN (1929–1954), Paris, pp. 115–139. 13. Active enforcement Ukrainian Military Organization (1930), Surma, 9, pp. 1–2. 14. Central State Archive of higher authorities and management of Ukraine, fond 1075, opys 1, sprava 21, 1 p. 15. Kapustianskyi M. (1983) Essays records 1929–1939, Ukrainian historian, 1–4, pp. 98–105. 16. Onackiy J. (1954) In eternal city. Notes of ukrainian journalist. 1930, Buenos Aires, 534 p. 17. Mirchuk P. (1968) Essay of Organization of Ukrainian Nationalists history, volume 1, 1920–1939, Munchen, London, New York, 597 p. 18. Infinity flame of belives (1974), set to respect of colonel A. Melnyk Head of Ukrainian Nationalists troops, Paris, 763 p. 19. Kapustianskyi M. (1921) Campaign of Ukrainian army on the Kyiv-Odessa in 1919, short military nad historical overview, Lviv, 88 p. 20. Sketch textbook for Ukrainian officers and junior officers (1938), Saskatun, 413 p. 21. Knysh Z. (1955) Military activities of OUN at west-ukrainian lands in first decade of their existance, OUN (1929–1954), pp. 89–102. 22. Central State Archive of nongovernmental associations of Ukraine, fond 6, opys 1, sprava 301, 180 p. 23. Peredyriy V. (1999) Calendars Red Guelder Rose, Periodical of West Ukraine. 20–30 of XX century, Lviv, pp. 88–89, 92–93.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИКИ ТА ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ ДАВНІХ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “МУЗЕЄЗНАВСТВО, ПАМ’ЯТКОЗНАВСТВО”

Я. Б. Лисейко

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

О Лисейко Я. Б., 2016

Проаналізовано комплекс інтерактивних методик, застосованих під час занять з історії Давніх Греції та Риму для студентів спеціальності “Музеєзнавство, пам’яtkознавство”, а також результати, яких вдалось досягти внаслідок їх впровадження у навчальному процесі.

Ключові слова: історія і культура Давніх Греції та Риму, інтерактивні методи, методика викладання.

Traditionally, there is a bias attitude towards interactive methods in high school of Ukraine. A substantial part of the teachers have a stereotype idea that these methods are more suitable for learning process in schools. This instrument is still new and poorly developed in domestic didactics of high school and rarely is used in practice. Nevertheless, interactive techniques serve as important mean of narrow subjects adaptation for a wider range of students with specialization only tangentially related to the study and mastery of course. The use of interactive teaching methods yielded positive results particularly in learning the history and culture of ancient Greece and Rome by students of “Museology and protection of cultural heritage” specialty.

Some classes were based entirely on interactive methods, the others were held with the use only of particular methods and some interactive elements. The method of discussion showed positive results among the set of proven techniques. Among the range of issues that were solved this way are following: “Athenian and Spartan models of social organization, “Rome during the flourishing era of the Republic and Golden Age of the Empire: the positive and negative aspects of both models of state organization”. In this case, the implementation of method of discussion provides interaction between students and teachers where they are equal, equivalent study subjects, students may defend their point of view, reflect on what they know and can explain. This provides freedom of participants in the learning process, increases the level of self-actualization and self-identity of the future expert. Meanwhile the teacher’s role during the discussion is to organize learning process, to be a consultant who never closes the educational process on himself/herself. Central point in learning process is the communication between students, their interaction and cooperation. The learning outcomes are achieved by mutual efforts of participants in the discussion.

During the classes on the history and culture of Ancient Greece and Rome was used the method of cases, chosen from the variety of teamwork methods. In particular, this method was implemented during the practical class with the subject “Ancient Greek society in the poems of Homer’s “The Iliad” and “The Odyssey”. At the beginning of the lesson, students were divided into five teams, each team received a problematic task that required broader response. The work started with the method of “immersion” when the teacher offers to “dive” into the problem and highlight the main thing that should be expressed in the report. The task of each team member was to make some kind of argument in the general solution, to offer their own opinions and to find the necessary evidence from historical sources. Each team member has to “tell” and “demonstrate” to the reporter all important information on the subject of the report. After studying in groups, students move on to problem discussion. Students’ decisions necessarily have to be confirmed by the direct evidence of historical sources. The teams have been working on the issues of the following type: “Homeric question”: the problem of Iliad and Odyssey authorship and the place of Homer in Greek culture; The balance of historical facts and myths in Homer’s poems: what can the researcher use as historical information and what has to be considered with the critical attitude; Religious beliefs and the place of religion in the daily life of the ancient Greeks by Iliad and Odyssey poems; The level development of Greek civilization, culture and science by Iliad and Odyssey poems.

Each team had to submit a detailed report, that later was presented by speakers of each team. The teacher guides the work so that the speakers one by one perform the subject (up to 5 minutes per person), their speeches are completed by other group members (approximately 1 minute) and after that by students from other groups. The problem is discussed twice: within the group and the class. After the report presentation everyone was allowed to ask the team which prepared a solution questions, or to start a discussion on disputed issues. Then each group evaluates the work of teams.

The method of cases is distinguished by the high methodological level, since it contains a significant epistemological, axiological and praxeological potential. It allows acquiring considerable knowledge, to build professional skills of students and control over their acquiring, to mobilize and activate the role of teacher and student and to create conditions for spiritual and creative freedom of student. The democracy of this method meets demands of modern society and its values.

Interactive elements were present on the classes where students made presentations on the cultural history of ancient Greece or Rome, and were watching documentaries about the history of antiquity and then discussing them.

Interactive methods are more useful as means of repetition, generalization and systematization of knowledge control. They contribute to students' conscious learning, the development of thinking, imagination, observation. As the course of history and culture of ancient Greece and Rome is presented at the first semester to the first year students, it provides not only a set of professional knowledge and skills needed to master this discipline, but in combination with the use of interactive methods helps to form applied competence of future professionals – communicational, social, intellectual and informational. Also it helps to form the basic competencies that enable students to acquire knowledge the most closely to professional practice. It is important that they save training time, the energy of teacher and students through the consolidation of educational information and accelerating pace. Thus, at such classes students learn how to study, master the work algorithm in high school, which they will practice during subsequent years of study.

Key words: history and culture of ancient Greece and Rome, interactive methods, methods of teaching.

Постановка проблеми. Сьогодні система освіти України переживає зміну своєї парадигми, що пов'язано із переходом від монокультурної традиції до діалогової культури, тому спостерігаємо поступові трансформації в технологіях викладання. Цей процес супроводжується появою різноманітних інноваційних методик викладання, розвиток яких вибудовується на основі нових принципів взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Результати дослідження. У вищій школі України традиційно спостерігається упереджене ставлення до інтерактивних методик. Серед вагомої частини викладачів і надалі панує стереотипне уявлення, що їх краще використовувати у шкільному навчальному процесі. Цей інструментарій досі залишається новим і слабо дослідженим у вітчизняній дидактиці вищої школи і недостатньо застосовуваним у її практиці. Також недостатньо проясненим є питання щодо того, яким чином відібрати потрібні для того чи іншого предмета інтерактивні методи і як “вписати” інтеракцію в традиційні для вищої школи форми заняття – лекції, семінари, практикуми [1]. Тим не менше, про позитивні сторони застосування інтерактивних технологій у навчальному процесі сьогодні написано чимало. Цю проблематику вивчали О. Пометун [2; 3], А. Старєва [4; 5], О. Комар [1; 6], Л. Якімова [7], А. Вербицький [8] та інші дослідники та педагоги [10; 11; 12; 13]. Сьогодні не залишається сумніву, що інтерактивність у поєднанні із можливостями, які дають сучасні технології мають більшою чи меншою мірою застосовуватись у навчальному процесі вищої школи.

Інтерактивні методики добре зарекомендували себе як один із важливих засобів адаптації вузько-профільних дисциплін для ширших кіл студентів, спеціалізація котрих лише дотично пов'язана із вивченням та опануванням таких курсів. У нашому випадку говоримо про напрямок підготовки фахівців

з музейної справи та охорони історичних пам'яток, який діє у Львівській політехніці з 2013 р. Крім спеціальних профільних дисциплін, студенти цього напряму вивчають курси загального історичного спрямування, які викладають для слухачів історичних факультетів. Одним із таких навчальних предметів є курс “Історія і культура стародавніх Греції та Риму”, що згідно з навчальним планом студенти вивчають на першому курсі першого семестру [9, с. 62]. Мета цієї статті – дослідити роль інтерактивних методик та технічних засобів навчання у полегшенні вивчення цього курсу для студентів-музезнавців.

Інтерактивні методики покращують результативність навчання на всіх логічних етапах – засвоєння знань, їх осмислення, запам'ятовування та застосування на практиці. Вони також дають змогу підсилити емоційний вплив, залучати та зберігати увагу студентів протягом всього заняття. Ця теза підтверджується результатами проведених *дискусій* на заняттях з історії та культури давніх Греції та Риму.

Суть дискусії полягає в обміні думками з певної проблеми. Історія античного світу має чимало суперечливих питань, на основі яких студентів можна стимулювати до самостійного пошуку та вирішення проблем у спілкуванні з іншими студентами. Існують різноманітні техніки проведення дискусії. У нашому випадку позитивні результати продемонструвало використання методу “круглого столу”. Серед спектру проблем, які вирішувалась під час обговорення студентами за круглим столом – “афінська і спартанська моделі організації суспільного устрою”, “Рим в часи розквіту Республіки та Золотої Доби імперії: позитивні і негативні риси обох моделей організації держави”.

Проведення таких дискусій передбачає, що студенти вже нагромадили певний багаж знань з античної історії та володіють конкретним обсягом компетенцій. Перед початком дискусії необхідно

орієнтувати учасників на дотримання правил її проведення. Натомість, завершуючи обговорення, викладачеві слід обов'язково підсумувати центральну проблему дискусії та відповісти на запитання, які залишилися не розкритими. Висновки дискусії повинні підтверджувати або, принаймні, відображати основні положення теми, що виносилася на обговорення.

Результати підсумкових контролів показали, що дискусія справді є ефективним методом засвоєння і закріплення знань. Адже у дискусії проявляються також емоції студентів, коли йдеться про обґрунтування ними ідей та особистих переконань. Тим самим дискусія сприяє розвитку практичного мислення, оскільки дає можливість визначити персональну позицію, сформулювати навички відстоювання власної думки. Студенти вчать без страху, впевнено висловлювати свої судження, а також здобувають глибше розуміння проблеми, вміння рахуватися з думками і точкою зору інших людей.

В окресленому випадку реалізація методу дискусії дала змогу забезпечити співнавчання і взаємонавчання, де студент і викладач стали рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Під час дискусії збільшується міра свободи учасників навчального процесу, ступінь самоактуалізації та самопрезентації особистості майбутнього фахівця [4, с. 30–31]. У такому разі викладач виступає як організатор процесу навчання, консультант, який ніколи не замикає навчальний процес на собі. Головними у процесі дискусії є зв'язки між студентами, їхня взаємодія і співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями учасників дискусії [1].

Інтерактивні методики у поєднанні з технічними засобами дають змогу повною мірою реалізувати принцип наочності як золоте правило дидактики, адже уможливлюють більше залучення аналізаторів або органів чуття, що беруть участь у процесі навчання, забезпечуючи його кращі результати.

Доступ до глобальних мереж із їхніми сучасними відеохостингами, такими як YouTube, уможливив легальний перегляд якісних документальних фільмів, зокрема з історії та культури античної цивілізації. Протягом вивчення курсу достатньо двічі провести заняття із переглядом документального фільму – з історії Давньої Греції та окремо про Давній Рим. Тематика – це історія античної культури, або глобальні конфлікти, які сколихнули античну цивілізацію (греко-перські війни, завоювання Александра Македонського, тощо). Тривалість такого фільму 50–60 хв. Решта часу, близько півгодини, відведено

для його обговорення. Спочатку методом мозкового штурму дізнаємося враження і думки, що виникли під час перегляду фільму, зокрема довідуємося про ті моменти, які студенти не зрозуміли, або які викликали в них запитання. Відповідь на ці питання шукаємо колективно, через обговорення. Далі, в міру наявного часу, викладач задає студентській аудиторії проблемні питання, пов'язані як з фільмом, так зі загальною тематикою заняття.

Завдяки семінару, побудованому довкола перегляду документальних фільмів, маємо можливість візуалізувати та унаочнити навчальний матеріал, а обговорення фільму розвиває в студентів вміння формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити свою думку, аргументувати й дискутувати.

Позитивний ефект від впровадження інтерактивних методик на занятті посилює активне застосування новітніх технічних засобів навчання. Використання презентацій на лекційних чи практичних заняттях сьогодні вже зовсім не є чимось новим, а буденною вимогою часу. Під час викладання історії та культури античного світу презентації використовуються під час кожної лекції, адже вони значно підвищують ступінь наочності. Презентація дає викладачеві змогу усно викладати навчальний матеріал, не перевантажуючи його надмірною кількістю фактів і дат, звертаючи увагу на концептуальні моменти та причиново-наслідкові зв'язки, адже основний фактаж у цей же час представлений у презентації, конкретизуючи розповідь викладача. Таким чином презентація допомагає правильно організувати і направити сприйняття студентів.

Презентації можна ефективно використовувати і на практичних заняттях, теж вносячи сюди елементи інтерактиву. Тут йдеться передусім про створення презентацій самими студентами, огляд яких найдоцільніше слід проводити до тем з культури Давніх Греції або Риму. Відповідно, їхні презентації стосуються розвитку літератури, науки, театру, музики, житлової чи сакральної архітектури, одягу, їжі, побуту тощо. Готуючи свої роботи, студенти шукають не лише текстовий, але й візуальний матеріал, відвідують колекції віртуальних музеїв з історії античності, що значно розширює горизонт залученого матеріалу. Розвиваються навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих завдань. До того ж самі студенти вибирають кращі презентації, визначають їхні переваги, недоліки та моменти, які потребують доопрацювання, після заслуховування кожної з них обговорюють та задають доповідачу питання.

В окреслених вище ситуаціях використання інтерактивних методик і навіть лише їх елементів

певною мірою дає змогу вирішити проблему активності студентів у навчальному процесі, стимулюючи їх до безпосередньої діяльності на заняттях. Цій же меті слугують конкретні прийоми і методи інтерактивного навчання. Так мотивацію студентів можна підняти за допомогою прийому групового очікування, коли на початку заняття формулюється загальне питання для обговорення: “Що Ви очікуєте від нашої сьогоднішньої діяльності?”. У відповідь студенти методом відкритого мікрофона висловлюють свої очікування. Таким чином вони самостійно формулюють власні мотиви діяльності, а рівень активності стає вищим, адже мотиви поведінки починають збігатися з власними сподіваннями від участі в занятті [4, с. 31]. З іншого боку, знання, які студент не отримує у вигляді вже готової системи від викладача, а здобуває сам, також стимулюють його активність [2, с. 7].

Комплекс використання інтерактивних методик сьогодні є немислимим без кооперативної (групової) навчальної діяльності, як форми організації навчання студентів у малих групах, об'єднаних спільною навчальною метою. За такої організації навчання викладач керує роботою кожного студента опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. Кооперативне навчання відкриває для студентів можливість співпраці зі своїми ровесниками, дає змогу реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню особистостями вищих результатів засвоєння знань і формування вмінь. Така модель легко й ефективно поєднується із традиційними формами та методами навчання і може застосовуватися на різних етапах навчання [1].

Як один із різновидів роботи в групах, на заняттях з історії та культури Давніх Греції і Риму використовувався метод кейсів. Зокрема ця методика була реалізована під час практичного заняття “Давньогрецьке суспільство за поемами Гомера “Іліада” та “Одіссея”. Спочатку група була поділена на 5 команд, кожна з яких отримала проблемне завдання, яке потребувало широкої відповіді. На початку роботи застосовано прийом “занурення”, коли викладач пропонує проникнути в суть проблеми і виділити основне, що слід було б повідомити у доповіді-звіті. Завдання кожного члена групи – внести якусь тезу в загальне рішення проблеми, запропонувати власні судження та віднайти необхідні свідчення історичних джерел. Кожен учасник має проговорити, продемонструвати доповідачеві максимум важливої інформації з теми доповіді. Після навчання в групах студенти переходять до обговорення проблем. Рішення студентів обов'язково слід

підтверджувати безпосередніми свідченнями історичних джерел. Проблеми, над якими працювали команди студентів, були такими: “Гомерівське питання”: проблема авторства “Іліади” та “Одіссеї” і місце Гомера у грецькій культурі; баланс історичних фактів та міфів у поемах Гомера: що дослідник може використати як історичну інформацію, а до чого має критично поставитись у своїх студіях; релігійні вірування та місце релігії у повсякденному житті давніх греків за поемами “Іліада” та “Одіссея”; рівень розвитку грецької цивілізації, культури та науки за поемами “Іліада” та “Одіссея”.

Кожна команда мала представити розгорнуті доповіді-звіти, які виголошували спікери команд. Викладач скеровує роботу так, щоб по черзі виступали доповідачі груп (виступи до 5 хв), а їхні відповіді доповнювали члени команди (1 хв) і лише потім студенти інших груп. Так, проблема обговорюється двічі: в групі та в аудиторії. Після виголошення звіту кожен міг задати питання команді, яка готувала рішення проблеми, або почати дискусію з приводу спірних моментів. Згодом кожна група оцінює роботу команд [4, с. 32].

Використання методу кейсів вирізняється високою методологічною насиченістю, оскільки він містить значний гносеологічний, праксеологічний і аксіологічний потенціал. Метод дає змогу засвоювати значні обсяги знань, формувати професійні якості тих, хто навчається, здійснювати ефективний контроль за ними, мобілізує й активізує діяльність як викладача, так і студента, а також створює умови для духовної і творчої свободи студента. Своїм демократизмом метод кейсів відповідає природі сучасного суспільства і його цінностям [7, с. 11]. Під час застосування цієї методики також активізується пізнавальна самостійність студента (прагнення і вміння самостійно мислити, здатність орієнтуватися в новій ситуації, чітко, доступно і лаконічно висловлюватися, знаходити свій підхід до рішення проблеми) [4, с. 32].

Серед найпомітніших результатів, яких вдалося досягти з використанням інтерактивних методик і технологій на заняттях з історії та культури Давніх Греції і Риму – це відхід від традиційного суб'єкт-об'єктного типу навчання. Завдяки цьому викладач на занятті відпрацьовує не стабільну, усталену систему знань, а певний динамічний процес. Студенти також змушені відійти від законспектованого матеріалу і постійно виконувати деякі завдання, що потребують постійного переосмислення вивченого. Іншою стає мотивація діяльності як студента, так і викладача. Студент починає прагнути лідерства, намагається демонструвати власні здібності і

досягнення. Викладач перестає працювати тільки зі старанними відмінниками, постійно думає про активізацію роботи всієї групи, розвиток творчості та змагання [7, с. 7].

Інтерактивні методики краще працюють як засоби повторення, узагальнення, систематизації й контролю знань. Вони сприяють свідомому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку мислення, уяви, спостережливості. Оскільки курс історія і культура Давніх Греції та Риму читається у першому семестрі першого курсу, він закладає не тільки фахові знання умінь та навичок, необхідних для опанування цієї дисципліни, але й в комплексі з використанням інтерактивних методик допомагає сформувати прикладні компетенції майбутніх фахівців – комунікативні, соціалізуючі, особистісно-життєтворчі та інтелектуально-інформаційні. Формуються також базові компетенції, які дають студентам змогу самостійно здобувати та удосконалювати знання, максимально наближені до фахової практичної діяльності. Важливо, що вони заощаджують навчальний час, енергію викладача й учнів за рахунок ущільнення навчальної інформації й прискорення темпу роботи. Так, на заняттях з цього предмета студенти вчать навчатись, опановують алгоритм роботи у вищій школі, який вони відпрацьовуватимуть і в наступні роки навчання.

Отож використання інтерактивних методик і технологій на заняттях з історії і культури Давніх Греції та Риму дає можливість задовольнити запити студентів у різних напрямках та інтересах, робить доступнішим для них складний навчальний матеріал, підсилює інтерес до навчання та активізовує їх пізнавальну діяльність. Інтерактивні методики також дають змогу раціоналізувати форми подання складного, термінологічно і фактологічно перенавантаженого навчального матеріалу з історії античності.

1. Комар О. Інтерактивні технології у ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/375/1/interaktivni_tehn_VNZ.pdf. 2. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2012. – 142 с. 3. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – К., 2002. – 135 с. 4. Старева А. Інтерактивна технологія навчання студентів у вищій школі // Наукові праці. Педагогічні науки. – 2005. – Т. 42. – № 29. – С. 29–32. 5. Старева А. Підготовка майбутнього вчителя історії до реалізації особистісно-орієнтованого навчання // Професіоналізм викладача вищої школи: освітні технології (до 90-річчя заснування МДУ) : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Миколаїв, 2004. – 274 с.

6. Комар О. Модернізація сучасного навчально-виховного процесу / Збірник наукових праць. – К., 2005. – Ч. II. – С. 159–166. 7. Якімова Л. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі: методичний огляд. – К., 2010. – 32 с. 8. Вербицкий А. Активные методы обучения в высшей школе: контекстный подход. – М., 1989. – 127 с. 9. Лисейко Я. Особливості викладання курсу історії стародавніх Греції та Риму для студентів спеціальності “Музейна справа та охорона пам’яток історії і культури” // Історико-культурні студії. – Львів, 2015. – № 2. – С. 61–66. 10. Кадикало О. Психологія і педагогіка. Особливості проведення навчальних дискусій. – Львів, 2013. – 20 с. 11. Навчання дебатів : зб. матер. для керівників дебатних клубів та вчителів, які навчають дебатів і дискусій. / Авт.-уклад.: І.Суценко. – К., 2003. – 82 с. 12. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. – К., 2001. – 256 с. 13. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтерактивних технологій навчання : метод. посіб. / А. Панченков, О. Пометун, Т. Ремех. – К., 2003. – 72 с.

References

1. Komar A. Interactive technologies in higher education [Electronic resource]. – Access: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/375/1/interaktivni_tehn_VNZ.pdf. 2. Pomietun A. Encyclopedia of interactive learning. – Kiev, 2012. – 142 p. 3. Pomietun A., Pyrozhenko L. Interactive learning technologies: theory, practice and experience. – Kiev, 2002. – 135 p. 4. Staryeva A. Interactive technology education students in high school // Proceedings. Pedagogical science. – 2005. – T. 42. – No. 29. – 29–32 pp. 5. Staryeva A. Preparation of future history teachers to implement student-centered learning // Professionalism high school teacher: educational technology (the 90th anniversary of the Moscow State University): Proceedings of the International Scientific Conference. – Mykolaiv, 2004. – 274 p. 6. Komar A. Modernization modern educational process / Scientific works. – Kiev, 2005. – Part II. – S. 159–166. 7. Yakimova L. Enhancing the educational process in modern high school: Methodical examination. – Kiev, 2010. – 32 p. 8. Verbitsky A. Active methods of training in high school: the contextual approach. – Moskov, 1989. – 127 p. 9. Lyseyko Ya. Features of teaching the history of ancient Greece and Rome for students in direction “Museology and protection of historical and cultural monuments” // History and cultural studies. – Lviv, 2015. – No. 2. – 61–66 pp. 10. Kadykalo A. Psychology and Pedagogy. Features of academic debate. – Lviv, 2013. – 20 p. 11. Education Debate: Proceedings for the leaders debate clubs and teachers who teach debates and discussions. / Author-compiler: I.Suschenko. – Kiev, 2003. – 82 p. 12. Educational Technology: Textbook / A. N. Piechota, A. Z. Kiktenko, O. N. Lyubarskaya. – Kyiv, 2001. – 256 p. 13. Learning in Action: How to train teachers to use interactive teaching technologies. / A. Panchenkova, O. Pomietun, T. Remeh. – Kiev, 2003. – 72 p.

ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕНЕРАЛІВ ВСЕВОЛОДА ПЕТРІВА ТА МИХАЙЛА ОМЕЛЯНОВИЧА-ПАВЛЕНКА В ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРХІВНО-МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В ЕМІГРАЦІЇ

Р. П. Мельник, В. М. Мельник

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національний університет "Львівська політехніка"

© Мельник Р. П., Мельник В. М., 2016

Проаналізовано діяльність генералів армії УНР Всеволода Петріва та Михайла Омеляновича-Павленка в організації національної архівної справи в еміграції. Здійснено спробу показати на тлі політичних процесів міжвоєнного періоду діяльність представників військової еміграції зі створення музейних, книжкових та документальних колекцій, заснування архівних осередків у країнах осідку.

Ключові слова: архівно-музейна справа, еміграція, В. Петрів, М. Омелянович-Павленко, колекції.

The analysis of these sources and professional literature in the article attempts to highlight the theoretical views of the famous military leader, General cornet V. Petriw, plan on ordering and exhibiting documents and exhibits in the National Museum Archives at Hromadoznavstva Institute in Prague. Particular attention is focused on the problem of preserving the achievements of Ukrainian history and culture in exile. Thus, in Prague in 1923, the Institute was Hromadoznavstva shutter National Museum archive to preserve and protection of monuments of great historical value. In the operation of the museum's archive, the urgent question was making clear structure methods for collecting and organizing documents and museum exhibits. To address this issue, on the initiative of the Director Museum Archives M. Galan, a commission was established, composed of V. Petriw entered. In the theoretical work, the military identified the main task of the main Ukrainian National Museum Archives, which was to organize the collection and storage of Ukrainian historical monuments abroad and completing his documentary collections, V. Petriw in his theoretical development plan submitted organize and exhibiting historical materials. The basis of the grouping of the collected sites, it is proposed to employ chronologically problematic principle that all accumulation of materials on the history of the national revolution of 1917–1921 had to be grouped according to time and their accessories. Another important area of work in the protection of the past defined the theoretical description and comparison of the accumulated separately and distributed material, the final step is to display in the museum. Diverse activities generals Peter B. and M. Pavlenko Omelianovych-on collection and storage of Ukrainian historical monuments abroad and acquisition of documentary collections clearly demonstrates their national position, not only in the military but of Interest in protecting the case in general.

Key words: archive and museum business, emigration, V. Petrov, M. Omelianovych-Pavlenko, collection.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою історичної спадщини українського народу, його історичної пам'яті є архівні та музейні колекції, які утворилися в результаті діяльності громадсько-політичних та культурних осередків української еміграції у різних країнах світу.

Результати дослідження. Внаслідок Першої світової війни і поразки національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. українські землі опинилися під владою інших держав. Значна частина борців за національне та соціальне визволення українського народу була змушена покинути терени України і опинилась в еміграції, головними центрами якої були спочатку Польща, Румунія та Австрія, а згодом Чехо-Словаччина.

Одним з важливих аспектів діяльності української еміграції впродовж XX ст. стали збирання та

збереження пам'яток української історії та культури, створення музейних, книжкових та документальних колекцій, заснування архівних осередків у країнах осідку. Особливого значення ця робота набула міжвоєнний період, коли на теренах кількох європейських держав представниками української політичної та військової еміграції засновано низку громадсько-політичних, культурно-освітніх, наукових установ та організацій.

Тому цілком закономірно, що сучасна українська історіографія звертає чимало уваги культурно-просвітницькій та пам'ятко-охоронній діяльності української еміграції у міжвоєнний період спрямованої на організацію збирання та збереження української історико-культурної спадщини за кордоном. Низку наукових досліджень присвячено, як

проблемі загалом, так і її окремим аспектам [2; 3; 6; 8]. Через свою багатогранність і достатню джерельну забезпеченість тема досі залишається актуальною, оскільки визначення внеску української, зокрема військової еміграції у створення та збереження як документальних, так і музейних колекцій українки за кордоном, що зокрема передбачає відтворення процесу заснування та діяльності архівних та музейних центрів, визначення джерел їх комплектування, особливостей організації збереження та опрацювання матеріалів є важливим аспектом як теоретичної, так і практичної роботи, щодо популяризації музейної справи загалом.

Після поразки визвольної боротьби українського народу 1917–1921 рр. за межами України опинилась значна кількість документів та історичних пам'яток, зокрема, матеріали державних установ та особові колекції, що їх вивезли урядовці, громадські діячі, науковці та військові; документи дипломатичних місій УНР, ЗУНР та Української Держави, що діяли в різних країнах світу; документи, що утворилися під час функціонування таборів українських військовополонених та інтернованих у країнах Центральної та Західної Європи. Згодом до них долучився величезний комплекс матеріалів численних громадсько-політичних, культурних, освітніх і наукових інституцій та організацій української еміграції. Так, на початковому етапі збирання та збереження історичних матеріалів ініціювалося Урядом УНР та його Військовим міністерством – у серпні 1920 р. засновано Українське військово-історичне товариство, яке розгорнуло свою діяльність у Польщі (спочатку в м. Ряшеві, згодом – у Ченстохові і Тарнові); у липні 1921 р. постав Головний військово-історичний музей-архів Армії УНР у Тарнові на чолі з М. Обідним [8, с. 6].

Проте через низку політичних та фінансових причин Уряд УНР не міг власними силами забезпечити охорону українських пам'яток на еміграції. З цього приводу 8–10 липня 1921 р. у Львові в помешканні Наукового товариства ім. Шевченка відбулась нарада українських учених, на якій розроблено проект статуту Українського національного музею-архіву.

Так, з метою збереження надбань української історії та культури в еміграції 1923 р. у Празі при Українському інституті громадознавства засновано Український національний музей-архів. Основними завданнями музею-архіву було збирання та охорона пам'яток: 1) з визвольної боротьби українського народу (закони, універсали, грамоти, декларації, постанови, протоколи засідань, зборів, накази, відозви, прокламації, журнали бойових подій, спомини, щоденники, плакати, перепустки, програми

урочистих свят, карти і плани, фотографії, малюнки, грошові знаки, поштові марки, прапори, бунчуки, герби, зброя, відзнаки, печатки, зразки уніформи українського війська, а також газети, журнали, брошури та ін.; 2) пам'ятки української старовини й мистецтва; 3) матеріали до історії української еміграції; 4) відомості про українські пам'ятки, що перебувають за кордоном (музей-архів ставив собі за мету реєстрацію та описування українських пам'яток, що перебували в архівах, музеях та бібліотеках інших держав, а також у приватних осіб) [10, с. 5].

Практична діяльність Українського національного музею-архіву розпочалась 1 червня 1924 р. і за майже десятилітню історію її існування (грудень 1923 – жовтень 1932) в його фондах відкладалася значна кількість українських пам'яток великої історичної цінності. Як зазначено у першому числі “Бюлетеня Українського національного музею-архіву”, “потреба в заснуванні цієї, в той час єдиної цього роду на еміграції української інституції, була конечна. Пам'ятки відродження й визвольної боротьби України, що у великій кількості попали на еміграцію, нищилися стихійно. Потрібно було зібрати й хоронити їх у якійсь спеціальній інституції, як національний оригінальний матеріал для наукових розвідок майбутніх істориків”. Крім того, перед українськими культурними діячами стояло не менш відповідальне завдання – зібрати та зберегти й ті документи, які утворилися внаслідок діяльності значної кількості організацій та установ, заснованих українцями в еміграції, передусім у Чехо-Словаччині [2, с. 65].

Під час формування музею-архіву, нагальним стало питання вироблення чіткої структури та методів збору та упорядкування документів та музейних експонатів. Для вирішення цього питання з ініціативи самого директора музею-архіву М. Галагана створено спеціальну комісію, яка охоплювала різних відомих як культурно-освітніх, так і військових представників, серед яких потрібно виділити генералів В. Петріва та М. Омеляновича-Павленка.

З перебуванням на еміграції генерали В. Петрів та М. Омелянович-Павленко разом із воєнно-доктринальними розробками розпочинають активну роботу щодо збереження культурно-історичних пам'яток історії України, зокрема періоду національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. Так, зокрема В. Петрів, долучившись до комісійної роботи національного музею-архіву при інституті Громадознавства в Празі, спроектував теоретичний план, щодо впорядкування та експонування документів і експонатів у музеї-архіві [10, с. 8].

Формуючи теоретичні думки, щодо способів консервації та поділу нагромаджених історичних документів та артефактів В. Петрів, розумів, що для

збереження та популяризації історичної пам'яті народу та його війська потрібно створювати спеціальні науково-дослідні, архівно-виставкові установи, які були б свого роду центрами охорони “минувшини для прийдешніх поколінь” [10, с. 12]. Використовуючи найрізноманітніші способи для організації системи збереження історичних пам'яток періоду Української національної революції 1917–1921 рр., генерал, працюючи на посаді професора воєнної історії в Українському високому пед. інституті ім. М. Драгоманова у Празі, подавав низку пропозицій щодо оформлення окремих спеціальних як архівних, так і музейних фондів, які стосуватимуться історії українського війська цього періоду.

Так, за проектом В. Петріва, впорядкування військово-історичних документів та пам'яток, які під час клопіткої роботи ентузіастів, були нагромаджені в Українському національному музеї-архіві при Інституті Громадознавства в Празі, визначалась першочерговість подвійного розподілу документів та експонатів по періодах визвольної боротьби та військових об'єднаннях [10, с. 43].

Отож, за теоретичними основами формування та експонування історичних пам'яток, які означив військовик, визначалося, що в кожному періоді, який буде представлений до експозиції обов'язково має бути: “а) частина загальна, що торкається документів та музейних експонатів, освітлюючи чинність уряду та верховного командування – Теки військово-політичних та військово-організаційних документів, б) частина по військових об'єднаннях – стількох теках скільки було тоді цих військових об'єднань. Кожна тека мусить мати їхні копії, що торкалися життя певної частини” [1, оп. 1, спр. 1, арк. 40–42]. За пропозицією теоретика, для формування архівних та виставкових тек пропонувалось використати хронологічно-проблемний принцип організації та впорядкування історичних документів та експонатів в музеї-архіві при українському Інституті громадознавства в Празі. Так, усю експозиційну та архівну справу В. Петрів пропонував зосередити на революційному періоді світової історії та часу національно-визвольних змагань українського народу 1914–1921 рр., з моментами виділення окремих етапів самої боротьби. “Періоди гадалось би доцільними взяти наступні: 1) Дореволюційні часи – формування та діяльність УСС, Синіх, Сірих, полка імені Шевченка. 2) Часи Революційні – формування Регулярної Української Армії – Богданівці, Полуботківці, Сірі, Сині, Дорошенківці, Республіканці, С. Стрільці, Українські Січові Стрільці, Полки вільної України та ін. 3) Відверта боротьба з Москвою до спілки з Німцями. 4) Гетьманщина. 5) Від повстання проти Гетьмана та злуки Українських земель до першої інтернації.

6) Часи першої інтернації та зимового походу. 7) Спільні чини з Польщею. 8) Агонія та друга інтернація” [10, с. 44]. Окрім зазначених проблемних часових етапів боротьби українського народу В. Петрів, також пропонував окремо дослідити і відповідно представити до експозиції матеріали, які б стосувалися формування військових організацій “білих”, до яких він зараховував кубанців, карпато-руський полк, українську дивізію Врангеля, українські формації Колчака та Семенова, Тарашанців та Волоховців. Розуміючи вагомість роботи над збереженням історично-військової пам'яті в процесі формування спецфондів документів та експонатів В. Петрів наголошував: “Ця праця необхідна тому, що гірше буде, як її освітлюватимуть різні “Білі архіви та музеї” [1, оп. 1, спр. 1, арк. 40–42].

Наступним кроком під час формування фондів документів та виставкових експозицій мало стати опис і зіставлення нагромадженого та окремо розподіленого матеріалу. Розподіливши документи та експонати по вище наведених розділах і деталізувавши їх по окремих частинах, теоретик пропонував провести їх повний сполучний опис із з'ясуванням того “що значить для історичного дослідження той чи інший факт з життя діяльності війська – той чи інший предмет чи документ”. За переконаннями В. Петріва, закінчений опис розподілених документів дасть чітку картину невисвітлених як історичних фактів, так і музейних матеріалів.

Завершальним етапом під час формування виставкової експозиції в музеї-архіві визначалось розподіл різних пам'яток – уніформ, зброї, планів та стратегічних карт, відповідно до вище згаданих періодів. Також пропонувалось, щоб до кожного експонату під час експонування додавалась роз'яснювальна записка, в якій чітко б вказувалось, що це за експонат, призначеність його та певна культурна цінність [ЦДАВОВУ Ф.4018. – Оп. 1. – Спр. 1. Арк. 40–42].

Водночас під час функціонування музею-архіву теоретик окреме місце відводив збору музейного матеріалу. Він, зокрема, наголошував на тому, що до музею необхідно надсилати не тільки пам'ятки, але й відомості про їхнє місцезнаходження – організації, приватні особи (таким чином було сформульовано ідею про створення інформаційно-пошукової бази даних про їх місцезнаходження) [11, с. 45].

Не менш вагомий вплив на розвиток музейно-архівних осередків в Празі, як пам'ятко-охоронних та наукових установ мала діяльність М. Омеляновича-Павленка. Будучи членом Управи Товариства “Музею визвольної боротьби України”, генерал всіляко долучався не лише до організації пам'ятко-охоронних установ, але й наповнення їх предметами з історії та

культури України. Першими експонатами були матеріали військових таборів українських полонених у Чехії, Польщі та Австрії, а також часописи, мапи, твори живопису, військові прапори, військові документи тощо. У 1925 р. генерал пожертвував Музеєві український “Залізний Хрест”, військові регалії, фотографії та низку конфіденційних документів. Пізніше передав на зберігання свої військові публікації (1935 р.), портрет генерала Юнакова та фотографії (1936 р.) [5, с. 140]. С. Наріжний, покликаючись на заяви працівника Музею ВБУ К. Лисюка, стверджував, що М. Омелянович-Павленко, передчуваючи наближення Другої світової війни, виступав за побудову музею в Швейцарії, пізніше погоджувався з пропозицією щодо вивезення музейних експонатів з Праги до Англії чи Франції. Ще в 1929 р. він передав К. Лисюку 137 ряд важливих документів, поміж ними лист С. Петлюри, на збереження у США. Передбачалося, що коли на Американському континенті буде заснований Український Національний Музей, то передані ним матеріали зможуть опинитися у цьому культурному закладі [5, с. 140].

Отже, діяльність представників української військової еміграції із заснування українських музейно-архівних центрів за кордоном стала невід’ємною складовою суспільно-політичної та культурної історії України ХХ ст. Засновані в європейських країнах у міжвоєнний період українські архівно-музейні установи відіграли важливу роль в організації збирання та зберігання документів з історії визвольної боротьби українського народу та української державності. Різноманітна діяльність генералів В. Петрів та М. Омелянович-Павленка щодо організації збирання та зберігання українських історичних пам’яток за кордоном та комплектування їх документальними збірками яскраво демонструє їхню національну позицію не лише у військовій діяльності, але у пам’ятко-охоронній справі загалом.

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВ), м. Київ. – Ф. 3947 (Особистий фонд В. Петріва). 2. Віднянський С. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945). – К. 1994. – 82 с. 3. Бойко В. П. Українські комбатанти – організатори військово-історичних музеїв / В. П. Бойко / *Historical and Cultural Studies. Історико-культурні студії*. Львів, 2014. – С. 7–11. 4. Бублик Т. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині та Німеччині в 20–30 рр. ХХ ст. : дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К. 1997. – 179 с. 5. Гозуватенко С. П. Теоретична спадщина генерала Михайла Омеляновича-Павленка / С. П. Гозуватенко // *Військово-науковий вісник*. – 2015. – Вип. 23. – С. 127–140. 6. Мельник Р. Проблема будівництва Збройних сил УНР у теоретичних розробках Всеволода Петріва // *Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”*, липень–серпень 2010. – С. 16–20. 7. Мушинка М. Музей визвольної боротьби у Празі та його останній директор Симон Наріжний // *Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между*

*двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов: Сб. докл. междунар. конф. (Прага, 14–15 авг. 1995 г.) : в 2-х ч. – Прага, 1995. – Ч. 2. – С. 806–815. 8. Обідний М. Наші завдання в охороні пам’яток // *Вістник Укр. нац. музею-архіву при Укр. ін-ті громадознавства у Празі*. – Прага, 1928. – Ч. 1. – С. 10–11. 9. Палієнко М. Г. Створення та діяльність Українського історичного кабінету в Празі (1930–1945 рр.) // *Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія “Історія. Економіка. Філософія”*. – 2001. – Вип. 5. – С. 349–356. 10. Сергіичук В. Своєї честі не віддам нікому: Військово-історичні праці. Спомини / [упоряд. В. Сергіичук]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства, ЦДАВОВ та управління України. – Київ: Поліграфкнига, 2002. – 640 с. 11. Петрів В. Проект впорядкування військово-історичних документів і експонатів в Українському національному музеї-архіві при інституті Громадознавства. Військово-історичні праці. Листи / [упоряд. В. Сергіичук]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства. – Київ, 2002. – С. 43–45.*

References

1. Central State Archives of higher authorities and management of Ukraine, Kyiv, F. 3947, Private Fund V. Petriw.
2. Vidniansky S. (1994), Cultural and educational and scientific activities of Ukrainian emigration in Czechoslovakia, Ukrainian Free University (1921–1945), Kyiv, 82 p.
2. Boyko V. (2014), Ukrainian combatants – organizers military history museums, *Historical and Cultural Studies*. Founder and Publisher Lviv Polytechnic National University, Vol. 1, No. 1, Lviv, pp. 7–11.
3. Bublik T. (1997) Scientific, cultural and educational activities of Ukrainian emigration in Czechoslovakia and Germany 20–30's. XX century. : Dissertation Ph.D. : 07.00.01., Kyiv, 179 p.
4. Hozuvatenko S. (2015) Theoretical heritage-General Michael Pavlenko Omelyanovych, *Military Science Journal*, Vyp.23, pp. 127–140.
5. Melnyk R. (2010) The problem of the Armed Forces of UNR theoretical developments V. Petriw, *Vseukrayivinsky Journal “Mandrivets”*, July–August, Ternopil, pp. 16–20.
6. Mushinka M. (1995) Museum of the liberation struggle in Prague and in its last director Simon Corner, Russian, Ukrainian and Belorussian emigration in Czechoslovakia between the two world wars. Results and research perspectives. *Funds Slavonic Library and Archives in Prague: Coll. rep. Intern. Conf. (Prague, 14–15 August 1995.)*: In 2 hours., Prague, H.2, pp. 806–815.
7. Obidniy M. (1928) Our task in the protection of monuments, *Vistnyk Ukr. nat. museum-archive at Ukr. in-ones hromadoznastva in Prague*, Prague, H. 1, pp. 10–11.
8. Palienko M. (2001) Establishment and operation of historical Ukrainian office in Prague (1930–1945 biennium), *Bulletin of Kyiv. nat. lingua. Univ. Series “History. Economy. Philosophy”*, Vup.5, Kyiv, pp. 349–356.
9. Serhiychuk V. (2002) His honor not give anyone: Military-historical works. *Memoirs*, Kyiv National University by Taras Shevchenko Center for Ukrainian, Ukraine CDAV OV and management, Kyiv, Polygraphbook, p. 640.
10. Petriv V. (2002) The draft regulation military historical documents and exhibits in the Ukrainian national museum-archive at the Institute Hromadoznastva. *Military-historical works. Sheets, Streamlined*.
11. Serhiychuk V., Kyiv National Universit by Taras Shevchenko. Ukrainian Centre, Kyiv, pp. 43–45.

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-РЕКЛАМНИХ ЗАСОБІВ

Ж. В. Мина, Л. Б. Кокор

Інститут гіманітарних та соціальних наук
Національний університет "Львівська політехніка"

© Мина Ж. В., Кокор Л. Б., 2016

Проаналізовано важливість популяризації пам'яток історії та культури з використанням сучасних інформаційних технологій. Запропоновано методи впливу на туристичну привабливість місцевості за допомогою застосування органами місцевого самоврядування інформаційно-рекламних засобів.

Ключові слова: інформаційні технології, органи місцевого самоврядування, пам'ятки історії, пам'ятки культури, популяризація, реклама, туризм.

Today society is an indicator of maturity of attitude towards the monuments of history and culture. Preservation and promotion of them should be one of the important areas of public policy, because the rich cultural heritage of Ukraine is a part of world cultural heritage. Millions of historical and cultural monuments are on the state account in regions Ukraine. More than 12 mln. of them are kept in the local museums. Historical and cultural influence on personality development, enrich its spiritual growth, causing emotional excitement, because they are unique evidence of the past. To historical and cultural monuments were not "dead", that they "lived" need to study, promote and develop tourism sector.

Given the significant importance of tourism in the socio-economic development of certain areas, you can create urgency in the formation and implementation of tourism policy, given the interests of the regional and local economy. Tourism is a powerful engine for the development of cities, towns and the state in general.

The activities of local governments due to the general economic policy of the state, including in tourism. However, the State has delegated to local, district and regional level enough power to build tourist features in its territory. Vertical management structure should take into account when deciding the specifics of the regional tourism industry, which stems from the location, climate, tourist facilities, the infrastructure and tourist offer. So, we need to investigate the importance of tourism in regional development and to identify tools revitalization of local authorities in the provision of travel services.

The survey of contemporary technologies that can be used to promote local government is projected here. Also there is presentation of the analysis of advertising methods that can be used for illumination of the touristic agency. The choice of the informational resource is motivated here as the most optimal way of apprising citizens and tourists of events and activities in the village council.

In this work presented current modern technology that allows to create Web-sites. Here is most popular CMS are compared. The analysis of the ways of promotion of the informational resource, taking into account the institution, is also presented here. There are also recommendations for improvement of the information and documentation on activities of the local government. The issues that may arise during the implementation of work and their solutions are also considered here.

It was built informational and functional models of creation of a website that reflect the logical relations between processes and sequence of their implementation, using a structural approach to designing information systems. Also highlighted the importance of an informational resource for the local government and its role in increasing public confidence in local government and formation of tourist attraction of the region.

For implementation of technical solutions one of the most popular CMS – WordPress is used.

The paper presents the results of research in the form of a website with actualized content according to its purpose as well as selected medium of popularization.

Key words: advertising IT, local government, cultural monuments, historical monuments, popularization, tourism.

Постановка проблеми. Сьогодні показником зрілості суспільства є ставлення до пам'яток історії та культури. Збереження їх та популяризація мають бути одним із важливих напрямів державної політики, адже багата культурна спадщина України є

частиною всесвітнього культурного надбання. Мільйони пам'яток історії та культури перебувають на державному обліку в регіонах України. Понад 12 млн з них зберігаються у вітчизняних музеях. Пам'ятки історії та культури впливають на розвиток особис-

тості, збагачують її духовний ріст, викликають емоційні хвилювання, адже вони є унікальними свідками минулого. Для того, щоб пам'ятки історії та культури не були "мертвими", щоб вони "жили" потрібно їх вивчати, популяризувати і розвивати туристичну сферу. Взаємозбагачення, діалогічність культур визначає їхню відкритість та творчу взаємодію з іншими народами та культурами. Це особливо важливо у наш конфліктний та складний час. Враховуючи вагоме значення популяризації пам'яток історії та культури у розвитку певних територій, можна виокремити актуальність у сфері формування й реалізації туристичної політики, зважаючи на інтереси регіональної та локальної економіки. Туризм, своєю чергою, слугує потужним рушієм для розвитку міст, сіл та держави загалом.

Діяльність органів місцевого самоврядування зумовлена загальною економічною політикою держав. Однак держава делегувала органам місцевого, районного та обласного рівня достатньо повноважень з формування туристичних функцій на своїй території. Вертикальна структура управління має враховувати під час прийняття рішень специфіку регіональної туристичної індустрії, яка впливає з розташування, клімату, туристичних об'єктів, стану інфраструктури й туристичної пропозиції. Отже, потрібно досліджувати значущість популяризації пам'яток історії та культури в розвитку туризму в регіональному зростанні та виявляти інструменти активізації органів місцевого самоврядування у цих сферах.

Результати дослідження. Усе більше і більше приходить розуміння того, що щоб іти "в ногу з часом" потрібно використовувати сучасні технології в популяризації пам'яток історії та культури та й загалом висвітлювати культурне життя певного регіону. Потрібно зберігати інтерес до пам'яток, вивчати їх та популяризувати. Проблемам дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні присвятили праці В. Гордич, Ю. М. Мазурик, Г. М. Мельниченко, М. О. Ягодинська, В. І. Терновський, П. І. Арсенич, Ю. М. Стріленко. Аналіз законодавчої бази про охорону культурної спадщини досліджували С. В. Шостак, В. М. Парацій, Т. А. Бобровський, С. В. Скляр та інші.

Факторам актуалізації державного управління розвитком палацово-паркових комплексів, присвячені праці В. Д. Холодок [8]. Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури у регіонах досліджує В. В. Мещеряков [5]. На вирішенні актуальних питань збереження пам'яток історії та культури на регіональному рівні і в подальшому перспектив їх розвитку наголошує у своїх працях О. Худoley [9]. Вітчизняні вчені К. Гевель, В. Горбик, Г. Денисенко, О. Малишева, Є. Козловський,

К. Рубановський, А. Дуда, О. Федорович, Д. Теодорович [1–4; 6–7] зробили важливий внесок у розроблення питань державного управління сферою туризму, охорони та збереження історико-культурної спадщини в Україні на регіональному рівні. Однак, у вітчизняній науковій літературі ще недостатньо досліджень саме з важливості популяризації пам'яток історії та культури з використанням сучасних інформаційних технологій. Не розроблені до кінця методи впливу на туристичну привабливість місцевості за допомогою застосування органами місцевого самоврядування інформаційно-рекламних засобів.

Метою статті є висвітлення популяризації пам'яток історії та культури органами місцевого самоврядування і таким чином формування туристичної привабливості регіону та пошук засобів та заходів, які посприяли б не лише створенню позитивного іміджу для муніципального органу та бренду міста, а й допомагали залучати громаду до управління і розвитку територіальної одиниці. Також ці інструменти повинні виконувати функції реклами та спонукати туристів відвідати місто чи селище. Для цього потрібно, перш за все, представити принципи, на яких ґрунтується туристична місцева політика, вивчити питання інформаційного забезпечення муніципального органу; дослідити сучасні тенденції реклами органів місцевого самоврядування; проаналізувати рекламні засоби та вибрати найефективніші, враховуючи специфіку регіонів.

Важливим у наш час є подальший розвиток такого виду туристичної діяльності, як історичний туризм (історико-культурний туризм), що ґрунтується на використанні пам'яток історії та культури з пізнавальною та виховною метою. Інформаційний ресурс офіційної установи, який також виконує функцію реклами, повинен мати дві спрямованості: на місцевих мешканців (донести інформацію про події, новини, містити звіти голови, депутатів, певну нормативну і законодавчу базу, дні прийому та інші відомості, що стосуються діяльності місцевої влади) та на охочих відвідати регіон (висвітлювати інформацію про історичне минуле регіону, пам'ятки культури і мистецтва та інше).

Органи місцевого самоврядування мають всі передумови для активізації розвитку історичного туризму в регіонах, оскільки там зосереджена більшість туристичних та рекреаційних ресурсів, працює персонал туристичних підприємств. Від враження від самої місцевості, від популяризації пам'яток історії та культури залежить формування певного образу регіону. Це створює певний імідж не лише окремої місцевості, а й країни загалом. Крім того, історичний туризм не тільки приносить прибуток регіону, але й сприяє, своєю чергою, популяризації культурних надбань, створює систему раціонального

використання унікальних ресурсів. Культурну, історичну та природну спадщину в історичному туризмі прийнято ділити на такі категорії:

- надбання, що їх використовують переважно туристи (фестивалі, пам'ятники);
- надбання змішаного користування (менш значні історичні пам'ятники і музеї, театри, заповідники);
- надбання, що їх використовує здебільшого місцеве населення (цивільні споруди, культові об'єкти, кінотеатри, бібліотеки).

Сукупність дій держави в туристичному секторі визначає державна політика та державне регулювання в галузі туризму. Її основними цілями є:

- задоволення туристичних потреб суспільства;
- раціональне використання туристичних об'єктів, засобів і предметів праці, капіталу у сфері туристичної індустрії;
- формування оптимальних розмірів і структури туристичного руху;
- координація розвитку туризму з урахуванням різних її функцій та зв'язків з іншими секторами народного господарства.

Важливим показником реального впливу є довіра населення до представників органів місцевого самоврядування, яка сьогодні значно перевищує довіру до органів центральної влади. Тому залучення муніципальних органів до підтримки розвитку туризму на місцевому рівні є обов'язковою умовою успішного розвитку туристичної сфери. Принципи розвитку туризму на місцевому рівні, які були детерміновані на світових форумах з питань розвитку туристичної індустрії, повинні знайти подальше відображення у стратегічних ініціативах.

Серед основних причин, які обмежують розвиток туристичної діяльності місцевою владою, можна назвати:

- відсутність пунктів туристичної інформації;
- відсутність популяризаційних заходів місцевого рівня;
- недостатній рівень інформатизації;
- брак інформації стосовно нормативно-правових, економічних і організаційних аспектів туристичної діяльності.

Над цими та іншими проблемами потрібно працювати. Враховуючи важливість інформаційних технологій в епоху глобального прогресу, в діяльність муніципальних органів потрібно впроваджувати передові технології, що сприятиме виходу зі складних ситуацій.

Для пошуку необхідної інформації в Інтернеті користувачі, як правило, звертаються до туристичних сайтів для того, щоб отримати інформацію про лока-

цію туристичного об'єкта, його опис, ціну вхідного квитка тощо. Якщо сам туристичний об'єкт не має власного Інтернет-ресурсу, на якому була б представлена така інформація, то ці дані може розмішувати на своєму сайті орган місцевого самоврядування, оскільки муніципальна влада зацікавлена у збільшенні відвідуваності туристами. З цією метою вона повинна рекламувати туристичні об'єкти свого регіону та здійснювати їх позиціонування за допомогою інформаційного ресурсу.

Метою та основними завданнями системи інформаційної взаємодії влади та громади є підтримка одних з найважливіших завдань системи місцевого самоврядування територіальних громад, а саме: забезпечення прозорості влади, ефективне забезпечення діалогу влади та громади, сприяння залученню потенціалу громади до місцевого розвитку.

Офіційний сайт органів місцевого самоврядування – це ресурс зі складною структурою, який дає можливість користувачам ознайомитися з різними новинами, що стосуються суспільного життя, а також дає змогу отримати безліч іншої корисної інформації. Як правило, стандартний функціонал міського сайта містить: новини, довідник адрес і телефонів муніципальних організацій, карту міста, інформацію про міського голову та депутатів, можливість інтеграції у сайт системи відкритого міста, публікація результатів голосувань та інше.

Інтернет-сайт вигідно відрізняється від інших ресурсів тим, що на ньому може бути розміщений доволі великий обсяг інформації, який можна поновлювати.

До завдань апарату сільських, селищних та міських рад належать роботи з інформаційного наповнення та підтримки в актуальному стані наявних ресурсів сайта.

Перед створенням сайта потрібно чітко усвідомити, з якою метою він створюється, щоб знати, як будувати меню, на чому концентрувати увагу та інше.

Структура сайта повинна передбачати три рівні: головна сторінка сайта, сторінка розділу сайта, яка містить прямі посилання на веб-сторінки з необхідною інформацією; веб-сторінка з інформацією, необхідною відвідувачу (користувачу).

Зазвичай, сайти органів влади й місцевого самоврядування оформлюються як інформаційні портали: це точка входу до мережі Інтернет, стартовий сайт, який пропонує власні послуги, а разом із тим є путівником у всесвітній павутині. Серед сервісів повинні бути представлені пошта, форуми, каталог, новини, огляди. Портал неодмінно містить навігаційну частину. Форум і пошта можна використати не тільки для спілкування відвідувачів, але й організації віртуального прийому в чиновників.

Сьогодні органи державної влади вже мають відповідні туристичні розділи на сайтах, однак, концентрація уваги спрямована на сферу соціально-культурного сервісу і охоплює такі напрями, як отримання доступу до використання сучасних систем комунікації, зокрема електронної пошти, цифрового телефонного зв'язку тощо.

Для того, щоб реклама пам'яток історії та культури туристичних регіону на сайті органу місцевого самоврядування була конструктивною та ефективною, потрібно: вибрати об'єкти, інформація про які буде розміщена на сайті; вибрати місця, де будуть розміщуватись ці дані на сайті (розділ сайту, банери, галерея тощо); розрахувати бюджет інформаційної кампанії; залучити партнерські сайти до рекламної кампанії; розмістити саму рекламу (статті, оголошення, фотографії, відео тощо); здійснювати систематичний контроль за втіленням у життя попередніх етапів.

Значну увагу слід звернути на створення та формування контенту сторінки сайту "Туристичні об'єкти". Розглянемо на прикладі *Інформаційної моделі формування контенту сторінки "Туристичні об'єкти"* Олеської селищної ради (рис. 1). Завдяки проведенню інформаційної кампанії через Інтернет-сторінку, селище може покращити економічне становище та звернути увагу високопосадовців на основні проблеми з метою їх ліквідації. У розділі "Туристичні об'єкти" розміщено інформацію про визначні факти, цікаві місця та ін.

Рис. 1. Інформаційна модель формування контенту сторінки "Туристичні об'єкти"

Формування інформаційного образу регіону є важливим для стратегії його розвитку і першочерговим тут є завдання створення позитивного іміджу. Надійним шляхом досягнення цієї мети є застосування сучасних технологій та інструментів інформування про діяльність влади та життя громади, зокрема, мережі Інтернет.

Щоб детальніше розглянути створення інформаційного ресурсу і вирахувати всі нюанси, потрібно використати метод моделювання. На рис. 2 зображено контекстну діаграму процесу інформаційного наповнення, сайту органу місцевого самоврядування.

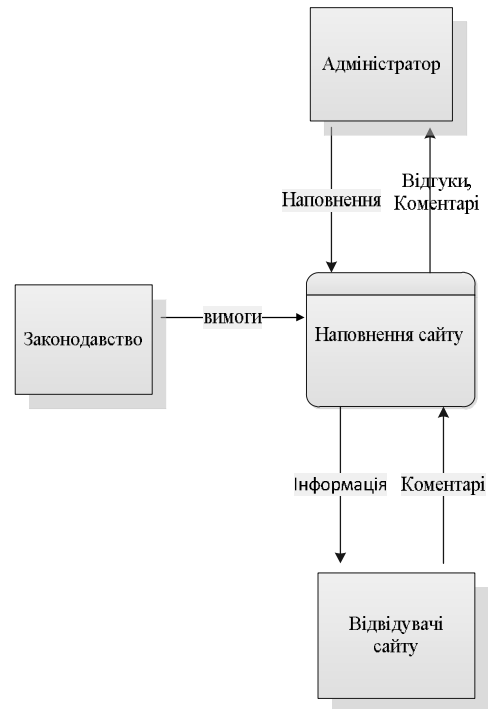

Рис. 2. Контекстна діаграма процесу інформаційного наповнення сайту

Зовнішніми сутностями у запропонованій діаграмі є:

- *адміністратор сайту* – оператор комп'ютерного набору, або інший працівник, визначений розпорядженням голови, який здійснює: поточну актуалізацію фонду нормативних електронних документів (у міру надходження комп'ютерних версій рішень та проектів ради та виконкому); публікацію на сайті інформації, поданої працівниками апарату ради; пошук нових інформаційних технологій та програм, щоб оптимізувати структуру сайту й удосконалити інформаційне обслуговування громадян.

Адміністратор сайту має право:

- отримувати необхідну для оприлюднення на веб-сайті інформацію про діяльність ради, виконкому, голови;

- вносити пропозиції щодо оприлюднення у мережі Інтернет інформаційних матеріалів про діяльність органу місцевого самоврядування, виконкому, голови;

- вносити пропозиції щодо створення нових розділів і встановлення додаткових сервісів сайту, а також пропонувати шляхи модернізації структури інформації і дизайну.

- *відвідувачі сайта*: мешканці, які відвідують сайт з метою отримання інформації про діяльність муніципального органу, події, які відбуваються в регіоні; туристи – люди, які мають намір відвідати визначні пам'ятки історії та культур та заходять на веб-сторінку з метою отримання інформації про їхній опис, місцезнаходження.

- *законодавство* – встановлює вимоги до інформації, яка розміщується на сайті органу місцевого самоврядування.

Відповідно до цілей і вимог формується структура сайту (рис. 3), підбирають відповідні матеріали для сайту і формується основний контент. Інформація, розміщена на сайті, буде адресована не лише громадянам (оприлюднення рішень ради, нормативні документи, сповіщення про події, оголошення, звернення до громади), а й туристам (опис

історичних пам'яток, їхнє розміщення, оголошення про різноманітні атракції).

Усе це становить інформаційне наповнення Інтернет-ресурсу. Формування якісної інформації – один з головних способів просування сайту. Тому до підбору тем та складання статей потрібно ставитись відповідально.

Після створення сайту потрібно повідомити про його існування та залучити відвідувачів. Це потрібно робити за допомогою інших Інтернет-ресурсів, наприклад, соціальних мереж. Такий вид популяризації є ефективним і має низку переваг: не потрібно затрачати багато часу на пошук цільової аудиторії; можливість зворотного зв'язку; інтерактивність та ін. У спільнотах відвідувачі залишають відгуки і коментарі, які можуть зацікавити інших осіб і спонукати перейти на сайт.

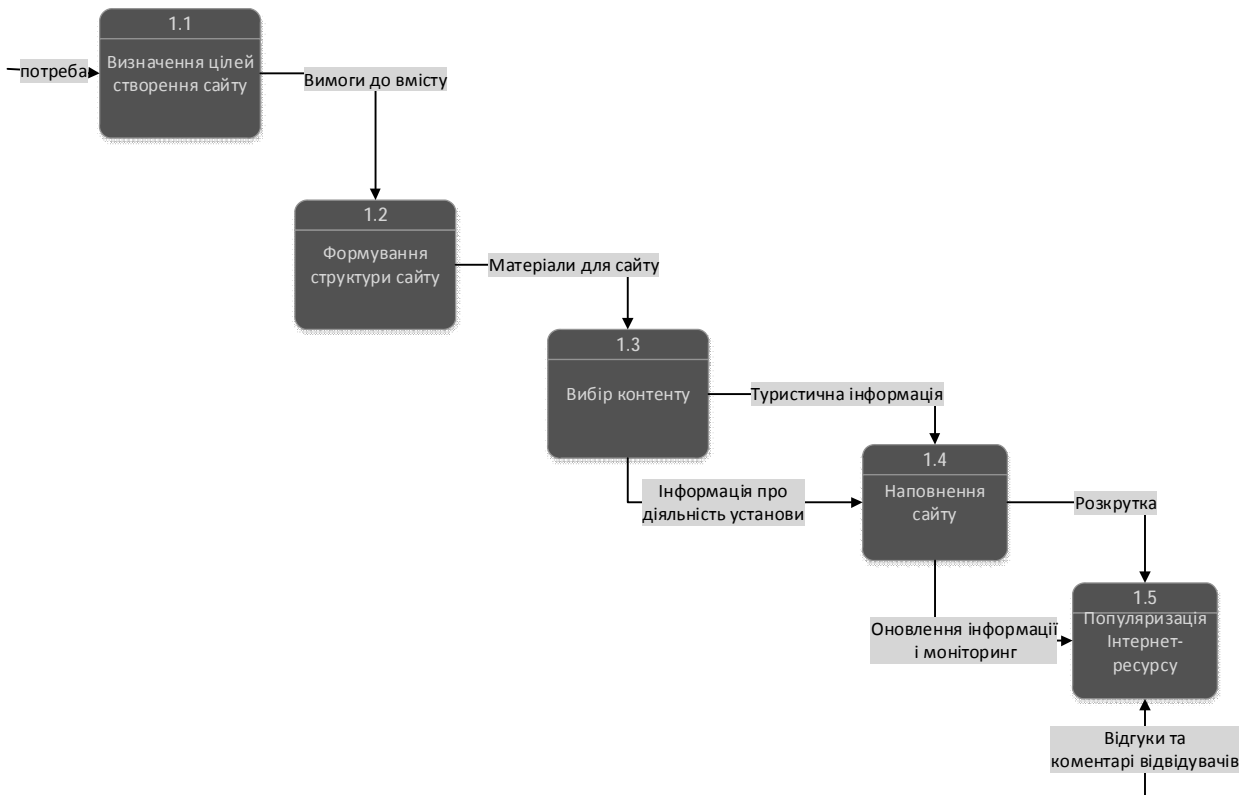

Рис. 3. Декомпозиція контекстної діаграми

Методи просування сайту поділяють на дві категорії: робота зі сайтом (оптимізація HTML коду і інформаційне наповнення) та робота із зовнішніми факторами (поширення посилань на сайт та спонукання користувачів перейти по цих посиланнях).

Для некомерційного сайту вдалі такі методи просування:

- реєстрація в пошукових системах;
- прописування ключових слів у метатегах на всіх сторінках сайту;

- обмін банерами з іншими сайтами;
- обмін посиланнями з іншими сайтами;
- створення спам-розсилок;
- реклама в соціальних мережах;
- рекламування на форумах.

Використання офіційних сайтів дає змогу на кращому рівні задовольнити інформаційні потреби громадян. Однак такі сайти позбавлені інтерактивності. Тому все частіше органи влади створюють офіційні сторінки в різних соціальних мережах. Це

ефективний спосіб проінформувати населення про існування сайта та стимулювати користувача його відвідати.

Оптимізація для соціальних мереж (Social Media Optimization) – це зміна сайта так, щоб мотивувати користувачів соціальних мереж посилатися на сайт та цитувати його матеріали.

Просування сайта в соціальних мережах здійснюється в кілька етапів (рис. 4).

1. Перший етап розкрутки сайта – аудит сайта. Ця частина розкрутки та просування сайта передбачає: повний аналіз веб-дизайну сайта; підготовку ресурсу до просування сайта; тестування на юзабіліті.

2. Другий етап розкрутки – застосування основних методів, комплексне використання яких дає найкращі результати у просуванні сайта. Для цього

краще використати спільноти в соціальних мережах, врахувавши вище перераховані переваги цього методу.

3. Третій етап – наповнення спільнот. Розміщення цікавих статей, інформацію про події з посиланнями на сайт, ведення дискусій і обговорень, розміщення посилань у тематичних спільнотах, відповідь на відгуки і коментарі – усе це сприяє зростанню кількості відвідувачів сайта.

4. Четвертий етап – робота над “розкруткою” спільноти. Щоб реклама спільноти була ефективною, потрібно працювати над залученням цільової аудиторії.

5. П’ятий етап “розкрутки” сайта – підтримка вже придбаного рівня популярності, постійний моніторинг результатів “розкрутки” та реклами сайта, впровадження нових ідей у просуванні сайта.

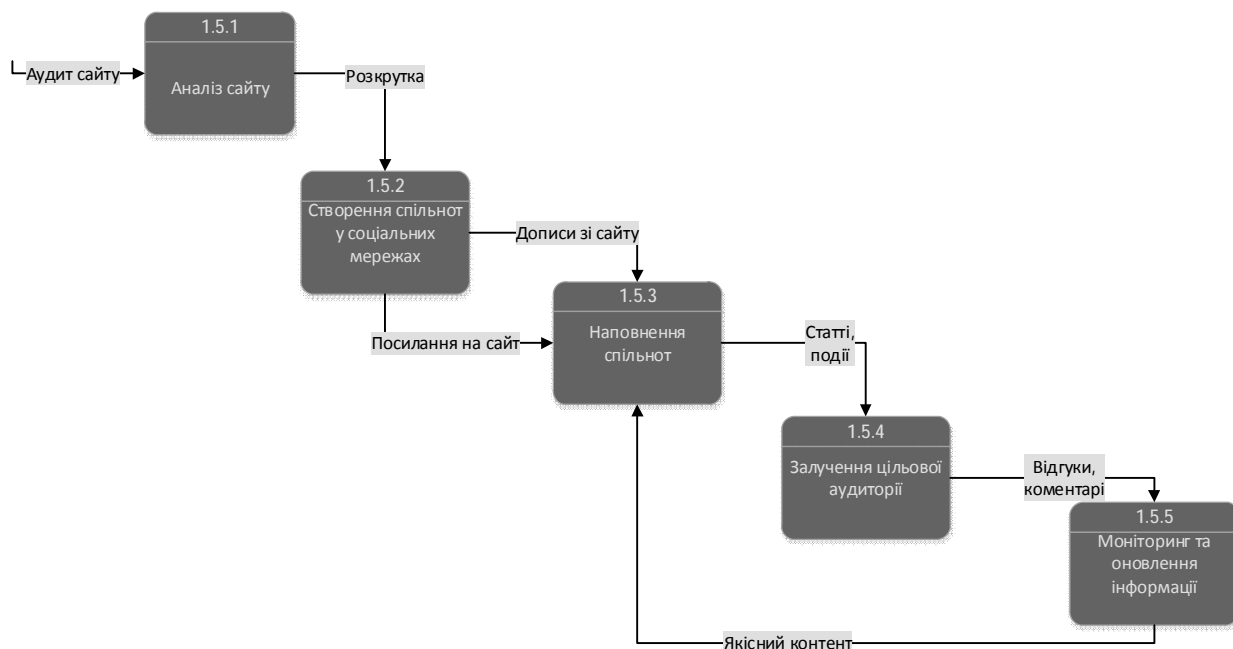

Рис. 4. Деталізована діаграма процесу “Позиціонування сайта в соціальних мережах”

Переваги використання соціальних мереж для просування сайта:

1) соціальні мережі дають хороший трафік. За правильного підходу і грамотного позиціонування, оформлення спільноти в соцмережах Вконтакте, Twitter, Facebook або G+ дасть змогу наростити відвідуваність сайта (наприклад, публікація цікавої статті в групі з 500 людей приводить за посиланням на веб-ресурс до 100 людей);

2) наявність спільноти або сторінки компанії підвищує лояльність до установи. PR-кампанія в соціальних мережах точно дешевша від телереклами, закупівля банерних і тизерних показів на популярних тематичних порталах, а іміджевий ефект від неї

збережеться набагато довше. Цікавий унікальний контент поширюватиметься “сам по собі” від користувача до користувача.

3) знижується залежність від пошукових систем. Щодо традиційного seo-просування потік відвідувачів залежить від вибраного методу розкручування сайта, особливостей поточного алгоритму ранжирування і безлічі інших чинників, які не піддаються обліку і прогнозування. Google і Яндекс в будь-який момент можуть істотно знизити позиції сайта в пошуковій видачі. Оскільки трафік зі соціальних мереж ніяк не пов’язаний з позиціями сайта в пошуку, він дає змогу знизити залежність від пошукових алгоритмів;

4) розширюють охоплення цільової аудиторії. Це є великою перевагою, адже контент сайту спрямований не лише на територіальну громаду, а й на туристів, які мешкають по всій Україні;

5) додатковий спосіб зворотного зв'язку з відвідувачами. Встановити віджети коментарів Facebook або Вконтакте вкрай бажано практично для будь-якого сайту, особливо, якщо на ньому немає іншої можливості обговорення та контакту з адміністратором. Це ефективний і безкоштовний спосіб встановити зворотний зв'язок з громадою. Можливість залишати відгуки, коментарі, участь у обговореннях та реагування на них адміністратора підвищує лояльність до електронного ресурсу;

6) підвищується ймовірність "вірусного" поширення інформації про сайт. Люди будуть добровільно поширювати посилання на контент тільки в тому випадку, якщо вони мають для цього зручні засоби, що дають можливість "не напружуватись" відправити посилання другу, опублікувати її на стіні;

7) збільшення швидкості індексації нових статей на сайті. Що більше посилань з авторитетних профілів, груп і облікових записів у соціальних мережах на сайт – тим авторитетніший він в очах пошукових роботів, які будуть "жити" на сайті;

Також соціальні мережі характеризуються оперативністю. Все більшої популярності набуває система Web-First Repoting, коли матеріали спочатку готуються для сайту, а потім переписуються для соціальних мереж, телебачення та газет. Лідером у цій особливості може бути Twitter: 140 знаків тільки необхідно інформації, що чітко відповідає на 5 основних запитань: що?, хто?, де?, коли?, чому? Для такого повідомлення не потрібно затрачати багато часу, достатньо 1 (однієї) хвилини, тоді як на звичайний сайт потрібно створити хоча б 3 (три) повноцінні абзаци, що значно збільшує час на підготовку повідомлення.

Якщо на ведення та модерування офіційного сайту звертати мало часу та наповнювати його не якісним та застарілим контентом і не стежити за змістом відгуків і повідомлень, які залишають відвідувачі, це може зашкодити позитивному іміджу будь-якого органу влади. Недостатня кількість інформації, її застарілість, виклад лише правових та офіційних документів, погано оформлений інтерфейс не забезпечують виконання найважливішої функції інформаційного ресурсу – інформаційної.

У разі популяризації сайту в соціальних мережах дуже часто допускають помилок, через які цей метод не приносить очікуваних результатів. Найпоширенішими з них є:

- відсутність стратегії просування. Це одна з основних помилок у соціальній розкрутці сайтів,

адже без цілей і завдань, чітко визначених відповідно до потреб установи, неможливо скласти ефективний план дій. Тому перш ніж починати просування сайту в соціальних мережах, слід ретельно продумати, які результати це має принести, навіщо саме потрібно просування через соціальні мережі. Тільки після цього можна починати складання покрокового плану реалізації поставлених цілей і завдань;

- відсутність послідовності в діях, що також є помилкою просування в соціальних мережах. Так, наприклад, якщо в один день від імені установи публікуються десятки новин, а потім на тиждень або навіть більше вона раптом "замовкає", то подібна нестабільність у діях може викликати негативне ставлення учасників її групи в соціальних мережах. Найкраще публікувати новини в стрічку регулярно, в середньому від трьох до шести на день;

- спам. Цю помилку, мабуть, варто поставити на одне з перших місць через її негативний вплив на просування сайтів у соціальних мережах. Коли від імені установи у стрічці користувача з'являється незліченна кількість публікацій, причому не обов'язково корисних, тоді користувач, скоріше за все, захоче просто відписатися від подібної розсилки. Так можна розгубити всіх своїх підписників;

- просування через соціальні мережі – це постійна робота: необхідно публікувати цікаві громадянам і туристам новини, статті про події, здійснювати рекламу місцевості, до того ж вона не повинна бути нав'язливою, реагувати на погані відгуки та відповідати на питання тощо.

Враховуючи специфіку органів місцевого самоврядування, не можна не відзначити важливість існування інтернет-ресурсів для ефективного управління. Існування сайту та висвітлення на ньому актуальних і важливих тем допомагає уникнути звинувачень влади у байдужості і бездіяльності. Взаємозалежність відкритості місцевої влади та довіри до неї є вагомою причиною для того, щоб звертати постійну увагу на інформаційний складник у діяльності місцевої влади. Від цього залежить комфорт пересічного громадянина, його впевненість, а відтак, стабільність та передбачуваність його стосунків з владою. Сайт та соціальні мережі дають можливість зворотного зв'язку із громадянами, що дає ймовірність, підвищення репутації та лояльності до органу місцевого самоврядування.

Висновки. Популяризація пам'яток історії та культури з використанням сучасних інформаційних технологій сприятиме формуванню і укріпленню національної самосвідомості та ідентичності. Встановлення зв'язку між минулим і сучасним є також потужним показником збагачення патріотичних цінностей. Культурна спадщина як одна із складових суспільного знання і масової інформації, доступної

для населення є, своєю чергою, і важливою частиною туристичної інфраструктури. Одним із джерел наповнення місцевого бюджету у регіоні, де наявні пам'ятки історії та культури, є туризм. Тому одним із пріоритетних напрямів діяльності муніципальної влади повинен бути розвиток туристичної діяльності.

Прикладні інструменти і технології інтернет-реклами мають стати пріоритетними засобами розвитку системи органів місцевого самоврядування у популяризації регіону, зокрема, за рахунок просування бренду міста і його популяризації. Головним завданням історико-культурного туризму має бути ознайомлення з досягненнями культури, науки і техніки (музеї, галереї, культові споруди, архітектурні ансамблі тощо) та відвідини історичних місць і споруд.

1. Гевель К. М. Регіональний рівень управління сферою збереження історико-культурної спадщини в Україні / К. М. Гевель // *Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика* : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 22 жовт. 2010 р.) : у 2 ч. / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського. – Львів : ЛРІДУ, 2010. – Ч. 2. – С. 27–31.

2. Горбик В. О. “Звід пам'яток історії та культури України” у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи / В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко. – Інститут історії України НАН України, 2012. – 192 с.

3. Козловський Є. Функції та повноваження органів місцевого самоврядування в процесі розвитку вітчизняного туризму // *Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні* : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю. Київ, 31 трав. 2006 р. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – Т. 1. – С. 215–216.

4. Малишева О. В. Напрямки вдосконалення економічного механізму державного управління охороною культурної спадщини АР Крим [Електронний ресурс] / О. В. Малишева, О. В. Черепанова // *Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні* : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 31 трав. 2006 р.) : у 2 т. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – Т. 2. – С. 346–348.

5. Мещеряков В. В. Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 “Механізми державного управління”. – К. : Національна академія державного управління при президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 2016 academy.gov.ua/pages/.../43cc105d-19d1-4b61-a464-2fb303758d01.pdf.

6. Рубановський К. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування : посібник для муніципальних посадовців / К. Рубановський, А. Дуда,

О. Федорович; ГО “Агентство з розвитку приватної ініціативи”. – Івано-Франківськ, 2013. – 96 с.

7. Теодорович Д. О. Стан і перспективи застосування сучасних механізмів розвитку територій у діяльності органів місцевого самоврядування: туристичний аспект / Д. О. Теодорович // *Теорія та практика державного управління*. – К. : Центр навч. літ-ри, 2013. – Вип. 4 (43). – С. 1–5.

8. Холодок В. Фактори актуалізації державного управління розвитком палацово-паркових комплексів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kbiuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2010-2/doc/1/05.pdf.

9. Худолей О. С. Актуальні проблеми пам'яткоохоронної справи в Україні на сучасному етапі / О. С. Худолей // *Гілея*. – 2011. – Вип. 45. – С. 163–167.

References

1. Hevel K. M. (2010), “Regional level management in the sphere of preservation of historical and cultural heritage in Ukraine”, *Reform of public administration and civil service: Theory and Practice, Proceedings of the conference*, Lviv Regional Institute of Public Administration, Part 2, Lviv, pp. 27–31.

2. Horbyk V. O. and Denysenko H. H. (2012), “Body of historical and cultural monuments of Ukraine” in the study and protection of cultural heritage: experience, problems and prospects, *Institute of History of Ukraine*, Kyiv, 192 p.

3. Kozlovskiy Y. (2006), “The functions and powers of local governments in the development of domestic tourism”, *Problems of transformation of public administration in terms of political reform in Ukraine, Proceedings of the conference with international participation*, May 31, Vol. 1, Kyiv, pp. 215–216.

4. Malysheva O. V. and Cherepanova O. V. (2006), “Areas of improvement of the economic mechanism of state management of cultural heritage A R Crimea”, *Problems of transformation of public administration in terms of political reform in Ukraine, Proceedings of the conference with international participation*, May 31, Vol. 2, 1, Kyiv, pp. 346–348.

5. Meshcheriakov V. V. (2016), *Mechanisms of state regulation in the field of historical and cultural heritage and monuments in the region, Thesis for the degree of Candidate of government after specialty 25.00.02 “Mechanisms of public administration”*, Kyiv, 2016, available at: 2016academy.gov.ua/pages/.../43cc105d-19d1-4b61-a464-2fb303758d01.pdf.

6. Rubanovskiy K., Duda A. and Fedorovych O. (2013), *Information transparency of local government: Guide for Municipal Officials*, Ivano-Frankivsk, 96 p.

7. Teodorovych D. O. (2013), *State and prospects of development of modern mechanisms in areas of local government, the tourism aspect, The theory and practice of public administration*, Center textbooks, Issue 4, Kyiv, pp. 1–5.

8. Kholodok V. (2010), *Factors mainstreaming governance development palace and park complex*, available at: <http://www.kbiuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2010-2/doc/1/05.pdf>.

9. Khudolei O. (2011), *Current Affairs Heritage case in Ukraine today*, Gilea, Issue 45, Kyiv, pp. 163–167.

НАУКОВО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА М. ЛОЗИНСЬКОГО

А. Я. Нагірняк

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Нагірняк А. Я., 2016

Проаналізовано науково-історичну спадщину М. Лозинського про процеси, що відбувались в Україні під час національно-визвольних змагань. Вказано, що основними напрямками наукових досліджень М. Лозинського була державно-правова та міжнародно-правова проблематика.

Ключові слова: М. Лозинський, Галичина, Польща, національно-визвольний рух.

In this article Lozynskiy's historical heritage is taken into account while analyzing processes which took place in Ukraine during national-liberation movement. The article states that M. Lozynskiy began his career in the well-known Lviv newspaper “Dilo”, where he started to work in 1900, and later become an editor of it until the World War I.

In the following research the works of M. Lozynskiy dedicated to national-liberation movement and its defeat are observed. The main part of his works refers to the defense of the Ukrainian people rights during the national-liberation movement and the idea of Ukrainian state is brought up.

His later works related to the problems of the international rights. The following articles were written: “The Protection of National Minorities in the International Law” (1923), “The Struggle for National identity in the Versailles Agreement” (1923), university textbook “The International law” (1922) Living in Prague he campaigned for the state rights of Ukraine.

In this article is mentioned that the historian M. Lozynskiy looks into the violation of the Ukrainian people rights by Poland which occupied the main part of west Ukrainian lands. The unfair politics of the League of Nations is also highlighted. M. Lozynskiy emphasizes that the lands of the western Ukraine in any case can not be considered inhabited by a national minority, as the Ukrainian people comprise 60 % of population in each of the three provinces of Halychyna.

Summarising, the works of M. Lozynskiy demonstrate the two main aspects: state legal problems of the development of Ukraine and international-legal range of problems in particular those which relate to the national minorities.

Key words: M. Lozynskiy, Halychyna, Poland, national-liberation movement.

Постановка проблеми. Значна кількість імен українських учених, в силу ідеологічних обмежень замовчувалась, а їхній науковий доробок залишався поза контекстом розвитку науки. До них треба зарахувати відомого українського громадського та державно-політичного діяча М. Лозинського, який стояв біля витоків української національно-визвольної ідеї, був одним із найвидатніших її творців. Історик І. Кедрин, даючи характеристику М. Лозинському, зазначав, що він “Людина з високою освітою, публіцист, політик, колишній член Державного Секретаріату ЗУНР, опісля член її делегації на Миркову конференцію у Парижі, був першорядним знавцем тодішніх історичних подій і одним із нечисленних знавців різних закулісних махінацій” [1, с. 7].

Актуальність цього дослідження визначається передусім потребою наукового узагальнення науково-історичної спадщини М. Лозинського та поверненні його імені із забуття правди сподвижників національної ідеї.

Результати дослідження. Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій дає можливість виокремити дослідників, які в своїх дослідженнях заторкували окремі аспекти діяльності М. Лозинського. Серед них варто відзначити праці С. Осадчук [2, 3], М. Олійника [4], та особливої уваги заслуговують дослідження відомого українського ученого, професора О. Сухого [5, 6].

Незважаючи на наявні публікації та дослідження, малодослідженою залишається проблема вивчення науково-історичної спадщини М. Лозинського.

Метою статті є спроба проаналізувати науково-історичну спадщину М. Лозинського та висвітлити його бачення державотворчих процесів, які відбувались в Україні.

Активна громадсько-політична діяльність, власний досвід державного діяча стали підґрунтям його творчого доробку, що склав би, за його власним визнанням (якби все було опубліковано), не менше ніж 50 томів (по тридцять друкованих аркушів) його

праць [7, с. 140]. Проте надбанням наукової громадськості в Україні, за невеликим винятком, цей доробок не став. Найбільша його частина, як свідчать матеріали “справи” М. Лозинського, безслідно зникла під час повернення його в 1927 р. на Батьківщину, в Україну, коли власний архів, перевезений із Львова та Праги, так йому і не повернули [7, с. 140].

Професійна діяльність М. Лозинського розпочалася з відомої львівської газети “Діло”, в якій він працював уже в 1900 році. З часом М. Лозинський очолив редакцію цієї поважної української газети. Журналістська діяльність як професійна була його основною роботою до Першої світової війни. Будучи талановитим журналістом, маючи добрі задатки до аналітичної роботи, М. Лозинський одночасно працює також як кореспондент декількох (зокрема і київських – “Громадський голос” та “Рада”) газет, пробує себе в науковій роботі, перекладає на українську мову різного роду політичну літературу, пише поезії, веде активне громадсько-політичне та культурне життя [8, с. 56]. Від 1904 до 1912 рр. роботи М. Лозинського систематично друкував “Літературно-науковий Вісник” (Львів-Київ), видання наукового товариства ім. Т. Шевченка, очолюване М. Грушевським. Коли у 1907 р. “Літературно-науковий Вісник” перенесено до Києва, то М. Грушевський назвав ім’я М. Лозинського між тих, що “при їх більшій участі журнал видається” [9, с. 105].

І. Крип’якевич, директор інституту суспільних наук АН УРСР, в довідці про факти життя і діяльності М. Лозинського, поданій до органів КДБ 30.01.1957 р. з приводу посмертної реабілітації останнього, викладаючи відомі йому факти діяльності за весь період громадсько-політичного життя М. Лозинського, назвав п’ятнадцять окремих видань його праць цього періоду від 1902 до 1914 рр. Серед них “Тарас Шевченко, його життя і значення” (Львів, 1902), “Життєпис Драгоманова” (Вінніпег, 1907), “Польський і руський революційний рух і Україна” (Київ, 1907; Львів, 1908), “Сорок літ діяльності “Просвіти” (Львів, 1908), “Українство і москвофільство серед українського народу в Галичині” (Львів, 1909), “Духовенство і національна культура” (Львів, 1912), “Про батька нашого Тараса Шевченка” (Коломия, 1914) та інші [9, с. 105].

У 1912 році виходить праця М. Лозинського “Автономія країв в австрійській конституції”, яка присвячувалась аналізу процесів, що відбувались у краї у 1848–1850 рр., автор детально аналізує історико-правову основу діяльності Головної Руської Ради, політику австрійського уряду русинсько-українського питання. Переходячи від часів Головної Руської Ради на сучасні йому політичні реалії, М. Лозинський стоїть на позиції, що питання поділу Галичини на польську та українську частини є

актуальним на початку ХХ ст. і завдання у боротьбі за український край [5, с. 169].

У цьому ж році з’являється ще одна книга М. Лозинського “Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей з портретом Мирослава Січинського”. Справа Січинського викликала активність серед українців. Увага світової громадськості до українського питання в Галичині була прикута завдяки виступам українських послів у австрійському парламенті. Сам М. Лозинський вчинок М. Січинського розглядав через призму всього суспільно-політичного стану українства, української справи в галицькому сеймі і австрійському парламенті [5, с. 170].

Основна проблематика праць цього періоду стосувалась захисту прав українського народу, питання національно-визвольного руху. В цих працях викристалізовується ідея української державності. Суть цієї ідеї, за М. Лозинським, – у створенні власного державного організму, власної незалежної самостійної української національної держави в етнографічних кордонах земель, населених українцями. У його працях з’являється також ідея єднання українців з обох боків Збруча [7, с. 141].

Новий період діяльності М. Лозинського почався після поразки національно-визвольних змагань. Він, як і більшість представників української еліти, був змушений емігрувати за межі України. Спочатку М. Лозинський проживає в Німеччині, згодом переїздить у Відень, а пізніше – у Прагу. Там шість років він працює професором міжнародного права Українського вільного університету [8, с. 56]. Окремо варто зазначити, що М. Лозинський разом із С. Смалъ-Стоцьким, О. Колессою, В. Старосольським, Д. Антоновичем і С. Дністрянським стояв біля витоків утворення УВУ та входив до першого сенату УВУ в Празі (1921–1922 рр.) [10, с. 67].

Роботи, які з’явилися у цей період переважно стосувались проблем міжнародного права. У цей період з’явилися відомі його праці: “Охорона національних меншостей в міжнародному праві” (1923), “Боротьба за національний характер територій в Версальському договорі” (1923), університетський підручник “Міжнародне право” (1922). Водночас у празький період М. Лозинський виступив як дослідник державного (конституційного) права України. Характерно, що початок його науково-педагогічної праці в УВУ тісно пов’язаний з викладом тем “Монархія і республіка”, “Зложені держави”, “Парламентна і радянська форма влади” [6, с. 64]. Згодом у Празі він опублікував “Вибрані питання з українського державного права”, “Історію будови української держави” [5, с. 171].

У згаданих вище праці “Охорона національних меншостей в міжнародному праві”, М. Лозинський

проаналізував міжнародні договори, що стосувалися національних меншин [11]

Охорону національних меншин М. Лозинський розглядає як невід'ємну частину міжнародного публічного права. Вчений був глибоко переконаний у тому, що держава зобов'язана суворо дотримуватись встановлених у міжнародно-правовій практиці правил щодо охорони національних меншин. Тим більше, що в умовах повоєнної Європи у статусі "національних меншин" несправедливо опинилися цілі анклав як частини, територіально відірвані від своїх націй (народів). Ця проблема, на чому окремо наголошує вчений, особливо гостро стосувалося і українців, оскільки останні внаслідок поразки визвольних змагань 1917–1920 рр. та падіння ЗУНР стали "штучними національними меншостями" в Польщі, Чехословаччині та Румунії [8, с. 58].

Значна кількість наукових праць М. Лозинського присвячена питанням національної державності українського народу. Сюди варто зарахувати праці "Галичина в рр. 1918–1920" (1922), "З новим Роком 1924: Теперішній стан будови Української держави і задачі західноукраїнських земель" (1924), "Моє співробітництво з Президентом Петрушевичем" (1926), "Уваги про українську державність" (1927) [8, с. 57]. До цієї групи наукових праць, що стосуються проблем конституційного будівництва, розбудови державних структур ЗУНР (ЗоУНР), новітньої історії державного (конституційного) права України, можна зарахувати і невелику працю М. Лозинського "Галичина на мировій конференції в Парижі", написану з позицій безпосереднього учасника тих подій відразу ж після рішення найвищої Ради щодо польсько-українського військового конфлікту.

У цих працях досить виразно простежується прагнення, як зазначав і сам автор, за "гарячими слідами" дати огляд політичної історії Галичини в часі творення української державності", ґрунтовний аналіз політичних та правових підстав виникнення національної державності на території Галичини [6, с. 73].

У передмові до своєї книги "Галичина в рр. 1918–1920" М. Лозинський зазначав: "Оскільки я сам був учасником подій, має вона до певної міри мемуарний характер. Там знов треба було опиратися виключно на документи (акти державної влади, преса тощо), я мусів обмежитись матеріалом, який міг зібрати в еміграційній обстановці" [5, с. 172]. Значна увагу у цій праці присвячено аналізу відносин між Є. Петрушевичем та Директорією УНР. Автор аналізує характер відносин і показує справжні причини українських розбіжностей. М. Лозинський з гіркотою зазначає, що в плані закордонної політики відносини між урядами ЗУНР і УНР склалися так,

що "...справа війни з Польщею за Східну Галичину і права на спадщину Австро-Угорщині були справою Західної Облaсті, всі ж інші справи – справою всієї Української Народньої Республіки [2, с. 176].

М. Лозинський не заперечував державно-правових претензій Галичини і не міг ставити під сумнів раціональність процесу, який вів Є. Петрушевич перед державами Антанти за самостійність ЗУНР. Він вказував на одну з причин непопулярності Є. Петрушевича і його працівників в антиантівських колах та недовіря до них, адже це були члени тієї недавньої Української парламентської репрезентації у Відні, завжди лояльної до Австрії Габсбургів [6, с. 73].

У 1928 р. М. Лозинський, проживаючи уже в УРСР, в праці "В десятиріччя Галицької революції (Галичина, Антанта і Радянський Союз)" напише, що, "оцінюючи державне об'єднання українських земель, треба мати на увазі, що передвоєнний український національний розвиток Галичини був тісно пов'язаний з передреволюційним українським рухом у Росії. Через те перший етап будови української державності і на українських землях Австро-Угорщини зв'язав себе з тією формою української державності на Великій Україні, що її висунули представники українського національного руху передреволюційної доби у формі Центральної Ради, а потім Директорії УНР" [9, с. 109].

М. Лозинський як історик досить скрупульозно досліджує факт порушення прав українського народу з боку Польщі, де опинилася більшість західноукраїнських земель, а також імперіалістичне спрямування політики провідних капіталістичних держав світу, а згодом – Ліги Націй, що діяла не в інтересах українського народу. Зокрема, він наполягав на тому, що західноукраїнські землі ніяк не можна вважати населеними національною меншістю, оскільки українців в складі кожного з трьох воєводств, утворених в Галичині, було більше ніж 60 відсотків населення [7, с. 145].

М. Лозинський у роботі "Річниця уярмлення Галичини" писав, що коли йому як голові "Комітету поневолених народів" доводилося влітку і восени 1924 р. говорити про становище українських земель у Польщі і про зобов'язання Польщі щодо Галичини (йдеться про обіцянку Польщі на конференції послів у березні 1923 р. розглянути питання про надання автономії Галичині) в міністерствах закордонних справ у Лондоні і Парижі, в секретаріаті Ліги Націй у Женеві, то відповідь була однотипною: та заява Польщі не містить зобов'язання її виконувати. Між тим, говорить М. Лозинський, про польський режим "найстрашнішого національного і соціального гноблення можна писати цілі томи" [7, с. 145].

15 вересня 1927 р. М. Лозинський перетнув кордон СРСР, зупинився на деякий час у Києві, а згодом виїхав до Харкова, де й оселився. Декілька років працює у Харківському інституті народного господарства на посаді професора міжнародного права, згодом професором кафедри міжнародного права Всеукраїнського комуністичного Інституту радянського будівництва і права, старшим науковим співробітником Комісії радянського будівництва і права Всеукраїнської академії наук (ВУАН) [8, с. 56–57].

Протягом 1927–1931 рр. М. Лозинський оприлюднив в українських радянських наукових та популярних журналах велику кількість публіцистичних робіт, які стосувалися переважно політично-правового становища Східної Галичини та її історії. Треба зазначити, що події в Галичині ніколи не виходили з його уваги. М. Лозинський розміщує свої статті у часописах “Західна Україна”, “Пролетарська Правда”, “Червоне Право”, “Червоний Шлях”. Видає брошури “Проблема роззброєння, Ліга Націй та СРСР” (1929) та “Брехня імперіалістів про роззброєння” (1931). У 1930 р. пише книгу, присвячену становищу українського населення у Польщі – “Поневолені західноукраїнські землі” [12].

21 березня 1933 року М. Лозинського безпідставно було арештували органи НКВС, звинувачено в приналежності до контрреволюційної антирадянської “Української військової організації” та засуджено трійкою при колегії ДПУ УСРР до 10 років ув’язнення у виховно-трудовах таборах. А 9 жовтня 1937 року особлива трійка управління НКВС СРСР по Ленінградській області у позасудовому порядку засудила М. Лозинського до розстрілу у справі контрреволюційної організації “Всеукраїнський центральний блок” [8, с. 57].

Висновки. Як бачимо, науково-історична спадщина М. Лозинського містить надзвичайно велику кількість праць, які безпосередньо чи опосередковано стосувались державотворчих процесів, що відбувались у Галичині та за її межами. Наведений вище перелік праць дає підстави стверджувати, що основними напрямками наукових досліджень М. Лозинського була державно-правова та міжнародно-правова проблематика. Незважаючи на наявність праць, присвячених постаті М. Лозинського, в перспективі подальших досліджень залишаються численні публікації ученого, здійснені у зарубіжних та українських наукових, газетних та журнальних виданнях.

Розглянувши діяльність М. Лозинського, робимо висновок, про його вагомий внесок у розвиток національно-визвольного руху. М. Лозинський відіграв важливу роль у житті Галичини, де насамперед висунув ідею створення власного

державного організму, своєї власної незалежної самостійної української національної держави.

1. Кедрын І. Світлі і похмурі роки. “Галичина” М. Лозинського і чому її передруковано // Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920 / І. Кедрын – Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. – С. 7–12. 2. Осадчук С. Дипломатична діяльність М. Лозинського / С. Осадчук // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія юридична. – Львів, 2001. – Вип. 36. – С. 174–178. 3. Осадчук С. Внесок Михайла Лозинського у розвиток основ конституційного права / С. Осадчук // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія юридична. – Львів, 2000. – Вип. 35. – С. 147–154. 4. Олійник М. Дипломатична діяльність Михайла Лозинського на Паризькій мирній конференції 1919 р. / М. Олійник // Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець” – Вип. 5. – Тернопіль. – 2009. – С. 25–31. 5. Сухий О. Історія Галичини в наукових працях Михайла Лозинського // Галичина: Між Сходом і Заходом: Нариси історії XIX – початку XX ст. / О. Сухий // Львівський державний університет ім. І. Франка: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1997. – С. 162–178. 6. Сухий О. Михайло Лозинський: сторінки політичної біографії / О. Сухий // Наукові записки тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 3. – С. 70–75. 7. Бутенко В. І. М. Лозинський як історик і учасник національно-визвольного руху в Західній Україні (перша чверть XX ст.) / В. І. Бутенко, К. В. Філіппов // Проблеми історії та методології історичної науки. Харківський історіографічний збірник. – Харків : Бізнес Ін форм, 1998. – Вип. 3. – С. 140–146. 8. Стецюк Н. Михайло Лозинський – визначний український вчений – правознавець / Н. Стецюк // Вибори та демократія. – 2007. – № 3 (13). – С. 55–59. 9. Бутенко В. І., Лапчикська Н. В. Історія в особах: М. Лозинський в національно-визвольному русі початку XX ст. та в революції 1918–1919 рр. в західноукраїнських землях / В. І. Бутенко, Н. В. Лапчикська // Вісник Харківського державного університету. – 1998. – № 413: Історія. – Вип. 30. – Харків, 1998. – С. 103–113. 10. Український Вільний Університет в Празі в роках 1921–1926. – Прага, 1927. 11. Лозинський М. “Охорона національних меншостей у міжнародному праві” / М. Лозинський // Науковий збірник Українського університету в Празі. – Прага, 1923. – Т. 1. – С. 89–103. 12. Олійник М. А. Громадсько-політична і науково-публіцистична діяльність Михайла Лозинського : автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України / М. А. Олійник. – Львів, 2011. – 19 с.

References

1. Kedryn I. (1970) Light and gloomy years “Galychyna” of M. Lotzinskii and why it was reprinted / M. Lotzinskii Galychyna during 1918–1920, New York, pp. 7–12. 2. Osadchuk S. (2001) Diplomaty activity of M. Lotzinskii, Visnyk L'viv's'koho natsional'noho universytetu im. I. Franka. Seriya yurydychna, Lviv, 36, pp. 174–178. 3. Osadchuk S. (2000) The contribution of M. Lotzinskii into the development of the constitutional, Visnyk L'viv's'koho natsional'noho

- universytetu im. I. Franka. Seriya yurydychna, Lviv, 35, pp. 147–154. 4. Oliynyk M. (2009) Diplomatic activity of M. Lotzinskii on Paris peace conference of 1919, *Vseukrayins'kiy Naukovyy zhurnal "Mandrivets"*, Ternopil, 5, pp. 25–31. 5. Sukhii O. (1997) *The history of Galychyna in the scientific works of M. Lotzinskii*, *Halychyna: Mizh skhodyat'sya y Zakhid: Narysy istoriyi XIX – pochatku XX*, L'vivs'kyy derzhavnyy universytet im. I. Franka: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny, Lviv, pp. 162–178. 6. Sukhii O. (2009) *Mykhailo Lotzinskii: the pages of political biography*, *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatyuka. Seriya: Istoriya*, Ternopil, 3, pp. 70–75. 7. Butenko V. I., Philipov R. V. (1998) *M. Lotzinskii as a historian and the participant of the national liberation movement in the Western Ukraine (the first quarter of the XX century)*, *Problemy istoriyi ta Metodolohiyi istorychnoyi nauky. Kharkivs'kyy istoriohrafichniy zbirnyk*, Kharkiv, 3, pp. 140–146. 8. Stetziuk N. (2007) *Mykhailo Lotzinskii – an outstanding Ukrainian scientist-legist*, *Vybory ta demokratiya*, 3, (13), pp. 55–59. 9. Butenko V. I., Lapchynska N. V. (1998) *Historical personalities: Mykhailo Lotzinskii in the national liberation movement at the beginning of the XX century and the revolution of 1918–1919 in the western part of Ukraine*, *Problemy istoriyi ta Metodolohiyi istorychnoyi nauky. Kharkivs'kyy istoriohrafichniy zbirnyk*, Kharkiv, 30, pp. 103–113. 10. *Ukrainian Liberal university in Prague during 1921–1926 (1927)*, Prague. 11. Lotzinskii M. (1923) *"The preservation of nationale minority in the international law"*, Prague, Vol 1, pp. 89–103. 12. Oliynyk M. (2011) *Public political and journalistic research of M. Lotzinskii: Abstract of thesis for the degree of the historical candidate in specialty 07.00.01. "The History of Ukraine"*, Lviv, 19 p.

МУЗЕЇ ХХІ СТОЛІТТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: НОВІ СМИСЛИ, ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Н. Б. Панас

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Панас Н. Б., 2016

Визначено сучасну парадигму розвитку музеїв як основних презентаторів історико-культурної спадщини, наведено провідні тенденції в середовищі європейських музеїв, окреслено основні проблеми щодо інтерпретації фондів музеїв. Велику увагу звернено на аналіз негативних тенденцій у розвитку культурного сектору. Розглянуто роль музею як ефективного інструменту для формування іміджу “відкритого суспільства”, його здатності до інтеграції громадськості до інтелектуального європейського і світового співтовариства.

Ключові слова: музей, культура, глобалізація, смисли, інтерпретація.

Modern museum environment intensively passes the process of transformation in the context of global geopolitical, economic, social and cultural changes. It is impossible to forget that exactly museums are for today that perform the duty of forming of historical memory of the Ukrainian people and identities, promotes self-actualization of nation.

Museum is now regarded not only as a storage center of cultural heritage and cultural values. Accordingly, the museum collections serve as an attractive resource for historical and cultural, social and economic environment. Traditional for museums educational activity changes its shape and scale, active recreational function of the museum is examined. The question of how the audience perceives the museum as a whole, as well as various types of displays and forms of cultural and educational activities that expectations of museums in society is actualizes. We can see changing the role of the museums in contemporary society, including in matters of education of patriotism, tolerance and overcoming cultural, ethnic fragmentation, as each of us can contribute to this area and had a positive effect on this interaction.

The purpose of this article is to define modern paradigm for the development of museums as main presenters of historical and cultural heritage, to review leading trends in European museums and to identify the main problems of museums collections interpretation. Great attention is paid to the analysis of negative tendencies in the development of cultural industry, dictated by the imperatives of market relations – the imposition of consumer’s culture on exhibits presentation, the necessary of adaptation the collection and its interpretation in accordance with the “primitive tastes” of the visitors. The role of the museum as an effective tool for formation openness of the society, its ability to integrate public to intellectual European and world community is also reviewed. Main results obtained through usage of intermediate and empirical levels of knowledge by application methods of observation, analysis, comparison, modeling of researched sources and simulation processed sources. This set of methods ensured the validity of results.

Key words: museum, culture, globalization, meanings, interpretation.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. проходить під знаком глобалізації – становлення світу як єдності у всіх його аспектах та вимірах. Глобалізаційні процеси охоплюють усі сфери людського життя. Особливо такі процеси інтенсифікували розвиток сучасних технологій в інформаційній сфері.

Досліджуючи цю нову парадигму суспільного розвитку, дослідники зазначають, що масштабні зміни відображаються як на побутовому рівні, де відбувається споживання матеріальних та культурних благ, так і на продукувальному – на рівні виробництва, культуротворчості, участі у соціальних та політичних інститутах [2, с. 34].

За таких умов надзвичайно зростає роль культурного складника. За свідченнями О. Бойко,

“власне культура стала розглядатися фактично як ресурс та інструмент для досягнення зовнішніх по відношенню до неї соціально-економічних цілей, культура стає стратегічним пріоритетом сучасної економіки, а сфера дозвілля, дозвіллева діяльність перетворюється в один з показників розвитку суспільства” [1, с. 14].

Економісти, що працюють у сфері збереження культурної та історичної спадщини, відзначають, що культурна спадщина щораз більше стимулює творчий та науковий розвиток суспільства та становлять джерела цінностей, для яких культурний продукт означає економічний розвиток [9, с. 3].

Варто зауважити, що глобалізація, яка як об’єктивно зумовлений процес зростання загальної

взаємозалежності країн в умовах розширення обріїв сучасного світу впливає на культурно-освітні процеси не завжди рівнозначна поняттям уніфікації чи гомогенізації цих процесів. Хоча ймовірність такого ризику насправді висока. Розуміння глобалізації як різноманіття, а не гомогенності є важливим лучем до тлумачення інтеграційних процесів у сучасному світі.

Результати дослідження. Останніми роками вивчення питання феномену музею та його місця у ХХІ ст. інтенсифікувалося. Щоправда, значно швидше, ніж в Україні, цю тему почали вивчати на Заході та в США [11, с. 5], [12, с. 14]. В Україні ж такі дослідження лише тепер починають набувати більшого суспільного резонансу. Проте навіть за умови зростання інтересу до діяльності музеїв, дослідження сучасних українських науковців обмежуються, здебільшого, тематикою соціокультурного значення “храмів муз” та аналізом проблем, що заважає рухатися українським музеям у ногу з часом. Практично мало публікацій, присвячених пошуку оптимальних шляхів популяризації музеїв у суспільстві ХХІ ст. Недостатньо повно висвітлюються і питання наявних тенденцій у сфері функціонування культурно-історичної спадщини. Тому, вважаємо, це дослідження є цілком на часі, а його актуальність не викликає сумнівів.

Ставлення до пам’яток історії та культури є показником рівня розвитку держави та духовної зрілості її громадян. Цілеспрямована діяльність держави з охорони пам’яток для передачі культурних цінностей майбутнім поколінням та їхнього ефективного використання в суспільному житті сприяє самоідентифікації нації, уособлює її самобутність і має соціально-значущу функцію підтримки стабільності та сталого суспільного розвитку. Зараз Україна є однією із провідних країн Європи за кількістю об’єктів історико-культурної спадщини. Тільки за офіційними даними у фондах українських музеїв зберігається більш ніж 12 млн пам’яток історії [4]. За даними громадських експертів нині діє близько 5 тис. музеїв (у Польщі – 1075, Австрії – 1600, Великобританії – 1811, Канаді – 2500).

В українському соціумі зараз чітко окреслюється нова культура (дещо зі запізненням порівняно зі США та Європою). Р. В. Ткаченко зазначає, що “на зміну масовій культурі приходить культура споживання, а на зміну інформаційному суспільству – суспільство масового престижного споживання. Швидко змінюється система цінностей, зразки поведінки, інтереси” [6, с. 161].

Відтак наявна економічна система міцно пов’язана з культурою споживання, де конкуренція виробників зумовлює конкуренцію споживачів.

У цьому сенсі й впливають нові умови до соціокультурних інституцій та їх взаємодії з таким мінливим культурним середовищем.

Музей як сучасна соціокультурна інституція змушений підлаштовуватися під нові виклики часу, аналізувати як трансформується розуміння музейного середовища в суспільстві, адекватно реагувати на ці зміни.

Останнім часом простежується тенденція, особливо яскраво це можемо побачити на прикладі іноземних музейних інституцій, коли відвідувачі розглядають музейне середовище не лише як місце, де вони можуть детальніше познайомитися з окремими предметами виставки, а як місце розваг та відпочинку. Нові реалії часу показують і зміну парадигми поведінки відвідувачів у музеї, прийняту в ХХ ст. Ця інституція відкриває для себе нові горизонти у світі масової культури [6, с. 161].

Культурна політика передових країн змінила свої пріоритети – здійснюється пошук нового змісту та іміджу музеїв з метою догодити смаку відвідувачів. Але такі трансформації, зазначають дослідники, викликають і негативні явища – щоразу частіше вибір робиться на шкоду освітній та науково-дослідній роботі. Дедалі частішими стають випадки, коли “музеї не надають особливого значення хронологічній та стилістичній послідовності експонатів, важливішими стають нові смисли, що виявляються у глядача при сприйнятті артефактів. Дивувати й захоплювати – ось головна мета сучасного музею” [6, с. 162]. Ще одна тенденція – така загальновизнана функція музею як освітня й виховна, поступово відходить у минуле, тоді як функція організації вільного часу стає все більш запотребованою. Акцентуація робиться на подачі матеріалу інтерактивно через гру й розваги; такі нововведення з ентузіазмом були сприйняті громадськістю, що спонукало музеї піти на компроміс: надати свій простір і артефакти історії для індустрії розваг у надії залучити публіку.

Сучасний музей за останні роки пройшов складну трансформацію від скарбниці до парку освітніх розваг. Він допомагає поширювати знання і через емоційні та інтелектуальні переживання засвоювати їх кожному відвідувачу, формуючи критичне ставлення до минулого [3, с. 16]. “Музейні колекції – важливий модернізаційний ресурс, годі й уявити собі сучасне місто без музею”, – стверджує Ганс Мартін Хінц [14].

Більшість провідних країн проаналізували потенційні економічні можливості та надходження, які можна отримати за допомогою популяризації та реклами культурно-історичної спадщини [8, с. 168]. Спостерігаються величезні державні й приватні інвестиції в культурне середовище, від якого музеї

мають велику користь [13]. Створюються компанії, що займаються іміджем та креативною інтерпретацією окремих музеїв у суспільстві. Вони інноваційно підходять до ключових проблем у цій сфері, пропонують дуже неочікувані вирішення для того, щоб відвідувачі по-новому подивилися на місце цих соціокультурних інституцій у нашому житті.

Надзвичайно цікавий, багатий практичний та експериментальний досвід у цій сфері має англійська компанія “Event Communications”, яка в останні роки зробила кілька яскравих музейних проєктів [10]. І зараз вони розробляють зміст майбутнього музею – від складу експозиції до всього, що довкола, аж до стосунків з публікою. Варто зазначити, що представники компанії неочікувано відходять від стереотипів – вони значно менше звертають увагу на політику у сфері охорони культурної та історичної спадщини, експозиції, фонди, навіть будівлі. Насамперед акцентується увага на відвідувачах. Тенденція, що музей має цікавитися не тільки колекціями, але й відвідувачами, тепер яскраво виражена в країнах ЄС.

Варто детальніше розглянути методи роботи цієї компанії з публікою. Компанія проводить тренінги з працівниками європейських музеїв, на яких намагаються змоделювати портрети відвідувачів. Цих відвідувачів визначають в одну зі семи груп. Довго проговорюється, що їх привело в музей і що вони очікують. Після цього починається аналіз цих очікувань – якою мовою говорити з тими чи іншими категоріями відвідувачів. Бо люди сприймають інформацію і вчаться по-різному. Тому та сама тема має розкриватися багатогранно протягом усієї експозиції.

Подібні методи практикує топ-менеджер Британського музею М. Ксеркс. Ця установа співпрацює з приватною соціологічною компанією, яка допомагає музею “просувати себе” на ринку культурних пам’яток. Варто зазначити, що маркетологи цього музею дуже фахово підходять до роботи з аудиторією – вони, як і Івент Ком’юнікейшнз розподіляють публіку на типи: “школа”, “сім’я”, “поціновувачі мистецтва”, “експерти”, “саморозвиток”, “ті, що прийшли у цей музей вперше”, “ті, хто був тут багато разів”. М. Ксеркс наголошує: “це варто робити, бо інакше працюватимемо для середнього відвідувача, якого насправді не існує” [7]. Кожен тип також ділиться на підтипи. Також визначається мотивація. Щоб визначити ці категорії, їхні соціологи просять, відвідувачів залишили свої відгуки, де своїми словами ті повинні пояснити, чому прийшли. Паралельно аналізують, як гості заходять до музею, як вони поведуться всередині, які засоби передачі інформації були найпривабливішими.

Значно розширилися й популяризаторські можливості для просування музейного продукту.

Дедалі більше ці установи розповсюджують інформацію про свою роботу за допомогою організації та проведення таких заходів:

- пряма та опосередкована реклама — через розміщення рекламних блоків у засобах масової інформації, друкованих та туристичних виданнях;
- дні відкритих дверей – з нагоди дня музею, дня міста, певного свята чи урочистої дати, з нагоди відкриття нової експозиції;
- акції для певних цільових груп (дітей, студентів, пенсіонерів, інвалідів);
- презентації музею на туристичних та культурних виставках;
- створення інтернет-сторінки музею;
- розміщення інформації в каталогах, що присвячених місту, території;
- вказівники на вулицях, що показують напрямок до музею;
- прес-конференції під час відкриття нових експозицій;
- тематичні конференції з проблематики культурно-історичної спадщини;
- дні культури та історії (регіону, міста, села);
- пряма поштова та електронна розсилка новин музею за адресами туристичних фірм, готелів, ЗМІ, центрів туристичної інформації, постійних відвідувачів музею, записаних у книзі відгуків та в базі даних відвідувачів;
- власні рекламно-інформаційні матеріали, відеоролики та компакт-диски.

Деякі львівських музеїв також почали застосовувати такий метод промоції як проведення суспільно-резонансних презентацій.

Варто звернути увагу на ще один цікавий аспект – в умовах інформаційної всюдоступності багато українських інституцій мають певні застереження щодо розміщення своїх колекцій в Інтернеті. Хоча поки що немає жодних доказів того, що розміщення музейних колекцій в Інтернеті спричинить падіння відвідуваності. Експерти переконують: не бійтеся розміщувати колекції в мережі. До того ж віртуальні об’єкти можуть розповісти набагато більше про об’єкт, ніж реальний об’єкт, який знаходиться у ящику, хай навіть і добре освітленому. Реальний і цифровий експонат – це різні речі. І ті музей, які йдуть на цей ризик, отримують користь сторицею.

Можемо впевнено зробити висновок, що впродовж останнього часу парадигма діяльності музеїв набула нових форм та відбулася зміна інтерпретації колекцій відповідно до потреб часу та бажань відвідувачів. Змінюється світ, і питання, які ми задаємо минулому, щоразу інші. У таких умовах музей змушений бути творчим, інноваційним,

яскраво і несподівано мислячим інститутом. Тепер кожному новому поколінню ми маємо пояснювати культурну спадщину по-іншому. Тому що “світ змінюється – і питання, які ми задаємо минулому, щоразу інші” [5].

У добу інформаційного “буму” актуалізувалося бажання музеїв утримати “планку” суспільної зацікавленості, актуальності й популярності установи серед відвідувачів. Їхня діяльність набула нових смислів, експозиції потребують нових актуальних інтерпретацій. Водночас відкритою залишається проблема перетворення музеїв на центри дозвілля, де культура сприймається винятково в споживацькому ключі. Не можна забувати, що саме музеї сьогодні є одним із головних соціальних інститутів, які виконують функцію формування історичної пам’яті українського народу та сприяють ідентичності та самоактуалізації нації.

1. Бойко О. Диференціація дозвілєвої поведінки в глобальному світі / О. Бойко // *Філософія. Культура. Життя* : Міжвузівський зб. наук. праць / Дніпропетровськ, 2010. – Вип. 34. – С. 14–21. 2. Бровко М. М. Культурна значимість дозвілля в глобалізованому світі / М. М. Бровко // *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва* / Київ, 2013. – Вип. 2. – С. 34–38. 3. Руденко С. Б. Музейна пам’ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей : автореф. дис. ... канд. культурології: спец. 26.00.01 “Теорія та історія культури” [Текст] / С. Б. Руденко. – К., 2011. – 16 с. 4. Панченко А. В. Музей – центр збереження і презентації історико-культурної спадщини краю [Електронний ресурс] // 17 Сумцовські читання: Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму. – Харків, 2011. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2011/article.html?n=47>. 5. Сучасні тенденції в європейських музеях. Лекція Михайла Гнедовського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/12/25/105482/>. 6. Ткаченко Р. В. Проблеми комунікації в сучасному музейному середовищі / Р. В. Ткаченко // *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. – Київ, 2012. – Вип. 3. – С. 160–163. 7. Чому і хто ходить у музей? Лекція топ-менеджера Британського музею [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/02/25/112732/>. 8. Alessandro Senesi. Doceń dziedzictwo! Dziedzictwo europejskie i rozwój gospodarczy / A. Senesi // *Ochrona zabytkow. Czasopism*. – Warszawa, 2011. – Nr. 3–4. – S. 168–171. 9. Christopher Young. Dziedzictwo w dobie kryzysu finansowego – luksus czy konieczność? / C. Young // *Ochrona zabytkow. Czasopism*. – Warszawa, 2012. – Nr. 3–4. – S. 171–175.

10. Event Communcations. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eventcomm.com/about>. 11. Interpreting globality // Ed. By Robertson R. *World realities and international studies*. – Glenside (Pa)/ Pennsylvania Univ. Press, 1983. – 312 p. 12. Robertson R. *Globalization: Social Theory and Global Culture*/ R. Robertson. – London, Thousand Oaks (Ca.): Sage publikations, 1992. – 428 p. 13. Terje Nypan. *Ekonomiczny potencjal dziedzictwa – nie tylko turystyka*/N. Terje// *Ochrona zabytkow. Czasopism*. – Warszawa, 2012. – Nr. 3–4. – S. 175–177. 14. Ганс Мартін Хінц: “Музей – це інструмент примирення суспільства” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/03/20/117961/>.

References

1. Boyko O. (2010), *Differentiation leisure behavior in a global world*, *Filosofija. Kultura. Žyttia: Mižvuzivský zb. nauk. prac*, 34, pp. 14–21. 2. Brovko M. M. (2013), *Cultural importance of leisure in a globalized world*, *Visnyk Deržavnoj akademiji kerivnych kadriv kultury i mystectva*, 2, pp. 34–38. 3. Rudenko S. B. (2011), *The museum monument: sociocultural nature and place in the historical and cultural values: Author. Dis. on competition sciences. degree of candidate of cultural science: special. 26.00.01, “Teorija ta istorija kultury”*, Kyiv, 16 p. 4. Panchenko A. V. (2011), *Museum – center for the preservation and presentation of historical and cultural heritage of the land* [electronic resource], 17 Sumcovski čytannia: *Komunikacijnyj pidchid u muzejnij spravi jak vidpovid' na potreby sociumu*, available at: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2011/article.html?n=47>. 5. *Current trends in European museums. Lecture Mikhail Gnyedovskiy*, available at: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/12/25/105482/>. 6. Tkachenko R. V. (2012), *Problems of communication in the modern museum environment*, *Visnyk Deržavnoj akademiji kerivnych kadriv kultury i mystectva*, 3, pp. 160–163. 7. *Why and who are in a museum? Lecture top manager of the British Museum*, available at: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/02/25/112732/>. 8. Alessandro Senesi (2011), *Appreciate heritage! European heritage and economic development*, *Ochrona zabytkuv. Chasopizm*, No. 3–4, pp. 168–171. 9. Christopher Young (2012), *Heritage in an era of financial crisis – luxury or necessity?*, *Ochrona zabytkuv. Chasopizm*, No. 3–4, pp. 171–175. 10. *Event Communcations*, available at: <http://www.eventcomm.com/about> Robertson R. (1992). 11. *Interpreting globality*, Glenside (Pa), Pennsylvania, 312 p. 12. Robertson R. (1992) *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Thousand Oaks (Ca.): Sage publikations, London, 428 p. 13. Terje Nypan, (2012), *The economic potential of heritage – not only tourism*, *Ochrona zabytkuv. Chasopizm*, No.3-4, pp. 175–177. 14. Hans Martin Hints “*Museum – a tool for reconciliation of society*”, available at: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/03/20/117961/>

БРИТАНСЬКІ ІЛЮСТРОВАНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ: ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ

Л. Ю. Питльована

Український католицький університет

© Питльована Л. Ю., 2016

Досліджено історію британських ілюстрованих періодичних видань наприкінці XIX – на початку XX ст. Проаналізовано особливості пропозиції ілюстрованих газет і журналів на ринку преси, здійснено їхню типологію за жанровими особливостями та цільовою аудиторією. Значну увагу звернено на фактори, які сприяли збільшенню асортименту ілюстрованих видань: технічні та технологічні можливості поліграфії, розвиток газетярської справи, збільшення читачьких кіл, розвиток образотворчого мистецтва та художньої культури тощо.

Ключові слова: Велика Британія, ілюстрація, преса, читачі.

The research paper analyzes the history of British illustrated periodicals of the late XIX – early XX century. Illustrated periodicals and newspapers both demand and supply features in the mass media market is explored. The proposed typology for illustrated print media is made according to the genre specifics and target audience of readers. The research paper attaches considerable importance to the factors responsible for the increasing of the assortment of illustrated print media and making them more available and accessible, such as constant improving of printing process and technique, the development of newspaper industry, expanding readership to the lower strata of society, the development of fine arts and visual culture etc.

The development of the British illustrative publications took place within a context of quantitative increase and a qualitative improvement of the newspapers and magazines. The success of the press and publishing was closely dependent on the economic, political and social development of the United Kingdom. Since the mid-nineteenth century, the audience for periodicals in Great Britain has been greatly enlarged by including the representatives of the middle and lower classes. The increase in Britain's population, the spread of elementary education, shortening of the weekly working hours have created favourable conditions for people to spend their leisure time for reading books and newspapers. The lowering of prices was accompanied by system of wide distribution thus has fostered the popularization of mass-circulation periodicals and newspapers.

In the last third of the nineteenth century it was technically feasible to print good-quality images. However, the news media had often preferred to print timely information rather than illustrative materials. Among illustrated periodicals, better-educated reading public have preferred to the literary and art journals. Their illustrations reflected all the trends of the fine arts of this time. On the other hand, a large number of illustrated newspapers and magazines suited tastes and preferences of less-educated and more unpretentious audience, and have mainly been illustrated in traditional style. At the same time, such printed publication as "Punch" or "The Illustrated London News" has been a sort of a standard of quality among illustrated periodicals and were in great demand in a large segment of readers.

Keywords: United Kingdom, history, illustrated periodicals, readers.

Постановка проблеми. Упродовж другої половини XIX – початку XX століття видавнича справа у Великій Британії була найпередовішою в Європі і диктувала високі стандарти книжкового і періодичного друку. Нова якість преси стосувалася технічного рівня, асортименту, масовості, конкурентної ціни, культури художнього оформлення. Численні ілюстровані періодичні видання цього періоду заклали традиції національної ілюстрації.

Сюжетні малюнки, карикатури та інші види рисункової графіки ставали невід'ємною частиною масової преси і часто виконували не лише ілюстративну, а й агітаційну, пропагандистську, рекламну, розважальну функції. Починаючи з початку XX ст., частка візуального контенту у друкованих

засобах масової інформації постійно збільшувалася. Дослідження особливостей невербального наповнення періодичних видань є цікавим у контексті вивчення історії преси, візуальної культури, історії читання, історії уявлень тощо.

Результати дослідження. У сучасній історіографії достатньо праць, які присвячені історії британської преси, однак лише незначна кількість їх звертає окрему увагу на особливості ілюстрованих періодичних видань [5; 7; 8; 9; 15; 20].

Метою цієї статті є дослідити особливості попиту і пропозиції ілюстрованих періодичних видань у контексті основних тенденцій розвитку британської преси та мистецтва ілюстрації, соціально-економічного та культурного розвитку та

культури споживання британського суспільства кінця XIX – початку XX століття.

У цей час нові технологічні можливості вивели поліграфічну промисловість Британії на нові рубежі, забезпечивши можливості масового друку: майже повна механізація, фотонабір, офсетний друк тощо. Відбувався процес поглиблення розподілу праці у друкарській справі. Друк, видавництво і продаж книги або газети однією компанією ставав, радше, винятком [13, р. 273].

Поява великої кількості ілюстрованих видань була пов'язана з новими технологіями відтворення зображення і покращення кольорової літографії. Починаючи з 1880-х років, фотомеханічна репродукція, особливо, після винайдення процесу напівтонування, дала змогу прямо відтворювати малюнки художників, без власної інтерпретації граверів по дереву [12].

Особливістю системи організації преси у Британії кінця XIX ст. були чітко формалізовані взаємини з владою і водночас високий ступінь свободи засобів масової інформації. Низка нормативно-правових актів XIX ст. полегшували можливості публікації матеріалів та друку книг, газет та журналів, а найбільш недолугі закони попереднього часу були скасовані. Зокрема, “Акт лорда Кемпбелла” 1843 р. під загрозою дворічного ув'язнення забороняв публікацію завідомо неправдивих даних; під загрозою трирічного ув'язнення – шантаж у пресі; під загрозою однорічного ув'язнення – неправдивих даних, без впевненості у їх неправдивості.

Закон 1869 р., поза іншим, скасовував систему застав для періодичних видань. Акт 1881 р. заснував загальнодоступне центральне бюро довідок, у якому реєструвалися всі газети з точною вказівкою їх редакторів, видавців та інших відповідальних осіб.

1853 р. було скасовано штемпельний збір, встановлений ще 1712 р. на кожний друкований лист, що здорожувало кожен примірник газети настільки, що робочий люд не міг собі дозволити купувати її. Також було ліквідовано податок на оголошення у пресі, а 1861 р. – на папір [7].

До початку Першої світової війни британська преса стала широкодоступною, що, на думку дослідників, було одним із найважливіших чинників її масовості [11, р. 81]. Дешева, наочна і переважно сенсаційна за тональністю (у межах тогочасних стандартів), з професійними і часто не в міру громіздкими у розмірах редакціями, преса мала три головні мети: розважати читача, повідомляти йому новини та, найголовніше, приносити прибуток своїм власникам [20, р. 4].

Типологічно газети поділялися за форматом виходу на щоденні, ранішні, вечірні та недільні. За

цільовою аудиторією вони призначалися як для широкого загалу, так і для окремих категорій населення: жінок, дітей тощо.

Преса чітко ділилася на якісну і масову (табл. 1) (розраховану на широкі верстви населення і доступну їм за ціною). Планку якості задавала “The Times” (виходила з 1785 р.), до цієї ж категорії можна було зарахувати щоденні “The Daily Telegraph” (з 1855 р.), “The Guardian” (з 1821 р.), “Financial Times” (з 1888 р.), недільні “The Sunday Times” (з 1822 р.) та “The Observer” (з 1791 р.). Великі газети традиційно тяжіли до однієї з двох основних політичної партій – консервативної або ліберальної.

Масова преса публікувала набагато менше аналітичних матеріалів. Йдеться про такі видання, як “The Mirror” (з 1903 р.), “Daily Express” (з 1900 р.), “Daily Mail” (з 1896 р.), недільні “News of the World” (з 1843 р.) та “People” (з 1881 р.).

Регіональні новини Британії висвітлювала розгалужена мережа провінційних видань. Міжнародні питання їх цікавили мало, тому ця тематика була віддана на відкуп інформаційним агентствам, перш за все The Reuters agency, яке організував 1851 р. журналіст П. Дж. Ройтер. Застосування телеграфу також забезпечило безпрецедентну швидкість поширення новин [2, с. 58–60].

Більшість друкованих видань кінця XIX ст. все ще продовжували орієнтуватися на освічену меншість, однак необхідність залучення якомога більшої кількості читачів почала усвідомлюватися видавцями. Запорукою цього було розміщення на передніх шпальтах газет інформації, яка була б цікава широкому загалу. Старі видання, які продовжували дотримуватися традицій “персональної” журналістики і сторінки яких рясніли політичними заголовками, стабільно втрачали привабливість в очах читаючої публіки [9].

Читацькі кола зростали паралельно зі збільшенням кількості населення Британії загалом: з 1800 до 1850 р. воно подвоїлась (від 10 до 20 млн ос.), а на 1913 р. становило 41 млн 440 ос. (приріст – 382 %) [6, с. 192]. Становлення масового читача також залежало від особливостей класової структури суспільства, географічного та професійного розподілу населення, освітніх можливостей і навіть від житлових умов [11, р. 81].

1850 р. у Великій Британії 55 % жінок і близько 70 % чоловіків вміли читати, початкова освіта з 1880-х рр. стала обов'язковою і безкоштовною. Нормою став 9-годинний робочий день, що створювало нішу вільного часу, який можна було присвятити читанню.

Ці зміни збільшили читацьку аудиторію на 3 млн осіб з нижчих соціальних верств, смаки і

вподобання яких часто не відрізнялися великою вибагливістю. На думку освічених сучасників, ці новоявлені читачі навряд чи могли відрізнити хорошу книгу від поганої. Вони найохочіше читали щотижневі однопенсові ілюстровані журнали, які містили багато оповідань і частин сенсаційних історій з продовженням, анекдоти, листи читачів, ігри і рецепти. Публікація у дешевих періодичних виданнях романів із продовженням відкрила нові можливості як для видавців і авторів, так і для читачів.

У жінок найбільшою популярністю користувалися кухарські книги, дешеві романи і ілюстровані журнали. Останні насамперед висвітлювали питання моди, але поступово їхня тематика розширювалася, почала торкатися світських і європейських новин, театального життя, а потім і політики та проблем прав жінок [3, с. 399–412].

Масовому читанню сприяла дешевизна друкованих видань. Так, на початку ХІХ ст. за перше видання роману, який зазвичай виходив у трьох томах, треба було заплатити 15–18 шилінгів. Середня ж тижнева зарплата кваліфікованого будівельника становила 21 шилінг на тиждень, друкаря – 27, шкільного вчителя – 17, тож придбання книги для більшості населення було недопустимою розкішшю. Другі та подальші видання можна було придбати дешевше, але чекати на них доводилось десять років і більше.

Наприкінці ХІХ ст. тритомні видання повсюдно змінилися однотомними, стандартизованого вигляду, за середньою ціною 6 шилінгів. Друге видання за 2 шилінги і 6 пенсів з'являлося вже через кілька місяців, а через кілька років – остаточно здешевлений варіант у тонкій обкладинці за 6 пенсів [13, р. 291–292].

Ті самі тенденції спостерігалися і на ринку преси. У 1803 р. “Таймс” виходила накладом менше ніж 2 тис. примірників ціною 6 пенсів за номер. Це було кілька сторінок текстів, без ілюстрацій, перша смуга була присвячена виключно рекламі. Уже у 80-х рр. ХІХ ст. вечірня “Pall Mall Gazette” містила гарячі новини на першій сторінці, виразні заголовки і карикатури, і все це за 1 пенс. З 1896 р. почала виходити восьмисмугова “The Daily Mail”, яка коштувала лише 0,5 пенса. Напередодні Першої світової війни це була газета номер один у Британії зі щоденним тиражем більше ніж 1 млн примірників.

Популярними були не лише ілюстровані видання, а й різноманітна друкована малюнкова продукція. Ще на початку ХІХ ст. більшість власників і наймачів житла в Британії не могли похвалитися багатьма або бодай кількома картинами, які прикрашали б їхнє житло. Але технологія друку

ілюстрацій з середини століття спростилася і здешевіла. Вже 1890 р. читачі за бажання могли обклеїти стіни великою кількістю дешевих, високоякісних картинок, плакатів, листівок без жодного ризику для своєї кишені [13, р. 292].

Масовості сприяли й особливості розповсюдження преси у Британії. Лівова частка накладів поширювалися через агентів, які утримували газетні крамнички (“stationary”). Туди газети завозилися з експедиційних контор видавництв, а звідти – за районами розносилися безпосередньо покупцям. Замовити у них як і припинити отримання газет, журналів і книг можна було у будь-який день. Покупцям друкована продукція постачалася за роздрібними цінами. Передплачували газети лише аристократи з віддалених від міст регіонів, а також закордонні читачі. Причому їм кожен номер коштував дорожче, оскільки доводилося оплачувати поштові витрати.

Продажу газет активно сприяла зовнішня візуальна реклама, зазвичай, плакати при вході до численних крамничок. З особливою безцеремонністю і настирністю пропонували себе півпенсові консервативно-джингоїстські “Daily Mail” та “Daily Express” і радикальна “Morning Leader”. Солідніші однопенсові ліберальні “Daily News” і “Daily Chronicle”, консервативні “Morning Post” і “Standard”, незалежні “Daily Telegraph” й ілюстрована “Daily Graphic” рекламували себе менш надокучливо. Плакатами було також обвішане лондонське метро. Розраховувати на те, що “Times”, яку читали представники вищої родовой, грошової та літературної аристократії, купуватиметься поза межами центральних округів Лондона не доводилося. Тому її афіші вивішувалися лише на залізничних вокзалах і у великих магазинах. Усі вищезгадані видання виходили вранці. Ввечері з'являлися ліберальні “Westminster Gazette”, “Star”, “Echo” та консервативні “Globe”, “St. James Gazette”, “Pall-Mall Gazette”, “Evening Standard”, “Evening News”, “Sun”.

Тисячі вуличних газетних рознощиків (хлопчаків, жінок, безробітних) своїми вигуками спонукали купити газети тих, кого ще не переконала реклама.

Наприкінці ХІХ ст. щодня розходилося більше ніж 100 тис. примірників “Times”; “Daily Chronicle” – близько 150 тис.; “Daily Telegraph” – більше від чверті мільйона; приблизно у такій самій кількості продавалися “Standard” і “Morning Post”; наклад “Daily News” перевищував 300 тис. Напередодні англо-бурської війни “Daily Mail”, розпалюючи джингоїстські настрої, розходила у 600 тис. прим., а під час війни продажі подвоїлись. На початку ХХ ст. конкуренція схожої за духом “Daily Express”

знизила продажі “Daily Mail” до 700–800 тис. прим. Радикальна “Morning Leader” виходила у 300 тис. прим.

Сотнями тисяч продавалися політичні щотижневики “Lloyd Newspaper”, “Reynold’s Newspaper” і “Weekly Times and Echo”, “People”, “Weekly Despatch”, “Referee”, “Weekly Daily Telegraph” і “Weekly Daily News”.

Масовість забезпечували як високий ступінь концентрації поліграфічної промисловості, так і потужності друкарень. Аби восьмисторінкова газета могла продаватися по всій Британії у день свого виходу всього за пару пенсів, і щоби ціна на неї могла бути однаковою як у Лондоні, так і у найвіддаленіших кутках Шотландії, вона мусила друкуватися у сотнях тисяч примірників [8].

Особливою популярністю користувалися ілюстровані видання, зокрема, гумористичний “Punch” (з 1841 р.), “The Illustrated London News” (з 1842 р.), “The Illustrated Times Weekly Newspaper” (з 1855 р.), “The Pictorial Times” (з 1843 р.), “The Penny Illustrated Paper” (1861 р.). Окрему нішу займав тижневик “Vanity Fair” (з 1868 р.), який розміщував комікси з кольоровими літографічними малюнками і численні плітки. “The World. A Journal for Men and Women” (з 1874 р.) містив огляди сучасної історії, обіцяв відображати інтереси жінок, публікував критичні матеріали, написані “джентльменами і вченими” [9]. Щотижневик “Truth” (з 1877 р.) став відомим завдяки своїм журналістським розслідуванням. Читачі з середнього і вищого класу найбільше цікавилися журналами мистецького і літературного спрямування.

Більшість ілюстрованих видань 90-х роки XIX ст. були дуже недовговічними, але свідомими сприятливого моменту і готовими дивувати, шокувати і вражати читачів. Панівні стилі в образотворчому мистецтві та дизайні надихали художників, даючи їм широкий спектр нових художніх засобів і стилістичних атрибутів.

Британський письменник і видавець Х. Джексон (1874–1948) писав 1913 р., що суспільство відчувало, що живе у час інтелектуальних, соціальних і духовних змін, і речники доби – журналісти, публіцисти та проповідники найрізноманітніших ідей – не упускали можливості творити у дусі часу [16, р. 20]. Слова “fin de siècle” (“кінець століття”) були у всіх на устах, як і слово “новий”: нове мистецтво “art nouveau”, нова мораль, новий соціалізм, нова драма тощо. Можливо через вкорінений академізм шкіл і галерей, можливо тому, що робота ілюстратором була природним початком творчого шляху для молодого художника, цей новий дух часу найбільше проглядався в ілюстраціях, декораціях, плакатах, приватних видавництвах (печатнях) (private press)

(які випускали книги, радше, в художніх або ремісничих цілях, ніж заради комерційного прибутку) [15, р. 158].

90-ті роки XIX ст. були епохою розквіту декадансу, початку модерну і символізму. У Британії це десятиліття було пов’язано з іменами художника, ілюстратора Обрі Бердслі (Aubrey Vincent Beardsley) (1872–1898), карикатуриста Філіпа Мея (Phil May) (1864–1903), поета, художника, видавця Вільяма Морріса (William Morris) (1834–1896), художника, ілюстратора, друкаря Чарльза Рікеттса (Charles Ricketts) (1866–1931), художника, ілюстратора Бернарда Партріджа (Bernard Partridge) (1861–1945), ілюстратора, карикатуриста Лінлі Сембурна (Linley Sambourne) (1844–1910), художника і карикатуриста Леонарда Рейвен-Хілла (L. Raven-Hill) (1867–1942), художника, ілюстратора Сідні Сайма (S. H. Sime) (1867–1941), ін. [15, р. 158].

Художні журнали кінця XIX ст. сповідували естетизм Руху мистецтв і ремесел (Arts and Crafts movement). Напрямок виник як реакція на погіршення зовнішнього вигляду і якості товарів через масове виробництво епохи індустріалізації. Його адепти надавали перевагу предметам ручного виробництва і вважали, що масове виробництво – прямий шлях до деградації як автора-творця, так і споживача-покупця. Їхні твори відрізнялися гармонічним поєднанням простоти, лаконічності, функціональності і декору. Ідейним натхненником руху був корифей неоготики Огастес П’юджин (Augustus Pugin) (1812–1852). Він висловив ідею про зв’язок між занепадом естетичних стандартів через застосування машинного виробництва і моральним станом нації і вірив, що суспільство можна реформувати засобом дизайну [с. 23].

Послідовник ідей О. П’юджина Вільям Морріс, сповідуючи соціалістичні ідеї, бачив ідеалом майбутнього вільну творчу людину, яка може працею своїх рук змінити світ на краще. У своєму утопічному романі “Вісті нізвідки або Епоха спокою” (“News from Nowhere (or An Epoch of Rest)”) (1890) [18] він опустив мистецтво з небес на землю, а працю людську підняв до мистецтва. Для нього будь-який предмет, у який вкладено творчий імпульс розкріпаченої особистості був витвором мистецтва [4, с. 29].

Приватні печатні зламую XIX–XX ст. використовували традиційні способи друку (друкарський верстат, папір ручного лиття, традиційно виготовлені чорнила, спеціально намальовані шрифти, ручні палітурки), роблячи акцент на книзі як творі мистецтва. Виготовлені у такий спосіб книги були предметами розкоші, що дещо суперечило соціальним переконанням їхніх творців [15, р. 158].

Видатному книжковому графіку Волтеру Крейну (Walter Crane) (1845–1915) вдалося уникнути цього: разом із видавцем Едмундом Евансом (Edmund Evans) (1826–1905) він на дешевому папері друкував недорогі серійні книги для дітей і дорослих, але які відрізнялися вишуканим художнім оформленням.

Пов'язаний з декадансом Естетичний рух (Aestheticism, Aesthetic movement) підкреслював вищість естетичної складової мистецтва над етичною і соціальною.

Вищезгадані рухи мали чималий вплив на художній стиль образотворчого мистецтва, книгодрукування та періодичної поліграфії Західної, Центральної, Північної Європи та США, а також були провісниками стилю модерн, який вже після Першої світової війни став панівним у європейській культурі.

Зразком періодичного видання у стилі естетизму і модерну можна вважати журнал “Жовта книга” (“The Yellow Book”) (1894–1897), який випускався О. Бердслі (у оригінальній назві – іронічна паралель з “Блакитною книгою” засідань британського парламенту і з французькими дешевими романами із жовтими обкладинками і перспектива успадкувати їх скандальну славу) [10]. Ключовою ідеєю було те, що малюнки не були ілюстративним матеріалом до текстів видання, а окремим твором мистецтва. У січні 1894 р. художній редактор видання О. Бердслі писав у листі до художника Роберта Росса, що кожен номер планованого журналу нової літератури і мистецтва міститиме оповідання або дискурсивні нариси (discursive essay), а також “незалежні” (від тексту) малюнки тих художників, які не приймалися у звичайних виданнях через те, що їх теми були неактуальними або трохи ризикованими [17, Aubrey Beardsley to Robert Ross. Circa 3 January 1894, p. 61].

Від інших подібних видань, наприклад, літературно-політичного “The Quarterly Review” (1809–1967) або культурно-інтелектуального “The Edinburgh Review” (1802–1929), “Жовту книгу” відрізняла і зовнішня форма. Журнал видавався саме книгою, у тканій палітурці, а не м'якій обкладинці. Він виходив щоквартально, обсягом у 250 сторінок, на прекрасному папері, з широкими полями, окремою титульною сторінкою перед кожним новим текстом і чистою сторінкою перед кожним малюнком, який додатково вкривався тонкою напівпрозорою калькою. Така якість дуже здорожувала ціну: за номер “Жовтої книги” треба було заплатити 5 шилінгів, тоді як багато романів можна було купити за 3 шилінга і 6 пенсів, а більшість щотижневих літературних видань – за 1 шилінг. Ціна гарантувала певний рівень –

набагато вищий від середнього – і позиціонувала “Жовту книгу” як щось особливе, ексклюзивне [10].

Новаторство О. Бердслі як ілюстратора не завжди гладко сприймала як британська читаюча публіка, так і професійні критики та інші видання. Особливо діставалося йому від журналу “Punch”, під карикатури якого Бердслі часто стилізував свої ранні роботи. “Punch” висміював повальну тенденцію всюди шукати новизни і прикріплювати епітет “новий” до будь-якого виду людської діяльності. Журнал називав це “новою новизною” і припускав, що відомий афоризм “Nothing new under the sun” незабаром звучатиме як “Nothing old under the sun”. Літературні та мистецькі журнали регулярно публікували пародії на літературний та художній зміст “Жовтої книги”. Інколи це робилося зі згоди її редакторів, оскільки зайвий раз привертало увагу до видання і робило йому рекламу [10].

Найяскравішою карикатурою на твори О. Бердслі у “Панчі” можна вважати “Британію а ля Бердслі” (“Britannia à la Beardsley”) Едварда Теннісона Ріда (Edward Tennyson Reed) (1860–1933) [19]. Художник “Панча” з 1890 р. він і сам був далеким від академічного стилю. Популярність Е. Т. Рід здобув завдяки розпочатій 1893 р. серії карикатур “Доісторичне сімейство” (“Prehistoric peers”) з життя печерних людей і динозаврів, сюжет яких потім неодноразово використовувався у популярній культурі.

Попри популярність модерну більшість художників-ілюстраторів періодичних видань продовжували працювати у звичному стилі. Малюнки ілюстрованих щотижневиків “The Sketch” (1893–1959), які спеціалізувалися на висвітлюванні життя осіб королівської крові та британської аристократії, та “Pick-Me-Up!” (1888–1909) були суто ілюстративними, розважальними. Низка однопенсових або півпенсових видань поклали початок сучасним коміксам. “The Boy’s Own Paper” (1879–1967), “Ally Sloper’s Half Holiday” (1884–1977), “Comic Cuts” (1890–1953), “Illustrated Chips” (1890–1953) висвітлювали поточні події у гумористичному ключі, містили ілюстрації до вміщених оповідань [14].

На зламі ХІХ–ХХ ст. у виданні періодики спостерігалися дві протилежні тенденції: такі видання, як “The Illustrated London News”, “Pictorial Times” або щоденна газета “Graphic” постійно збільшували як кількість ілюстрацій, так і їхню якість; щоденні ж газети політичного спрямування часто відмовлялися від публікації зображень, оскільки це затягувало час виходу номера, і новини втрачали оперативність [5, с. 17–18].

Висновки. Тож можемо констатувати, що розвиток британських ілюстрованих видань відбувався на тлі кількісного зростання асортименту газет

і журналів. Успіхи видавничої справи тісно залежали від економічного, політичного та соціального розвитку Великої Британії. Починаючи зі середини XIX ст. читачка аудиторія розширилася за рахунок залучення до неї представників середніх і нижчих класів, збільшення доступності освіти, а також скорочення робочого тижня, що збільшувало час на дозвілля людей. Масовості преси сприяла як система її розповсюдження, так і цінова політика видавництва.

Технічні можливості поліграфії кінця XIX ст. уможливили друк якісних зображень. Однак новинні видання часто відмовлялися від ілюстративності на користь оперативності інформування. Серед ілюстрованих видань окремо можемо виділити журнали літературного та мистецького спрямування, які переважно користувалися попитом у високоосвічених читачів, а їхні ілюстрації відображали тогочасні тенденції розвитку художньої культури. Більша ж частина газет і журналів ілюструвалися, переважно, у традиційному стилі. А такі видання як "Punch" та "Illustrated London News" залишалися еталонними серед ілюстрованої періодики, і користувалися попитом у значної частки читачів.

1. Бхаскаран Л. Дизайн и время. Стили и направления в современном искусстве и архитектуре / Л. Бхаскаран ; пер. с англ. – М. : Арт-Родник, 2007. – 256 с.
2. Ворошилов В. В. Журналистика: Учебник / В. В. Ворошилов. – М. : КНОРУС, 2010. – 496 с.
3. История чтения в западном мире от Античности до наших дней / ред.-сост. Г. Кавалло, Р. Шартъе; пер. с франц. – М. : ФАИР, 2008. – 544 с.
4. Казарлицкий Ю. Утопия Уильяма Морриса / Ю. Казарлицкий // Моррис У. Вести ниоткуда, Или Эпоха спокойствия ; пер. с англ. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1962. – С. 5–30.
5. Коровкина Е. В. Иллюстрация в английской печати XVII–XIX веков: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.10. "Журналистика" / Е. В. Коровкина. – Москва, 2005. – 23 с.
6. Ливи Баччи М. Демографическая история Европы / М. Ливи Баччи; пер. с итал. – Санкт-Петербург: "Александрия", 2010. – 304 с.
7. Новомбергский Н. Освобождение печати во Франции, Германии, Англии и России / Н. Новомбергский // История печати: Антология: в 2 т. : учеб. пособие / Сост., предисл и коммент. Я. Н. Засурского, Е. Л. Вартаковой. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – Т. 2. – 493 с. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text2/31.htm>.
8. Сатурнин Д. Очерк периодической печати в Англии / Д. Сатурнин // История печати: Антология: в 2 т. : учеб. пособ. / Сост., предисл и коммент. Я. Н. Засурского, Е. Л. Вартаковой. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – Т.2. – 493 с. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text2/31.htm>.
9. Соколов В. С. Периодическая печать Великобритании / В. С. Соколов, С. М. Виноградова. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2000. – 112 с. – Режим доступа: <http://www.evartist.narod.ru/text16/070.htm>.
10. Стерджис М. Обри Бёрдслей / М. Стерджис ; пер. с англ. – М. : Азбука-Аттикус, 2014. – 432 с. – Режим доступа: <https://books.google.com.ua/>

[books?id=DZcbBQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.ua/books?id=DZcbBQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false). 11. Altick R. D. The English common reader: a social history of the mass reading public, 1800–1900 / R. D. Altick. – Columbus: Ohio State University Press, 1998. – 448 p.
12. Caricature and cartoon. – Режим доступа: <https://www.britannica.com/art/caricature-and-cartoon>.
13. A companion to the history of the book / ed. By Eliot S. and Rose J. – Malden, MA: Blackwell Pub., 2007. – 599 p.
14. History of Cartoons & Comics. – Режим доступа: <http://www.cartoonmuseum.org/explore/history-of-cartoons-comics>.
15. Houfe S. The Dictionary of British Book Illustrators and Caricaturist / S. Houfe. – Woodbridge, Suffolk : Antique Collectors' Club, 1996. – 367 p.
16. Jackson H. The Eighteen Nineties / H. Jackson. – London : Grant Richards LTD, 1923. – 304 p.
17. The letters of Aubrey Beardsley / ed. by Henry Maas, J. L. Duncan and W.G. Good. – Rutherford, Fairleigh Dickinson University Press, 1970. – 472 p.
18. Morris W. News from Nowhere (or An Epoch of Rest) / W. Morris. – Boston: Roberts Brothers, 1890. – 278 p.
19. Reed E. T. Britannia à la Beardsley / E. T. Reed // The Christmas Number of Punch and Punch's Almanack for 1895. // Punch. 1895. Vol. 108. London: Published at the office, 85, Fleet Street, 1895. – 312 p.
20. Wiener J. H. The Americanization of the British press, 1830–1914: speed in the age of transatlantic journalism / J. H. Wiener. – Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2011. – 253 p.

References

1. Bhaskaran L. (2007) Designs of the Times: Using Key Movements and Styles for Contemporary Design. Translated from English. Art-Rodnik, Moscow, 256 p.
2. Voroshilov V. V. (2010) Journalism: Textbook, KNORUS, Moscow, 496 p.
3. History of reading in the western world from Antiquity to the present day (2008). Ed. by. G. Kavallo, R. Chartier, Translated from French, "Publishing house FAIR", Moscow, 544 p.
4. Kagarlitskiy Y. (1962) William Morris Utopia in Morris W. News from Nowhere (or, An Epoch of Rest), Translated from English, State Publishing House of fiction literature, Moscow, pp. 5–30.
5. Korovkina E.V. (2005) Illustration in English press of XVII–XIX centuries: Abstract of Doctoral Thesis in Philology: spec. 10.01.10. "Journalism", Moscow, 23 p.
6. Livi Bacci M. (2010) The population of Europe: a history, Translated from Italian, "Alexandria", St. Petersburg, 304 p.
7. Novombergskij N. (2001) Releasing of printing in France, Germany, England and Russia in The history the press: An Anthology: in 2 vol.: Textbook. Compl. and preface by Zasurski Y. N., Vartanova E. L., Aspekt Press, Moscow, Vol. 2, 493 p. available at: <http://evartist.narod.ru/text2/31.htm>.
8. Saturnin D. (2001) Outline of periodical press in England in The history the press: An Anthology: in 2 vol.: Textbook. Compl. and preface by Zasurski Y. N., Vartanova E. L., Aspekt Press, Moscow, Vol. 2, 493 p. available at: <http://evartist.narod.ru/text2/31.htm>.
9. Sokolov V. S. (2000) Periodical Press of the Great Britain, Publishing house of the St. Petersburg State University, St. Petersburg, 112 p. available at: <http://www.evartist.narod.ru/text16/070.htm>.
10. Sturgis M. (2014) Aubrey Beardsley: a biography, Translated from English, Azbuka-Atticus, Moscow, 432 p. available at: <https://books.google.com.ua/books?id=DZcbBQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>.
11. Altick R. D. (1998) The English common reader:

- a social history of the mass reading public, 1800–1900*, Ohio State University Press, Columbus, 448 p. 12. *Caricature and cartoon* available at: <https://www.britannica.com/art/caricature-and-cartoon>. 13. *A companion to the history of the book*. Ed. by Eliot S. and Rose J., Blackwell Pub., Malden, MA, 599 p. 14. *History of Cartoons & Comics* available at: <http://www.cartoonmuseum.org/explore/history-of-cartoons-comics>. 15. Houfe S. (1996) *The Dictionary of British Book Illustrators and Caricaturists* Antique Collectors' Club, Woodbridge, Suffolk, 367 p. 16. Jackson H. (1923) *The Eighteen Nineties*, Grant Richards LTD, London, 304 p.
17. *The letters of Aubrey Beardsley*. (1970) Ed. by Henry Maas, J.L. Duncan and W. G. Good, Fairleigh Dickinson University Press, Rutherford, 472 p. 18. Morris W. (1890) *News from Nowhere (or An Epoch of Rest)*, Roberts Brothers, Boston, 278 p. 19. Reed E. T. *Britannia à la Beardsley in The Christmas Number of Punch and Punch's Almanack for 1895*, *Punch*. 1895, Vol. 108, Published at the office, 85, Fleet Street, London, 312 p. 20. Wiener J. H. (2011) *The Americanization of the British press, 1830–1914: speed in the age of transatlantic journalism*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York, 253 p.

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ ЗАЛІЗНИЧНИХ ВОКЗАЛІВ ЗАКАРПАТТЯ

Ю. А. Рочняк

Інститут архітектури

Національний університет "Львівська політехніка"

© Рочняк Ю. А., 2016

Архітектурно-просторові та композиційно-стилістичні особливості формування залізничних вокзалів Закарпаття розглянуто на тлі історичних і територіальних передумов. Проводиться порівняння вокзалів та пасажирських будівель з іншою громадською та житловою забудовою.

Ключові слова: залізничний вокзал, пасажирська будівля, архітектурно-просторові, композиційно-стилістичні особливості, Закарпаття.

The clear majority of railway stations and passenger facilities of Transcarpathia are historical, reasonably provide the needs of transportation and reflect interaction between different geographic, technical, temporal, political, stylistic, and other factors of their formation. They represent an important part of the architectural heritage of the region and therefore require professional study, protection and adjust to the needs of the recent time.

The architecture of the early period of railway station building links Transcarpathia of 1870th with royal and Hungarian influences at the time of the Habsburg monarchy; postwar architecture of the mid-twentieth century links with the totalitarian Soviet era and serial pavilion links it with passenger facilities of other parts of Ukraine.

Compositional and stylistic types of buildings create colorful palette and the most significant are railway stations performed on typical projects for the Royal Hungarian railways and the postwar Soviet classical railways. Typical for Transcarpathia are small-sized asymmetrical station building with declivous roofs, and sometimes with canopies or arched galleries. It is likely that they imitated the building of passenger station *Karpaty/Carpathians* built by the architectural motives of nearby located palace of former Count Schönborn of the turn of the XIX–XX centuries near Svalyava (now the sanatorium *Karpaty*). Part of the railway station buildings are unique and combined with some typical groups (*Karpaty*, *Rakhiv*, *Uzhgorod*, *Yasinya*).

Recent decades show fragmentarity of some passenger facilities and railway station buildings (*Velykyi Berezhnyj*, *Uzhgorod*, *Chop/Tchop*), relatively good care of smaller and degradation of unharmed railway branches (*Solotvyno* – *Velykyi Bychkiv*, all the forest mountain narrow-gauge railways except part of *Borzhava* railway) and some passenger facilities (*Dobrosillya*). The selectivity in building and maintenance of the proper technical condition of railway stations and passenger facilities, providing service is biased – disrespect and indifference to the peripheral objects during costly characteristics of the 'main'.

The existing railway infrastructure including railway stations and passenger facilities is a good precondition for more active railway communication through Galicia with most of the Ukraine, and with Slovakia, Hungary and Romania.

Investigated multinational empires of Transcarpathian railways should ensure both local and transit transportation and promote communication of people in the latest realities of Ukraine and rest of Europe. In this case, railway station buildings should keep the architectural identity of the region.

Key words: railway station, passenger building, architectural-spatial, compositional-stylistic properties, Transcarpathia.

Постановка проблеми. Закарпаття як надзвичайно різноманітний, багатий природою і культурою край Західної України має багато архітектурних пам'яток, а також інших будівельних об'єктів, які з низки причин цього статусу не мають. Йдеться про залізничні пасажирські споруди і вокзали, що протягом приблизно 140 років утворюють частину громадської архітектури, специфікою якої є велика розпорошеність по краю, різний вигляд, розміри, композиційно-стилістичне вирішення, спосіб вико-

ристання та ін. Активізація пасажирських залізничних перевезень змушує уважніше придивитися до будівель, які утворюють важливу основу подальшого розвитку. Часовий чинник звертає нас до спадщини попередніх поколінь, поваги до праці широкого кола людей, які трудилися у цій частині нашої землі.

Результати дослідження. Професійне зацікавлення залізничними вокзалами належит до різних наукових сфер: історичної [1–3], територіально-містобудівної [4–6], проектної та реставраційної

[7–10] та ін. Про архітектуру залізничних вокзалів окремих регіонів України та суміжних земель йдеться у низці праць [11–17], про вокзали Закарпаття частково мовиться в різних краєзнавчих публікаціях, існують зображення окремих будівель в електронних ресурсах, проте не спостережено їхнього цільового дослідження.

Поставмо собі за мету виявити основні архітектурно-просторові та композиційно-стилістичні риси залізничних вокзалів Закарпаття, беручи до уваги і пасажирські будівлі зупинок.

З політичною стабілізацією, промисловим розвитком на Закарпатті від 1872 р. поширюється залізниця як один із найбільших технічних каталізаторів суспільно-культурних процесів того часу. Колії цього краю можна умовно розділити на: *рівнинні* (Чоп – Сигіт (Сигот, Cîret, Sighetul, Sziget) – Солотвино як частина колишньої так званої Угорської трансверсальної залізниці) з відгалуженнями до держкордону зі Словаччиною, Угорщиною та Румунією, три *гірські* (Чоп – Сянки, Батьово – Бескид, Ділове – Вороненка), а також *вузькоколіїні* (колія 750 мм, Боржавська вузькоколіїнка). Багато вузькоколіїнок, які у свій час забезпечували насамперед лісові промисли, не діє від останніх десятиліть – Анталовецька, Лазещинська, Тересвинська, Біло-Тисівська та ін. Дитяча вузькоколіїна залізниця в Ужгороді (колія 750 мм) збудована у 1947 році як навчально-відпочинковий осередок і відновлює свою діяльність від серпня 2016 р. Частина української залізниці (колія 1520 мм) проходить між Тересвою та Діловим територією Румунії через місто Сигіт, уможлививши повне сполучення з Ужгородом найсхідніших гірських закарпатських станцій Рахів, Ясиня, Лазещина та ін. Крім того, колія нормальної ширини (1435 мм) наявна значною мірою рівнинним Закарпаттям із важливими станціями та містами, надаючи прямий зв'язок із сусідніми країнами.

Сучасна залізнична мережа на Закарпатті склалася перед Першою світовою війною, мала пошкодження у Другій світовій війні, пізніше відбудована та інтегрована до решти залізниць України та частково електрифікована (Чоп – Батьово, дві гірські західні). Частина залізниці має подвійну колію і насамперед по лінії V Міжнародного транспортного коридору через Чоп – Батьово – Бескид. До 1970-х рр. підтримувались і мали розвиток лісові вузькоколіїні залізниці, які під'єднувались до широких, а сьогодні, крім частини Боржавської, вони перестали функціонувати.

Архітектурно-просторові особливості вокзалів Закарпаття. Уздовж колій будувалися пасажирські споруди у вигляді вокзалів берегового типу; єдиний вокзал Виноградово є острівного типу.

Більшість з них є однорівневими, за винятком Ужгорода з підземним переходом і деяких станцій з надземними мостовими переходами (Батьово, Берегово, Карпати, Мукачево, Свалява). Декотрі з них слугують лише як піші міські переходи, не маючи прямого доступу до платформ. До усіх вокзалів є можливі автопід'їзд з паркуванням, до багатьох з них підведені автобусні зупинки чи станції, що робить їх транспортними вузлами.

Вокзали влаштовувалися у більших містах та вузлових станціях і найстаріші з них є у Батьові, Берегові, Біліні, Боржаві, Буштині, Вилоку, Виноградові, Лазещині, Рокосові, Стеблівці та ін. Будівлі вокзалів реалізовані за типовими проектами, розробленими для Угорських королівських залізниць у вигляді симетричних одно- та двоповерхових будівель зі спадистими дахами. Вищий дашок над центральним блоком споруди, кругле віконце горішнього поверху на фронтоні з характерним обрамленням й інших вікон належать до найвиразніших пластичних ознак цього типу вокзалів (рис. 1, 2). Він трапляється тільки на українському Закарпатті, в сучасній Угорщині та Словаччині. Деяко пізнішими за стилістичними ознаками виглядають вокзали в Хусті та Іршаві.

Частина будівель вокзалів виконано за типовими проектами, які належать до повоєнної радянської класицистичної архітектури – вокзали у Волосянці-Закарпатській, Мукачеві, Королеві, Косині, Кострині, Перечині, Сваляві, Ставнім, Чопі та ін. (рис. 3–6). Деякі з них є споріднені з галицькими вокзалами (Миколаїв-Дністровський, Мостиська-II (старий), Щирець, Яблунька та ін.). Звернення до місцевих будівельних традицій з мотивом стрімких спадистих дахів бачимо у вокзалах кінця ХХ ст. Великого Березного, Малого Березного (рис. 7, 8). Біля повоєнного вокзалу в Чопі зведений новий, який у лаконічних модерністських формах забезпечує потребу влаштування просторого залу не лише для пасажирів, але й для прикордонної та митної служб. Цей багатоцільовий зал справляє позитивне враження просторістю, відкритістю та стильним виконанням.

Окремої уваги заслуговує новітній вокзал в Ужгороді, де будівля старого вокзалу з попереднього зламу століть пристосована на першому рівні для приміських перевезень і сполучається на другому рівні з корпусом нової споруди, не маючи критого переходу для пасажирів. Новий корпус містить великий касово-операційний зал з прямим виходом до першої платформи та через підземний перехід – до інших. У ньому, крім кас, сервісу та місця очікування, є службові приміщення, зв'язок із рестораном та кімнатами

відпочинку на другому поверсі. Розширення вокзалу як такого, підземні переходи до перонів, велика кількість кас та ін. є, безумовно, позитивним явищем. Використання історичних мотивів у вигляді вежі як цитати зі старого (Невицького?)

замку, демонстративні пишноти інтер'єру зі скульптурною композицією посеред залу та відкритого музейного кутка Г. Кирпи у головному залі притримують епоху постмодернізму та пострадянськості (рис. 9, 10).

Рис. 1. Вокзал Виноградово-Закарпатське

Рис. 2. Будівлі станції Батьово

Рис. 3. Вокзал Перечин

Рис. 4. Вокзал Свалява

Рис. 5. Станц. будівля Волосянка-Закарпатська

Рис. 6. Вокзал Воловець

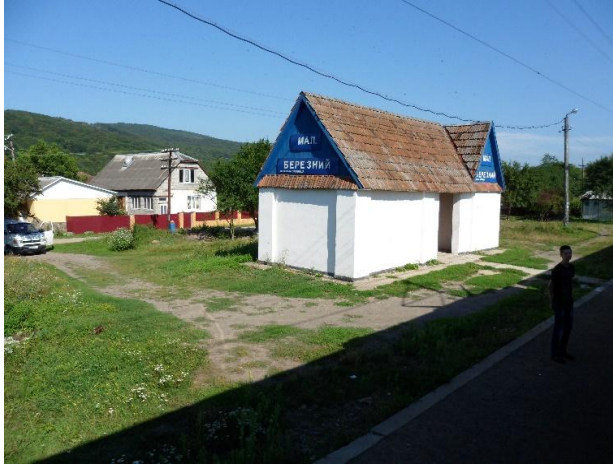

Рис. 7. Пасажирська будівля Малий Березний

Рис. 8. Вокзал Великий Березний

Після воєнних руйнувань частина вокзалів не відновлювалася в історичному вигляді, а будувалася заново відповідно до вимог часу в інших архітектурно-пластичних формах. Вони виконувалися як окремо, так і за типовими проектами. До окремих треба зарахувати повоєнний вокзал у Ясині (рис. 11), недавно реконструйований у Рахові (рис. 12), а також давніші пасажирські будівлі, як от пасажирська

станція Карпати біля санаторію. Вокзальна будівля цієї станції виконана у стилістичних мотивах неподалік розташованого колишнього палацу графів Шенборнів (Schönborn) попереднього зламу століть біля Сваляви, у якому зараз розміщено санаторій “Карпати”. Це є рідкісний приклад ансамблевого стилістичного виконання різнофункційних архітектурних об’єктів (рис. 13, 14).

Рис. 9. Вокзал Ужгород

Рис. 10. Інтер'єр вокзалу Ужгород

Рис. 11. Вокзал Рахів

Рис. 12. Вокзал Ясиня

Рис. 13. Пасажирська станція Карпати

Рис. 14. Санаторій "Карпати", колишній палац Шенборнів біля Сваляви

Дуже характерними для залізниць Закарпаття є малі за розмірами типові вокзальні будівлі, які часом поєднують невеликий будинок зі спади́стими дахами та навісом, арковою галереєю – Бедевля, Велика Копаня, Ворочево, Грушово, Зарічево, Невицьке, Невицьке-Замок, Нове Село, Сіль, Сокирниця, Фанчи́ково, Цеглі́вка та ін. Асиметрична композиція не вражає помпезністю; створюється відчуття спокою, наближаючи вокзальний будівлю до архітектури житла (рис. 15, 16). Правдоподібно, вони взу́рвалися до пасажирської будівлі станції Карпати.

Велика кількість пасажирських споруд при селах та пристанках мають вигляд павільйонів і навісів за різної стилістики відповідно до часу будівництва. Збудовані вони переважно у другій половині XX ст., хоча могли мати й старішу основу. Деякі павільйони та навіси є дуже близькі за виконанням до пасажирських споруд інших видів транспорту і насамперед автобусних зупинок – станції Мірча, Забрідь, Пороги та інші. Вони реалізовані, як правило, з легких матеріалів і мають каркасну конструкцію (рис. 17, 18).

Композиційно-стилістичні особливості вокзалів Закарпаття. Спостерігається різноманіття використаних пластичних, стильових, колористичних прийомів та матеріалів в архітектурі вокзальних будівель Закарпаття. Відмінність у величині, пропускній здатності та місткості будівель, різночасовість зведення, відбудов і перебудов засвідчують просторово-візуальну барвистість вокзальних будівель краю. За порівняно невеликої площі території краю на тих самих лініях трапляються різні споруди як відбитки історії, можливостей та смаків. Усе ж більшість з них можна об'єднати до композиційно-стилістичних типів будівель і споруд вокзалів Закарпаття:

1) "садибоподібний і подовгастий тип" кін. XIX – поч. XX ст. (Батьово, Берегове, Виноградове та ін.);

2) "палацоподібний тип" радянсько-класичних вокзалів середини XX ст. (Воловець, Мукачево, Перечин, Свалява, Чоп (старий));

3) "павільйонно-будинковий тип" будівель сер. XX ст. (Бедевля, Ворочево, Невицьке, Цеглівка та ін.);

4) "павільйонно-навісовий тип" споруд останніх десятиліть (Забрідь, Пороги, 202, Свидовець, Ужок та ін.)

Архітектура вокзалів першого типу в Україні трапляється лише на Закарпатті, тим часом як такі самі будівлі, що виконані за типовими проектами, трапляються в Угорщині та у Словаччині (Галанта, Шаля та ін.). Другий тип поширений у решті України і насамперед у Галичині; третій тип із характерними аркадами та асиметричним фасадом є також суто місцевим закарпатським, а четвертий виконаний за типовими проектами (спостерігаються такі самі на Львівщині), або ж ситуативно на місцевості. Деякі пасажирські будівлі залізниць набули протягом часу різних пластично-візуальних нашарувань, що потребує окремого дослідження.

Треба зазначити, що частина вокзалів і пасажирських залізничних споруд Закарпаття перебувають у задовільному стані з помітною "динамікою" якості – великі вокзали (Мукачево, Ужгород, Чоп) у найкращому стані, а павільйони і навіси – у найгіршому. До того ж стан залізничних перонів, посадкових платформ, доступ і вихід на них рідко є задовільними. Трапляється безсмакова до- і перебудова, а також повна руйнація архітектурно цікавих будівель, як, наприклад, кілька років тому цілком знищена пасажирська споруда Добросілля; зникла характерна пластика фасадів після прилаштування вокзалу Лазещина до житла; здеградованою після повеней залишається залізнична гілка Солотвино – Великий Бичків, де

немає усякого залізничного сполучення. Через ріку Тиса на територію Румунії існує лише один залізничний міст, а два колишніх (один східніше від Сиготи до Солотвина, а другий у Великому Бичкові

до Бочкою Маре) відсутні віддавна. Візуально-інформаційний супровід, дизайн устаткування для користувачів потребують ґрунтового підходу та змін.

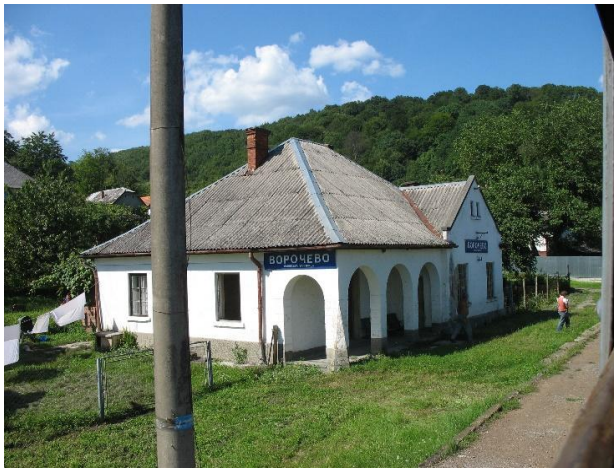

Рис. 15. Пасажирська будівля Ворочево

Рис. 16. Пасажирська будівля Невіцьке

Рис. 17. Пасажирський павільйон Забрідь

Рис. 18. Пасажирська споруда Пороги

Висновки

1. Велика кількість залізничних вокзалів і пасажирських будівель Закарпаття є історичними, непогано забезпечують потреби перевезень і є відбитком взаємодії різних географічних, технічних, часових, політичних, стилістичних та інших чинників їхнього формування. Вони становлять важливу частину архітектурного надбання краю, а тому потребують фахового вивчення, захисту та прилаштування до потреб сьогодення.

2. Архітектура раннього періоду будівництва вокзалів пов'язує Закарпаття з 1870-х рр. із королівсько-угорськими впливами часів Дунайської монархії; повоєнна архітектура середини ХХ ст. – з тоталітарною радянською епохою і серійна павільйонна поєднує їх з пасажирськими спорудами решти України. Інших спільних композиційно-стилістичних типів об'єктів не спостерігається.

3. Композиційно-стилістичні типи будівель утворюють барвисту палітру і найвиразнішими є вокзали, які виконані за типовими проектами для Угорських королівських залізниць та радянських класичних. Характерними для Закарпаття є малі за розмірами асиметричні вокзали зі спадастими дахами, часом із навісами чи арковими галереями. Частина вокзальних будівель є унікальними і не об'єднуються до якихось типових груп (Карпати, Рахів, Ужгород, Ясиня).

4. Останні десятиліття демонструють фрагментарність будівництва окремих пасажирських будівель та вокзалів (Великий Березний, Ужгород, Чоп), порівняно непоганий догляд менших і деградацію цілих залізничних гілок та окремих пасажирських споруд. Вибірковість у будівництві та підтриманні належного технічного стану залізничних вокзалів і пасажирських споруд, надання сервісу має

тенденційний характер – неповага та байдужість до периферійних об'єктів за пишноти і витратності “головних”.

5. Наявна залізнична інфраструктура включено з вокзалами і пасажирськими спорудами є доброю передумовою активнішого місцевого залізничного сполучення, а також подальшого через Галичину з більшою частиною України; рівно ж і міжнародного зі Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Виникнувши у багатонаціональній імперії залізниця у Закарпатті повинні забезпечувати як локальні пасажирські перевезення, так і транзитні та сприяти об'єднанню людей у новітніх реаліях України й решти Європи. До того ж вокзальні будівлі мусять зберігати архітектурну ідентичність краю.

1. Гранкін П. Е. Львівська залізниця. Історія і сучасність / П. Е. Гранкін, П. В. Лазечко, І. В. Сьомочкін, Г. І. Шрамко. – Львів : Центр Європи, 1996. – 175 с.
2. Жалоба І. В. Інфраструктурна політика австрійського уряду на північному сході монархії в останній чверті XVIII – 60-х роках XIX ст. (на прикладі шляхів сполучення) / І. В. Жалоба. – Чернівці : Книги – XXI, 2004. – 520 с.
3. Кульчицький С. В. Залізничне будівництво в Україні 19 – початку 20 століть / С. В. Кульчицький // Енциклопедія історії України. – К. : Наукова думка, 2005. – Т. 3 : Е–Й. – 672 с.
4. Древал І. В. Методологічні основи містобудівного розвитку залізничних вокзальних комплексів : автореф. дис. ... д-ра арх. / І. В. Древал. – Полтава, 2013. – 36 с.
5. Древал І. В. Використання територіальних ресурсів залізничних станцій для розвитку сучасного міста / І. В. Древал // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. / відп. ред. М. М. Дьомін. – К. : КНУБА, 2016. – Вип. 43 : у 2 ч. – Ч. 2. – 455 с.
6. Швець Л. М. Залізничний вокзальний комплекс як фактор інноваційного розвитку малого (середнього) міста / Л. Швець // Проблеми архітектури та містобудування в умовах глобалізації. Тези доповідей та матеріали конференції 15–16 листопада 2016 р., Харків : Форт, 2016. – 236 с.
7. Голубев Г. Е. Современные вокзалы / Г. Е. Голубев, Г. М. Анджелинин, А. Ф. Модоров. – М. : Стройиздат, 1967. – 208 с.; ил.
8. Батырев В. М. Вокзалы / В. М. Батырев. – М. : Стройиздат, 1988. – 216 с.; ил.
9. Чобан О. Я. Принципи модернізації та реконструкції залізничних вокзальних комплексів історичних міст / О. Я. Чобан // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Архітектура”. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – № 757. – 447 с. – С. 321–324.
10. Der Umgang mit Bauten der Bahn – Bestandserhaltung und Nutzungsanforderungen // Das Baudenkmal zwischen moderner Nutzung und Denkmalpflege: Beispiel Bahnhof. G. Manfred (Hrsg.) M. Imhof Verlag Petersberg 2000, S. 45–54.
11. Бенедюк П. О. Архітектура станційних комплексів Північно-Донецької залізниці у творчому доробку С. П. Тимошенка / П. О. Бенедюк // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник / Відп. ред. М. М. Дьомін. – К. : КНУБА,

2016. – Вип. 43 : у 2 ч. – Ч. 1. – 364 с.
12. Рочняк Ю. А. Розвиток архітектури залізниць Галичини / Ю. А. Рочняк // Нова подорож до Європи. – Львів : Вид-во ВНТЛ-Класика. – 2012. – С. 171–200.
13. Рочняк Ю. А. Архітектура будинків малих пасажирських залізничних станцій Галичини XIX – початку XX століть / Ю. А. Рочняк // Проблеми дослідження, збереження і реставрації об'єктів культурної спадщини. Збірник наукових праць кафедри реставрації і реконструкції архітектурних комплексів. – Львів : Растр-7, 2014. – С. 255–265.
14. Рочняк Ю. А. Композиційні властивості малих залізничних вокзалів Галичини XIX – початку XX століть / Ю. А. Рочняк // Історико-культурні студії. – Львів : Вид-во Львівської політехніки. – 2014. – С. 79–90.
15. Рочняк Ю. А. Залізничні вокзали як частина архітектурної ідентичності краю / Ю. А. Рочняк // Історико-культурні студії. – Львів : Видавництво Львівської політехніки. – 2015. – № 1 (2). – С. 83–91.
16. Рочняк Ю. А. Архітектурні типи вокзалів залізниці Перемишль–Сучава / Ю. А. Рочняк // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка” “Архітектура”. – 2015. – № 816. – С. 72–79.
17. Рочняк Ю. А. Особливості архітектури залізничних вокзалів Буковини / Ю. А. Рочняк // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – Київ : КНУБА, 2015. – Вип. 40. – С. 281–294.

References

1. Hrankin P. E., Lazetchko P. V., Siomotchkin I. V., Shramko H. I. (1996), “Lviv railway. History and nowadays”, Centr Evropy, Lviv, 175 p.
2. Zhaloba I. V. (2004), The infrastructure policy of the Austrian government in the northeast of the monarchy in the last quarter XVIII – 60s of XIX century (For example, routes), Knyhy – XXI, Chernivtsi, 520 p.
3. Kulchytsky S. V. (2005), Railway construction in Ukraine 19 – early 20 centuries, Encyclopedia of History of Ukraine, Naukova dumka (Ed.) Vol.3, Kyiv, 672 p.
4. Dreval I. V. (2013), Methodological Fundamentals of the development of railway station complexes with the city and town expansion, Abstract of thesis for the degree of Doctor of Architecture in speciality 18.00.04 “Urban development and landscape architecture”, Poltava, 36 p.
5. Dreval I. V. (2016), The Use of Territorial Resources of Railway Stations for Development of Contemporary City. Collected papers of Kyiv National University of Building and Architecture, Nr. 43, Part 2, Kyiv, pp. 77–83.
6. Shvets L. M. (2016), Railway station complex as a factor in the innovation of small (average) city, Problems of architecture and urban planning in the context of globalization. Abstracts Materials Conference 15–16 November 2016, Fort (Ed.), Kharkiv, 236 p.
7. Golubev G. E., Angelinin G. M., Modorov A. F. (1967), Contemporary Train Stations, Stroyizdat, Moscow, 208 p.
8. Batyrev V. M. (1988), Train Stations, Stroyizdat, Moscow, 216 p.
9. Choban O. J. (2013), Principles of modernization and reconstruction of railway station complexes in historic towns, Collected papers of Lviv Polytechnic National University. Architectural studies, Nr. 757, Lviv, pp. 321–324.
10. Der Umgang mit Bauten der Bahn – Bestandserhaltung und Nutzungsanforderungen (2000), Das Baudenkmal zwischen moderner Nutzung und Denkmalpflege: Beispiel Bahnhof, G. Manfred (Hrsg.) M. Imhof Verlag, Petersberg, pp. 45–54.
11. Benediuk P. O. (2016), Architecture of station buildings of north Donetsk and Kuban' railways in

- artistic works of S. P. Tymoshenko, *Collected papers of Kyiv National University of Building and Architecture*, Nr. 43, Part 1, Kyiv, pp. 47–58. 12. Rotchniak Y. A. (2012), *The development of railway architecture in Galicia, New trip to Europe*, VNTL-Klasyka (Ed.), Lviv, pp. 171–200. 13. Rotchniak Y. A. (2014), *Architecture of small passenger railway station buildings in Galicia XIX – early XX centuries, Problems of research, conservation and restoration of cultural heritage. Collected papers of the department restoration and reconstruction of architectural complexes*, Rastr-7 (Ed.), Lviv, pp. 255–265. 14. Rotchniak Y. A. (2014), *Compositional features of small railway stations in Galicia XIX – early XX centuries, Historical and cultural studies Vol.1 Nr 1(2)*, Lviv Polytechnic National University ed., Lviv, pp. 79–90. 15. Rotchniak Y. A. (2015), *Railway station buildings as part of the architectural identity of the country, Historical and cultural studies Vol. 2 Nr 1*, Lviv Polytechnic National University ed., Lviv, pp. 83–91. 16. Rotchniak Y. A. (2015), *Architectural types of station buildings of Przemyśl – Suceava railway, Collected papers of Lviv Polytechnic National University. Architectural studies*, Nr. 816, pp. 72–79. 17. Rotchniak Y. A. (2015), *Specifics of architecture of Bukovina railway stations. Collected papers of Kyiv National University of Building and Architecture*, Nr. 40, Kyiv, pp. 281–294.

УДК 94(477.83-25=411.16):271-789.25-46"1942/1943"

ПЕРЕХОВУВАННЯ ЄВРЕЇВ МОНАХАМИ СТУДІЙСЬКОГО УСТАВУ НА ВЗУТТЄВІЙ ФАБРИЦІ "СОЛІД" У ЛЬВОВІ В 1942–1944 РР.

Ю. Скіра

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет "Львівська політехніка"

© Скіра Ю., 2016

Описано переховування єврейських родин у підвалах взуттєвої фабрики "Солід" у Львові монахами Студійського Уставу протягом 1942–1944 рр. Викладено історію фабрики і її директора ієромонаха Йоана (Петерса). У другій частині висвітлено становище робітників у львівському гетто, працю євреїв-шевців та їхню втечу з сім'ями у серпні 1942 р. на запрошення студитів. Звернено увагу на питання побуту, небезпек перед якими постали ці люди. Він робить висновок, що переховування такої великої кількості осіб належало до однієї з найскладніших ділянок щодо рятукової акції євреїв, яку проводили монахи-студити за розпорядженням архімандрита Студійського Уставу митрополита Андрея Шептицького.

Ключові слова: євреї, монахи, фабрика, шевці, переховування, обшуки, гетто.

There are still a lot of unsettled questions in studying relations of the Ukrainian Greek Catholic Church and the Jews during the Holocaust. The researchers mainly study the stance of the Metropolitan Andrey Sheptytsky and description of the fates of a certain number of Jews rescued by the clergy. The researchers, however, pay no attention to the facts of rescue of groups of Jews from Lviv Ghetto. There were several cases of such group rescues; this article reveals one of the biggest, as a result of which sixteen people were saved. This happened at the Solid shoe factory, whose director was a German person, Johannes Peters. He entered Univ Holy Dormition Monastery of the Studite Rite. Concealing from the German occupying authority the information about his priestly ordination, he lived secretly as a monk and at the same time remained a lay person on the position of the factory's director. Knowing about the deaths of the Jews in Lviv Ghetto, he allowed the Studite monks employed by him to hide and shelter the Jewish families. These Jews were shoemakers who worked at the factory from the end of 1941. Monks could not abandon their colleagues, and, therefore, gave them a shelter. Throughout 1942–44 these people secretly worked and lived there. They faced searches and were reported to the police forces by their neighbours. Two Studite monks took care of them, while some lay persons of the Ukrainian Greek-Catholic Church were entrusted to bring meals for them. Hiding such a great number of people was one of the most difficult areas of the Jewish rescue campaign conducted by the Studites under the order of Metropolitan Andrey Sheptytsky, the Archimandrite of the Studite monks. Owing to their consolidated actions, a great self-devotion and courage they managed to save people who were deprived by the Nazis of the right to live.

Key words: Jews, monks, factory, shoemakers, hide, search, ghetto.

Постановка проблеми. Тема відносин духовенства і монаших спільнот Греко-Католицької Церкви та євреїв у часи німецької окупації Галичини є недостатньо опрацьованою. Дослідники в цьому контексті досліджують позиції церковних діячів, їхню діяльність [1] або ж долю окремих євреїв, яких вдалося врятувати [2]. Натомість відсутніми залишаються дослідження, які б висвітлювали груповий порятунок. Завданням цієї статті є розкрити цей аспект за допомогою аналізу переховування єврейських шевців та їхніх сімей у підвалах взуттєвої фабрики "Солід" у Львові.

Результати дослідження. Груповий порятунок було організувати значно важче, ніж індивідуальний. Адже загроза полягала у створенні

складної системи конспірації, яка передбачала організацію непомітного передання харчів, купівля яких і переправлення вже викликали підозру у постійно голодному Львові. Небезпеки, своєю чергою, полягали в обшуках, які організовувала німецька окупаційна влада та доноси сусідів. В останньому могло йтися про шантаж з метою одержання коштів від людей, які переховували переслідуваних євреїв [3], або ж викриття з ціллю отримати винагороду від гестапо [4, s. 141]. Студитам разом з єврейськими родинами вдалося пережити всі ці небезпеки і на кожному етапі переховування знаходити способи вирішення проблем.

Місцем, де відбувалися зазначені події, була взуттєва фабрика "Солід" на тодішній вул. Трибу-

нальській, 16 у Львові [5, с. 463]. У деяких аспектах її можна порівнювати з “Emailwarenfabrik” Оскара Шіндлера в Кракові, але відмінність полягатиме у масштабах підприємства та духу, який там панував через основний масив її робітників – монахів-студитів. Її діяльність тісно пов’язана з ієромонахом Йоаном (Петерсом). Йоган Петерс (1905–1995) народився у м. Зідлінгаузен (Вестфалія, Німеччина). У молоді роки навчався у Лювенському та Мюнхенському університетах, завершив семінарію і вже у Папському орієнтальному інституті в Римі зацікавився філософією і традиціями східного християнства [6, с. 295]. Дізнавшись про діяльність митрополита Андрея Шептицького [7, с. 150–163], він вирушив до Галичини, де прийняв рішення вступити до Унівської Святоуспенської Лаври Студійського Уставу [6, с. 295].

Важливо зазначити, що новіціат він проходив з майбутніми ієромонахами Марком (Стеком), Никанором (Дейнегою) та Юрієм (Макаром) [6, с. 295]. За словами с. Марії (Ляхер) між ними існувала міцна дружба [8, с. 14]. Вони були елітою тодішніх студитів, оскільки мали всі вищу освіту і на них покладали свої надії щодо майбутнього Студійського Уставу брати Шептицькі [9]. Їхні взаємовідносини, довіра і послух відіграли одну з ключових ролей у порятунковій акції євреїв архімандрита Студійського Уставу митрополита Андрея Шептицького, оскільки вони відповідали за найскладніші її ділянки.

14 жовтня 1937 р. Йоган Петерс прийняв схиму і отримав ім’я Йоан [10, с. 21]. Брати Шептицькі від початку його служіння доручали йому реалізацію складних проектів. Першим таким завданням було організувати бібліотеку візантиністики [6, с. 296]. Він став керівником будівництва “Студіону” – приміщення бібліотеки і архіву біля монастиря св. Йосафата у Львові [6, с. 296]. Іншим важливим аспектом було те, що ієромонах Йоан (Петерс) мав громадянство Німеччини і це в майбутньому у багатьох речах відіграло ключову роль. Перший раз це принесло користь наприкінці серпня 1939 р. Під час свого проживання у Львові він встановив дружні відносини з консулом Німеччини [6, с. 297]. Напередодні початку Другої світової війни, той зустрівся з ієромонахом Йоаном (Петерсом) і порадив покинути Польщу [6, с. 297]. Ігумен Студійського Уставу ієромонах Климентій (Шептицький) дав дозвіл, а архімандрит митрополит Андрей Шептицький призначив його священником при церкві св. Варвари у Відні [5, с. 463]. Також останній надав додаткові повноваження для організації монашого студитського життя у Німеччині [6, с. 297; 5, с. 463].

Коли німецькі війська зайняли Краків, ієромонах Йоан (Петерс) прибув туди і одержав посаду

керівника відділу у справах Греко-Католицької Церкви при уряді генерал-губернатора Ганса Франка [6, с. 298]. Займаючи цю посаду, він вперше став зв’язковим між перемишльським єпископом-помічником Григорієм Лакотою і апостольським адміністратором Лемківщини о. Яковом Медвецьким та апостольським нунцієм у Німеччині монсенсьйором Чезаре Орсеніго [5, с. 463]. Цю місію він продовжив, тільки вже як кур’єр митрополита Андрея Шептицького, коли повернувся на територію Львівської архієпархії [6, с. 298].

У липні 1941 р. ієромонах Йоан (Петерс) звільнився з вказаної посади під приводом проблем зі здоров’ям і приїхав до щойно окупованого Львова [6, с. 298]. З цього моменту аж до свого арешту гестапо він почав жити подвійним життям: для німецької влади він був підприємцем, а в реальності монахом Студійського Уставу. Курт Левін, який його бачив у монастирі св. Йосафата, згадував, що він будучи монахом для конспірації носив дорогий костюм, а не рясу [6, с. 79].

У Львові, користуючись усіма перевагами прав громадян Третього Рейху на східних окупованих територіях, ієромонах Йоан (Петерс) розгорнув широку діяльність. Під час першої радянської окупації (1939–1941 рр.) у Греко-Католицької Церкви було конфісковано друкарню “Бібльос”. Її друкарські машини були перевезені до будинку Обласного виконавчого комітету у Львові [5, с. 463]. За стараннями ієромонаха Йоана (Петерса) апаратуру було повернуто до Святоюрського комплексу [5, с. 463]. Як директор цієї друкарні він одержав дозвіл друкувати бланки і документи для Вермахту й адміністрації дистрикту Галичина [6, с. 299]. Але фактичним управлінням підприємства займався настоятель монастиря св. Йосафата ієромонах Никанор (Дейнега), який був близьким приятелем, як вже зазначалося, ієромонаха Йоана (Петерса). На цій друкарні, окрім офіційної німецької документації, друкували матеріали і для Львівської архієпархії.

Другим важливим підприємством, яке відіграло велику роль у матеріальному забезпеченні студійського монашества у Львові, була взуттєва фабрика “Солід”. Про її створення Володимир Гординський згадував: “З о. Петерсом я познайомився пізньої осені 1941 р. У тому часі я був керівником з’єднаних фабрик хутер міста Львова, і одного ранку до мого бюро, яке було навпроти Львівського театру, зайшов о. Петерс. Він представився і сказав: “Мене прислав до Вас митрополит Шептицький, щоб ви мені допомогли. Я як німець дістав дозвіл на фабрику взуття, але на тому не розуміюся”. Від того почалося наше знайомство і співпраця, яка перетворилася на дружбу. Один з

будинків, у якому були робітні хутер, ми звільнили для фабрики взуття, частину устаткування передав нам дуже добрий економіст і прекрасна людина, Омелян Плешкевич, який провадив тоді відділ шкіри у фірмі Ле-Пе-Га. І так при вулиці Трибунальській ч. 16 почала працю “Дойтше Шуфабрік Золід”, яка в дійсності була фабрикою отців студитів” [5, с. 464].

На цій фабриці працювали як монахи Студійського Уставу, так і світські люди. Зокрема, технічним керівництвом фабрики займався Володимир Качмарський, керівництвом фінансовими справами Євген Бирчак, справами постачання Іван Салаяк [5, с. 464]. Ієромонах Йоан (Петерс) домігся одержання патенту для постачання взуття Вермахту [6, с. 298]. Також він забезпечив регулярне постачання на фабрику шкіри, яка була в умовах війни дефіцитом [6, с. 298].

Окремою групою робітників були євреї-шевці з щойно організованого наприкінці 1941 р. гетто. Брат Лаврентій (Кузик) свідчить, що ці люди щодня приходили зранку на фабрику і ввечері поверталися назад у гетто [11, с. 9]. Майстром над ними був брат Теодор (Яськів) з Свято-Іванівської Лаври у Львові [12, с. 4]. Це були висококваліфіковані спеціалісти. Шевці з одного шматка шкіри мали вирізати сім пар чобіт [11, с. 9]. Вони ж вміли вирізати вісім, а деколи й дев'ять [11, с. 9]. Надлишок студити таємно виносили під плащами до монастиря св. Йосафата [11, с. 9]. Курт Левін зазначає: “Маючи шкіру можна було вирішити багато питань. Обрізки можна було обміняти на харчі, паливо та ліки. Взуттєва фабрика допомагала Юрові, монастирям і сиротинцям. Сьогодні це здається дивним, але тоді шкіра була на вагу золота – вона давала студитам можливість допомагати братам, які голодували” [6, с. 298]. Самим євреям, які там працювали – вона забезпечувала життя. Як зазначає Яків Гонігсман у праці “Катастрофа львівського єврейства (1941–1944)”: “У гетто лінія поділу суспільства проходила між двома групами – “придатних” і “зайвих”. Привілейованими були спеціалісти в галузі техніки, ремесла та медицини. Певні пільги мали працівники військових та цивільних підприємств – власності німців, а також працівники тих фірм, які працювали для німецької армії” [13, с. 169]. Через свою працю на фабриці “Солід” Йогана Петерса, яка виробляла взуття для Вермахту – її євреї-робітники входили в цю привілейовану групу. Це давало їм видимість потрібності, а отже, документи, які забезпечували життя під час періодичних “акцій”. Їхні родини не були в безпеці, бо траплялися випадки вбивства і депортацій у день, під час відсутності чоловіків, які були на роботі [13, с. 178]. Проте вони хоч якось могли вижити, оскільки мали продовольчі картки,

через роботу на німецькому підприємстві [13, с. 170]. Яків Гонігсман пише, що “на ці картки щотижня видавали 1400 грамів хліба, 200–400 грамів борошна з висівками... Інколи німці виділяли грамів 200 жиру та 250 грамів мармеладу. У грудні 1941 р., у відповідь на клопотання Юденраду, всім євреям, що працювали на німецьких підприємствах, видали по 25 кілограмів картоплі” [13, с. 170]. Наприкінці 1941 р. у гетто почався голод [13, с. 171] і цей невеликий заробіток був рятівним для його мешканців. Євреї платили великі хабарі, щоб влаштуватися на німецькі підприємства [14].

У гетто постійно, починаючи з останніх днів 1941 р., тривали перевірки документів про працевлаштування [13, с. 171]. Коли виявляли безробітного – його арештовували і вивозили за місто на розстріл [13, с. 171]. Євреям, які працювали на фабриці “Солід”, вдавалося уникати таких небезпек. Проте ситуація невдовзі змінилась. Наприкінці липня 1942 р. Єврейське бюро праці ліквідувало усі підприємства в гетто, які не були пов'язані з виробництвом для потреб німецької армії [15, акр. 24–26]. На цей час це бюро перейшло в безпосереднє підпорядкування СС і німці розуміли, що за таких обставин безробітні євреї були приреченні на смерть. Це був підготовчий етап для реалізації “акції” 10–23 серпня 1942 р., коли загинуло близько 50 тис. осіб [13, с. 180].

Серпнева “акція” 1942 р. стала вихідним пунктом у порятунку єврейських шевців та їхніх прибулих родин у підвалах взуттєвої фабрики “Солід”. Як зазначає брат Лаврентій (Кузик), студити, бачачи гибель гетто прийняли рішення врятувати своїх працівників [11, с. 9]. Директор фабрики ієромонах Йоан (Петерс) дозволив монахам розпочати цю небезпечну акцію порятунку в стінах його підприємства [6, с. 298]. Організаційну складову взяли на себе двоє осіб: брат Лазар (Когут) і брат Теодосій (Цибрівський) [4, с. 158].

Для вказаних студитів подібні завдання не були новими. Під час Другої світової війни монахи Студійського Уставу, за дорученням ігумена ієромонаха Климентія (Шептицького), часто, у різних дорученнях, змінювали проживання у монастирях. Коли почалась війна брат Лазар (Когут) і брат Теодосій (Цибрівський) працювали на гарбарні Унівської Святоуспенської Лаври Студійського Уставу. В період першої радянської окупації у 1939–1941 рр. це підприємство було націоналізоване державою і там разом з монахами працювали єврейські біженці з окупованих нацистами країн Центрально-Східної Європи. На цій гарбарні брати познайомились з ними і коли почалась німецька окупація, брат Теодосій (Цибрівський) допомагав

переховуватися в селі Уневі двом єврейським родинам [16, с. 486]. Він, очевидно, як людина дуже чуттєво переживав жахи Голокосту, які творилися навколо нього. Рабин Давид Кагане свідчить, що під час ліквідації львівського гетто у червні 1943 р., брат Теодосій (Цибрівський) опікувався ним, коли той переховувався, за дорученням архімандрита Студійського Уставу митрополита Андрея Шептицького, на горищі монастиря св. Йосафата [17, с.170]. Він зазначає, що всі ці події, які відбувалися в ті дні з євреями, змушували брата Теодосія (Цибрівського) глибоко страждати [17, с. 170]. Його обличчя відображало біль і страх, якими той перейнявся за долю приречених євреїв [17, с. 170].

Новоприбулих членів родин шевців взуттєвої фабрики “Солід” монахи тримали у підвалах [11, с. 9]. Вдень люди тихо сиділи, поки у майстернях працювали робітники, а увечері виходили з укриття і цілу ніч виготовляли взуття [11, с. 9]. Майстерні були на другому поверсі, тому на третьому перебували в ночі родини, допоки чоловіки працювали [12, с. 5]. Загальна кількість євреїв, яка там перебувала, була шістнадцять осіб [5, с. 465]. Єдине прізвище, яке зафіксоване у джерелах цих людей, є Функ. Про цю родину розповів брат Теодосій (Цибрівський) рабину Давиду Кагане [17, с. 175].

Таку велику кількість людей не могли врятувати лише двоє чоловіків, які до того ж були задіяні і в інших ініціативах архімандрита Студійського Уставу митрополита Андрея Шептицького. Для успішної реалізації задуму потрібна була допомога. І така допомога прийшла від довірених мирян Греко-Католицької Церкви. Професор Олександр Кіцера свідчить, що його мати – Юлія Кіцера, з певною періодичністю носила продуктові передачі нібито знайомим, що перебували у лікарні, а насправді, під такою конспірацією, євреям у підвали взуттєвої фабрики “Солід”. З довірених жінок була створена група, члени якої, по черзі, носили продукти і гарячу страву євреям, яких переховували в монаших спільнотах. Її учасники опікувалися і євреями ієромонаха Йоана (Петерса).

Уся діяльність, пов’язана з взуттєвою фабрикою “Солід”, перебувала в площині смертельної небезпеки. Фабрика була в центрі міста, за декілька метрів від площі Ринок і перебувала під постійною увагою, як органів влади, так і простих мешканців. Небезпеки були як в середині фабрики, так і на зовні. До перших належали робітники. Брат Лаврентій (Кузик) згадує ненадійність секретаря, який походив з фолькдойців, і через нього студити перебували у напрузі і страху [11, с. 9]. До зовнішніх небезпек належали часті обшуки гестапо і особливо критичний момент – донос сусідів, про переховування євреїв в підвалах фабрики [4, с. 158].

Але студитам постійно вдавалося долати виклики і проблеми [4, с. 158]. Ціною було те, як зазначає Курт Левін, що протягом двох років брат Лазар (Когут) і брат Теодосій (Цибрівський) не знали, що таке спокій [4, с. 158]. Вони були в тій самій небезпеці, як і євреї, яких вони переховували. Завдяки цій самопожертві, всі ці люди за свідченнями Володимира Гординського, пережили німецьку окупацію і належали до тих 803 євреїв, які дочекалися вступу радянської армії до Львова в липні 1941 р.

Висновки. Варто зауважити, що переховування єврейських родин на взуттєвій фабриці “Солід” монахами Студійського Уставу було безпрецедентним актом в історії Греко-Католицької Церкви під час Другої світової війни. Такий великий кількості людей вдалося пережити Голокост, незважаючи на обшуки і доноси, що супроводжували їх протягом двох років. Цей випадок є унікальним, адже говорить також про співпрацю монашества і мирян. У цьому контексті потрібно наголосити, що ця сторінка взаємодопомоги є практично втраченою для дослідників. У поодиноких випадках натяки на неї трапляються у допитах репресованого духовенства Греко-Католицької Церкви радянськими органами держбезпеки. Але обвинувачені намагалися не називати прізвищ своїх помічників у порятунковій акції євреїв, тому дані є узагальнювальними.

Усі євреї, якими опікувалися брати Лазар (Когут) і Теодосій (Цибрівський), пережили німецьку окупацію. Свідчення про їхнє життя дійшли до нас лише з джерел рятівників і осіб, яким монахи Студійського Уставу розповідали про долю шевців. Та не зважаючи на це, вони дають вичерпну відповідь про питання побуту, небезпек і викликів з якими зустрілися ці люди.

1. Бусганг Ю. Митрополит Шептицький: ще один погляд на життя й діяльність / Бусганг Ю. – Львів : Друкарські куншти, 2009. – С. 26–33. Редлих Ш. Моральные принципы в повседневной действительности: Митрополит Андрей Шептицкий и евреи в период Холокоста и Второй мировой войны / Ш. Редлих // *Съезд – Дух і Літера*. – № 16. – С. 213–217. 2. Скіра Ю. Порятунк родини Штернів та Подошинів митрополитом Андреем Шептицьким під час Голокосту / Ю. Скіра // *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 жовтня 2016 року)*. – у 3-х ч. – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2016. – Ч. 2. – С. 80–83. 3. *Архів Святоуспенської Унівської Лаври, с. Унів*. – F. 017. – S. 010. – DVD 378-002. 4. Lewin K. *Przeżyłem. Saga Świętego Jura spisana w roku 1946* / K. Lewin. – Warszawa: Fundacja Zeszytów Literackich, 2006. – 188 s. 5. Гординський В. *Спогади про о. Йоана Петерса, отців студитів і братів Шептицьких* / В. Гординський // *Світильник істини: Джерела до історії Української католицької богословської академії у Львові 1928–1929–1944*. – Частина III /

Матеріали зібрав і опрацював д-р П.Синиця. – Торонто-Чикаго, 1983. – С. 463–468. 6. Левін К. Мандрівка крізь ілюзії / Левін К. – Львів : Свічадо, 2007. – 478 с. 7. Див.: Шептицький К. Митрополит Андрей Шептицький і оновлення східної чернечої традиції / К. Шептицький // Богословія. – 1926. – Т. 4. – Кн. 1–4. – С. 150–163. 8. Архів Інституту Історії Церкви Українського католицького університету. – П-1-1-743.10. – С. 1–16. 9. Інтерв'ю з ієромонахом Себастьяном (Дмитрухом) від 19.07.2016, м. Львів. Інтерв'юер: Ю. Скіра; 10. Ясна путь. – 1937. – № 11/12. – Листопад–грудень. – С. 21. 11. Винницька І. Жива історія українських політичних емігрантів в Канаді: інтерв'ю з братом Лаврентієм (Кузиком) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um4-5/Usna%20Istoriya/1-VYNNYTSKA%20Irojida.htm>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 1.10.2011. 12. Інтерв'ю з Степаном Ясківим від 04.09.2016, м. Львів. Інтерв'юери: Галина Терещук і Христина Кутнів; 13. Гонігсман Я. Катастрофа львівського єврейства (1941–1944) / Я. Гонігсман // Незалежний культурологічний журнал “І”. – 2009. – № 58. – С. 160–190. 14. Архів Святоуспенської Унівської Лаври, с. Унів. – Ф. 017. – С. 010. – DVD 372-002. 15. Державний архів Львівської області. – Ф. 35. – Оп. 4. – Спр. 16. – Арк. 24–26. 16. Левін К. Митрополит Андрей Шептицький і жидівське суспільство / К. Левін // Світло. – 1960. – № 11. – С. 482–486. 17. Щоденник Львівського гетто. Спогади рабина Давида Кахане. – К. : Дух і Літера, 2003. – 267 с.

References

1. Busgang Y. (2009), *Mytropolyt Sheptycky: She odyn poglad na zytтя i diyalnist*, Lviv, s. 26–33. Redlih Sh. (2009),

Moralnye pryncypy v povsakdennoy deistvitelnosti: Mytropolyt Andrei Sheptycky i evrei v period Holokosta i Vtoroi mirovoy voiny, Egupec, 16, s. 213–217. 2. Skira Y. (2016), *Poriatunok rodyny Shterniv i Podoshyniv Mytropolytom Andreyem Sheptyckym pid chas Holokostu, Aktualni problemy humanitarnykh ta pryrodnukhykh nauk. Materialy III Miznarodnoi naukovy-praktychnoi konferencii*, Ch. II, s. 80–83. 3. *Archive of the Holy Dormition Lavra of the Studite Rite*, fond 017, sprava 010, DVD 378-002. 4. Lewin K. (2006), *Przeżyłem. Saga Świętego Jura spisana w roku 1946*, Warszawa, 188 s. 5. Hordynskyi V. (1983), *Spogady pro o. Yoana Petersa, otziv studytiv i brativ Sheptyckych*, Svitylnyk istyny, Ch. III, s. 463–468. 6. Lewin K. (2007), *Mandrivka kriz ilyzii*, Lviv, 478 s. 7. Sheptycky K. (1926), *Mytropolyt Andrei Sheptycky i obnovlennia shidnoi chernechoi tradyicii*, Bogoslovia, T. 4., Kn. 1–4, s. 150–163. 8. *Archive of the Institute of Church History Ukrainian Catholic University*, p-1-1-743.10, p. 1–16. 9. Skira Y. (2016), *Interviy z iyeromonahom Sebasyyianom (Dmytruhom)*, Lviv. 10. *Yasna Put* (1937), 11-12, p. 21. 11. Vynytska I. *Zyva istoria ukrainskykh politychnykh emigrantiv v Kanadi: interviy z bratom Lavrentiyem (Kuzikom)*, available at: <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um4-5/Usna%20Istoriya/1-VYNNYTSKA%20Irojida.htm>. 12. Tereshuk G., Kutniv H. (2016), *Interviy z Stepanom Yaskivym*, Lviv. 13. Konigsman Y. (2009), *Katastrofa lvivskogo evreistva (1941–1944)*, *Nezaleznyi kultorologichnyi zurnal “I”*, 58, s. 160–190. 14. *Archive of the Holy Dormition Lavra of the Studite Rite*, fond 017, sprava 010, DVD 372–002. 15. *State Archive of Lviv region*, fond 35, opys 4, sprava 16, pp. 24–26. 16. Lewin K. (2007), *Mytropolyt Andrei Sheptycky i zydyske suspilstvo*, *Svitlo*, 11, s. 482–286. 17. *Kagane D. (2003), Shodennyk Lvivskogo getto*, Kyiv, 267 s.

ІННОВАЦІЙНІ ВИЯВИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ У ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНИХ ІДЕЯХ: СУПЕРЕЧНОСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ

З. І. Тіменик

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет "Львівська політехніка"

© Тіменик З. І., 2016

На підставі спадщини українських мислителів 60-х рр. XIX ст. – 70-х рр. XX ст. розкрито інноваційні особливості історичної пам'яті стосовно обміркованих ідей. Автор зазначає, що у контексті (між)релігійних комунікацій, міждисциплінарного простору такі особливості у системі духовної культури взаємообумовлюються. Суперечності й гармонізація у виниклих процесах є об'єктивними, закономірними, бо історична пам'ять є однією із запорук у розвитку духовно-культурної спадщини.

Ключові слова: Бог, добро-зло, ідея, істина, історико-релігійний процес, світло-темрява, темпоритміка.

In order to elaborate on this topic, the works of Ukrainian thinkers (60s of XIX – 70s of XX c.) are analyzing (Orest Novyts'ky, Olexy Kozlov, Nicholas Berdyaev, Sergey Bulhakov, Metropolitan Ilarion (Ohijenko), Patriarch and Cardinal Joseph Slipyj). The idea of God in the structure of man and Universe, the idea of interaction of good and evil, light and darkness become the object of our research. On the basis of the universal model "now-once" and the universal relation "God-man-God" the historical memory as an interdisciplinary space is considered. The principles of graduality-consistency, transcendence, wholeness and harmony-symphony are using as partially methodological tools. The idea of God in the structure of man and the universe is considered as the condition of the historical development of religion and also from the point of view of a pseudo-religion. The idea of interaction of good and evil, light and darkness is considered and explicated from the complex point of the problem of interaction elements in the interdisciplinary space. "The religious logics" has the real function in the context of the historical memory and supposes the introduction such new concepts as "inter-religious consciousness", "revelation studies". The author justifies a historical interdependence of considered principles, relations, ideas and other mental constructs. A certain harmonization of analytical and synthetic thinking at different stages of historical development of religious systems is affirmed, when an act of philosophical and historical cognition was stipulated by an act of faith. Versatility and ambiguity of processes possessing elements of harmony and synthesis are validated. The regularity of harmony of individual interreligious doctrinal of concepts and phenomena is interpreted.

Key words: God, good-evil, historical and interreligious process, idea, light-darkness, temporal rhythm, truth.

Постановка проблеми. Історична пам'ять – як багатовимірне міжгалузеве поняття – набуває сутнісно нового сприйняття. Тому її інноваційне осмислення у просторі філософсько-релігійних ідей стимулює евристичні зусилля щодо взаємодії також духовного, національного й культурного. Важливо усвідомити: назване осмислення сприяє активізації (між)релігійних комунікацій, спонукаючи до діалогу зі світом позахристиянським з погляду обумовленості історичних епох. Маловивченою залишається тема історичної пам'яті також щодо її одночасної здатності наскрізно проникати у міждисциплінарний простір. Утруднює дослідження й недостатність термінологічної бази, а тому виникає потреба вводити нові поняття, що сприятимуть утвердженню соборності національного духу, маючи на увазі,

зокрема, і багатосотлітні язичницько-християнські контакти. Запропонована тема – майже не досліджена: у публікаціях її заторкнуто дотично, сегментно, опосередковано. Зокрема, О. Богомолець акцентує увагу на можливостях історичної пам'яті щодо культу поклоніння з позиції історико-релігійного досвіду [див.: 2, с. 254]. Натомість В. Волошин зосереджується на феноменологізації зв'язків між фактом історичним й релігійним, зокрема, коли взаємодія добра-зла, світла-темряви ускладнюється, а її критерії уможливлено розкрити тільки з увагою до комплексу суперечностей [див.: 5, с. 344].

Мета досліджень – за текстами українських мислителів 60-х рр. XIX – 70-х рр. XX ст. осмислити суперечності й закономірності інноваційних виражень історичної пам'яті стосовно ідеї Бога з погляду струк-

тури людини, світобудови та ідеї взаємодії добра–зла, світла–темряви з погляду корелятивних ситуацій.

Результати дослідження. Перша із названих ідей закономірно уконтекстовується із функціональними особливостями історичної пам'яті щодо сутнісного розуміння релігії як системи, передусім, коли усвідомлювати деструктивні реалії лжевчень.

Так, зокрема, Сергій Булгаков, розмірковуючи про дисгармонійне сприйняття Того, Хто Найвищий, стверджував: "Принцип ерархізму, котрий настійливо висувається тут [у теософії], мав би підґрунтя тільки тоді, коли б і Бог увіходив у цю ж ерархію, перебував би на її вершині, так щоби вона зображала собою реальну й природну градацію зіходження до Бога" [3, с. 621–622]. Справжнє сприйняття сутності Божества¹, стає, отже, однією із першоумов згармонізованості у просторі історичної пам'яті про обмірковані духовні стани. Сюди ж долучається непрямо виражене відношення "Бог–людина–Бог" крізь факт історично проминутих епох за участю моделі "тепер–колись". Водночас дотично примикає принцип поетапності–послідовності у поєднанні із принципом цілісності. Але останній принцип не може утвердитись – як і принцип ерархізму – через відсутність умов для гармонізації у просторі теософії. Дослідник ситуативно уконтекстовує фрагменти з історії релігійних течій і культів з єдиною метою – усвідомити достовірну сутність Того, Хто Найвищий, осмислюючи водночас окремі необхідні складові релігії: "Де нема молитви, там нема релігії"². Не треба при цьому сплутувати з молитвою теософських сурогатів: "концентрації, медитації, інтуїції", котрі все-таки мають справу не з Богом, а зі світом, занурюють людину не у Трансцендентне, а в іманентне, божественним хочуть замінити Бога" [3, с. 603].

Ще раніше теософські лже-релігійні засади у названий простір уконтекстовує Микола Бердяєв. Зокрема, – через поняття "соціалістична лже-релігія", яка "<...> починається там, де улаштовується людське життя без сенсу, без мети, без Бога" [1, с. 514]. Історико-суспільний контекст обміркованої ідеї тут органічно сегментує з ідеєю взаємодії–добра–зла, світла–темряви на зіткненні філософсько-релігійної та політологічної думки, унаслідок чого створюється ефект міжзагузового переосмислення поняттєвих сутностей. Водночас сприяє гармонізації антропологізаційна складова названого контексту. Правда, за умови, коли виникнуть дві сприятливі ситуації: зреалізування логічного "якщо–то" у поєднанні з виконанням модального імперативу "не творі

злого": "За духом соціалізму кожен повинен боротися <...> проти ерархії індивідуальностей, що предвічно є даною з погляду божественної гармонії" [1, с. 541]. Тут назване виражено через конкретно історичний простір індивіда–соціума–мирянину, коли мовити про людину як багатовимірне поняття у руслі її духовного покликання, адже вона "<...> має своє значення, якщо сповняє <...> індивідуальне призначення, <...> стає особистістю, образ якої предвічно існує у творчій мислі Божества" [1, с. 541]. Тобто коли гармонізація на шляху до сприйняття Бога усталюється через суперечливу взаємодію добра–зла, світла–темряви і стає підставою для розмислів про взаємозумовлене буття обміркованих ідей. Структурна різновимірність залучених понять спричинює ефект їх неоднозначних темпоритмічних виражень, до яких супровідно (крізь історичне осмислення епох) долучається також філософська концепція часу, активізуючи вияв і самих ідей. У такому мисленнєвому руслі Сергій Булгаков стверджував: "Актуальність Бога у світі робить час реальним і тим самим устанавлює часи та терміни світових звершень, укладає основу історії"³, а разом і усуває можливість детерміністичного розуміння світу, як механізму, в якому все заздалегідь передбачено" [4, с. 334]. Відтак усвідомлення сенсу обміркованої ідеї непрямо узалежнюється від рівня згармонізованості історичних подій через повновартісний вияв відношення "Бог–людина–Бог".

Ідеї виявляють свою функціональність і тоді, коли мовити про генезу культу поклоніння, про першовитоки у сприйнятті Божества. З цього приводу Орест Новицький розмірковував: "Перед тим, як виникло поклоніння тваринам і перевелось у <...> забобон, уже повинні були існувати поняття про богів, котрі"⁴ дали підставу для того, а не навпаки (як багато хто вважає), нібито самі поняття у єгиптян про богів сформувалися ще у час, коли вони попередньо обожнювали тварин, як фетишів" [9, с. 138]. В історичному зрізі існування конкретної віровизнавчої системи відбувається взаємообумовлення ідей, зокрема, коли духовні кризи є безпосереднім наслідком морального занепаду суспільства. Тому поклоніння – як закономірно природне явище – набуває дисгармонійних, деструктивних рис, а із появою елементів фанатизму трансформується у забобон⁵.

³ Курсив – С. Б.

⁴ Тобто – боги.

⁵ Стосовно історії "забобону", то наразі він не має смислової завершеності, так і не набувши усталеного тлумачення. Одна з причин – сутнісні розбіжності з ідеологічними міркувань. Коли за тоталітарного режиму, в епоху СРСР, "забобони" можна було трактувати не інакше, як різновиди "пересудів" [див.: [Б. п.]. Забобони // Словник

¹ У цій статті поняття "Бог" і "Божество" уживано як синонімічні.

² Курсив – С. Б.

Однак контрверзи виникають у працях і самих дослідників. Особливо, коли історико-культурне буття трактовано без комплексного аналізу, зосібна, – без поєднання принципу поетапності у сприйнятті іншорелігійної думки; принципу вільного розвитку й духовних видозмін; гармонії-симфонії. Таке можна натрапити у Михайла Грушевського, коли латентно із контексту вириковується його розуміння філософсько-релігійної ідеї взаємодії добра-зла, світла-правди. Дослідник зазначав: “Требник⁶ <...> віродив темну середньовічну фантастику, з її обрядами на вигнання і прибркання⁷ нечистої сили та поученнями, переповненими вірою в реальність всякої чортівщини” [6, с. 101]. Незалучення потрібного комплексу методологічних засобів спричинило тут фактичну стереотипізацію понять, а сама історична пам'ять про звичаєво-обрядовий уклад зазнала певних деструкцій. Іншої позиції дотримувався Митрополит Іларіон (Огієнко), який (між)релігійні комунікації у Могилянському Требнику трактував з позиції їх послідовної феноменологізації історичного – у буття сучасної людини, маючи на увазі ситуацію, коли “<...> система [дохристиянських вірувань] й тепер сильно впливає на нашу віру Христову, правильніше – живе поруч із нею <...>” [7, с. 10]. Отже, в разі утвердженні обміркованих ідей вияви названих комунікацій набувають об'єктивізаційних рис. Застосовуючи принцип цілісності, Митрополит небезпідставно зауважував, що старі “<...> релігійні форми звичайно не гинуть остаточно, але тільки змінюються, чи то в формі без зміни ідеї, чи то в ідеї без зміни форми” [7, с. 171]. Дослідник закономірно вводить поняття “глибока старовина” з історіософським, символічно-узагальненим сенсом; і воно стосувалося будь-якого духовно-культурного позитиву із дохристиянської епохи. Тому нібито “темну середньовічну фантастику” із названого Требника [6, с. 101] Владика Іларіон сприймав як фактично глибоку згармонізовану старовину, оскільки “<...> вона була народна⁸ і з народом <...> позосталася” [7, с. 334]. А сам контекст (між)релігійних комунікацій,

що системно пронизує Требникові тексти, у “Дохристиянських віруваннях” сприймався закономірно, оскільки там “<...> помітно відбилися <...> наші стародавні вірування” [7, с. 379–380].

До чинників, які формували стереотипи в історіософським зрізі, треба зарахувати й літописну упередженість про сприйняття Бога (Божеств) у язичників-праукраїнців. Тому з часом і витворилася модель “недостовірності–стереотипи–контрверзи”. Інноваційні вияви в утвердженні обміркованих ідей супровідно стають дотичними до моральної філософії і психофізики. І тут Владика Іларіонов поділяв позицію О. Потебні, який стверджував: “Замовчування в наших літописців <...> або поверхові згадування народних вірувань пояснюються зневажливим відношенням наших монахів до цих вірувань. З відсутності даних не можна робити тільки негативні висновки”⁹ [цит. за: 7, с. 13].

За таких ситуацій інноваційні вияви обміркованих ідей ситуативно переміщуються у психофізичний світ самих язичників, темпоритміка якого у цьому разі сприяє цілісному розумінню Того, Хто Найвищий: “Ідол для язичника сам був богом, а не нагадуванням про бога, не його тільки фігурою” [7, с. 156]. Тут інноваційність полягає у спробі Владика Іларіона через компаративний метод зіставити неоднозначні підходи щодо культу поклоніння Бога у двох віровизнавчих системах прото- і сучасних українців. Зосібна, – у ситуації, коли у наших предків уоднозначнювалось зображення Божества і Його Самого, а у сучасних українців – зображення Бога стало супровідним, помагальним чинником у Його сприйнятті. Сам факт, що Митрополит Іларіон жодним чином і не натякає навіть на якийсь нібито примітивний рівень язичників у сприйнятті Божества (Божеств) – такий факт уже свідчить про філософсько-релігійне сприйняття обміркованої ідеї. Окрім того, помітний намір віднаходити й систематизувати елементи божественного саме щодо рівня пошанування-поклоніння – складової духовної культури українців як етнонації.

Ще один історіософський зріз запропонував Олексій Козлов: “<...> окрім сили традиції, котра неминуче підпорядковує собі всіх людей, <...> окрім незначної здатності пересічної людини взагалі до самостійного мислення, є ще важлива причина такого явища¹⁰, яка полягає у *найбільшій природній трудності*¹¹ формувати достатньо відповідне поняття про Бога¹². Як уже спочатку зазначалося, для цього

української мови / Редкол.: акад АН УРСР І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 25], то згодом з'ясувалося, що забобон – “особливий, суціль [тут і далі курсив Марини Новикової – З. Т.] значущий і тому суціль віщий – діалог Людини зі Світом” [див.: Новикова М. Прасвіт українських замовлянь: [передмова] / Марина Новикова // Українські замовляння / упоряд. М. Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1993. – С. 16. [Авторську орфографію цієї сентенції збережено].

⁶ Мовиться про Требник Митрополита Петра Могили.

⁷ Таке написання у тексті.

⁸ Таке написання у тексті

⁹ Правопис слів у цій сентенції збережено.

¹⁰ Тобто мовиться про явище об'єктивного існування численних понять про Бога.

¹¹ Курсив – О. К.

¹² Тут і далі написання цього слова – наше.

треба зіставити (порівняти) пункт первісного усвідомлення Бога з якими-небудь пунктами <...> похідної свідомості”. [8, с. 453–454]. Тут історіософське органічно взаємообумовлено і з психофізичним, і з філософською концепцією часу. Відтак формується твердження: в усій повноті проникнутись у язичницький віровизнавчий світ на шляху до осмислення обміркованої ідеї видається практично неможливим. Попри те, однією з перших підстав для гармонізації різнотемпоритмічних процесів є взаємозагладжена темпоритміка духовних станів різних історичних епох через осмислення сутнісних порівняльних зіставлень. Зі ситуативною дотичністю сюди примикають елементи й одкровенознавства¹³ (передусім – з погляду культури його усвідомлення цього поняття і щодо його перспективного усталення у дослідницькій процесі як окремої галузі знання).

Усвідомлюючи, що обмірковане теоретично є малоймовірним, Владика Йосиф (Сліпий) використав низку методологічних чинників, аби все-таки ствердити: практика духовного життя здатна засвідчити уже давно усталені у (між)релігійних комунікаціях своєрідні духовні вартості, якими для різдвяно-новорічного циклу стали, зокрема, колядки. Серед таких чинників – принцип таємничості, єдності протилежностей і єдності всього сущого разом із принципом симфонії і у взаємозв'язках із двома методами – аналізу й синтезу. Комплексне використання названих принципів дало підстави Владиці Йосифу стверджувати: в (охристиянізованих з язичницької епохи) колядках “висловлена уся теологія і вкладена ціла українська душа” [11, с. 5]. Тут контрверсійність впливає передусім із парадоксальної ситуації, коли мати на увазі ідею взаємодії добра-зла, світла-темряви. У розумінні українського Владика теологія не є настільки такою вже консервативною, бо в її структурі, виявляється, органічно вписане функціонування колядок. Отож, крізь (між)релігійні комунікації у різдвяному посланні історико-культурні набуток – колядки – набули цілісного вираження. З огляду на супровідну дію моделі “тепер–колись” можна розмірковувати про елементи синтезу і ситуативний вияв “міжрелігійної свідомості” – поняття, через яке уможливлено обґрунтовувати зміни на міжвіровизнавчих суміжжях.

Суперечності виникають й тоді, коли зодіакальний прояв гороскопів (зі сфери астрології)

трансформується у можливості християнського Бога. Отож Владика Йосиф небезпідставно стверджував: “Ісус <...> – це символ майбутнього, <...> дороговказ всіх високих задумів, зусиль і трудів з найкращими гороскопами і візіями на грядущі віки”, тому необхідно “йти за Христовою зіркою в дальшу мандрівку життя” [12, с. 14–15]. З позиції обміркованих ідей уможливлено розмірковувати про охристиянізоване сприйняття “гороскопів” через своєрідні прояви народної космогонії.

Тут “міжрелігійна свідомість” об’єктивізує безперерність своєї буттєвості попри історично неоднозначні епохи двох віровизнавчих систем пра- і сучасних українців. Згодом уреальнюються елементи синтезу також на зіткненні безпосередньо опроцесуальних двох віровчень українців: коли “<...> різдвяні гороскопи зоріють перед кожним з нас і цілим нашим народом” [13, с. 5]. Взаємодія обміркованих ідей тут непрямо пов’язана з ідеєю соборності української нації, зокрема, – щодо феномену безперервного взаємобуття пра- і сучасного звичаєво-обрядового укладу. Тому назване дало підставу ствердити, що “пшениця-кутя, коляди і різдвяна ікона – це геніальна творчість, віра в радість українця, в яких він вложив цілу свою душу” [10, с. 11]. Етнонаціональне набуває всесоборницького утвердження: “<...> різдвяні гороскопи зоріють перед кожним з нас і цілим нашим народом” [13, с. 5]. Мисленнєвий хід поетапно сприяв сформуванню такого, на перший погляд, парадоксального поняття як “різдвяні гороскопи”, але – закономірного саме з позиції “релігійної логіки”, внаслідок чого інноваційне осмислення через системне згармонізування з комплексом методологічних чинників уможливило супровідну участь названого поняття у просторі обміркованих ідей.

Висновки. Отже, є підстави стверджувати, що:

- 1) історична пам’ять виражається у філософсько-релігійних ідеях системно з огляду на свою багатовимірність;
- 2) взаємодія методологічних засобів (принципів, моделей, відношень) максимально сприяє інноваційному трактуванню такої пам’яті;
- 3) стосовно (між)релігійних комунікацій та міждисциплінарного простору, то вони взаємообумовлюються, синхронізуючи свої можливості через сегментність, дотичність, ситуативність;
- 4) існування суперечностей є закономірним, оскільки сприяють сутнісного вивченню ідей і водночас стають “ключем розуміння” для гармонізації у виниклих процесах, станах;
- 5) щодо можливих контрверзів у сенсентах мислителів, то таке відбувається, коли недостатньо використовувати методологічні засоби, побічним наслідком чого є стереотипізація позицій в осмисленні феномену історичної пам’яті.

¹³ Поняття “одкровенознавство” введено експериментально, аби зазначити: історична пам’ять здатна проникати однаковою мірою і в одкровення природи (сфера язичництва), і в Одкровення Бога (сфера християнства); відтак є підстави розмірковувати про історіософію різноформних контактів між названими видами одкровення.

Подальше вивчення теми сприятиме поглибленому розумінню як історичної пам'яті в обміркованих ідеях, так і актуалізації їх утвердження задля зміцнення соборницького духа української нації серед сучасних глобалізаційних обставин.

1. Бердяев Н. Социализм, как религия / Николай Бердяев // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1906. – 5(85). – С. 508–545. 2. Богомолец О. В. Специфіка язичницького світогляду слов'ян в контексті його християнської трансформації / О. В. Богомолец // Гілея: наук вісник: зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашикевич. – К. : Гілея, 2015. – 99 (№ 8). – С. 251–255. 3. Булгаков Сергей. Трансцендентальная проблема религии // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1914. – 4(124). – С. 580–652. 4. Булгаков Сергей. О тварности // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1915. – 4(129). – С. 293–344. 5. Волошин В. Историчний факт та факт релігійної історії / В. Волошин // Гілея. – 75(8). – 2013. – С. 343–345. 6. Грушевський М. З історії релігійної думки в Україні / Михайло Грушевський. – К. : Освіта, 1993. – 192 с. 7. Іларіон Митр. Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. моногр. / Іларіон Митр. – К. : АТ “Обереги”, 1992. – 424 с. – (Факсимільне відтворення за вінніпедзьким виданням 1965-го року). 8. Козлов А. Сознание Бога и знание о Боге. Воспоминание об онтологическом доказательстве бытия Божия / Алексей Козлов // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1895. – 4 (29). – С. 445–460. 9. [Новицький Орест]. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований. Соч[инение] Ор[еста] Новицкого : в 4 ч. / [вступ. статья автора без подпису на с. V–XII] / [Орест Новицкий]. – К. : В Университетской типографии, 1860. – Ч. I: Религия и философия Древнего Востока. – XV с. + 326 с. 10. [Сліпий Йосиф]. Різдвяний привіт Верховного Архiepіскопа Кард[инала] Кир Йосифа // Благовісник [Рим]. – 1967. – 1–2. – С. 9–13. 11. [Сліпий Йосиф. Різдвяний привіт Верховного Архiepіскопа Кард[инала] Кир Йосифа // Благовісник [Рим]. – 1968. – 1–4. – С. 3–5. 12. [Сліпий Йосиф]. Послання Верховного Архiepіскопа Кир Йосифа з нагоди Різдва / Йосиф Сліпий // Благовісник. – [Рим], 1969. – 1–4. – С. 11–15. 13. [Сліпий Йосиф]. Послання з нагоди Різдва Верховного Архiepіскопа / [Йосиф Сліпий] // Благовісник. – [Рим], 1970. – 1–4. – С. 3–6.

References

1. Berdiaev N. (1906), *Sotsializm, kak religiiia*, (*Socialism as a religion*), *Voprosy Filosofii i Psichologii*, Moscow, 5(85), pp. 508–545 (rus). 2. Bohomolets' O. V. (2015), *Spetsyfika yazychnyts'koho svitohliadu sloviau v konteksti yoho khrystyians'koi transformacii*, (*Specificity of Paganish Outlook Slavs in the Context of His Christian Transformation*), *Hilei*, Kyiv, 99(8), pp. 251–255. 3. Bulhakov S. (1914), *Transcendental'naia problema relihii (Prodolzheniie)*, (*Transcendental Problem of Religion (Continuation)*), *Voprosy Filosofii i Psichologii*, Moscow, 24, pp. 580–652 (rus). 4. Bulhakov S. (1915), *O tvarnosni*, (*Of creatures*), *Woprosy Filosofii i Psichologii*, Moscow, 29, pp. 293–244 (rus). 5. Woloshyn V. (2013), *Istorychnyi fakt ta fakt relihiinoi istorii*, (*Historical Fact and Fact of Religious History*), *Hileia*, Kyiv, 8, pp. 343–345. 6. Hrushevskiy M. (1993), *Z istorii relihiinoi dumky v Ukraini*, (*From the History of Religious Thought in Ukraine*), *Osvita*, Kyiv, 192 pp. 7. Ilarion Metr. (1992), *Dokhrystyians'ki viruvannia ukrains'koho narodu*, (*Pre-Christian Beliefs of the Ukrainian People, ist.-religions. monograph*), АТ “Oberehy”, Kyiv, 424 p. 8. Kozlov A. (1885), *Soznaniie Boha i znaniie o Bohie. Vospominaniie ob ontolohichieskom dokazatiel'stwie bytiia Bozhiiia*, (*God Consciousness and Knowledge about God. Recollections of Ontological Proof of God's Existence*), *Voprosy Filosofii i Psikhologii*, Moscow, 4(29), pp. 445–460 (rus). 9. [Novyts'kyi Orest] (1860), *Postiepiennoie razvitiie drevnikh filosofskikh uchenii v sviazi s razvitiem yazycheskikh vierovani*. *So[chinieniie] Or[esta] Novitskoho* : v 4 ch. [vstup. statt'ia' bez pidpysu na s. V–XII], Ch. I: *Relihiia i filosofiia Drievnieho Vostoka*, XV s. + 326 s., (*Gradual Development of Ancient Philosophical Theories in Connection with the Development Paganish Beliefs. Comp[osition] in 4 parts. [Introduction by the anowymous author, pp. V–XII]*), part I: *Religion and Philosophy of Ancient Orient*, V *Universitetskoi Tipografii*, Kyiv, XV p. + 326 p.) (rus). 10. Slipyi Yosyf (1967), *Rizdvianyi pryvit Verkhovnoho Arkhyiepyskopa Kard[yнала] Kyr Yosyfa*, (*Christmas Message by Kyr Yosyf, Supreme Archbishop and Cardinal*), *Blahovisnyk*, Rym, 1–2, pp. 9–13. 11. Slipyi Yosyf (1968), *Rizdvianyi pryvit Verkhovnoho Arkhyiepyskopa Kardynala Kyr Yosyfa*, (*Christmas Message by Kyr Yosyf, Supreme Archbishop and Cardinal*), *Blahovisnyk*, Rome, 1–4, pp. 3–5. 12. Slipyi Yosyf (1969), *Poslannia Verhownoho Arhyiepyskopa Kyr Josyfa z nahody Rizdva*, (*The Message on Occasion of Christmas by Kyr Yosyf, Supreme Archbishop*), *Blahovisnyk*, Rome, 1–4, pp. 14–15. 13. Slipyi Yosyf (1970), *Poslann'ia z nahody Rizdva Verkhovnoho Arhyiepyskopa*, (*The Message on Occasion of Christmas by Kyr Yosyf, Supreme Archbishop*), *Blahovisnyk*, Rome, 1–4, pp. 3–6.

АРХЕОЛОГІЯ ЗАМЧИЩ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

С. В. Терський

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

Б. А. Омельчук

Інститут екології, природокористування та туризму
Національний університет “Львівська політехніка”

© Терський С. В., Омельчук Б. А., 2016

Проаналізовано процес археологічного дослідження замків та замчищ Прикарпаття та Волині. У Західних областях України та на Львівщині, зокрема на це звернено недостатню увагу, хоча зрідка реставраційні роботи в замках поєднані з розкопками. Обґрунтовано висновок про важливу роль археологічних матеріалів для з'ясування багатьох аспектів функціонування замків.

Ключові слова: археологічні знахідки, реставраційні роботи, замки, Львівщина, розкопки.

The article analyzes the process of archaeological research locks and locks'site Carpathians and Volyn. It was shown the growth of public interest in the preservation and restoration of castles of Western Ukraine. The modern typology attractions. Defined stages of the castle archaeology Ukraine.

It is established that XIV–XVI centuries. characteristic of the region are castles type “motte and bailey”. Since the end of the XVI century. become the dominant type of bastion castles. Today mapped locks Carpathians and Volyn conducted targeted saving research in the fortress of the district. Dniester and the castles of Transcarpathia (Nevytske, Hust).

The results of the study an important royal castle in sea level. Rakoczi Castle, defending the crossing over the river. Southern Bug 2.5 km east of the castle town Medzhybizh in the floodplain. Southern Bug.

Found that in Western Ukraine and Lviv region, including archaeological research of locks so far paid insufficient attention, although occasionally the restoration work in the castles are connected with the excavation. Today, much of medieval castles lost its ground and walls of their study lies entirely in the field of archaeology.

Examples detect collections of artifacts in the study of locks. These collections not only provide a more complete picture of the composition and origin of arms castle garrison, but most often the case with customs more fully characterize the trade. Grounded conclusion about the importance of archaeological materials to clarify many aspects of the locks.

Key words: archaeological, restoration work, castles, Lviv, excavations.

На історичних землях Галичини, Волині та Закарпаття збереглося понад 90 відсотків українських замків-фортець козацьких часів. Ці пам'ятки відображають як процес внутрішнього суспільного розвитку, так і є свідченнями колонізаційних прагнень сусідніх держав. З перебігом століть з різних причин замки занепадали, або ж на їх місцях зводилися палаци, розвивалась міська забудова тощо. Внаслідок найбільших воєнних лихоліть, які пережила Західна Україна на початку ХХ ст., більшість замків втратили своє призначення як особисті резиденції, а відтак, почали руйнуватися. Сьогодні значна частина середньовічних замків, втративши свої наземні частини стін, змінила статус пам'яток архітектури на статус пам'яток археології. Так їхне

дослідження цілком лежить у сфері археологічної науки.

Питання археологічного вивчення замків Заходу України вже побіжно аналізувалося у публікаціях сучасних дослідників [7–10]. Однак, цілеспрямованого аналізу не проведено.

Середньовічні замки краю, як пам'ятки старовини, перебували у центрі уваги громадськості ще з епохи Просвітництва. Однак, належної уваги до їх охорони та збереження з боку державної влади особливо в підросійській Волині не було.

Їх дослідження та систематизація пов'язані із першими спробами реставрації та пристосування для нових потреб (замки в Острозі, Луцьку, Збаражі). Щоправда, значні реноваційні роботи, що прово-

дилися до 1980-х рр., як правило, не супроводжувались системними археологічними дослідженнями. Це стосується зрідка й сучасних робіт (наприклад, відбудови замку у Збаражі).

Найпотужніший та найважливіший замок української частини Великого князівства Литовського – замок Луцька досліджувався чи не найгрунтовніше. Ще у 1933–1934 рр., у зв'язку з реставраційними роботами, які там проводились, були проведені розкопки кустомом Волинського музею Я. Фітцке. Тоді було частково розкопано залишки фундаментів княжої церкви та палацу, прибудованого до Ворітної вежі замку [16, с. 12]. За участі інженера Яна Захватовича за допомогою чотирьох шурфів, прокопаних на глибину 4 м поруч з В'їздовою вежею, вдалося виявити залишки дерев'яних укріплень попереднього періоду [16, с. 12].

У післявоєнний період шляхетськими замками маже не цікавились. Лише М. І. Островський у 1946, 1949 та 1951 рр. провів невеликі розкопки замку у Крем'янці та 1946 р. на старому замчищі князів Острозьких у Дубно, поруч замку князів Любомирських, де вчений занотовує обстежені ним місця з “грубим шаром попелу від зруйнованих будинків” [7, с. 174].

Одним з перших на Заході України планомірні археологічні дослідження Хотинського замку на Дністрі розпочав буковинський археолог Б. О. Тимошук. Йому вдалося виявити культурні напластування доби Галицько-Волинської держави.

Випадково попадали в поле зору професійних археологів шляхетські замчища під час польових досліджень у 1960–1980-ті рр. Їх обстежували, розшукуючи городища княжої доби, археологи-медієвісти – В. В. Ауліх, М. П. Кучера, В. С. Шолом'янець-Терський [7, с. 174].

Системні дослідження замків та замчищ Західної України розпочинаються наприкінці ХХ ст. Однією з перших на це питання звернула увагу Волинська археологічна експедиція Львівського історичного музею під керівництвом С. В. Терського у 1985–2005 рр. [17]. Зокрема, низку замчищ (П'ятидні, Когильне, Сілець, Локачі, Свинюхи, Конюхи, Овлочин, Підбереззя, Мирків) було обстежено лише в околицях Володимира.

Із становленням системи т. зв. рятівної археології розпочинаються вибіркові дослідження замків, які відразу ж дали важливі наукові результати. Досить згадати лише розкопки на території замку Теребовлі [15].

Особливо широкомасштабними виявились Важливими є археологічні спостереження С. В. Терського, здійснені у 1990–1991-х рр. під час земляних робіт у Клеванському замку. Серед матеріалів пізнішого часу, виявлених під час відкопування

цоколя його найдавнішої наріжної вежі, там вдалося зафіксувати культурні напластування ХІІІ–ХІV ст. [7, с. 174]. У 1993 р. невеликі археологічні спостереження на замку у Корці здійснив львівський архітектор Р. Могитич.

Ініціатором та організатором археологічних досліджень 1995–1996 рр. у замку Любомирських у м. Дубно був новостворений історико-культурний заповідник. Розкопки, які провів відомий львівський археолог І. К. Свешніков, дали змогу продатувати етапи забудови території дитинця та уточнити періоди замощення замкового двору протягом ХVІ–ХVІІІ ст. [1].

З діяльністю Національного заповідника “Давній Галич” пов'язуються археологічні дослідження Ю. В. Лукомського, які супроводжували реставрацію Шляхетської вежі Галицького старостинського замку. У такому разі встановлено, що перші укріплення тут зведено ще в ХІІ ст. У середині ХІІІ ст., під час походу хана Батия замок було зруйновано. У середині ХІV ст. дерев'яно-земляні укріплення замку було відновлено, ймовірно, за останнього галицько-волинського князя Любарта (Дмитра) Геди́міновича, а протягом ХV–ХVІІ ст. старостинський замок неодноразово перебудовувався у камені [10].

Сьогодні проведено картографування замків Прикарпаття та Волині, проводяться цілеспрямовані рятівні дослідження у Хотинській фортеці на р. Дністер, які ретельно документуються та аналізуються.

Регулярними археологічними дослідженнями в останні роки охоплено низку замків Закарпаття, частину з яких розпочато зводити з каменю ще у ХІІІ–ХІV ст.: Невицьке, Хуст, Сільце (ур. Бодулів), Квасове, Королеве (Нялаб), Бронька, Виноградів (Канків), Мукачеве, Середнє, Ужгород [13, 14].

Новожитні замки та міста часто споруджувалися на місцях городищ і міст попереднього часу. Так, дослідженнями Сатанівського замку встановлено існування на його території невідомого з літопису великого укріпленого поселення [2].

Традиції будівельної техніки княжих деревоземляних фортець з елементами кам'яної архітектури, знайшли своє продовження у кам'яних замках-фортецях ХV–ХVІІ ст., зведених під впливом архітектури Центральної та Західної Європи. Це підтверджено під час архітектурно-археологічних досліджень у Володимирі, Луцьку та інших містах. Трансформація старих і розбудова нових міст відбувалася в умовах взаємодії життєво зумовленої пари “замок-місто”. Місто як складний суспільний організм залишалося головним структуротворчим елементом певних територій.

В умовах зростаючої небезпеки з боку Степу замки відігравали провідну роль у формуванні поселенської структури. Розташування замків у містечках

також відчутно впливало на просторову забудову останніх. В умовах тогочасного життя, коли частими були татарські вторгнення та міжусобні магнатсько-шляхетські війни, значення замку для життя міста важко переоцінити. Саме тому і магнати, і міщани дбали про побудову фортець. Замки зводилися на підвищеннях над берегами рік. А форми їх були різні: трикутні, чотирикутні, п'ятикутні.

Цікаві результати дали розкопки у приватному кам'яному замку-фортеці в Меджибожі. Тут виявлено дерев'яно-земляні укріплення ще княжої доби.

Важливу королівську фортецю – складову прикордонної інфраструктури першої половини XVI ст., що захищала переправу через р. Південний Буг за 2,5 км на схід від замку містечка Меджибіж, нижче за течією ріки досліджено на дюноподібному підвищенні заплави р. Південний Буг в ур. Замок Ракочі. За обрисом воно нагадує квадрат площею 1 га з увігнутими до середини сторонами довжиною приблизно 100–120 м. Ширина рову сягає від 5 до 23 м на різних ділянках замчища. Висота валів – до 4 м. До того ж північно-західний кут оточений ще і малим валом. Північно-східний та протилежний йому південно-західний кути мають задерновані різновеликі кам'яні насипи, ймовірно, це залишки башт. У двох інших кутах подібні насипи не фіксуються. З напільного боку невисокий (до 0,5 м) через кожних 5–10 м має напівкруглі виступи – залишки башт. Знайдені монети і товарні пломби, а також близько 40 фрагментів обрізків олов'яних пластин різної форми, з яких вирізали товарні пломби. Пломби двох типів: із зображенням польського орла часів Ягеллонів та умовним написом на другій стороні та геральдичним зображенням башти із віконницями, зліва від якої розміщений лев, що стоїть перед нею на задніх лапах і передніми лапами кидається вправо. Замикаюча головка (розклепаний кінець стрижня) містить літеру “W” з рослинним орнаментом між направляючими.

Зібрано тут також зброю та військове спорядження: шматки розірваних гармат трьох калібрів (двох бронзових та однієї чавунної), половину ядра-гранати, шматки напівгаківниць, половину та цілу форми для відливання куль для рушниць (кулелійки), олов'яні та залізні кулі різних калібрів, серед яких трапляються заготовки та використані кулі, ромбоподібні черешкові наконечники стріл, фрагменти обладунку гусара та його спорядження тощо. Так, замчище, окрім військової, виконувало функцію державної митниці на кордоні королівства Польського з Великим князівством Литовським [12].

На території України протягом XV–XVI ст. приватні замки переважно будувалися з дерева. Як виняток, цегляні замки зведені князями Острозькими – в Острозі, Чорторійськими у Клевані,

навколо монастиря в Зимному та в Литовежі. Непогано збережені рештки кам'яних п'ятикутних замчищ князів Сангушків – у Княгинині біля Дубного та у Локачах, а також прямокутних – у Тайкурах біля Рівного та в Кутах біля Шумська.

Один з найдавніших типів шляхетських замчищ – т. зв. “стіжкового” типу існували на земляних насипах висотою близько 6–10 м в околицях Володимира: Фалемичі, П'ятидні, Овлочин (ур. Башта, за договором 1366 р. – волосний центр Володимирської землі), Підбереззі (замок Миколи Павловича Сапєги, 1571 р.), а також у Ратно та Хотині на р. Горинь. Цей тип замків, відомий у Західній Європі як “*motte and bailey*”, був високим пагорбом із крутими схилами та баштою на вершині, яку використовували для проживання, а у разі військової небезпеки і як оборонна споруда. У ранньому періоді функціонування таких укріплень, коли елементи оборонних конструкцій зводились із дерева, земляний насип був головним довговічним елементом у їх оборонній системі. Певною мірою він разом з дерев'яною вежею був прообразом пізнішого донжону. Поряд з насипним пагорбом розміщувалась менш укріплена ділянка – двір, який був обведений ровом та валом з частокотом. Тут розміщувались господарські будівлі [11].

Археологічні обстеження цих замчищ виявили уламки кахлів та керамічного посуду XV–XVII ст. Подібні оборонні об'єкти досліджені також на протилежному березі р. Західний Буг, наприклад у Гоздові біля Грубешова [18].

Пам'ятки з порівняно великими стіжковими насипами, що передбачало розміщення там кількох споруд, відомі у Коршеві, Камені-Каширському, Любомлі, Турійську та Ветлах. Їх вважають рештками укріплених центрів окремих волостей-сотень XIV ст.

У другій половині XVI–XVII ст. в Україні поширюється дерев'яно-земляні бастионні замки. Це були прямокутні укріплення, оточені земляним валом і ровом, на кутах яких влаштовані бастіони. Їх розвиток пов'язаний з появою вогнепальної зброї, виступи-бастіони давали змогу вести обстріл вздовж лінії куртини (стіни).

Першою фортецею цього типу стала резиденція князя Миколи Чорного Радзівіла (1515–1565) в Олиці (1564 р.). Пам'ятки цього типу добре збереглися у Володимирі і Степані на Поліссі, Мощаниці біля Острога, в Низкиничках на околиці Нововолинська.

Від дерев'яно-земляних укріплень волинських шляхетських замків збереглися, як правило, вали. Одне із замчищ, яке належало центру окремої волості князів Острозьких, згадане в документах XIV ст. Воно розташоване на південно-західній околиці села

Крупа південніше від Луцька. Воно розміщене на рівній ділянці мису першої надзаплавної тераси правого берега р. Стир на висоті близько 16 м над рівнем заплави. У плані воно близьке до квадрата із сторонами завдовжки 80 м. Замчище має частково збережений вал із рештками цегляної стіни заввишки близько 2 м. Він добре зберігся зі східного боку, але значно гірше – з південного боку укріплення. В обох кінцях східної боку замчища на валу збереглися два bastiони у формі зрізаного конуса із заглибленим кратероподібним верхом. З східної сторони добре зберігся рів завглибшки 3–4 м. На поверхні ґрунту у великій кількості трапляються уламки цегли, шматки битого скла давнього походження та фрагменти пізньосередньовічного посуду.

Укріплення містечка Краснопіль (зараз с. Перенятин Радивилівського району Рівненської обл.) висотою сьогодні до 3 м збудовані на високому лівому березі р. Слонівки, очевидно, разом з осадженням міста у 1629 р., оточують майданчик прямокутної форми розмірами 180×140 м. На кутах були влаштовані чотири bastiони. Перед валом з трьох боків було прокопано рів, його теперішня глибина близько 2,5 м, а з четвертого боку замок захищала заплава ріки.

Натомість, сусіднє замчище Фірлеїв, зведене наприкінці третьої чверті XVI ст., займало острів на річці Пляшівці. Воно квадратне в плані (100×100 м), зберігся вал висотою до 1,5 м. На кутах є круглі виступи-ронделі. Замки з подібною системою оборони були і в інших населених пунктах Волині: Княгинине, Птича, Сатіїв, Більче, Певжа, Ярославичі та в Шумську [3–5].

Низку bastiонних замчищ XVI–XVII ст. у 1991–2006 рр. обстежено експедицією Волинського краєзнавчого музею під керівництвом Ю. Мазурика [12] біля сіл Іванівка, Колмів, Звиняче, Ощів, Довгів, Журавники, Цегів Горохівського р-ну (1991–1994 рр.), Низкиничі Іваничівського р-ну (1998 р.), Боровичі, Старий Чорторийськ Маневецького р-ну (2003, 2004 рр.), в смт Рожище (2005 р.).

Розкопки замчищ нерідко дарують цінні колекції рухомих пам'яток. Так, під час досліджень замчищ Тадані та Буськ на Львівщині зібрана велика колекція зброї, насамперед, вістрь арбалетних стріл XV–XVI ст. В арсеналі замку Олики в середині XVIII ст. згадані скляні гранати. Їх уламки та цілі екземпляри виявлені під час розкопок Хотинської фортеці та Арсеналу в Києві. Ці колекції не тільки дають повнішу уяву про склад озброєння та походження замкових залог, але й, найчастіше у випадку з митницями, повніше характеризують міжнародну торгівлю.

Натомість, незважаючи на значну інформацію писемних джерел, пам'ятки сільської округи замків XV–XVII ст. практично в Україні поки що не вивчають.

Висновок. Археологічні дослідження є важливим елементом вивчення замкових комплексів. Вони не лише дають можливість уточнити датування пам'ятки, але й мають можливість продемонструвати динаміку перебудов, зміни в матеріальній культурі мешканців замку тощо. Враховуючи досвід європейських країн, де замкова археологія давно посіла вагоме місце серед передреставраційних заходів, в Україні замкова археологія також має великі перспективи. Належно вивчені та законсервовані рухомі та нерухомі пам'ятки є важливим доповненням відреставрованих та музеєфікованих замкових комплексів. Тому вони стають складовою образу цих перспективних туристичних об'єктів.

1. Гуцало В. Археологічні дослідження у Дубні / В. Д. Гуцало // *Дубно і світ. Міжнародна ювілейна науково-практична конференція, присвячена 900-річчю міста Дубна*, 25–26.08.2000 р. – Дубно, 2000. – С. 37–38.
2. Виногородська Л. Археологічні дослідження оборонних споруд у Сатанові / Л. Виногородська // *Археологія & фортифікація України. Збірник матеріалів Шостої Міжнародної науково-практичної конференції* / [редкол.: О. О. Заремба (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2016. – С. 421–429.
3. Войтюк О. П. Дорогобузький замок литовсько-польської доби (за матеріалами розкопок Нікольченка Ю. М. у 70-х роках XX ст.) / О. П. Войтюк // *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Вип. VIII*. – Рівне, 2010. – С. 121–126.
4. Войтюк О. П. Фортеці над Горинню в XV–XVII ст. / О. П. Войтюк // *Краєзнавство та музейна справа в Україні : матер. Всеукр. наук.-краєзнавчої конф., присвяченої 145-річчю заснування Житомирського обласного краєзнавчого музею*. – Житомир, 2010. – С. 243–250.
5. Войтюк О. П. Дослідження пам'яток литовсько-польської доби в Рівненському р-ні / О. П. Войтюк // *Археологічні відкриття в Україні (далі – АВУ) в 2013 р.* – К., 2014. – С. 225–228.
6. Дзембас О. В. Розкопки Невіцького замку / О. В. Дзембас // *АВУ в 2011 р.* – К., 2012. – С. 159–160.
7. Каша М. Є. Історія дослідження шляхетських замків Центральної Волині / М. С. Каша // *Військово-науковий вісник*. – Вип. 18. – Львів : АСВ, 2012. – С. 231–238.
8. Каша М. Є. Середньовічні замки та фортеці Західної Волині як об'єкти пам'ятко-охоронної діяльності (1920–1930-і рр.) / М. С. Каша // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. – № 784: *Держава та армія*. – 2014. – С. 148–152.
9. Каша М. Є. З історії вивчення давніх оборонних укріплень Галичини та Волині у XIX–на початку XX ст. / М. Є. Каша // *Військово-науковий вісник*. – Вип. 22. – Львів : АСВ, 2014. – С. 231–238.
10. Омельчук Б. Шляхетські замки Західного Поділля у світлі архітектурно-археологічних досліджень / Б. Омельчук // *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”*. – № 752: *Держава та армія*. – 2013. – С. 26–24.
11. Панишко С. Д. Спроба реконструкції зовнішнього вигляду пізньосередньовічних укріплень “*motte and bailey*” на Волині за їх зовнішніми морфологічними ознаками / С. Д. Панишко // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. – № 784: *Держава та армія*. – 2014. – С. 252–262.

12. Погорілець О. Г. Дослідження залишків укріплення періоду пізнього середньовіччя поблизу смт Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл. / О. Г. Погорілець, С. М. Стопенчук // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2002. – Вип. 11. – С. 24–28.

13. Прохненко І. А. Розкопки Королівського замку Нялаб / І. А. Прохненко, М. А. Жиленко // АБУ в 2013 р. – К., 2014. – С. 132–133.

14. Прохненко І. А. Розкопки Королівського замку Нялаб / І. А. Прохненко // АБУ в 2014 р. – К., 2015. – С. 46–47.

15. Строць Людмила. Археологічні дослідження замків Тернопілля / Л. Строць // Волино-Подільські археологічні студії. – Випуск III. Пам'яті Ю. М. Малєєва (1941–2006). – Луцьк, 2012. – С. 192–196.

16. Терський С. В. Лучеськ X–XV ст. / С. В. Терський. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2006. – 232 с.

17. Терський С. В. Дерев'яні шляхетські замки Волині / С. В. Терський // *Od Zborowa do NATO (1649–2009). Studia z dziejow stosunkow polsko-ukrainskich od XVII do XXI wieku. Monografia naukowa.* – T. 1: Historia. – Toruń, 2009. – S. 44–51.

18. Prusicka-Kolcon Ewa. Wyniki badań tzw. gródka stożkowego w Gozdowie, stan. I, pow. Hrubieszów / E. Prusicka-Kolcon // *Archeologia Polski Środkowowschodniej.* – T. IV. – Lublin-Chelm-Zamość, 1999. – S. 191–196.

References

1. Hupalo V. (2000), *Arkheolohichni doslidzhennya u Dubni, Dubno i svit. Mizhnarodna yuvileyna naukovopraktychna konferentsiya, prysvyachena 900-richchyu mista Dubna*, 25–26. 08. 2000 r., Dubno, pp. 37–38.

2. Vynohrods'ka L. (2016) *Arkheolohichni doslidzhennya oboronnykh sporud u Catanovi, Arkheolohiya & fortyfikatsiya Ukrainy. Zbirnyk materialiv Shostoyi Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi, Kamyanets'-Podil's'kyi*, pp. 421–429.

3. Voytyuk O. P. (2010), *Dorohobuz'kyi замок lytovs'ko-pol's'koyi doby (za materialamy rozkopok Nikol'chenka YU. M. u 70-kh rokakh XX stolittya)*, *Naukovi zapysky Rivnens'koho oblasnoho krayeznavchoho muzeyu*, 8, Rivne, pp. 121–126.

4. Voytyuk O. P. (2010), *Fortetsi nad Horynnyu v XV XVII st., Krayeznavstvo ta muzeyna sprava v Ukraini: Materialy Vseukrayins'koyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi, prysvyachenoyi 145-richchyu zasnivannya Zhytomyrs'koho oblasnoho krayeznavchoho muzeyu, Zhytomyr*, pp. 243–250.

5. Voytyuk O. P. (2014), *Doslidzhennya pam'yatok lytovs'ko-pol's'koyi doby*

v Rivnens'komu r-ni, Arkheolohichni vidkryttya v Ukraini v 2013 r., Kyiv, pp. 225–228.

6. Dzembas O. V. (2012), *Rozkopky Nevys'koho zamku Arkheolohichni vidkryttya v Ukraini v 2011 r.*, Kyiv, pp. 159–160.

7. Kasha M. YE. (2012), *Istoriya doslidzhennya shlyakhet-s'kykh zamkiv Tsentral'noyi Volyni, Viys'kovo-naukovyy visnyk*, 18, L'viv, pp. 231–238.

8. Kasha M. YE. (2014), *Seredn'ovichni zamky ta fortetsi Zakhidnoyi Volyni yak ob'yekty pam'yatko-okhoronnoyi diyal'nosti (1920–1930-i rr.)*, *Visnyk Natsional'noho universytetu “L'viv's'ka politekhnika”*. № 784: *Derzhava ta armiya*. 2014. pp. 148–152.

9. Kasha M. YE. (2014), *Z istoriyi vyvchennya davnikh oboronnykh ukriplen' Halychyny ta Volyni u XIX – na pochatku XX st., Viys'kovo-naukovyy visnyk*, 22, L'viv, pp. 231–238.

10. Omel'chuk B. (2013), *Shlyakhet-s'ki zamky Zakhidnoho Podillya u svitli arkhitekturno-arkheolohichnykh doslidzhen'*, *Visnyk Natsional'noho universytetu “L'viv's'ka politekhnika”*, No. 752, pp. 26–24.

11. Panyshko S.D. (2014), *Sproba rekonstruktsiyi zovnishn'oho vyhyadu pizn'oseredn'ovichnykh ukriplen' “motte and bailey” na Volyni za yikh zovnishnimy morfolohichnymy oznakamy*, *Visnyk Natsional'noho universytetu “L'viv's'ka politekhnika”*. No. 784: *Derzhava ta armiya*. 2014. pp. 252–262.

12. Pohorilets' O. H. (2002), *Doslidzhennya zalyshkiv ukriplennya periodu pizn'oho seredn'ovichchya poblyzu smt. Medzhybizh Letychivs'koho r-nu Khmel'nyts'koyi obl., Novi doslidzhennya pam'yatok kozats'koyi doby v Ukraini*, 11, Kyiv, pp. 24–28.

13. Prokhnenko I. A., Zhylenko M. A. (2014), *Rozkopky Korolivs'koho zamku Nyalab, Arkheolohichni vidkryttya v Ukraini v 2013 r.*, Kyiv, pp. 132–133.

14. Prokhnenko I. A. (2015), *Rozkopky Korolivs'koho zamku Nyalab, Arkheolohichni vidkryttya v Ukraini v 2014 r.*, Kyiv, pp. 46–47.

15. Strotsen' Lyudmyla (2012) *Arkheolohichni doslidzhennya zamkiv Ternopillya, Volyno-Podil's'ki arkheolohichni studiyi*, 3, Luts'k, pp. 192–196.

16. Ters'kyy S. V. (2006), *Лучес'к X–XV ст., L'viv*, 232 pp.

17. Ters'kyy S. V. (2009), *Derevyani shlyakhet-s'ki zamky Volyni, Od Zborowa do NATO (1649–2009). Studia z dziejow stosunkow polsko-ukrainskich od XVII do XXI wieku. Monografia naukowa*, 1, Toruń, pp. 44–51.

18. Prusicka-Kolcon Ewa (1999) *Wyniki badań tzw. gródka stożkowego w Gozdowie, stan. I, pow. Hrubieszów, Archeologia Polski Środkowowschodnie*, 4, Lublin-Chelm-Zamość, pp. 191–196.

МІСТЕЧКО БІЛГОРОД ТА СЕЛО БІЛІВ¹ У XVI ст. У КОНТЕКСТІ МАЙНОВИХ СПРАВ КНЯЗІВ ЧОРТОРИЙСЬКИХ

М. В. Федоришин

КЗ “Культурно-археологічний центр “Пересопниця”

© Федоришин М. В., 2016

Здійснено джерелознавчий аналіз опублікованих у книзі “Князі Чорторийські: документи і матеріали XVI–XVII ст.” документів під № 1, 4, 6–9, 11. Виявлено територіальні межі містечка Білгорода та села Білева, належності їх до замків та обсяг їхньої власності. Матеріали щодо локалізації цих двох поселень публікуються вперше. Дослідник вважав містечко Білгород та село Білів одним поселенням. На думку автора, сьогодні вони мають величезний інтерес місцевої громади, яку цікавить подальша музефікація історичного городища з метою залучення туристів. Стаття розрахована для вчителів історії, краєзнавців, наукових працівників музеїв, працівників органів охорони культурної спадщини, органів самоврядування Зорянської громади Рівненської області.

Ключові слова: Волинь, князь Чорторийський, князь Пронський, замок Білгород, замок Жуків, село Білів, культурна спадщина, громада.

The article addresses the problem of identifying the historical town of Belgorod settlements and villages Bileva the first half of the sixteenth century. The study was conducted on the basis of source analysis of documents published in the book “Princes Czartoryski family, documents and materials XVI–XVII century”. Documents under number 1, 4, 6–9, 11 number. For the first time proved that modern Bilevi settlement in the village at the time of the early modern time was Biloroda castle town in the early sixteenth century. But from the second half of the sixteenth century. – Bileva castle town.

Today Bilevi settlement of the status of cultural heritage monument of national importance.

Modern social needs lead to a cultural change in the use of cultural heritage of national importance. On this basis, local communities have to develop tourism. Muzeifikatsiyu is the question of the settlement.

On the basis of modern scientific understanding of the role of the use of historical monuments in the current social and cultural conditions, it is necessary to carefully examine the history of the settlements. The article revealed the localization of the castle, town, village Bileva. Also, the documents can learn about farming towns and villages of Belgorod Bileva names and owners.

This study will form the right approach to further muzeifikatsiyi settlement. The vision of the museum as a social and cultural institution in modern terms is complemented by an understanding of its active role in the social and cultural development of society. Kulturolohichnii museum activities can be a tool for a better understanding of today's world and meet the needs of people today.

Key words: the Great principality of Lithuania, Volhynia, Prince Chertoryysky Prince Pronskiy, Belgorod castle, castle Zhukov town.

Постановка проблеми. Значущість історичних, знань залежить від ступеня розробленості джерельної бази історичної науки, що, своєю чергою, передбачає запровадження в науковий обіг нововиявлених, передусім писемних джерел. Вивчення історії наших українських князівських родів, локалізація давніх поселень XVI ст., часу національно-культурного Відродження, ніколи не втрачало своєї актуальності. Своєрідний кумулятивний ефект мають серійні публікації комплексних пам'яток писемності, до яких належить збережене документальне зібрання під назвою “Західно-руські акти”. Аналіз документів цього зібрання має безперечну практичну і наукову актуальність у вивченні історії поселень Пересоп-

ницького посткнязівства: Жуківської та Клеванської волостей ранньомодерного часу, зокрема, у нашому контексті – містечка Білгорода і села Білева. Проблема в тому, що село Білів вважали одним поселенням. Але, із документів, які розглядаємо у цій статті, це поселення розділене на два: містечко Білгород і село Білів.

Метою публікації є локалізація двох поселень, містечка Білгорода і села Білева, їхнього майнового комплексу (ставів, гребель, млинів, доріг) у середині XVI ст., історія формування родинних маєткових комплексів на Волині, зокрема, у Клеванській та Жуківській волостях через детальний аналіз та вивчення восьми документів князівської родини Чорторийських із зібрання “Західно-руські акти”.

Результати дослідження. У статті досліджено комплекс з восьми документів князівської родини

¹ Білів – нині село Зорянської сільської ради Рівненського району Рівненської області.

Чорторійських із зібрання “Західньо-руські акти” Російської національної бібліотеки у Санкт-Петербурзі, матеріали які хронологічно охоплюють період із 1528 по 1561 рік. Ці документи введені до наукового обігу істориками Андрієм Блануцею та Дмитром Вашуком [5]. Князі Чорторійські у документальному вимірі залишили багато документів, які нині розпорошені у архівах і бібліотеках різних країн: Росії, Польщі, Литви, Білорусі та України.

Документи № 1, 4, 6, 7, 9 стосуються суперечки між луцьким старостою князем Федором Чорторійським (лише № 1) та земським підскарбієм, маршалком та писарем Великого князівства Литовського Богушем Боговитиновичем, а інші документи як продовження суперечки між його сином князем Іваном Федоровичем Чорторійським, з одного боку, та Київським воєводою князем Фрідріхом Глібовичем Пронським, з другого боку, стосовно однієї теми:

- незаконного будівництва князями Чорторійськими замку на Білівському городищі;
- насипання греблі на річці Стублі й утворення нового ставу навпроти новозбудованого містечка Білгорода, в результаті цього було затоплено сінокоси та посіви вівса на землях Жуківського замку;
- будівництва нової дороги на землях Жуківського замку;
- незаконного вилову риби у Жуківському ставу біля села Білева та у Кривицькому ставу біля Жуківського замку ченцями Пересопницького монастиря (тут вперше згадується статус керівника пересопницької обителі – архімандрит. – авт.) [8, с. 78].

Документ № 8 (квит від 6.11.1948 р.) містить відомості про сплату сребщини [11, с. 93–95] з волинських маєтків Шибського, Клевани, Білгорода, Шеплі та Корелич до господарського скарбу 35 кіп і 55 грошів литовських. Це досить поважна сума станом на середину XVI ст.

Документ № 11 засвідчує документально, як князь Іван Чорторійський реалізовував аграрну реформу, закріплену в “Уставі на волоки” [13, с. 100]. Про це свідчить квит королівського мірчого Казимира Ледницького від 3.08.1561 року про отримання ним 60-ти кіп грошей литовських від князя Чорторійського за виконані заміри у маєтках Клевани, Білев та навколишніх селах.

Отже, нас цікавить локалізація поселень Білгорода і Білева. Щодо будівництва нового замку читаємо у документі № 1 від 4.03.1528 р. “жалівся нам ...на старосту луцького князя Федора Михайловича Чорторійського, що він на городищі Білеве, нижче ставу і села Білева, замок собі збудував. А городище Білево, з тим селом Білево, здавна належало до двору нашого Жуківського, яке отримано від двору нашого Луцького під назвою

Жуків” [7, с. 70]. Відомо, що Сігізмунд I надав у володіння 19.11.1516 року князю Богушу Боговитиновичу замок Жуків з селами Білів, Новий Став та Гуменники [5, с. 9].

Але, князь Чорторійський, пояснював свою правоту тим, що “городище є власність його монастиря, а не Білева, і ніколи до того села не належало...”. Він не претендував на село Білів, а лише на Білівське городище, яке справді “з века” належало до Пересопницького монастиря [7, с. 70]. На ньому він збудував замок та коло нього “осадив” містечко з Святотроїцькою церквою [5, с. 9]. Новозбудоване містечко отримало назву Білгород. У документі № 1 за 1528 рік ще назва “Білгород” не вживається, а в документі № 4 від лютого 1548 року (договір, написаний у Клевани) маємо тут назви “маєток Білогородський” [8, с. 78], у № 6 від 30 червня 1548 року (договір написаний у Білгороді) маємо назви “містечка Білогородського”, “маєток Білгород”, “містечка і замку Білогородського”, “написано у Білгороді” [9, с. 82–85]. Документ № 7 від 30 червня 1548 р. (договір князя Пронського, написаний у Жукові) маємо назви “замку і містечка Білогородського”, “маєток Білгород”, “замок Білогородський”, “маєтку Білогородського”, “міста Білогородського” [10, с. 86–92]. Документ № 9 від 24 грудня 1554 р. (лист польського короля Сігізмунда II Августа до князя Пронського) маємо назву “маєток Білогородський” [12, с. 95–96]. Вищезгадані документи свідчать про те, що замок, містечко, місто, маєток Білгород був власністю князів Чорторійських і належав до Клеванського замку.

У цих же документах маємо відомості про інше поселення під назвою “село Білев”, яке належало Богушу Боговитиновичу з 1516 року. У 1544 році дочка Богуша Федора вийшла заміж за київського воєводу Фрідріха Пронського і як придане внесла Жуківську волость (сюди належало село Білев) у дім Пронських [6]. Управителем села Білев від Жуківського замку призначений князем Пронським боярин Офанас Рожка [9, с. 82].

Точасне розмежування містечка Білгорода і села Білева добре простежується на карті 1922 року (див. рис. № 1). На нашу думку, таке розмежування цих поселень було лиш у XVI ст., бо на карті 1613 року (див. рис. № 2) позначене містечко під назвою “Белев”, а не “Білгород”.

Вищезазначені документи проливають світло на ставкове господарство на річці Стублі у зазначений період. На території довжиною 5–6 км, від села Пересопниці до села Голишева було 4 стави: Кривицький біля стін Жуківського замку, Білогородський між Пересопницею та Білгородом, Жуківський між замком Білгородом та селом Білево та Голишівський.

Цікаво, що у документах немає жодної згадки про село Жуків Старий (суч. Старожуків. – М. Ф.), яке було розташоване на лівому березі річки Стубли навпроти села Білева та містечка Білгорода. У документі № 7 написано “... І тим ставом затопив немало поля і сінокошу нашого Жуківського, проложив нову дорогу до тієї греблі...” [10, с. 87]. Нова гребля була збудована навпроти замку Білгорода через річку Стублу на землі села Жукова Старого. Однак топонім “Жуків Старий” у наших документах жодного разу не згадано. А навпаки: “...так і нижньому Голишівському [ставу] нижче нашої границі, яка ділить Жуків з Голишевим... [10, с. 91]”. Тут видно межі єдиного поселення містечка та села Жукова, яке у подальшому виокремилось від містечка і дістало назву Жуків Старий. Цю нову назву поселення можна знайти у актах від 1570 р. [1] та 1578 р. [2].

Нова дорога через греблю у напрямку до містечка Олики (“яка дорога іде від замку пана воеводи віленського Олицького до його маєтку Білгорода на став і греблю того маєтку його Білгородського...” [9, с. 96]), проходила через землі Жуківського маєтку. Така дорога ще проглядається на карті Шишкіна за 1867 рік (див. карту). Але на карті польського відомства за 1922 рік уже ця дорога відсутня. Нова дорога прокладена біля берега Стубли і її притоки Стубелки (див. карту 1922 р.).

Будівництво ставків давало прибуток не лише рибою. Для облаштування ставка у відповідному місці будували міст через річку з шлюзами та робили пересип-дорогу з одного берега на інший. Це – гребля. На греблі будували водяний колісний млин. “...став наш Жуківський біля села Білівського... на якому на греблі мито “звечистое” коловоротне було і млин, з якого мито та половина прибутку з млина належала замку нашому Жукову, а інша половина мита та прибутку з млина надходило на Пересопницький монастир...” [6, с. 84]. Ще такі греблі відомі у Клевані, містечку Білгороді, Пересопниці, містечку Жукові. У Пересопниці гребля знаходилася на річці Омелянці між селом та урочищем Мигор. Тут гроші або “погребельне” брали ченці з монастиря Пречистої Богородиці [15, с. 16]. Плата за переїзд возом через греблю коштувала 1 грош [14, с. 139]. Отже, “погребельне” було досить вагомим доходом для власників гребель.

Як вище ми згадували, на кожній греблі знаходився водяний млин, який платив податок власнику “мірку з млина”. Такий млин знаходився на греблі Жуківського ставу у селі Біліві [9, с. 82]. У документах відсутні відомості про млин на новій греблі біля містечка Білгорода.

Про назву поселення. У другій половині XVI ст. назва “містечко Білгород” зникає з документів, а появляється назва “містечко Білев”. У закладній клеванського князя Юрія Чорторийського від 5 квітня 1583 року, виданій пану Валентію Понятовському і його дружині Марині Тишкевичівні Звіровні на маєток Диків (сусіднє село біля Білева. – авт.), згадано містечко Белев, як власність Клеванського замку “...і в тій же сумі пенезей заставили були маєток, містечко Белев, роком певним, починаючи від дня Святого Петра...” [3].

На нашу думку, заміна назви “містечко Білгород” на “містечко Белев” відбулася з ініціативи князів Чорторийських з часу придбання у їхню власність села Білева. З часу, коли став єдиний власник і містечка і села, ділити ці поселення стало недоцільно. Назва “Белев” відома з 1516 року, а назва “Білгород” з 1548 року і є похідною від Білева. Одже, до містечка прижилася старіша назва – Білев (польською від 1613 року – Bielów. – авт.).

Однак, документ від 1596 року згадує “село Белев” [4], а не містечко. Може це помилка писаря, а найбільш ймовірно, що містечко і село побутували разом під тією ж назвою до кінця XVIII ст.

Висновки. Здійснено джерелознавчий аналіз опублікованих у книзі “Князі Чорторийські: документи і матеріали XVI–XVII ст.” документів під № 1, 4, 6–9, 11. За Д. Вашуком вищеназвані документи можна розділити на такі типологічні групи:

- 1) публічно-правові джерела:
 - а) Листи нагадувальні: № 1, 9;
 - б) Квити: № 11.
- 2) приватно-правового джерела:
 - а). Договори: № 4, 6, 7.

Виявлено територіальні межі містечка Білгорода та села Білева, належності їх до замків та обсяг їхньої власності:

1. Містечко Білгород та його межі. На городищі знаходився замок, а під городищем “место осаджоне” [10, с. 86] з церквою Святої Трійці [5, с. 9]. Межа містечка Білгорода простягнулася до рова. Нині це вулиця Т. Шевченка, тут під дорогою знаходиться труба для стічних вод. Далі починається куток Застав’я, яке належало до села Білева. Містечком керував вїт. “...а на жнива не вийшов, тоді мій вїт Білівський...” [3]. Очевидно, раз був вїт, то була і Білівська волость, тобто сільські поселення, які належали до замку Білева. Це села Білів і Диків та великий земельний масив на південний схід від Білева до нинішніх Білівських хуторів. Засновники та власники містечка Білгорода – клеванські князі Чорторийські Федір та його сини – Олександр та Іван.

2. Село Білів та його межі. Центр села знаходився приблизно там, де нині розташована Білівська загальноосвітня середня школа. Межею був рів, як написано вище, сільський куток сьогодні носить назву “Застав’є”. Керівником села був боярин Офанас Рожка, призначений власником села князем Фрідріхом Пронським, власником Жуківського замку.

3. Сьогодні городище у Білеві має статус пам’ятки культурної спадщини національного значення.

Сучасні соціальні потреби призводять до культурних змін щодо використання пам’яток культурної спадщини національного значення. На її основі місцеві громади мають намір розвивати туризм. Стоїть питання про майбутню музефікацію городища.

1. Архивъ Юго-Западной Россіи издаваемый временною комиссією для разбора древних актовъ 25, ф. 25, оп. 1, спр. 18, арк. 174–175. 2. Архивъ Юго-Западной Россіи издаваемый временною комиссією для разбора древних актовъ. – Ч. 6. – Т. 1. – С. 161. 3. Архивъ Юго-Западной Россіи издаваемый временною комиссією для разбора древних актовъ. – Ч. 3. – т. 1, с. 115, 125. 4. Архивъ Юго-Западной Россіи издаваемый временною комиссією для разбора древних актовъ. – Ч. 6, т. 1, с. 132–133. 5. Князі Чорторійські: документи і матеріали XVI–XVII ст. (із зібрання “Західно-руських актів” Російської національної бібліотеки) / Підготовка до друку Андрія Блануци, Дмитра Ващука. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 228 с. 6. Вікіпедія [Електронний ресурс]: [Федора Богушівна Боговитуна:]. – Режим доступу: <http://ar.rodovid.org/wk/%D8%AE%D8%A7%D8%B5:ChartInventory/764126> (дата звернення 30.02.2017). – Назва з екрана. 7. № 1. 1528, березня 4. Вільно. Лист великого князя литовського, польського короля Сигізмунда I Старого про створення комісії у складі князів Юрія Івановича Дубровицького, Василя Федоровича Четвертинського, Івана Андрійовича Полубенського та ін. для розгляду суперечки між луцьким старостою Федором Михайловичем Чорторійським та паном Богушем Боговитуновичем з приводу будівництва замку в урочищі Білеве / Князі Чорторійські: документи і матеріали XVI–XVII ст. (із зібрання “Західно-руських актів” Російської національної бібліотеки) / Підготовка до друку Андрія Блануци, Дмитра Ващука. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 228 с. 8. № 4. 1548, лютий. Клевань. Договір князя Івана Федоровича Чорторійського з воєводою київським князем Фрідріхом Глібовичем Пронським про те, щоб люди архімандрита Пересопницького монастиря, які належали Чорторійським, не ловили рибу в ставку Жуковському / Князі Чорторійські: документи і матеріали XVI–XVII ст. (із зібрання “Західно-руських актів” Російської національної бібліотеки) / Підготовка до друку Андрія Блануци, Дмитра Ващука. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 228 с. 9. № 6. 1548, червня 30. Білогородка. Договір князя Івана Федоровича Чорторійського із князем Фрідріхом Глібовичем Пронським про припинення суперечки стосовно ставків

Білівського та Жуковського, незаконного вилову риби тощо. / Князі Чорторійські: документи і матеріали XVI–XVII ст. (із зібрання “Західно-руських актів” Російської національної бібліотеки) / Підготовка до друку Андрія Блануци, Дмитра Ващука. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 228 с. 10. № 7. 1548, червня 30. Жуково. Договір князя Фрідріха Глібовича Пронського, воєводи київського, із князем Іваном Федоровичем Чорторійським про полюбовне вирішення суперечки щодо замку Білівського та ставку на р. Стубла біля маєтку Жуковського; 11. № 8. 1548, листопада 6. Вільно. Квит господарського скарбника, ключника віленського Стефана Андрійовича Велковича щодо отримання ним серебичини за другу половину 1548 р. з волинських маєтків Шибського, Клевані, Білогородка, Шеплі та Кореличі, які належали князю Івану Федоровичу Чорторійському. / Князі Чорторійські: документи і матеріали XVI–XVII ст. (із зібрання “Західно-руських актів” Російської національної бібліотеки) / Підготовка до друку Андрія Блануци, Дмитра Ващука. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 228 с. 12. № 9. 1554, грудня 27. Вільно. Лист великого князя литовського, польського короля Сигізмунда II Августа київському воєводі, князю Фрідріху Глібовичу Пронському стосовно скарги князя Івана Федоровича Чорторійського про порушення домовленостей, згідно з якими дозволялось проїжджати дорогою через його маєток Жуковський та на збір мита / Князі Чорторійські: документи і матеріали XVI–XVII ст. (із зібрання “Західно-руських актів” Російської національної бібліотеки) / Підготовка до друку Андрія Блануци, Дмитра Ващука. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 228 с. 13. № 11. 1561, серпня 3. Клевань. Квит королівського мірника Казимира Ледницького про отримання ним 60-ти кіп грошей литовських від князя Івана Федоровича Чорторійського за здійснені заміри у маєтках Клевань, Білів та навколишніх селах / Князі Чорторійські: документи і матеріали XVI–XVII ст. (із зібрання “Західно-руських актів” Російської національної бібліотеки) / Підготовка до друку Андрія Блануци, Дмитра Ващука. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 228 с. 14. Памятники, изданные Временной Комиссией для разбора древних актов. – К, 1859. – Т. 4 т. 4, отд. 2. – с. 129, 139, 189, 226. 15. Федоришин Микола. Історія монастиря у Пересопниці / Микола Федоришин. – Дрогобич: Коло. – 1916. – с. 32

References

1. Arkhyvъ Yuho-Zapadnoi Rossii yzdavaemyi vremennoi komysseiі dlia razbora drevnykh aktovъ 25, f. 25, op.1, s pr. 18, ark. 174–175. 2. Arkhyvъ Yuho-Zapadnoi Rossii yzdavaemyi vremennoi komysseiі dlia razbora drevnykh aktovъ, ch. 6, T. 1, pp. 161. 3. Arkhyvъ Yuho-Zapadnoi Rossii yzdavaemyi vremennoi komysseiі dlia razbora drevnykh aktovъ, ch.3, t. 1, pp. 115, 125. 4. Arkhyvъ Yuho-Zapadnoi Rossii yzdavaemyi vremennoi komysseiі dlia razbora drevnykh aktovъ, ch. 6, t. 1, pp. 132, 133. 5. Kniazi Chortoriyski: dokumenty i materialy KhVI-XVII st. (iz zibrannia “Zakhidno-ruskykh aktiv” Rosiiskoi natsionalnoi biblioteki) / Pidhotovka do druku Andriia Blanutsy, Dmytra Vashchuka. (2016), Kiev, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy,

228 pp. 6. Vikipediia, Fedora Bohushivna, available at: <http://ar.rodovid.org/wk/%D8%AE%D8%A7%D8%B5:ChartInventory>. 7. Lyst velykoho kniazia lytovskoho, polskoho korolia Syhizmunda I Staroho pro stvorennia komisii u skladi kniaziv Yuriiia Ivanovycha Dubrovyskoho, Vasylia Fedorovycha Chetvertynskoho, Ivana Andriiovycha Polubenskoho ta in. dlia rozghliadu superechky mizh lutsym starostoiu Fedorom Mykhailovychem Chortoryiskym ta panom Bohushe Bohovytnovychem z pryvodu budivnytstva zamku v urochyschi Bileve, No. 1, 1528, bereznia 4, Vilno, Kniazii Chortoryiski, dokumenty i materialy KhVI-XVII st. iz zibrannia "Zakhidno-ruskykh aktiv" (2016), Pidhotovka do druku Andriia Blanutsy, Dmytra Vashchuka, Kiev, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 228 pp. 8. Dohovir kniazia Ivana Fedorovycha Chortoryiskoho z voievodoiu kyivskym kniazem Fridrikhom Hlibovychem Pronskym pro te, shchob liudy arkhimandryta Peresopnytskoho monastyria, yaki nalezhaly Chortoryiskym, ne lovyly rybu v stavku Zhukovskomu, No. 4, 1548, liutyi, Klevan. Kniazii Chortoryiski, dokumenty i materialy KhVI-XVII st. iz zibrannia "Zakhidno-ruskykh aktiv", (2016), Pidhotovka do druku Andriia Blanutsy, Dmytra Vashchuka, Kiev, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 228 pp. 9. Dohovir kniazia Ivana Fedorovycha Chortoryiskoho iz kniazem Fridrikhom Hlibovychem Pronskym pro prypynennia superechky stosovno stavkiv Bilivskoho ta Zhukovskoho, nezakonnoho vylovu ryby toshcho, № 6, 1548, chervnia 30, Bilohorodka. Kniazii Chortoryiski, dokumenty i materialy KhVI-XVII st. iz zibrannia "Zakhidno-ruskykh aktiv", (2016), Pidhotovka do druku Andriia Blanutsy, Dmytra Vashchuka, Kiev, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 228 pp. 10. Dohovir kniazia Fridrikha Hlibovycha Pronskoho, voievody kyivskoho, iz kniazem Ivanom Fedorovychem Chortoryiskym pro poliubovne vyrishennia superechky shchodo zamku Bilivskoho ta stavku na r. Stubla bilia maietku Zhukovskoho, No. 7, 1548, chervnia 30, Zhukovo,

Kniazii Chortoryiski, dokumenty i materialy KhVI-XVII st. iz zibrannia "Zakhidno-ruskykh aktiv", (2016), Rosiiskoi natsionalnoi biblioteki), Dmytra Vashchuka, Kiev, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 228 pp. 11. Kvyt hospodarskoho skarbnyka, kliuchnyka vilenskoho Stefana Andriiovycha Velkovycha shchodo otrymannia nym serebshchyny za druhu polovynu 1548 r. z volynskykh maietkiv Shybskoho, Klevani, Bilohorodka, Shepli ta Korelychi, yaki nalezhaly kniazii Ivanu Fedorovychu Chortoryiskomu, No. 8, 1548, lystopada 6, Vilno. Kniazii Chortoryiski, dokumenty i materialy VI-XVII st. iz zibrannia "Zakhidno-ruskykh aktiv", (2016), Pidhotovka do druku Andriia Blanutsy, Dmytra Vashchuka, Kiev, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 228 pp. 12. Lyst velykoho kniazia lytovskoho, polskoho korolia Syhizmunda II Avhusta kyivskomu voievodi, kniazii Fridrikhu Hlibovychu Pronskomu stosovno skarhy kniazia Ivana Fedorovycha Chortoryiskoho pro porushennia domovlenosti, zhgidno z yakymy dozvolialos proizhdzhaty dorohoiu cherez yoho maietok Zhukovskiy ta na zbir myta, No. 9, 1554, hrudnia 27, Vilno. Kniazii Chortoryiski, dokumenty i materialy KhVI-XVII st. iz zibrannia "Zakhidno-ruskykh aktiv", (2016), Pidhotovka do druku Andriia Blanutsy, Dmytra Vashchuka, Kiev, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 228 pp. 13. Kvyt korolivskoho mirnyka Kazymyra Lednytskoho pro otrymannia nym 60-ty kip hroshei lytovskykh vid kniazia Ivana Fedorovycha Chortoryiskoho za zdiisneni zamiry u maietkakh Klevan, Biliv ta navkolyshnikh selakh, No. 11, 1561, serpnia 3, Klevan. Kniazii Chortoryiski, dokumenty i materialy XVI-XVII st. (iz zibrannia "Zakhidno-ruskykh aktiv", (2016), Pidhotovka do druku Andriia Blanutsy, Dmytra Vashchuka, Kiev, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 228 pp. 14. Pamiatnyky, yzdannyye Vremennoi Komysseyi dlia razbora drevnykh aktov, (1859), Kiev, t.4, otd. 2, pp. 129, 139, 189, 226. 15. Fedoryshyn M. (2016), History monastery in Peresopnytsa, Drohobych, Kolo, 32 pp.

ОФІЦІЙНИЙ ТА НЕОФІЦІЙНИЙ ПОГЛЯД НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРНУ ПОЛІТИКУ

І. Я. Хома

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Хома І. Я., 2016

Розкрито ставлення до офіційної політики в сфері культури та її наслідків станом на кінець 2013 р. Акцент зосереджено на офіційних даних та думках інтелектуалів та експертів українського громадського суспільства.

Ключові слова: Культурна політика, спадщина, національна пам'ять, громадянське суспільство.

Euromaidan and dignity revolution, which further continues, clearly show that without change in the national policy of culture change the country will be very difficult. It's tactics and strategy formation space of life for the citizens of Ukraine, information about Ukrainian and country in the world, formed throughout history and established in today's harmful and humiliating stereotypes, myths. Obviously the official state culture has long been not satisfied an active, creative part of society. Outside the official data analysis of cultural policy meet in publications, cultural in content, authored by writers, critics, scholars and public figures.

Balance cultural processes, that attitude to culture as an important tool strengthening state sovereignty on the political, spiritual, economic and other levels and other levels within Ukraine and abroad ensured civil society. They monitor cultural processes. Among the most notable, sharp and accurate assessments of cultural policy is advisable to allocate positions L. Kostenko, I. Dziuba, O. Zabuzhko, M. Riabczuk and other lesser-known experts. These persons is difficult to accuse of bias.

In the article was put goal disclose the relationship to the national cultural policy of the Ukrainian intelligentsia and civil society experts, that are recognized in Ukraine and the world.

Key words: Cultural policy, heritage, national memory, civil society.

Постановка проблеми. Євромайдан та Революція гідності, яка й далі триває, переконливо доводять, що без змін у національній політиці в сфері культури змінювати країну дуже важко. Адже це тактика і стратегія формування вільного простору життя для громадян України, інформації про українців та державу в світі, розв'язання сформованих впродовж історії та утверджених у сьогоденні шкідливих та принизливих стереотипів, міфологем тощо. Очевидно, що офіційний стан справ давно вже не задовольняє активну, творчу та небайдужу частину суспільства. Поза офіційними даними аналіз культурної політики держави зустрічаємо в публікаціях, культурологічних за своїм змістом, авторами яких є літератори, критики, науковці та громадські діячі [1–8].

Під час написання статті ставилось за мету розкрити ставлення до національної культурної політики серед української інтелігенції та експертів громадського суспільства, що не мають відношення до відповідних органів державної влади та є визнаними в Україні й світі.

Виклад основного матеріалу. Загалом офіційна картина стану культури виглядає приблизно так, що нагромаджений за століття культурний потенціал переважно вдалося зберегти, а це унікальні музейні зібрання та бібліотечні фонди, пам'ятки архітектури та скульптури, самобутні творчі колективи та студії, безцінні твори народних майстрів тощо. Труднощі з фінансуванням не призвели до закриття театрів, концертних залів чи філармоній. За цей час навіть було відкрито низку нових осередків культури. У вересні 1999 р. у Полтаві було урочисто відкрито нову виставкову залу – галерею сучасного українського мистецтва. Отримали нові приміщення Київський дитячий музичний театр, Київський театр ляльок. Здобули державний статус львівський театр “Воскресіння”, молодіжний театр ім. Леся Курбаса. Створено муніципальний театр “Хортиця” у Запоріжжі. Відбудовано Михайлівський Золотоверхий собор у Києві, реставровано Золочівський замок, Палац Розумовських у Батурині, Одеський національний академічний театр опери та балету та інші.

Це поодинокі приклади, на тлі сотень пам'яток культурної спадщини, які потребують втручання держави в їхню відбудову чи реставрацію. Це також своєрідне прикриття, що в своїй основі забезпечувало видимість культурної політики, яку проводила держава.

Баланс культурних процесів, тобто ставлення до культури як важливого інструмента зміцнення державного суверенітету на політичному, духовному, економічному та інших рівнях у середині України та поза її межами забезпечувався громадянським суспільством. Саме воно, в силу свого поступового зміцнення, здійснює постійний моніторинг культурних процесів. Серед найбільш помітних, гострих і точних оцінок культурної політики доцільно виділити позиції Л. Костенко, І. Дзюби, О. Забужко, М. Рябчук та інших менш відомих широкому загалу експертів. Вказаних осіб важко звинуватити в упередженості та зловтішанні з невдач, помилок тощо.

Ліна Костенко в 1999 р. виступила перед студентами Києво-Могилянської академії з своєю лекцією про культурну політику від часу проголошення незалежності під назвою "Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала" [1]. У лекції вказано, що не було зроблено на початку творення держави та призвело до формування та продукування викривленої картини про українців та Україну загалом. Л. Костенко пише: "Маємо не ефект, а дефект головного дзеркала, місцями воно розбите, уламки розкидані скрізь по світу. Та й взагалі цей телескоп встановлений нам не нами. Запрограмований на систему анахронічних уявлень, він умисно спотворює обличчя нації. Відтак і живемо в постійному відчутті негараздів, психологічного дискомфорту, викривленої істини... Україну мало хто знає, її все ще плутають із Росією, її проблеми для світу неактуальні, за нею тягнеться шлейф історичних упереджень, не спростованих нами й досі" [там само, с. 11–12].

Україна мала насамперед – об'єктивно оцінити ситуацію, розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети. Зафіксувати себе в свідомості людства парадоксом молоді держави з тисячолітньою культурою, що була досі заблокована в силу історичних причин. Нам не вдалось стати відкриттям для світу, а не морально ущербним народом у чужих віддзеркаленнях. Натомість Л. Костенко стверджує, що сталося непростене, – вже не імперія, не ворог, а у своїй же незалежній державі знайшлися сили, різнозаряджені, та водночас спрямовані на демонтаж України [Там само, с. 13, 27–28].

Іван Дзюба у своїй брошурі "Україна перед Сфінксом майбутнього", що побачила світ на 10 році незалежності, акцентує увагу на тому, що саме

українська культура – це є гарант національного майбутнього. Саме через культурне самоствердження можна досягти національного самоусвідомлення та політичної самоідентифікації нації. І. Дзюба акцентує увагу на тому, що для цього є як великі культурні здобутки, так і великі небезпеки (мовна, культурна, психологічна зрусіфікованість значної частини населення). Однак маємо концентрований зовнішній тиск задля збереження наслідків русифікації та її поглибленні, а в українському суспільстві бракує політичної волі протистояти цьому тискові. Критично бракує реальної, а не декларативної української культури [2, с. 30–31].

У 2003 р. Л. Костенко посилила своє критичне ставлення до офіційної культурної політики: "Дванадцятий рік Незалежності, а імідж України у світі щодалі гірший, з усіма формами латентної упередженості, бо хоч вона ніби й не присутня у свідомості людства, але водночас існує якась розлита в повітрі неприязнь до українців як до нації, що нібито наділена цілим спектром органічно притаманних їй антипатичних рис. Недолугістю, скажімо, простацтвом, ба навіть штамом колаборантства й антисемітизму. Досить лише згадати фільми, що з'являються час від часу і вводять глядачеві чергову ін'єкцію неповаги до українців.

Такі атракційні винятки, як брати Клички чи футболіст Шевченко, становища не рятують. Йдеться про головне: про цілісний недеформований образ України у світі, який поставав би реальними домінантами її культури крізь вади й патології, притаманні, зрештою, багатьом державам. Такого образу ще немає. Поки у нас тут або самобичувались, або займались мелодекламаціями про відродження, в Україні сталося переродження, а рейтинг її у світі впав до найнижчої позначки" [3, с. 459].

У цих інтелектуальних роздумах Л. Костенко порушує питання комунікативної катастрофи, яка приховано, але розгорталась в Україні. Йдеться про мову, яка у всіх народів – це засіб спілкування, у нас це – фактор відчуження. Не інтелектуальне надбання століть, не код порозуміння, не першоелемент літератури, а з важкої руки імперії ще й досі для багатьох – це ознака націоналізму, сепаратизму, причина конфліктів і моральних травм.

Йдеться ж навіть не про вживання чи не вживання української мови, а про зживання її зі світу. Подібні ситуації в постколоніальних країнах були, але щоб після здобуття Незалежності у власній державі терпіти таку дискримінацію, такий неприхований цинізм, – це безпрецедентно.

І тут, на думку Л. Костенко, слід відверто сказати, що чинником цієї катастрофи є не лише брутальний шовінізм, а й значна частина самих

українців, які, втративши свою національну ідентичність і не ставши органічно людьми російської культури, становлять конгломерат нечіткої національної належності, що продукує найпримітивніший засіб спілкування – суржик. Л. Костенок пише, що це вже хронічна хвороба нації, яку не вилікуєш ні пігулками, ні грошовими преміями всеукраїнських конкурсів, ні бальзамом патетики про національні святині. Особисто я довго покладалася на магічну силу цілющих трав, на генетичне здоров'я нації. І все-таки на сьогодні дійшла висновку, що вся ця екстрасенсорика не допомагає. Тут вже потрібна шокотерапія [3, с. 464].

Події президентської виборчої кампанії 2004 р. засвідчили, що в своїх застереженнях та передбаченнях Л. Костенко та І. Дзюба не перебільшували, а були точні. Адже всім відомий сценарій політичного поділу країни успішно було реалізовано командою “Партії регіонів” та комуністів. Власне культурна політика підвела суспільство під реалізацію такого сценарію та інших політичних технологій.

Після “Помаранчевої революції” не бракувало порад та аналізу проблем і перспектив культурної політики.

Журналіст та публіцист Микола Рябчук у статті “У ліжку зі слоном”, або колоніальна спадщина і постколоніальна спадковість” дає зрозуміти, що без глибокого та критичного осмислення буде складно здійснювати позитивні зміни. Адже, на його думку: “Колоніальна спадщина в Україні є досить важкою – ще важчою навіть, ніж комуністично-тоталітарна. Негативний self-image і комплекс неповноцінності – це лише один бік медалі. Другий бік, пов'язаний із тим-таки комплексом неповноцінності, – це гіперпозитивний self-image, мегаломанське поширення географічних меж свого етносу, гіперболізація його культурної унікальності та вигадкування щонайглибших історичних коренів” [4].

Однією з тих, хто спробував поставити діагноз і намітити нові орієнтири для культурної політики була Оксана Забужко. У грудні 2005 р. в інтерв'ю газеті “Дзеркало тижня” зазначила, що “нова влада успадкувала країну, яка знаходиться на порозі гуманітарної катастрофи”. Вона певною мірою у цьому інтерв'ю сподівається, що нова помаранчева команда усвідомить стан справ, розробить програму гуманітарних реформ, а не буде за інерцією “розвивати культуру”. Адже, за її словами все, що робилось до того часу, це був розвал старої, ще радянської інфраструктури і нічим не обмежений бенкет на руїнах – у вигляді паювання бюджетних коштів. А все, що успішне робилось у культурній сфері, то це було не завдяки, а всупереч державі. Такий стан справ О. Забужко позначила як

“партизанський розвиток”. Однак відсутність участі держави призвело до того, що Україна за роки незалежності випала з числа культурних націй. Впевнено стверджує, що українська чиновницька невігласократія примудрилася в історично стислі терміни виконати колосальну руйнівну роботу. Найзагрозливішим було те, що інформаційний простір віддали на відкуп колишній митрополії – Росії. Це О. Забужко позначила, як культурний колоніалізм. Тому і всі наші показники на рівні не європейських країн, а колишніх колоній третього світу.

О. Забужко наголошує, що найбільша загроза нашого культурного колоніалізму – не “зовнішня”, а “внутрішня”: в таких умовах неможливі ні національна консолідація, ні остаточне витворення політичної нації. Тому, краще поспішити якнайшвидше виправити пріоритети: з колоніальних – на державницькі. Негайне вироблення кваліфікованої, довготермінової програми стратегічних реформ на всіх ділянках гуманітарного розвитку – це сьогодні, без перебільшення, справа національного порятунку [5].

У вересні 2006 р. питання культурної політики держави підняли керівники громадської організації “Українська ліга зі зв'язків з громадськістю” Андрій Ротовський та Юрій Штепа, які позначили її як “Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Навіщо потрібна загальнонаціональна ідея України?”. Культурну політику, яка тривала станом на 2006 р., назвали швидше “плач Ярославни”, ніж конструктивний діалог, який може дати Україні нову точку відліку. При тому, автори зазначають, що громадськість усвідомлює необхідність створення національної ідеї, однак кроків до її формування не робить, очікуючи, що хтось прийде й усе зробить, як треба. Акцентують увагу на тому, що розмови про відсутність в Україні національної ідеї й оплакування стану справ – лукавство. Відсутнє чітке формулювання цієї ідеї [6].

У кінці 2007 р. політичний експерт Андрій Окара наголошував на потребі перекодування матриці “високої” культури – бодай на рівні належної інтерпретації найкращих здобутків української культурної спадщини та “розширення свідомості” сучасних митців. Без власної великої місії українська культура буде не цікава не лише іншим народам – вона втратить привабливість навіть для україномовних українців. Саме через грамотне позиціонування, просування та інтерпретування української культури, як усередині країни, так і поза її межами, може зміцнити український дискурс, привернути до нього увагу, за певних умов навіть створити на нього моду. А. Окара підкреслює, що цінним феноменом української культури є широке збереження автохтонного культурного коду, якої в сучасному світі стає

дедалі менше й менше. Одночасно автор застерігає, що загрози і плани “обнулити” Україну – позбавити її “культурного суверенітету” залишаються. Йдеться про “малоросієзацію” та “європеїзацію”. Саме національна культура та “гуманітарна аура нації” стають основою “м’якої влади” тієї чи іншої держави. Саме така м’яка влада, у ситуації коли глобалізація нівелює державні кордони між країнами, саме “культурний суверенітет” нації стає наріжним каменем, здатним урятувати її для майбутнього. Піднімає питання, що тогочасна українська еліта мислить у категоріях минулого і вона не здатна концептуально відповідати на актуальні виклики. А от нова – контреліта, ще тоді не ввійшла в політику і не стала розпорядником національних ресурсів і прошарком, причетним до вироблення й ухвалення рішень. Одночасно існує загроза, що контреліта може перейняла стиль поведінки та спосіб мислення представників антиеліти, відтак поповнити її лави. Пропонує певні орієнтири, виходячи з того, що в історії великі країни створюють великі культури, але є і інший хід історії, коли великі культури створюють великі держави. От саме цей другий шлях в українському випадку є актуальним [7].

У 2012 р. Національний інститут стратегічних досліджень опублікував аналітичну доповідь “Культурна політика України: національна модель у європейському контексті”, де в передмові керівник гуманітарного відділу Сергій Здіорук зазначив, що: “Становище, в якому вже багато років перебуває українська культура, не можна вважати задовільним з будь-якого погляду. Окремі позитивні та обнадійливі явища лише підкреслюють критичний стан загальної картини. Така ситуація має об’єктивні причини економічного порядку, однак багато в ній залежить і від суб’єктивних чинників, таких як відсутність доброї волі, байдужість, інертність і провінційність мислення, відданість застарілим концепціям, насамперед у тих, хто за своїм статусом має приймати політичні й адміністративні рішення у цій сфері. В основу ж, на нашу думку, покладено недостатнє розуміння місця, що займає культура в сучасному світі, її справжнього значення для держави, що претендує на звання цивілізованої. Тому фактичний огляд і теоретичний аналіз ситуації в українській культурі (а також позитивного зарубіжного досвіду) є не лише своєчасним, а й необхідним” [8, с. 3]. Традиційна розмова про щось, але поза увагою ключові чинники, що гальмували та тримали українське суспільство в стані конфлікту і вели до деконструкції держави.

У межах дискусії деякі учасники все ж таки звернули увагу на ключові чинники. Одним з них був той ж таки С. Здіорук, який зауважив, що: “Він був

прибічником декомунізації суспільства і в кінці 80-х років, і в середині 90-х, і зараз. Неправильним є уявлення про це явище як таке, що пройде саме по собі. Суспільство має збагнути, що більшість негараздів у XX ст. саме від подібної інертності. Відзначив істотний внесок НІСД у справу декомунізації та демократизації українського суспільства. Зокрема вказав, що директори Інституту протягом восьми років входили до Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА. Така Комісія науково довела (при цьому глибоко вивчивши різні архівні та інші матеріали, а також опублікувавши офіційний висновок), що ОУН та УПА це не просто певні угруповання, як трактують деякі польські або російські дослідники, а це борці за свободу й незалежність Української нації, які повинні мати глибоке й високе шанування, бо справді є ветеранами руху опору тоталітарним режимам. Навіть сьогодні ще актуальним є ухвалення Закону “Про люстрацію”, аби показати, які люди знущалися над Українським народом, а які доклали зусиль для того, щоб ми почувалися українцями і європейцями в колі інших народів” [8, с. 48].

Проректор Національного університету “Острозька академія” Петро Кралюк зупинився на кількох тезах: українська культура перебуває у “полі” російської культури; дуже високий ступінь русифікованості української культури визначає контекст її сприйняття. Як наслідок, багато оригінальних філософів із України, не менш значущих, ніж Григорій Сковорода, залишаються невідомими для широких кіл громадськості. Це, наприклад, сучасник Сковороди Гуго Коллонтай, представник польського просвітництва, який народився в Україні і його діяльність була пов’язана з Україною. Це й Алі Аккермані, видатний мусульманський філософ посткласичного періоду, який народився на українських землях. Ще один приклад – Василь Довгович, який був обраний членом-кореспондентом угорської академії наук, знавець філософії Канта, прекрасний поет. І те, що ці фігури є майже невідомими в Україні, зумовлено тим, що вони не знаходилися у “полі” російської культури. Через домінування російського культурного контексту ми випускаємо дуже багато яскравих явищ української культури, цілком вибірково акцентуючи увагу на персоналіях, які переважно так чи інакше були пов’язані з російською культурою. Другий момент: через те, що ми перебуваємо у “полі” російської культури, ми є провінційними відносно російської культури, і таким чином глибоко провінційні відносно європейської культури [8, с. 53].

12 грудня 2015 р. “Українська правда” опублікувала тези Оксани Забужко, виголошені на зустрічі в Києві під назвою “Культура як національ-

ний наратив. Чи може бути успішною країна без СВ?”, де зазначено: “Україна всі 24 роки незалежності не говорить сама про себе. Не запропонувала Заходу свою story”. Інформаційно цілий світ був підготовлений до демонтажу України. Бо відомо, що одна половина України – прозахідна, друга – проросійська. А це дуже гарна схема – бінарна опозиція: чорне і біле, російська і українська, православні і католики. Якби не Майдан, ніхто б не здивувався демонтажу України, де західну частину розбирають сусіди, а східна відходить Росії. Нам вдалося видряпатися і опинитися з шансом на майбутнє. Думаю, що решта справи – війна за знання, за медіа, за вибудовування певної мережі тих, хто знає [9].

Висновки. Отже, позиція вказаних представників українського культурного та громадського середовища є достатньо критична і не зводиться до економічних проблем. Перебування в просторі російського та посттоталітарного-комуністичного культурного просторів, або загалом колоніальної спадщини – ось ключовий виклик і основна загроза для української культури. Тому за роки незалежності українській культурі не вдалось стати відкриттям для світу. Також не відбулось глибокого осмислення, що через культурне самоствердження можна досягти національного самоусвідомлення та політичної самоідентифікації нації. Тобто закласти основи того, що є гарантом для проведення політичних та економічних реформ, сталого розвитку та позитивного іміджу країни.

Суспільно-політичний стан у країні переконливо засвідчує, що від часу проголошення незалежності культурна політика була декларативною. Це забезпечувало роботу всіх інститутів культури, які, на жаль, так і не стали важливим чинником подолання тоталітарної та загалом колоніальної спадщини. Відповідно від усвідомлення цих тенденцій залежить наскільки ми швидко приступимо до утвердження державницьких принципів у культурній політиці.

1. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала / Л. Костенко. – Київ, 2005. – 32 с.
2. Дзюба І. Україна перед Сфінксом майбутнього / І. Дзюба. – Київ, 2001. – 35 с.
3. Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф / Л. Костенко //

Дві Русі / За загальною редакцією Лариси Івишиної. – Видання четверте, стереотипне. – К. : ЗАТ “Українська прес-група”, 2005. – 496 с.
4. Рябчук М. “У ліжку зі слоном”, або колоніальна спадщина і постколоніальна спадковість / М. Рябчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://gazeta.dt.ua/CULTURE/u_lizhku_zi_slonom_abo_kolonialna_spadschina_i_postkolonialna_spadkovist.html.
5. Забужко О. На порозі гуманітарної катастрофи культурна політика і державна незалежність / О. Забужко // Дзеркало тижня. – № 47 (575). – 3 грудня 2005.
6. Ротовський А., Штепа Ю. “Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Навіщо потрібна загальнонаціональна ідея України?” / А. Ротовський, Ю. Штепа // Дзеркало тижня. – № 34 (613). – 9 вересня 2006.
7. Окара А. “Культурний суверенітет” нації в добу постмодерну, або як перекодувати “локальну” культуру / А. Окара // Дзеркало тижня. – № 42–43 (671–672). – 10 листопада 2007.
8. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, О. М. Лутвиненко, О. П. Розумна; за ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2012. – 69 с.
9. Забужко О. Країна без своєї історії не стане регіональним лідером / О. Забужко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://life.pravda.com.ua/culture/2015/12/12/204689/>

References

1. Kostenko L. (2005), *Humanitarian aura nation or defect of the primary mirror*, Kiev, 32 pp.
2. Dziuba I. (2001), *Ukraine before the Sphinx future*, Kiev, 35 pp.
3. Kostenko L. (2005), *Ukraine as a victim and a factor of globalization disasters*, in (Ed.) Larisa Ivshynia, *Two Ruses, Ukrainian press-group*, Kiev, 2005, 496 pp.
4. Riabchuk M. “In bed with an elephant” or colonial and postcolonial legacy inheritance, available at: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/u_lizhku_zi_slonom_abo_kolonialna_spadschina_i_postkolonialna_spadkovist.html.
5. Zabuzhko O. (2005), *On the verge of a humanitarian catastrophe cultural policy and state independence*, *Dzerkalo tyzhnia*, 3 (December), № 47 (575).
6. Rotovskyy A. Shtepa Yu. (2006), *Ukrainian national idea: from weeping to a constructive dialogue. Why a national idea of Ukraine*, *Dzerkalo tyzhnia*, 9 (September), No. 34 (613).
7. Okara A. (2007), *The cultural sovereignty of the nation in the period of post-modern or recode as “local” culture*, *Dzerkalo tyzhnia*, 9 (September), No. 34 (613).
8. *Cultural Policy of Ukraine: national model in the European context* (2012), O. Zdioryk, O. Lutvunenko, O. Rozymna, in O. Zdioryk (Ed.), Kiev, 69 pp.
9. Zabuzhko O. (2015), *Country without its history will not becomes a regional leader*, available at: <http://life.pravda.com.ua/culture/2015/12/12/204689/>

